

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**ORTAÖĞRETİM TÜRK EDEBİYATI DERS
KİTAPLARINDA YER ALAN HALK EDEBİYATI
METİNLERİNİN TÜRK EDEBİYATI ÖĞRETİM
PROGRAMINDAKİ KAZANIMLAR AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Zeynep CİN

**Danışman
Yrd. Doç. Dr. Abdulbasit SEZER**

**DİYARBAKIR
2012**

ÖZET

Araştırmanın amacı, ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metnlerinin, metinlere ait hazırlık ve metin altı sorularının, etkinlik çalışmalarının programda belirtilen kazanımlarla uygunluğunun ne düzeyde olduğunu saptamaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde, problemin durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi ve araştırmanın sınırlılıkları yer almıştır.

Çalışmanın birinci bölümünü kavramsal çerçeve oluşturmaktadır. Bu bölümde, halk edebiyatının öğretim programındaki yeri programın hareket noktası, seçilecek metinlerin tür ve nitelikleri bakımından değerlendirilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, araştırmada kullanılan yöntem hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama tekniği ve verilerin analizine yer verilerek çalışmanın yöntemi açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, örneklem olarak seçilen ders kitaplarında tespit edilen halk edebiyatı metnlerinin, metinlere ait hazırlık ve metin altı soruları ile etkinlik çalışmalarının programdaki kazanımlarla uygunluğunun ne düzeyde olduğu saptanmaya çalışılmıştır.

Son olarak bulgu ve yorumlardan hareketle çalışmanın sonucu ve önerilere yer verilmiş, zengin bir kaynakça sunulmuştur.

ABSTRACT

The aim of the research is to detect what levels the activity studies are suitable with the gains from program, both preparation of text and sub – text questions, and texts of folk literature in secondary education books.

In the introduction, the state of problem, the aim of study, the importance of study and restrictions of study are given.

The first part of the study forms the conceptual frame. In this part, the place of folk literature in education, starting point of study is evaluated in terms of the qualities and kinds of texts to be selected.

In the second part of study, some information is given about the method used in research. The method of the study is explained by giving data analysis, data collection technique, sampling, population and method of research.

In the third part, in the sample books chosen, it is tried to detect what levels the activity studies are suitable with the gains from program, both preparation of text and sub – text questions, and texts of folk literature.

In conclusion, the result of the study and suggestions are given with reference to findings and comments and a rich reference is presented.

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından
..... Anabilim Dalında YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :.....

Üye :.....

Üye :.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçene öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Edebiyat, güzel sanatların malzemesi dile dayanan bir dalıdır. Bireylerde sanat zevki ve anlayışının oluşmasında edebiyata büyük görevler düşmektedir. Toplumun kültürel birikiminin gelecek nesillere aktarılması, bireylerin kendilerini yazılı ve sözlü ifade etme becerisi kazanarak bu kültürel birikime destek olması ve bireyler arasında ortak bilinç oluşması edebiyat eğitimi ile sağlanabilir. Bireylerin ortak bilince, ortak anlayışa ve birlik duygusuna sahip olmalarına katkıda bulunacak edebiyat eğitiminde hiç kuşkusuz halk edebiyatı metinlerinin önemi fazladır.

Halk edebiyatı eğitimini de kapsayan ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı dersleri, sadece edebî türlerin tanıtıldığı ve edebiyat tarihinin öğretildiği dersler olmaktan çıkarılırsa, bu derslerin hedeflediği kazanımlara daha sistemli ulaşacağı düşünülebilir. Öğrencilerin edebiyatı bir sanat olarak görmesi ve estetik zevk kazanabilmesi için edebiyat dersleri onların ilgisini çekecek hâle getirilebilir. Bu, öncelikle edebiyat derslerini hayatla bağlantılı, güncel uyarlanabilen ve geçmişten gelen eserlerde yer alan duygu, düşünce ve görüşlerin yaşanan günle ilgisinin kurulduğu bir ders olarak görülmesiyle sağlanabilir.

Halk edebiyatı, edebiyat tarihinin bir dönemi olarak değil, geçmişten günümüze ulaşan ve günümüzde de etkisi, varlığı devam eden edebî bir geleneği olarak öğretildiğinde, öğrencilerin geçmiş ve gelecek ile ilgili kuracakları kültürel bağların daha kuvvetli olacağı düşünülebilir. Öğrenciler, toplumun ortak duygu ve düşüncesinin ifadesi olan, toplumdaki bireylerin birlikte yaşaması için gerekli milli unsurları bünyesinde barındıran halk edebiyatı metinleri ile 9. sınıf Türk edebiyatı ders kitabında karşılaşmaktadırlar. 9. sınıf ders kitaplarındaki bu metinler, metot bilgisi vermek amacıyla örnek metin parçaları olarak kullanılmıştır. 10. sınıf Türk edebiyatı ders kitabında, 9. sınıfta edinilen metot bilgisinden hareketle, halk edebiyatı metinleri edebi bir gelenek olarak incelenmiştir. 11 ve 12. sınıf Türk edebiyatı ders kitaplarında halk edebiyatı metinleri yer almamıştır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; araştırmanın problem durumu, amacı, önemi ve sınırlılıkları yer almaktadır.

1.bölümde; halk edebiyatı metnlerinin ortaöğretim Türk edebiyatı programındaki yeri üzerinde durulmuştur. 2.bölümde; araştırmanın yöntemi belirtilmiştir. 3.bölümde; ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metnlerinin, metinlere ait hazırlık sorularının, metin altı soruların ve etkinlik çalışmalarının programda ifade edilen kazanımlarla uygunluğuna yönelik belirleme ve yorumlara yer verilmiştir. Sonuç ve öneriler bölümünde ise belirlenen metin ve kazanım uygunluğuna dair sonuç ve önerilerle birlikte kaynakça bulunmaktadır.

Tez çalışmam süresince beni destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Abdulbasit Sezer'e, bu araştırmayı yapmam için beni cesaretlendiren, desteğini her zaman hissettiğim, bana daima yol gösteren ve çalışma ortamı hazırlayan kıymetli hocam Yrd. Doç. Dr. Bayram Baş'a, yorum, öneri ve eleştirileriyle bana destek veren hocam Yrd. Doç. Dr. Özay Karadağ'a ve Prof. Dr. Sadettin Özçelik'e, benden emeğini esirgemeyen, bütün imkânlarıyla yanımda olan aileme bana verdikleri destek için teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	İ
ABSTRACT	İİ
ÖN SÖZ.....	İV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÇALIŞMADA KULLANILAN DERS KİTAPLARI	İX
KISALTMALAR	X
0. GİRİŞ	1
0.1. Problem Durumu	1
0.2. Araştırmanın Amacı	3
0.3. Araştırmanın Önemi.....	3
0.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
I. BÖLÜM	8
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Türk Halk Edebiyatının Türk Edebiyatı Öğretim Programındaki Yeri	8
1.1.1. Programın Hareket Noktası ve Amacı Bakımından	8
1.1.2. Seçilecek Metinlerin Tür ve Nitelikleri Bakımından	10
II. BÖLÜM.....	14
YÖNTEM	14

2.1. Araştırmanın Modeli.....	14
2.2. Evren ve Örneklem	14
2.3. Veri Toplama Tekniği.....	15
2.4. Verilerin Analizi.....	15
III. BÖLÜM	16
BULGULAR VE YORUM	16
3.1. Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretimi Programındaki Kazanımlarla İlişkilerine Dair Genel Durum	16
3.1.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir).....	16
3.1.1.1. Şiir İnceleme Yöntemi	16
3.1.1.1.1. Şiir ve Zihniyet	16
3.1.1.1.2. Şiirde Ahenk (Ses ve Ritim).....	21
3.1.1.1.3. Şiirde Yapı.....	25
3.1.1.1.4. Şiir ve Gelenek	29
3.1.1.2. Manzume ve Şiir Örneklerini İnceleme	33
3.1.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler	36
3.1.2.1. Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi	36
3.1.2.1.1. Tema.....	36
3.1.2.2. Anlatmaya Bağlı Edebî Metin Örneklerini İnceleme (Masal ve Destandan Hikâye ve Romana).....	42
3.1.2.3. Göstermeye Bağlı Edebi Metinler (Karagöz ve Seyirlik Oyunlardan Modern Tiyatroya)	66
3.1.2.3.1. Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri Tanıma (Tiyatro).....	66
3.1.2.3.2. Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri İnceleme	69
3.2. Onuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretimi Programındaki Kazanımlarla İlişkilerine Dair Genel Durum	75
3.2.1. Tarih İçinde Türk Edebiyatı.....	75
3.2.1.1. Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler	75
3.2.2. Destan Dönemi Türk Edebiyatı.....	79

3.2.2.1. Destan Dönemi	80
3.2.2.2. Sözlü Edebiyat.....	84
3.2.2.2.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)	89
3.2.2.2.2. Olay Çevresinde Oluşan Metinler.....	97
3.2.3. İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı	112
3.2.3.1. Oğuz Türkçesinin Anadolu'daki İlk Ürünleri (XIII – XVI. yy.)	113
3.2.3.1.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)	113
3.2.3.1.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler.....	122
3.2.3.1.3. Öğretici Metinler.....	144
3.2.4. XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Edebiyatı	146
3.2.4.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir).....	146
3.2.4.1.1. Halk Şiiri	146
3.2.4.1.1.1. Anonim Halk Şiiri	146
3.2.4.1.1.2. Âşık Tarzı Halk Şiiri	155
3.2.4.1.1.3. Tasavvufî Türk Şiiri	163
3.2.4.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler	167
3.2.4.2.1. Anlatmaya Bağlı Edebî Metinler	168
3.2.4.2.2. Göstermeye Bağlı Edebî Metinler (Temaşa).....	188
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	207
KAYNAKÇA.....	213

ÇALIŞMADA DEĞERLENDİRİLEN DERS KİTAPLARI

Komisyon (2011) *Türk Edebiyatı 9. Sınıf Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara

Komisyon (2011) *Türk Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara

KISALTMALAR

drl.: Derleyen

hzl.: Hazırlayan

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

s.: Sayfa

S.: Sayı

vb.: Ve benzeri

vd.: Ve diğerleri

yy.: Yüzyıl

0. GİRİŞ

Bu bölümde “Problem Durumu”, “Araştırmanın Amacı”, “Araştırmanın Önemi” ve “Sınırlılıklar” yer almaktadır.

0.1. Problem Durumu

Bu araştırmaya duyulan ihtiyacı ve araştırma ile ulaşılmak istenen hedefi netleştirmek için edebiyat ve eğitim arasındaki ilişkiden bahsetmekte yarar vardır. Edebiyat temelde insanın güzele, iyiye, doğruya ulaşma arzusunun ürünüdür. Eğitim de bir anlamda insanın toplum içerisindeki diğer bireylerle arasında bir uyumun oluşmasını, yaşadığı toplumun değerlerini bilerek bu değerleri yaşatmaya çalışmasını sağlar. Bu uyum, *“Geçmişteki sosyal ve ulusal değerleri benimsetme, bugünün gerçeklerini gösterme ve geleceğe dönük değerler, hüneler kazandırma yoluyla olur.”* (Kavcar, 1999: 1). Edebiyat bireylerin toplumsal değerleri kazanmasında önemli rol üstlenmektedir. Karaalioğlu (1980: 32), edebiyat eğitiminin toplum üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir; *“Hiçbir eğitim alanı, insanın ruhunu, insanın kafasını edebiyat kadar geliştirmek kudretini gösterememiş, toplumun dününü bugünü anlatmakta, yarınını yaratmakta edebiyat kadar etkileyici olamamıştır.”*

Edebiyat eğitimi, bireylere edebî eserlerden hareketle tarihi bilgiler vermek ve edebî eserlerin yapısal özelliklerini öğretmekten ibaret değildir. Cemiloğlu (2003: 4) edebiyat eğitiminin amaçlarını ve bireye sağlaması gereken yararları şu şekilde ifade etmiştir; *“Birincisi, toplumun kültürel yapısını edinme ve edebiyat eserlerine yansımış olan davranış kalıplarını benimseyip içinde bulunduğumuz topluma aidiyet duygusunu geliştirmedir. İkinci olarak da Türkçe'nin tarih içerisindeki seyrini izleyerek dille ilgili art zamanlı bir anlayış edinme ve dilin durağan bir yapı taşımayacağını kavramadır. Elbette üçüncü derecede düşünülmesi gereken de edebiyat eserlerine yansımış olan insanlık değerlerinin zaman içerisindeki seyrini takip etme anlayışıdır.”*

Geçmişte toplumun sahip olduğu ve günümüze kadar devam eden kültürel, sosyal ve milli değerleri yeni nesillere aktarmak topluma ait değerlerin devamlılığı açısından önemlidir. Bu aktarım ise genelde edebiyat, özelde ise halk edebiyatı eğitimi ile mümkündür.

Toplumun ortak bilincini, kültürünü yansıtan halk edebiyatı ürünleri, toplumun belli ihtiyaçlarını karşılamanın yanında eğitici görevler de üstlenir. Bu nedenle toplumun geleneklerini, kültürünü ve değerlerini halk edebiyatı ürünleri aracılığıyla öğrencilere kazandırmak, halk edebiyatı ürünlerinin devamlılığını ve toplumun ortak değerler etrafında birleşmesini sağlamak bakımından önemlidir. *“Kökleri neredeyse mitoloji çağına dayanan destan anlatma geleneğimizin, yine onun gibi çok eski çağlardan bugüne taşınmış masal anlatıcılığımızın temelinde yatan ama, çoğunlukla da fark edilemeyen gerçeklerden birisi de, bu eserler aracılığıyla gerçekleştirilen eğitim ve öğretim faaliyetidir. Çünkü hem destan anlatıcısı olan ozan, hem de masal aktarıcılığı yapan masal anası, ön plandaymış gibi görünen eğlence anlayışından yola çıkmış değildir. O, dili başarılı ve etkili biçimde kullanarak dinleyenlerine belirli bir estetik dil anlayışının da aktarıcısı ve kazandırıcısıdır.”*(Cemiloğlu, 2003: 2).

Kültür aktarımını sağlama, eğitme, eğlendirme, düşündürme, toplumun aksak yönlerini halkın diliyle ifade etme gibi görevlerinin yanında toplumun her türlü duygu ve düşüncesini ifade eden halk edebiyatı ürünleri ile ilköğretim yıllarında karşılaşılan öğrencilerin, halk edebiyatını Türk edebiyatının bir geleneği olarak görmelerini sağlayacak edebiyat eğitimine ortaöğretimde geçilir. 9. sınıfta edebî eser incelemesi için gerekli olan metot bilgileri verilirken halk edebiyatına ait metin parçaları, 10. sınıfta edebî eserleri inceleme metotlarının uygulanmasını sağlayacak halk edebiyatı metinleri bulunmaktadır.

Türk edebiyatı ders kitaplarındaki edebî metinler üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. İtilli (2006), “Genel Liselerin Üçüncü Sınıflarında Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmada ders kitaplarının fiziki değerlendirilmesi, kitapların bölümlendirme tarzı, metin altı soruların taksonomik değerlendirilmesi ve kitapların içindekiler bölümleri üzerinde durmuştur. Çalışma kitapların içeriğinden ziyade fiziki ve şekil özellikleri ile ilgilidir.

Şahingöz (2011) “Lise Onuncu Sınıflardaki Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi İçinde Destan Öğretiminin Yeri” adlı çalışmada, 2011-2012 öğretim yılında Ankara ili Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde 8 merkez ilçede bulunan ortaöğretim okulunda görevli Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenlerinin lise ders kitaplarında destan

öğretimine nasıl yer verildiğine dair görüşlerini eleştirel bir bakışla tespit etmeye çalışmıştır.

Kırmacı (2006) “Ortaöğretim Lise Üçüncü Sınıflarda Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarının Öğrenci Seviyesine Uygunluğu” adlı çalışmasında, ders kitaplarının cümle uzunluğu, satır uzunluğu ve paragraf uzunluğu bakımından öğrencilerin gelişim seviyelerine uygunluğunu incelemiştir.

Coşar (2005) “Ortaöğretim Birinci Sınıfta Türk Dili ve Edebiyatı Dersinde Edebî Sanatlar ve Öğretimi” adlı çalışmasında edebî sanatların öğretimi üzerinde durmuştur. Coşar, araştırmanın amacını, edebî sanatlar öğretiminde kullanılacak yöntem ve teknikleri ortaya koymak ve bu yöntem ve tekniklerden karikatür kullanımı tekniğinin uzun süreli belleği çalıştırma yoluyla edebî sanatlar öğretimini etkileyip etkilemediğini gözlemlemek ve değerlendirmektir.

Yukarıda bir kısmı kısaca tanıtılan çalışmalar arasında, ders kitaplarındaki halk edebiyatı metnlerinin, Türk edebiyatı programında belirtilen kazanımlarla uygunluğunu tespit etmeye yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Halk edebiyatının eğitim içerisindeki işlevi göz önünde tutulduğunda, ortaöğretim Türk edebiyatı programından hareketle halk edebiyatının ders kitaplarında ele alınışı üzerine bir inceleme yapma ihtiyacı doğmuştur.

Problem cümlesi: Ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarındaki halk edebiyatı metnlerinin, metinlere ait hazırlık ve metin altı sorularının, etkinlik çalışmalarının Türk edebiyatı öğretim programında yer alan kazanımlarla uygunluğu ne düzeydedir?

0.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metnlerinin, bu metinlere ait hazırlık ve metin altı sorularının, etkinlik çalışmalarının ortaöğretim Türk edebiyatı dersi öğretim programında belirtilen kazanımlarla uygunluğunu saptamaktır.

0.3. Araştırmanın Önemi

Edebiyat eğitimi, öğrencilere estetik zevk ve anlayış kazandırmayı ve edebiyatın güzel sanatların bir dalı olduğunu hissettirmeyi amaçlamaktadır. Sanatın bir dalı olarak

görülmesi ve bireylere bu şekilde benimsetilmesi gereken edebiyatı, hayatın içerisine alabilmek onu anlamlandırabilmek için bireylerdeki estetik anlayışın geliştirilmesi gerekir. Bu ise edebiyat eğitiminin, edebi eserleri oluşturan yazarların hayatları ve edebiyat tarihi eğitimi anlayışından uzaklaşması ile gerçekleşebilir. “*Her şeyde olduğu gibi edebi eser denilen oluşumu da anlayabilmek, hakkında hüküm verebilmek için bazı önbilgilere ihtiyaç vardır ki çoğu zaman farkında olunmasa ve adı konmasa bile bu genel bilgiler aslında estetik denilen bilgi alanından gelir.*” (Yıldız, 2010: 1453). Öğrencilerin bireysel gelişimlerine, estetik zevk ve anlayışlarına katkıda bulunan edebiyat eğitimi, kültürel değerlerin kazandırılmasına katkı sağlayacak önemli bir unsurdur.

Halkın dil ile oluşturduğu ürünler, kültürel değerlerin öğretilmesinde ve aktarılmasında büyük rol üstlenirler. Edebiyatın ve dolayısıyla halk edebiyatının, insanlığın ilk dönemlerinden bu yana sürekli devam eden bir sanat olduğu düşünülürse, dil ve dille oluşturulan ürünlerin önemi daha da artar. “*Türk kültürünün büyük bir bölümünü, halkımız arasındaki folklor ve halk edebiyatı mahsulleri meydana getirmektedir.*” (Alptekin, 1986: 143). Bu nedenle kültür aktarımı ve öğretiminde halk edebiyatının önemi göz ardı edilemez.

Bir toplumun, kendi yapısını koruyan ve devam ettiren insan tipini yetiştirmesini sağlayacak en önemli unsurlardan biri, kültürel varlığını yeni kuşaklara aktarmasıdır. Cemiloğlu (2003: 1) bu durumu “*Her toplum, her devlet, her rejim kendi yapısını emanet edeceği insan tipini yetiştirmek ve böylece de geleceğini garanti altına almak zorundadır.*” şeklinde ifade etmiştir. Bir toplumun veya devletin geleceğini garantiye alabilmesi için kültürel geçmişini yeni nesillere her yönüyle aktarması gerekir. Bir milletin kültür hazinelerini ifade eden ve yansıtan ürünler ise o millete ait edebiyat eserleridir. “*Kendi milletinin nerelerden geldiğini, neler okuduğunu, neler düşündüğünü bilen yeni nesiller, bugünü ve yarını daha iyi anlayacaklardır.*” (Kaplan, 2005: 156).

Türk kültürünün temeli olan halk edebiyatı, geçmişten gelen unsurlarla gelecek arasında bağlantı kurmaktadır. “*Halk edebiyatı ürünleri, taşıdığı etno-kültürel değerler vasıtasıyla toplum bireyelerine milli kimlik ve bağımsızlık bilinci kazandırarak, ulusal birliğin devamının sağlanmasına yardımcı olan önemli bir kültür olgusudur.*” (Aslan, 2008: 15).

Kültürel zenginliğe sahip halk edebiyatı ürünleri bu özelliklerinin yanında, ortak duygunun, düşüncenin ve değer yargılarının da göstergesidir. Bir milletin bir arada kalabilmesi için halkın ortak duygu, düşünce ve anlayışa sahip olması gerekir. Halk edebiyatı bu ortaklığı sağlayacak en önemli güçtür. “*Halk edebiyatı ürünleri, sahip oldukları gelenek taşıyıcılığı, eğitime, sosyal motivasyon, yararlılık, bütünleştiricilik, dengeleme, bir düşünceyi destekleme, sosyal eleştiri ve denetim mekanizması, dikkat çekme, az sözle çok şey anlatma, son sözü söyleme, kıssadan hisse kapma, gerilimleri yumuşatma, eğlendirme, güldürme ve rahatlatma fonksiyonlarıyla sosyal yapının güçlü tutulmasında çok önemli görevler üstlenmektedir.*” (Eker, 2011: 394). Halkın sosyal, kültürel ve duygusal yönünü yansıtmaları ve bir milletin edebiyat tarihi içerisindeki ilk ürünleri olması nedeniyle halk edebiyatı ürünleri lise seviyesindeki öğrencilere ders kitapları vasıtasıyla öğretilmeli, öğrencilerin halk edebiyatının işlevlerini fark etmeleri ve onda var olan ortak bilinci sezmeleri sağlanmalıdır.

2005 yılında kabul edilen Türk edebiyatı öğretim programı ile edebiyat eğitimi ve öğretimi, edebiyat tarihi ve şairlerin hayatı ile sınırlı kalmaktan kısmen kurtulmuştur. Programda, edebiyat eğitimine farklı bir bakış açısı getirilmiş ve dolayısıyla ders kitapları da bu bakış açısına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda halk edebiyatı ürünleri edebiyat tarihinin bir parçası olarak değil edebî geleneği olarak ele alınmıştır.

Öğretim programı hazırlanırken dikkate alınan kuramlar ders kitabına da yansımıştır. Öğretmeni rehber, yönetici, yönlendirici, planlayıcı olarak gören ve öğrenciyi daha etkin konuma getiren yapılandırmacı yaklaşımın etkileri programda ve ders kitaplarında görülmektedir. Bilginin ezberci bir anlayışla edinilmesine karşı çıkan yapılandırmacı yaklaşım, öğrencinin düşünerek ve analiz yeteneğini kullanarak bilgiye ulaşmasını sağlar. Yapılandırmacı yaklaşımda, kazanılan her yeni bilgi bir sonraki bilgiye temel oluşturmaktadır. 9. sınıf ders kitaplarında ele alınan edebî metinleri inceleme metotlarının üst sınıflarda kullanılacak olması yapılandırmacı yaklaşımın ders kitaplarına yansıdığını göstermektedir. Metin altı sorularda ve etkinlik çalışmalarında, öğrencilere araştırma konuları verilmiş ve onların kendi birikimleri, yetenekleri doğrultusunda bilgiye ulaşmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda, programda ve ders kitaplarında okul dışı etkinliklere yer verilmiş ve dış çevrenin öğrenmeye katkısı sağlanmıştır.

Öğretim programında ve ders kitaplarında esas alınan bir diğer kuram, çoklu zekâ kuramıdır. Çoklu zekâ kuramı, her bireyin tek yönlü bir zekâyâ değil çeşitli zekâ alanlarına sahip olduğunu savunmaktadır. “*Öğretim programında ve ders kitaplarında her öğrencinin ilgi ve yeteneğinin farklı olmasından dolayı hepsine hitap edebilecek kazanımlara, etkinliklere, ölçme ve değerlendirme sorularına yer verilmiştir. Burada da Gardner’in çoklu zekâ teorisinin izleri görülmektedir.*”(Uzun, 2009: 170).

Öğretim programında ve ders kitaplarında, etkinlikler aracılığıyla öğrenciler grup çalışmasına yönlendirilmiştir. Grup çalışması, Vygotsky’in işbirlikli öğrenme kuramının öğretim programına ve ders kitaplarına yansıdığını göstermektedir. Farklı ırk, cinsiyet ve yetenek sahibi öğrencilerin ortak amaçlar doğrultusunda çalışma yapmasını sağlayacaktır. İşbirlikli öğrenme, grup içerisindeki bir öğrencinin belirlenen amaçlara ulaştıktan sonra grup arkadaşlarına yardımcı olmasını ve onların da amaca ulaştıklarından emin olmasını gerektirir.

Programın amacı, öğrencilere edebî metinlerin kültürel ve tarihî olandan hareketle, dille gerçekleştirilen bir güzel sanat etkinliği olduğunu kavratmak; edebi eser ve metinlerin ortaya çıktıkları dönemi güzel sanatlara özgü duyarlılıkla, yapı, tema, dil ve anlatım bakımlarından temsil ettiklerini sezdirmek; edebî metinleri yapı, tema, dil ve anlatım bakımından yazıldıkları dönemin zihniyetiyle ilişkilendirmelerini sağlamak; toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerlerin edebî metinlerde nasıl yansıdığını fark ettirmek; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılacak bilgi ve becerileri kazandırmak; öğrencilerin kendi kimliklerinin farkına varmalarını ve tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini, zevkini metinler üzerinde belirlemelerini sağlamak olarak özetlenebilir.

Toplumdaki işlevini ve toplumun devamlılığı bakımından önemini belirtmeye çalıştığımız halk edebiyatının, ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarında yer alırken, programda belirtilen kazanımlarla ne derece uygunluk gösterdiği de önemli bir husustur. Bu nedenle ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitapları ile sınırlı tutulan araştırmada, ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerinin, metinlere ait hazırlık çalışmalarının ve metin altı soruların, programda yer alan kazanımlarla uygunluğu belirlenmeye çalışılacaktır.

0.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında okutulmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilen ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitapları ile sınırlıdır. Ancak ortaöğretimin 11 ve 12. sınıf ders kitaplarında halk edebiyatı metinleri yer almadığı için bu çalışma sadece 9 ve 10. sınıf ders kitaplarını kapsamaktadır.

Araştırmanın kapsamı, MEB ortaöğretim Türk edebiyatı 9 ve 10. sınıf ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metinlerinin, metinlere ait hazırlık ve metin altı sorularının, etkinlik çalışmalarının ortaöğretim Türk edebiyatı 9-10. sınıf öğretim programlarında belirtilen ilgili kazanımlarla uygunluğunun belirlenmesi ile sınırlıdır.

Halk edebiyatı metinleri, ders kitaplarının *İnceleme* bölümünde yer alan metinlerle sınırlı tutulmuştur.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, “Türk halk edebiyatının Türk edebiyatı öğretim programındaki yeri” üzerinde durulacaktır.

1.1. Türk Halk Edebiyatının Türk Edebiyatı Öğretim Programındaki Yeri

Bu bölümde, “Programın hareket noktası ve amacı” ve “Seçilecek metinlerin tür ve nitelikleri” bakımından halk edebiyatı metinlerinin programdaki yeri açıklanmıştır.

1.1.1. Programın Hareket Noktası ve Amacı Bakımından

Türk edebiyatı dersi ile öğrencilerin, “Tarihî akış içinde Türk kültürünü, düşüncesini ve zevkini metinlerde belirlemeleri; bunların edebî metinlerle nasıl ifade edildiklerini sezmeleri; mahallî ve yerli olandan evrensel olana açılacak bilgi ve becerileri kazanmaları amaçlanmıştır.” (MEB, 2005). Türk edebiyatının tarih içerisindeki seyrini öğrencilerin fark etmesini sağlamak için edebiyat eğitimi verilirken halk edebiyatı ürünlerinden faydalanmak gerekir. Türk toplumunun ilk ürünlerini de bünyesinde barındıran halk edebiyatı, sürekli devam eden ve toplumun her türlü özelliğini taşıyan edebî gelenektir.

2005 Türk edebiyatı öğretim programının genel amaçlarından 1, 15, 16 ve 22. maddeler, ders kitaplarında halk edebiyatı metinlerine yer verilmesinin gerektiğini ifade eder niteliktedir. Türklere ait yaşama tarzının, düşüncesinin ve dil zevkinin öğrencilere kavratılmasını sağlayacak en iyi örnekler hiç kuşkusuz halk edebiyatı ürünleridir. Destanlarda kahramanlıkları, yeniden doğuşu anlatan olaylar, halk hikâyelerinde yaşanan eşsiz sevdalar, sevdiğinden ayrı düşme ve sevdiğine kavuşmalar, efsanelerde anlatılan gizemli olaylar, fıkralarda halkın zekâsını ortaya çıkaran durumlar, halk şiirinde her türlü insani duyguya hitap eden ifadeler, halk edebiyatının Türk halkının kültür hayatına özgü izler taşıdığına göstergesidir. Tarihte meydana gelen herhangi bir olay edebiyatta mutlaka yansımaları bulur. Halk edebiyatı ürünlerinin birçoğunda da

tarihi olayların yansıması görülmektedir. Programın aşağıdaki maddelerde ifade edilen amaçlara ulaşabilmesi için programdan hareketle hazırlanan Türk edebiyatı ders kitaplarında halk edebiyatı metinlerine yer verilmelidir.

1. *Edebiyatın kültürel ve tarihî olandan hareketle dille gerçekleşen bir güzel sanat etkinliği olduğunu kavratmak*
15. *Zamanın akışına paralel olarak –en eski dönemden bugüne- Türk yaşama tarzını, düşüncesini, dil zevkini ve kültür hayatına özgü gelişmeleri edebî metinler çerçevesinde değerlendirmeleri,*
16. *Edebî metinlerden hareketle Türk kültür hayatının, tarihinin ve edebiyatının birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu kavramaları,*
22. *Öğrencilerin Türk ulusunun yaşadığı medeniyet daireleri ile Türk edebiyatının dönemlerini bugünden geçmişe yönelen bir dikkatle değerlendirip yorumlayacak düzeye ulaşmaları amaçlanmaktadır. (MEB, 2005: 4-5)*

“Genel Amaçlar” bölümünde yer alan 2, 3, 4, 5, 6, 17 ve 18. maddeler ise, dolaylı olarak, edebiyat eğitiminde halk edebiyatı metinlerine yer verilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

2. *Edebî eser ve metinlerin, ortaya çıktıkları dönemi, güzel sanatlara özgü duyarlılıkla zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım bakımlarından temsil ettiklerini sezdirmek,*
3. *Edebî metinleri yapı, tema, dil, anlatım ve anlam bakımından yazıldıkları dönemin zihniyetiyle ilişkilendirmek,*
4. *Ulusal ve evrensel değerlerin, sanat eser olan edebî metinlerde zenginleşerek varlıklarını nasıl sürdürdüklerini kavratmak*
5. *Türkçenin, tarihî akış içinde yaşanan medeniyet daireleri çevresinde nasıl zenginleştiğini ve edebiyat dili hâline geldiğini kavratmak,*
6. *Toplumsal hayatın ve her türlü bireysel değerın edebî metinlere nasıl yansıdığını belirlemek,*
17. *Edebî metinlerin zamanın getirdiği değişmelerle zenginleştiği ve geliştiğini kavratmak*
18. *Edebî eserler çevresinde Türk insanının kültür, anlayış ve zevk bakımından gelişim sürecini kavratmak. (MEB,2005: 4-5)*

Yukarıda belirtilen amaçlar sadece halk edebiyatına yönelik amaçlar değildir. Ancak Türk dilinin tarihî gelişimini, Türk halkının ulusal değerlerini öğrencilere kavratılabilmek amacıyla edebiyat kitaplarında halk edebiyatı metinlerine yer verilmelidir.

4. maddede “ulusal değerler” olarak ifade edilen değerler, halk edebiyatı metinlerinin ana unsurudur. Herhangi bir halk edebiyatı metni sadece ait olduğu toplumun değerlerini yansıtır. 6. ve 18. maddenin eğitim içerisinde anlam bulmasını sağlayacak en önemli metinler, halk edebiyatı metinleridir. Bunlar; halkın yaşamında yer alan hemen hemen bütün konulara dair izler bulacağımız metinlerdir.

2., 3., 5. ve 17. maddelerde ise dilin gelişiminin ve bu gelişimin edebi metinler üzerinden öğrencilere kavratılması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Türk edebiyatının ilk ve sonrasında da devam eden öz edebiyatı olan halk edebiyatı metinleri de dil gelişiminin ve dil gelişimi ile birlikte edebi metinlerde görülen gelişimin en iyi şekilde izleneceği metinlerdir.

Türk kültürünü, dilini, tarihini, düşüncesini, toplumsal değerlerini en iyi şekilde yansıtmaya hizmet verecek metinler, şüphesiz halk edebiyatı çerçevesinde ele alınan metinlerdir.

1.1.2. Seçilecek Metinlerin Tür ve Nitelikleri Bakımından

Halk edebiyatı metinlerinin programda ele alınışına dair üzerinde duracağımız bir diğer husus, kitaba alınan halk edebiyatı metinlerinin programda belirtilen ölçütlerle nitelik bakımından uygunluğudur. Programda halk edebiyatı metinlerinin seçimine yönelik net ifadeler kullanılmamıştır. Kitaba alınacak türler hakkında programda belirlemeler yapılmamıştır. Metin seçimi için belirlenen ölçütlerin bir kısmı ve programda belirtilen temalar metin seçiminde etkili olmuştur.

Programda (2005) edebiyat derslerinde en önemli aracın ders kitabı olduğu belirtilmiştir. Çetişli (2006: 79) de edebiyat eğitiminde edebî metnin önemini şu şekilde ifade etmiştir: “*Edebiyat eğitimcisinin her seviyedeki faaliyetinde temel hareket noktası ve hemen hemen biricik objesi edebî eser, yani edebî metindir. Edebî eserden soyutlanmış bir edebiyat eğitimi düşünülemez. Bir başka söyleyişle, edebî eserin ihmal*

edildiği ve sadece edebiyat tarihi, edebiyat teorisi, edebiyat tenkidi, edebiyat sosyolojisi veya sanatkârların biyografilerinin esas alındığı bir faaliyete, edebiyat eğitimi denilemez. Böyle bir gayret, son derece soyut birtakım bilgilerin genç beyinlere yüklenilmesinden başka bir işe yaramayacaktır.”. Dolayısıyla ders kitabında yer alacak edebî metinler de edebiyat eğitiminin gerçekleşmesini sağlayacak en önemli unsurlardan biridir.

Programda 9. ve 10. sınıf ders kitaplarına seçilecek metinlerin hangi amaca hizmet etmesi gerektiği “Ders Kitaplarının Hazırlanması ve Metin Seçimi” başlığı altında belirtilmiştir. Edebî metinleri inceleme yöntemlerini kazandırmayı amaçlayan dokuzuncu sınıf ders kitabına alınacak metinlerin, bu amaca uygun olması gerekmektedir. Örnek olarak seçilen metinler, türünün en iyi örneği olmalıdır. Öğrencilerin edebî eserleri inceleme tekniklerini kavramlarını sağlayacak olan dokuzuncu sınıfta, halk edebiyatı, divan edebiyatı ve yeni edebiyat metinleri aynı üniteye bir arada verilmiştir. Bu durum öğrencilerin, farklı dönemlere ve özelliklere ait metinleri karşılaştırmalı olarak incelemelerine imkân sağlayacaktır.

Edebî dönemlerin ele alındığı onuncu sınıfta üniteler, edebî dönemlerin oluşumu ve zihniyetiyle ilgilidir. Halk edebiyatı metinleri, onuncu sınıfta metot bilgisi vermek amacıyla değil dönemin özelliklerini ve edebî metinlerin zihniyetini hissettirmek amacıyla ele alınmıştır. Programda edebiyat eğitimi, edebiyat tarihi ya da şairlerin hayat hikâyesi olarak görülmemiş, edebiyatın bir sanat olduğunu ve öğrencinin bu sanattan kendine has zevk ve anlayış oluşturması istenmiştir. Bu nedenle edebiyatın dönemlere ayrılarak kavratılmaya çalışıldığı onuncu sınıf ders kitabına seçilecek metinler, bu zevk ve anlayışı oluşturacak nitelikte olmalıdır. Halk edebiyatının hemen hemen bütün türlerine yer verilen onuncu sınıf ders kitabında, bu ölçüt mümkün olduğunca göz önünde bulundurulmuştur.

Metinleri hareket noktası olarak kabul eden bir anlayışla düzenlenen programda, metinlerden nasıl faydalanılması gerektiği de ifade edilmiştir. Programda kitaplara alınacak edebî metinlerle ilgili ölçütler net bir şekilde ifade edilmiştir. Bu ölçütler şu şekildedir:

1. Metinler, Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun

olmalıdır.

2. Atatürk İlke ve İnkılâplarına aykırı ifadeler yer verilmemelidir.
3. Seçilecek edebî metnin özellikleri, anlatım biçimi ve yapısı gözden uzak tutulmadan millî kültürümüze, ahlâk anlayışımıza, yasalarımıza, geleneklerimize, örf ve âdetlerimize, milletimizin bölünmez bütünlüğüne uygun olmasına özen gösterilmelidir.
4. Siyasî kutuplaşmalara yol açacak bölücü ve ideolojik ifadeler yer verilmemelidir.
5. Metinler, dersin genel ve özel amaçlarını gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.
6. Seçilecek metinler sınıf ve yaş seviyesine uygun olmalıdır.
7. Seçilen metinler öğrencileri iyiye, güzele, doğruya yöneltmeli; iyi alışkanlıklar kazandırmalıdır.
8. Metinler dil, anlatım ve içerik açısından örnek özelliklere sahip olmalıdır.
9. Metinler, yazıldığı dönem ve akımların belirgin özelliklerini yansıtmalıdır.
10. Seçilen metinler ünitelerde belirtilen amaç ve kazanımları gerçekleştirmeye uygun olmalıdır.
11. Türk dilinin tarihî gelişiminin daha iyi anlaşılması için Destan Dönemi (İslâmiyet Öncesi Türk Edebiyatından), İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatından seçilen metinlerin bir bölümü asıllarına uygun dil ve söyleyişle verilmelidir. Ancak işleniş günümüz Türkçesine çevrilmiş metinler üzerinde yapılmalıdır.
12. İslâm Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatına ait metinleri dil bakımından, daha sade olanlar arasından seçilmelidir.
13. Dünya edebiyatından seçilen metinler, iyi çevrilmiş eserlerden alınmalıdır.
14. Karşılaştırmalı metin çalışmaları için seçilen eserler temsil ettiği edebiyatın seçkin örneklerinden olmalıdır.
15. Metin seçiminde öğrencilerin dil zevkini ve bilincini geliştirme, hayal dünyalarını zenginleştirme, ilgi ve yeteneklerini ortaya çıkarma gibi özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.
16. Metinler öğrencinin kişisel gelişimine katkıda bulunmalıdır.
17. Sanat metinlerinin sanat değerleriyle; öğretici metinlerin de öğreticilik işlevleriyle dönemlerini en iyi temsil eden eserler arasından seçilmesine özen

gösterilmelidir.

18. Metinler, işlenecek süreye uygun uzunlukta seçilmelidir.

19. Metinlerde çeşitliliği sağlamak ve öğrencilerin daha farklı metinlerle karşılaşmasını sağlamak amacıyla aynı sınıfta aynı sanatçıdan zorunluluk olmadıkça bir metin seçilmelidir. (MEB, 2005: 20-21)

Yukarıdaki 11. ve 12. madde, halk edebiyatı metinlerine yönelik ölçütlerdir. Halk edebiyatı metinlerinin seçiminde bu iki maddede ifade edilen özelliklerin dikkate alındığı ve bu özellikler çerçevesinde metinler seçildiği görülmüştür. Seçilen metinlerin sahip olması gereken özellikleri belirten diğer maddeler de dolaylı olarak seçilecek halk edebiyatı metinlerine ölçüt oluşturmaktadır. Ancak 19. maddede belirtilen ölçüt halk edebiyatı metinlerinin seçiminde dikkate alınmamıştır. Dokuzuncu ve onuncu sınıf ders kitaplarında aynı sanatçıya ait eserlere farklı bölümlerde yer verilmiştir. Metin seçiminde uygulanabilirliği en rahat olan bu madde göz ardı edilmiştir.

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama tekniği ve verilerin analizinde kullanılan yöntemler açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarındaki halk edebiyatı metinlerinin, ortaöğretim Türk edebiyatı öğretim programında yer alan kazanımlarla uygunluğunun ne düzeyde olduğunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, nitel veri analizi tekniklerinden faydalanılmıştır. “İçerik çözümleme” ve “doğrudan raporlaştırma” teknikleri kullanılarak, örneklem olarak seçilen Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Türk edebiyatı ders kitaplarındaki metinler ve metinlerin programdaki kazanımlarla uygunluğu analiz edilmiştir.

Yıldırım ve Şimşek (2005: 227) içerik çözümlemede “*Temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır.*” demektedirler. Araştırmada, içerik analizi ile düzenlenen ve yorumlanan veriler doğrudan raporlaştırma tekniği ile mantıksal bir yapı içerisinde sunulmuştur. “*Nitel araştırmacıdan beklenen sadece betimsel veri toplamak ve bunları mantıklı bir yapı içinde sunmak değildir. Araştırmacının verilerden elde ettiği bulguları bilimsel bir titizlikle tanımlamasının yanı sıra, yorumlaması ve uygulamaya ve daha sonraki çalışmalara ilişkin çıkarımlarda bulunması gerekir.*” (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 241).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2011-2012 eğitim öğretim yılında okutulmak üzere Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilen ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın evrenini oluşturan ders kitapları arasından Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan Türk edebiyatı ders kitapları örneklem olarak seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama Tekniği

Araştırma esnasında halk edebiyatı, edebiyat eğitimi ve halk edebiyatı eğitimi ve öğretimi ile ilgili kitap, makale, tez vb. kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarının inceleme bölümlerinde yer alan metinler taranmış ve halk edebiyatı metinleri ile bu metinlere ait hazırlık soruları, metin altı sorular ve etkinlik çalışmaları tespit edilmiştir. Halk edebiyatı metinleri, kitaptaki ünite adları esas alınarak incelenmiştir. Ortaöğretim Türk edebiyatı öğretim programında her ünite için belirlenmiş olan kazanımlardan, halk edebiyatı ile bağlantılı olanlar belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Ders kitaplarında belirlenen metin, hazırlık soruları, metin altı sorular ve etkinlik çalışmalarının programda yer alan kazanımlarla uygunluğu içerik çözümleme tekniği ile değerlendirilmiş ve sonuçlar doğrudan raporlaştırma tekniği ile ifade edilmiştir.

III. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

3.1. Dokuzuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretimi Programındaki Kazanımlarla İlişkilerine Dair Genel Durum

9. sınıf ders kitabı, “Güzel sanatlar ve edebiyat”, Coşku ve heyecanı dile getiren metinler (Şiir)”, “Olay çevresinde oluşan edebî metinler” ve “Öğretici metinler” adlı dört üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerden ikisinde halk edebiyatı metinleri tespit edilmiştir. “Coşku ve heyecanı dile getiren metinler (Şiir)” ve “Olay çevresinde oluşan edebî metinler” adlı ünitelerde yer alan halk edebiyatı metinlerinin ve bu metinlere ait çalışmaların programdaki kazanımlarla uygunluğunun ne düzeyde olduğu aşağıda incelenecektir. İnceleme yapılırken örneklem olarak seçilen ders kitaplarındaki, ünite ve bölüm adları esas alınmıştır.

3.1.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)

Ünite, “Şiir inceleme yöntemi”, “Manzuma ve şiir” ve “Manzume ve şiir örneklerini inceleme” bölümlerinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan ünitenin “Şiir inceleme yöntemi” ve “Manzume ve şiir örneklerini inceleme” bölümlerinde halk edebiyatı metinleri yer almaktadır.

3.1.1.1. Şiir İnceleme Yöntemi

Bu bölümde halk edebiyatı metinlerinin tespit edildiği; “Şiir ve zihniyet”, “Şiirde ahenk (Ses ve ritim)”, “Şiirde yapı” ve “Şiir ve gelenek” yer almaktadır.

3.1.1.1.1. Şiir ve Zihniyet

Şiir ve zihniyet adlı bölümde, şiir ile şiirin yazıldığı dönemin zihniyeti arasındaki ilişkiyi öğrencilere kavratmak amacıyla farklı dönemlere ait şiir metinlerine

yer verilmiştir. Bu metinlerden biri, dinî-tasavvufî halk edebiyatına ait ilahi türündeki şiidir. Dinî-tasavvufî halk şii, Türklerin İslamiyet’i kabulüyle ortaya çıkmıştır. Güzel (2009: 49) dini tasavvufi halk edebiyatının önemini ve işlevini şu şekilde ifade etmiştir: “*Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar hayatını sürdüren, gelecek kuşaklara da aktaracak nitelikte olan, halkın millî dilini, millî zevkini kuvvetle yaşatan, her kesim arasında birlik ve beraberliği sağlayan, millî, manevi değerlere sahip, hoşgörüyü sağlayan bir köprü edebiyatıdır.*”.

İlahiler, Allah’ı, Allah’ın birliğini ve Allah’a olan sevgi ve saygıyı konu edinen şiiirlerdir. Hece ölçüsü ile yazılan ilahiler, genellikle koşma tarzındadır ve çoğunlukla 8 veya 11’li hece ölçüsüyle yazılırlar. Bölümdeki *İlahi* metni, 13. yüzyıl Dinî –Tasavvufî Türk halk edebiyatının temsilcilerinden Yunus Emre’ye aittir.

İLAHİ

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.

Kimisinin üstünde biter otlar
Kiminin başında sıra serviler
Kimi masum, kimi güzel yiğitler
Ne söylerler, ne bir haber verirler.

Toprağa gark olmuş nazik tenleri
Söylemeden kalmış tatlı dilleri
Gelin, duadan unutman bunları
Ne söylerler, ne bir haber verirler.

Yunus der ki gör takdirin işleri
Dökülmüştür kirpikleri kaşları
Başları ucunda hece taşları
Ne söylerler, ne bir haber verirler.

Yunus Emre

Metin, Türk edebiyatı programında yer alan şu **kazanımlar** doğrultusunda kitaba alınmıştır:

1. *Şiirin yazıldığı dönemdeki hâkim zihniyeti fark eder.*
2. *Şiirin yazıldığı dönemde tartışılan sanat anlayışını belirler.*
3. *Şiirin yazıldığı dönemin sosyal, siyasi ve kültürel hayatının özelliklerini belirler.*
4. *Şairin, dönemin kültür ve sanat hayatıyla ilişkisini fark eder.*
5. *Şairin, gelenekle ilişkisini belirler. (MEB, 2005: 35)*

Bölümün **hazırlık** çalışmaları kısmında iki soru bulunmaktadır.

1. Yabancı bir filmde seyrettiğiniz aile yaşantısı ile kendi aile yaşantınızı karşılaştırınız. Tespit ettiğiniz farklılıkları sebepleriyle birlikte maddeler hâlinde defterinize yazınız.
2. Karacaoğlan'ın bir şiirini okuyunuz. Şiirde geçen kültür öğelerini belirleyiniz. Belirlediğiniz öğelerin kültürümüzle olan ilişkisini açıklayınız.

Yukarıda yer alan birinci hazırlık çalışması ile zihniyet kavramı, öğrencilerin yaşadıkları çevreden örnekler verilerek somut hale getirilmiştir. Soru ile her toplumun kendine ait bir yaşam şekli ve zihniyetin bu yaşam şekliyle bağlantılı bir kavram olduğunu öğrencilere fark ettirmek amaçlanmıştır.

İkinci hazırlık çalışması ile halk şairi Karacaoğlan'ın bir şiirinden yola çıkarak, öğrencilere kültürün şiir metinleri üzerindeki etkisi hissettirilmeye çalışılmıştır.

Kazanımlar doğrultusunda, kitaptaki ilahi metnine yönelik üç **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması** tespit edilmiştir.

Etkinlik: Sınıf üç gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Yukarıdaki Zihniyet Şeması'ndan hareketle birinci grup şiirlerde dönemin zihniyetine, ikinci grup sanat anlayışına, üçüncü grup sosyal ve kültürel hayatına ait özellikleri gösteren ifadeleri bulur. Gruplar bu ifadeleri bulduktan sonra grup sözcüleri belirlenen özellikleri arkadaşlarına sunarlar.

Etkinlik çalışmasında kullanılan “*dönemin zihniyetine*” ifadesi birinci kazanım, “*dönemin sanat anlayışına*” ifadesi ikinci kazanım, “*dönemin sosyal ve kültürel hayatına*” ifadesi üçüncü kazanım doğrultusundadır. Bir etkinlik içerisinde birkaç kazanıma yönelik uygulamalara yer verilebilir. Ancak “*Zihniyet şeması*”, öğrencilerin bir edebî türle bağlantılı olarak, ilk kez karşılaştıkları zihniyet kavramını öğrencilere tam anlamıyla açıklayacak düzeyde değildir. Kitapta verilen “*Zihniyet şeması*” aşağıdaki gibidir:

→ Dinî
→Siyasi
→Sosyal
Zihniyet— bir dönemdeki →Ekonomik → hayatın duygu, anlayış ve zevk
→Sivil bütünüdür.
→Askerî

Görüldüğü gibi sadece zihniyet kavramının tanımı şemalaştırılmıştır. Şema öğrencilerin, zihniyeti oluşturan öğeleri öğrenmesine yardımcı olabilir. Ancak öğrencilere bir dönemdeki zihniyet özelliklerini belirleme noktasında yardım sağlayacak yeterliliğe sahip değildir. Zihniyetin tanımından oluşan şema, zihniyet özelliklerini belirlemeye dahi yön veremeyecek düzeyde iken, etkinlikte dönemin sanat anlayışına ve sosyal ve kültürel hayatına ait özelliklerin de “Zihniyet şeması”ndan hareketle belirlenmesi istenmiştir. Şemada zihniyetin, sanat anlayışına veya dönemin sosyal ve kültürel hayatına olan etkisinden söz edilmemesi etkinlik çalışmasının bu kısmını uygulanamaz hale getirmiştir. Halk şiiri örneği olan ilahi şiirinde dinî duygular hâkimdir.

Öğrencilerin, değişik dönemlere ait şiirlerde, farklı kelime, kavram ve söyleyiş özelliklerinin kullanıldığını fark etmelerini sağlayacağı düşünülen birinci metin altı soru ve ilahi şiirine ait dizelerden yola çıkarak dönemin zihniyeti hakkında öğrencilerin belirleme yapmalarını isteyen ikinci metin altı soru aşağıda verilmiştir. Birinci ve ikinci metin altı soru, şiirlerin yazıldığı dönemde hâkim olan zihniyet özelliklerini öğrencilerin kavramasını sağlayacak niteliktedir. Bu nedenle sorular, birinci kazanımla uyum içerisindedir.

1. İlahi, Gazel, Karanfil (Ahmet Hâşim), Karanfil (Orhan Veli) şiirlerinin farklı dönemlere ait olduklarını hangi kelime, kavram ve söyleyiş özelliklerinden çıkarabilirsiniz? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
2. “Yalancı dünyaya konup göçenler/ Gelin, duadan unutmaları/ Yunus der ki gör takdirin işleri” dizelerinden yola çıkarak dönemin zihniyeti hakkında neler söylenebilir? Tartışınız ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Programda birinci kazanımın etkinlikler bölümünde verilen “İkili veya üçlü öğrenci gruplarının zihniyetle ilgili hangi kelime, kavram, söyleyişlerin bulunduğunu belirlemeleri önerilir.” etkinlik önerisiyle birinci metin altı çalışma desteklenmiştir. Şiirlerin yazıldığı dönemle, şiirlerde kullanılan kelime, kavram ve söyleyiş özellikleri arasında dönemin zihniyetinin belirlenmesine yardımcı olacak bir ilişki vardır. Birinci metin altı soru öğrencilerin bu ilişkiyi kavramalarına kısmen yardımcı olacak niteliktedir.

Programda birinci kazanıma ait açıklamalar bölümünde “Zihniyet, bir dönemdeki sosyal, siyasi, idari, adli, askeri, dini güçlerin, sivil toplum örgütlerinin,

ticari hayatın, eğitim etkinliklerinin birlikte oluşturdukları ortam ve bunların hiçbirine indirgenemeyen duygu, anlayış ve zevk bütünüdür. ” ifadesine yer verilmiştir. Bu açıklama, zihniyetin kendini oluşturan öğelerle birlikte bir bütün olduğunu öğrencilerin fark etmesini sağlayacak özelliكتedir. İlahi türündeki şiirler, Allah ve Allah’la ilgili her hususu konu edinen şiirlerdir. Yunus Emre’nin “*ilahi*” adlı şiirinde de dua, takdirin işleri gibi ifadelerde dinî unsurlar bulunmaktadır. İlahinin bu özelliğinin, şiirin yazıldığı döneme ait zihniyeti belirleme bakımından öğrenciyi yönlendireceği düşünülmektedir. Bu nedenle şiirden seçilen dizelerde Allah ve dinle ilgili “*yalancı dünya*”, “*duadan unutman bunları*”, “*takdirin işleri*” gibi kelime ve kavramların yer alması öğrencilerin şiirin yazıldığı dönemdeki zihniyeti belirlemelerine kolaylık sağlayacaktır.

İlahi metnine yönelik beşinci metin altı soru aşağıda verilmiştir. Beşinci metin altı soru, yukarıda verilen birinci ve ikinci metin altı soru ile bağlantılıdır. Öğrenciler birinci ve ikinci metin altı soruda belirledikleri zihniyet özelliklerinden hareketle beşinci metin altı soruyu cevaplayabileceklerdir. Sorunun (a) maddesi öğrencilerin, şiirin yazıldığı dönemde toplumun sosyal, kültürel ve sanat hayatının özellikleri hakkında belirleme yapmalarını sağlayacaktır. Bu bağlamda sorunun bu kısmı üçüncü ve dördüncü kazanıma uygundur. Sorunun (b) maddesinde ise öğrencilerin, örnek metin olarak seçilen ve farklı geleneklere ait olan şiir metinlerinin ait oldukları gelenekle ilişkisi üzerine belirleme yapmaları istenmiştir. Şiirlerin ait oldukları gelenek, aynı zamanda şiiri oluşturan şairin de esinlendiği gelenektir. Bu bağlamda sorunun (b) kısmı, şairin gelenekle ilişkisini belirlemeye yöneliktir ve beşinci kazanımla uyumludur.

5. “Ey serv-kad seninle geçen rüzgârını / İran-zemîne tuhfemiz olsun bu nev gazel”, “Kızgın kokusundan kelebekler / Gönlüm ona pervane kesildi.”, “Hakkınız var, güel değildir ihtimal, / Mübalağa sanatı kadar / Varşova’da ölmesi on bin kişinin”, “Yalancı dünyaya konup göçenler / Ne söylerler ne bir haber verirler.” Dizelerinden yola çıkarak;
- Daha önce belirlediğiniz zihniyet özelliklerine göre şairlerin dönemlerindeki kültür ve sanat hayatı ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?
 - Farklı şiir geleneklerine ait olan bu dört şiirin ait oldukları geleneklerle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

“Anlama ve Yorumlama” başlığı altında, farklı dönemlere ait üç şiirden ikişer dize alınmıştır. 16. yüzyıl divan şairlerinden Hâyali’nin, 19. yüzyıl halk şairlerinden Erzurumlu Emrah’ın ve modern şiir geleneğine mensup olan Ece Ayhan’ın şiirlerinden dizeler seçilmiştir.

1. “Aşk bir sem’-i ilâhîdür bentüm pervânesi
Şevk bir zencîrdür gönlüm anın divânesi” (Hayâlî)

“Güzel sevmek sarp bir kale
Ya alınır ya alınmaz” (Erzurumlu Emrah)

“Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler” (Ece Ayhan)

Yukarıdaki dizelerde altı çizili kelimelerden yola çıkarak şiirlerin yazıldıkları dönemin “aşk” anlayışı ve sosyal hayatı ile ilgili neler söylenebilir? Sözlü olarak ifade ediniz.

2. Bir şiiri kendinden önceki şiir gelenekleriyle hangi yönlerden ilişkilendirebilirsiniz? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları tahtaya yazınız.

Yukarıdaki dizelerde aşk duygusunu ifade eden kelime ve kelime gruplarının altı çizilmiş ve öğrencilerin dikkati o kelimelere çekilmiştir. Farklı dönemlerde yazılan şiirlerde aynı konu ele alınmasına rağmen söyleyiş ve anlayış farklılıkları vardır ve bu bölümdeki çalışmalarla bu farklılıkların öğrenciler tarafından belirlenmesi ve kavranması amaçlanmıştır. Yukarıdaki sorularda, şiirlerin yazıldığı dönemdeki sosyal ve kültürel unsurların söyleyiş özelliklerinden yola çıkarak belirlenecektir. Soruların bu bağlamda üçüncü kazanımla ilişkili olduğu söylenebilir.

3.1.1.1.2. Şiirde Ahenk (Ses ve Ritim)

Bu konu başlığı altında Türk halk şiiri örneği olarak koçaklama türünde bir şiire yer verilmiş ve Köroğlu’na ait *Koçaklama* metni kullanılmıştır. Âşık edebiyatının güzelleme, koçaklama, taşlama, varsağı, semai gibi nazım türleri de koşma şeklinde söylenmiştir. Bu açıdan koşma, zengin bir nazım şeklidir. Koçaklama, ahenk öğelerinin belirgin olması bakımından konuya uyumlu bir nazım türüdür. Aynı zamanda koçaklama türünün en iyi icracılarından olan Köroğlu’na ait şiir örneğine yer verilmesi de isabetli bir seçimdir.

KOÇAKLAMA

Mert dayanır namert kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir
Şahlar şahı divan açar
Divan gümbür gümbürlenir

Yiğit kendini öğende
Oklar menzili döğende
Şeşper kalkana değende
Kalkan gümbür gümbürlenir

Ok atılır kal'asından

Hak saklasın belasından
Koroğlu'nun narasından
Her yan gümbür gümbürlenir. (**Koroğlu**)

Koçaklama türündeki şiir metnine ve programda şiirin yer aldığı bölüme yönelik **kazanımlar** aşağıda verilmiştir:

1. *Şiirde ahengin hangi öğelerle sağlandığını belirler.*
2. *Şiirdeki ses akışını fark eder.*
3. *Şiirde ritmin önemini ve ritmin nasıl sağlandığını açıklar.*
4. *Söyleyiş tarzı, kafiye, redif, iç kafiye ve aliterasyon, asonans gibi ses benzerliklerinin şiirdeki işlevini açıklar.*
5. *Her dönemin kendine özgü bir ses ve ritim anlayışı olduğunu belirler.*
6. *Çeşitli dönemlere ait şiirleri ses ve ritim özellikleri bakımından karşılaştırır.*

(MEB, 2005: 35-36)

Bölümde hazırlık çalışmalarıyla şiirdeki ses akışı ve şiirde ahengi sağlayan öğeler konusunda öğrencilere farklı örnekler verilerek onlarda ön bilgi oluşturma amaçlanmıştır. Bu doğrultuda **hazırlık** bölümünde dört soruya yer verilmiştir.

1. Tören yürüyüşlerinin seyircilere hoş gelmesinin sebebi ne olabilir? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
2. Aşağıdaki şiirlerden Koçaklama'yı düz yazı gibi, şu an okuduğunuz soruyu da şiir gibi okuyunuz. Bu iki okumayı karşılaştırınız. Sonuçları tahtaya yazınız.
3. Birçoğumuzun ezberinde uzun ya da kısa birkaç şiir ya da şiir parçası bulunmaktadır. Buna karşılık düz yazı için aynı şeyi söylemek zordur. Sizce şiirin kolay ezberlenebilir ve akılda tutulabilir olmasının sebebi nedir? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
4. Bir robotun konuşmasıyla bir insanın konuşmasını karşılaştırınız. Ses akışındaki farklılık neden kaynaklanmaktadır? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Yukarıdaki çalışmalar öğrencilerin, şiirde ahengi sağlayan öğeleri fark etmesini ve bu öğeleri belirlemesini sağlayacaktır. Ahengi sağlayan en önemli öğelerden biri de ses akışıdır. Öğrencilerin ahengi sağlayan unsurları ve ses akışının ahenge olan katkısını kavrayabileceği yukarıdaki çalışmalar birinci ve ikinci kazanımla uyum içerisindedir. Programda birinci kazanıma ait açıklama kısmındaki; "*Ahengin ses akışı, söyleyiş, ritm, ölçü ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.*" ifadesiyle çalışmalarda vurgulanması gereken husus açık hale getirilmiştir. Sorularda şiir ve nesrin ahenk öğeleri bakımından farklılığını öğrencilere hissettirmek amacıyla değişik örneklerden

yararlanılması, konunun öğrenciler tarafından daha çabuk algılanmasını sağlayacaktır. Tören yürüyüşünün belli bir ahenge sahip olması ve bu nedenle insanlara coşku vermesi şiirdeki ahenk öğelerinin verdiği coşkuya benzetilmiştir. Bir robotun konuşmasındaki ahenk öğelerinin yoksunluğu ve insan konuşmasındaki ses akışı yine şiir ve düz yazı arasındaki ahenk farkına benzetilmiştir. Bu bakımdan sorular konu hakkında öğrencilerde ön bilgi oluşturacak niteliktedir.

Kitapta koçaklama şiirine yönelik üç **metin altı soru** bulunmaktadır.

1. “Mert dayanır namert kaçar
Meydan gümbür gümbürlenir
Şahlar şahı divan açar.
Divan gümbür gümbürlenir”
- a. Yukarıdaki dörtlükte tekrar eden ünlüleri belirleyiniz. Bu ünlülerin ahenge olan katkısını ifade ediniz.
- b. Yukarıdaki dörtlüğün dize sonlarında ahengi sağlayan sesleri tespit ediniz. Benzer bir durumun diğer iki şiir için de geçerli olup olmadığını şiirlerden örneklerle gösteriniz.
2. Yukarıdaki şiirlerde söyleyiş tarzı ile konu arasında bir ilişki var mıdır? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Şiirlerdeki söyleyiş tarzı, asonans ve kafiye gibi ses benzerliklerin incelendiği birinci ve ikinci metin altı soru, ses benzerliklerinin şiirdeki işlevini öğrencilere kavratmaya yönelik bir çalışmadır. Koçaklama metninin bir dörtlüğü üzerinden, tekrar eden ünlülerin (asonans) ve dize sonlarında ahengi sağlayan seslerin tespit edilmesini isteyen birinci metin altı soru, öğrencilerin ahengi sağlayan unsurların şiirdeki işlevini anlamaları bakımından önemli bir uygulamadır. Soru dördüncü kazanıma uygundur.

İkinci metin altı soru, şiirlerdeki söyleyiş tarzının şiirin temasına göre değişiklik gösterdiğini ve bu değişikliklerle birlikte her şiirin temasına göre farklı ahenk özelliklerine sahip olduğunu öğrencilere sezdirecektir.

3. Yukarıdaki şiirlerde bulunan ses ve ritim farklılıklarının sebeplerini tartışınız. Ulaştığınız sonucu defterinize yazınız.

Üçüncü metin altı soru aracılığıyla öğrencilerin, her dönemin kendine has ses ve ritim anlayışı olduğunu sezmeleri sağlanacaktır. Öğrencilere, şiirlerde bulunan ses ve ritim farklılıklarının sebeplerini tartışma imkânı verecek olan üçüncü metin altı soru, öğrencilerin beşinci kazanıma ulaşmalarını sağlayacaktır. 16. yüzyıla ait Koçaklama,

17. yüzyıla ait ‘‘Gazel’’ ve Cumhuriyet Dönemi’ne ait ‘‘Bütün Saadetler Mümkündür’’ adlı farklı dönemlerde yazılmış şiirlerin inceleme metni olarak seçilmesi, öğrencilere üç ayrı döneme ait şiir örnekleri üzerinde inceleme yapma imkânını verecektir.

Kitapta, metinlere yönelik olarak üç **etkinlik çalışması** bulunmaktadır.

1. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Koçaklama’yı, ikinci grup Gazel’i nesre (düz yazıya) çevirir. Gruplar, şiirler ile şiirlerin nesre çevrilmiş şekillerini karşılaştırırlar. Sonuçları grup sözcüleri tarafından sınıfa açıklanır.

Öğrencilerin, aynı cümlenin düz yazı ve şiir şeklinde yazılmasının ve okunmasının şiirdeki ahenk unsurunu ne ölçüde etkilediğini fark etmelerini sağlayacak birinci etkinlik çalışması, birinci kazanıma uygundur. Bu etkinlik programda yer alan birinci kazanımın karşısındaki şu açıklamayla desteklenecektir; ‘‘Ahengin, ses akışı, söyleyiş, ritim, ölçü ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.’’.

Bir şiir metnine ahenk katan öğeler, şiirin düz yazı gibi okunması halinde ahenk unsuru oluşturmazlar. Birinci etkinlikle, şiir metni ve nesir halinde yazılmış metinlerin okunuşlarının farklı olduğunu ve bu farklılığın ahengi etkilediğini öğrenciye fark ettirmek hedeflenmiştir.

4. Etkinlik: Sınıf üç gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Her grup yukarıdaki şiirlerden birini seçer ve şiirleri ritim özellikleri bakımından inceler. İncelenen şiirlerin ritim özellikleri grup sözcüleri tarafından tahtaya yazılır. Gruplar ritim özelliklerin karşılaştırarak şiirler arasındaki ritim farklılıklarının sebeplerini tartışır. Ulaşılan sonuçlar deftere yazılır.

Dördüncü etkinlik çalışması, öğrenci gruplarının şiirlerin ses ve ritim özelliklerini belirlemesini ve farklı döneme ait şiirlerin ritim özelliklerini karşılaştırmasını sağlayacaktır. Öğrenciler, şiirlerin ritim özelliklerini belirlerken şiirde ritmin önemini kavrayacaklardır. Etkinlik çalışması, bu yönüyle üçüncü kazanımla uyum içerisindedir. Etkinliğin, öğrencilerin belirledikleri ritim özelliklerinden hareketle farklı dönemlere ait şiirleri karşılaştıracakları kısmı ise altıncı kazanıma uygundur.

5. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Gruplar, Koçaklama ve Bütün Saadetler Mümkündür adlı şiirlerin hecelerini sayarlar. Ulaşılan sonuçlar grup sözcüleri tarafından sözlü olarak ifade edilir.

Beşinci etkinlikle veznin, şiirde ahenk ögesi olan ritim üzerinde ne derece etkili olduğunu öğrencilerin belirlemesi sağlanacaktır. Öğrenciler, koçaklama metninde her

dizede hece sayısının aynı, “Bütün Saadetler Mümkündür” adlı şiirde ise her dizede hece sayısının farklı olduğunu görecektir. Hece sayılarının şiirde ritim farklılığına sebep olduğu öğrencilerin zihninde bu etkinlikle netleşecek ve şiir dizelerindeki hece sayısının şiirini ahenk unsurunu ne derece etkilediğini öğrencilerin fark etmesi sağlanacaktır.

3.1.1.1.3. Şiirde Yapı

Bölümde dört halk edebiyatı metni bulunmaktadır. Bunlar; Erzurumlu Emrah’a ait *Semai* adlı şiire, etkinlik ve metin altı sorularda kullanılmak üzere Gevherî’ye ait *Koşma*, ve iki anonim türküye yer verilmiştir. Semailer koşma şeklinde söylenmiş şiirlerdir. Kendine ait özel bir ezgisi olan semailerin konuları, sevgi, doğa, güzellik gibi konulardır.

SEMAİ

Gönül gurbet ele çıkma
Ya gelinir ya gelinmez
Her dilbere meyil verme
Ya sevilir ya sevilmez

Yöğrüktür bizim atımız
Yârdan atlattı zatımız
Gurbet ilde kıymatımız
Ya bilinir ya bilinmez

Bahçemizde nar ağacı
Kimi tatlı kimi acı
Gönüldeki dert ilacı
Ya bulunur ya bulunmaz

Deryalarda olur bahri
Doldur ver içem zehri
Sunam gurbet elin kahrı
Ya çekilir ya çekilmez

Emrah der ki düştüm dile
Bülbül figan eder güle
Güzel sevmek bir sarp kale
Ya alınır ya alınmaz. (Erzurumlu Emrah)

Bu metinler, programda yer alan şu **kazanımlara** yöneliktir:

1. Şiirde yapıyı oluşturan birimlerin özelliklerini belirler.
2. Şiirde yapının nasıl oluştuğunu belirler.
3. Nazım şekillerinin nasıl oluştuğunu fark eder.

4. *Şiirin, yapısı, dili, anlam ve ahengiyle bir bütün olduğunu sezer.*
5. *Çeşitli dönemlere ait şiirleri yapı bakımından karşılaştırır.* (MEB, 2005: 38)

Hazırlık çalışmaları bölümünde, öğrencilerin şiir yapısını fark etmelerini sağlayacak dört soruya yer verilmiştir.

1. Yukarıdaki mimari eserlerin birbirinden farklı olmasının sebeplerini tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde defterinize yazınız.
2. Yaşadığınız çevredeki mimar eserlerin resimlerini sınıfa getiriniz. Aralarındaki yapı farklılıklarını karşılaştırınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
3. Bir hastane birimlere ayrılırken ne amaçlanmış olabilir? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
4. Daha önce Metin ve Edebî Metin konularında metnin bir sistem, bir yapı olduğunu öğrenmişsiniz. Şiir de bir metin olduğuna göre şiirde yapı nasıl oluşturulur? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Hazırlık bölümünde yer alan birinci, ikinci ve üçüncü soruyla öğrencilere, resimleri verilen mimari eserlerde görülen farklılığın sebepleri ve bir hastanenin ne amaçla birimlere ayrıldığı sorularak “birim” kavramı ve bu kavrama duyulan ihtiyaç öğrencilere hissettirilecektir. Dördüncü soru ile her eserde var olan yapının şiirde nasıl olduğu hakkında öğrencilerin tartışmasını sağlayacak bir zemin oluşturulacaktır.

- Gamlı yolumuzda çağlayan o su...
Göğsünde bir sarı ay ykanırdı;
Akşam gölgesinde çağlayan o su;
O su, bir sır gibi mırıldanırdı;
- Bizi sonsuzluğa bağlayan o su...
Sesini en tatlı yerinde kesti
Bizi Leylâ ile Mecnun sanırdı,
Kalbinden kalbime akan bir sestî. (Şükûfe Nihal BAŞAR)
1. Etkinlik: Sınıf üç gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Gruplar yukarıda karışık olarak verilen dizeleri iki dördlük hâlinde düzenlerler. Grup sözcüleri kendi gruplarının düzenlediği dördlükler tahtaya yazarlar. Düzenleme yaparken nelere dikkat ettiklerini sebepleriyle açıklarlar. Gruplar düzenlenen şiir parçalarının karşılaştırarak şiire son şeklini verirler.

Birinci etkinlik çalışmasında, Şükûfe Nihal Başar’a ait bir şiir, dizeleri karıştırılmış şekilde verilmiş ve öğrenci gruplarının anlamdan hareketle bu dizeleri düzenlemeleri, birimlerine ayırmaları istenmiştir. Birinci etkinlik çalışması, şiirdeki yapı unsurları üzerinde öğrencilerin uygulama yapmasını sağlayacaktır.

Hazırlık çalışmalarında yer alan dört soru ve birinci etkinlik çalışması

öğrencilerin, şiirde yapıyı oluşturan birimlerin özelliklerini belirlemelerini sağlayacak çalışmalardır. Sorular ve etkinlik çalışması bu anlamda birinci kazanımla bağlantılı olarak kitaba alınmıştır. Bu çalışmalar öğrencilerin, her eseri meydana getiren küçük birimlerin olduğunu kavramaları açısından önemlidir.

İnceleme metni olarak, *Erzurumlu Emrah*'a ait *Semai*, *Râsîh*' e ait *Gazel* ve *Özdemir Asaf*'a ait *Lavinia* şiirine yer verilmiştir. Bölümde, şiirdeki farklı yapıları ve bu yapıların oluşumunda birimin rolünü öğrencilere kavratmak amacıyla farklı nazım şekillerindeki şiirlerin seçilmesi önemli bir noktadır. Bu bölümde, bir **etkinlik çalışması** ve beş **metin altı soru** bulunmaktadır.

2. Etkinlik: Sınıf üç gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup *Gazel*'i, ikinci grup *Semai*'yi, üçüncü grup *Lavinia* isimli şiiri inceler. Her grup inceledikleri şiirlerde birkaç dizenin yerini değiştirerek şiiri tekrar okurlar. Gruplar şiirlerin anlam ve biçimlerinde ne gibi değişiklikler olduğunu tartışır. Ulaşılan sonuçlar grup sözcüleri tarafından sözlü olarak ifade edilir.

Şiirde yapıyı oluşturan birimlerin özelliklerini ve önemini kavratmayı amaçlayan ve birinci kazanıma uygun olan ikinci etkinlik çalışması, programda birinci kazanıma ait açıklamanın “*Anlam ve ses kaynaşmasından oluşan birimlerin bir düzene bağlı olarak birleşmesiyle şiiri meydana getirdiği belirtilir.*” kısmı ile desteklenmiştir.

1. Yukarıdaki birimlerin nasıl oluştuğunu sebepleriyle açıklayınız. Bu birimleri şiirin bütününe bağlayan unsurun ne olduğunu söyleyiniz.

İnceleme metni olarak seçilen üç şiirin ilk birimleri alınarak oluşturulan birinci metin altı soru, yukarıda verilmiştir. Soru, öğrencilerin şiirdeki birimlerin nasıl oluştuğunu sebepleriyle birlikte belirlemelerini (birinci kazanım) ve birimleri şiirin bütününe bağlayan unsuru fark etmelerini (ikinci kazanım) sağlayacaktır. Sorunun birinci kazanımla bağlantılı olan kısmı programda “*Anlam ve ses kaynaşmasından oluşan birimlere, beyit, bent, kıt'a şiir cümleleri dendiği ve bunların nazım şekillerini ortaya çıkardığı belirtilir.*” açıklaması ile ifade edilmiştir. Sorunun ikinci kazanıma yönelik kısmında ise öğrencilerden, birimlerin hangi unsurlar etrafında bir araya geldiğini ve birimleri birleştiren bir amacın olup olmadığını belirlemeleri istenmiştir. Bu çalışma programda ikinci kazanıma ait “*Şiir birimlerinin bir tema etrafında birleşerek yapıyı oluşturduğu sezdirilir.*” şeklindeki açıklamayla desteklenmiştir.

2. Gazel, Semai ve Lavinia'nın yapılarının nasıl oluştuğunu defterinize yazınız.
3. Gazel, Semai ve Lavinia'nın yapılarının farklı olmasının sebeplerini tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

İkinci ve üçüncü metin altı sorular, farklı birimlere sahip olan şiirlerin yapı oluşumunun da farklı olacağını öğrenciye sezdirmek ve şiirin yapısını oluşturan birimlerin birleşmesinde rol oynayan unsurların dönemden döneme farklılık gösterip göstermeyeceğini öğrencilerin tartışmasını sağlayacaktır. Soru doğrudan ikinci kazanımla bağlantılıdır.

4. Aşağıdaki şiirleri ritim, ahenk ve birim yönünden inceleyerek şiirlerin nazım şekillerinin özelliklerini karşılarındaki noktalı bölümlere yazınız.

KOŞMA

Sözün bilmez bazı nadan elinden,
Erkân ağlar, usul ağlar, yol ağlar.
Bülbülün feryadı gonca gülünden,
Gülşen ağlar, bülbül ağlar, gül ağlar. (Gevherî)

GAZEL

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi. Muhibbî (Kanunî Sultan Süleyman)

KASİDE

Eski nesim-i nev-bahâr açıldı güller subh-dem
Açsun bizim de gönlümüz sâki medet sun câm-ı Cem. (Nef'î)

ŞARKI

Ey nihâl-i işve bir nev-res fidânumsın benüm
Gördüğüm günden berü hâtır-nişânumsın benüm
Ben ne hâcet kim diyem rûh-ı revânnumsın benüm
Gizlesem de âşikâr itsem de cânumsın benüm. (Şeyh Galip)

TÜRKÜ

Havada bulut yok, bu ne dumandır,
Mahlede ölüm yok, bu ne figandır;
Şu Yemen elleri ne de yamandır. (Anonim)

SONE

Dağılır yeke karşı altın saçları
Uçuşurdu bin bir büklüm içinde.
Bir hoş ışık vardı gözlerinde
Pırıl pırıl, sönmüş o zamandan beri. (Francesco PETRARCA)

Dördüncü soru, ritim, ahenk, birim gibi unsurların nazım şeklinin belirlenmesinde önemli yere sahip olduğunu öğrenciye fark ettirmek amacıyla şiirler üzerinde ritim, ahenk ve birim yönünden öğrencilerin inceleme yapmasına imkân sağlayacak niteliktedir.

5. Yukarıda bulduğunuz özelliklerden hareketle aşağıdaki şiirlerin nazım şekillerinin isimlerini üstlerindeki boş bırakılan yerlere yazınız.

.....

Çözülme zülfüne ey dil-rübâ dil bağlayanlardan
Kaçınma âteş-i aşkınla bağrın dağlayanlardan
Düşer mi ictinâb itmek seninçün ağlayanlardan
Sirişk-i çeşmümün bak farkı var mı çağlayanlardan. (Enderunlu Vâsıf)

.....

Hey on beşli on beşli,
Tokat yolları taşlı,
On beşliler gidiyor,
Kızların gözü yaşlı. (Anonim)

.....

Çıhdı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr gül
Saldı mirat-i zamîr-i pâkden jengâr gül. (Fuzûlî)

.....

Bir ağızdan çalman düdükler, kalın kalın,
Boşlukta tos vuracak nokta arayan çığlık.
Koşup, yılanlar gibi üzerinden suların,
Arıyor tekneimizi oturtacak bir sığılık. (Necip Fazıl Kısakürek)

.....

Yârdan cev ü cefâ lûtf u kerem gibi gelür
Gayrdan mihr ü vefâ derd ü elem gibi gelür. (Bâkî)

Beşinci soruda öğrencilere şiirler verilmiş ve önceki uygulamada belirlenen nazım şekli özelliklerinden yola çıkarak, öğrencilerin şiirlerin nazım şeklini belirlemeleri istenmiştir. Bu soruda da halk edebiyatı ürünü olarak anonim bir türküye yer verilmiştir.

Dördüncü ve beşinci soruda, öğrencilerin farklı dönemlere ait şiir metinleri üzerinde inceleme ve belirleme yapması istenmiştir. Bu belirlemeler sonucunda öğrenciler, nazım şekillerinin nasıl oluştuğunu, şiirin yapı ve ahengiyle bir bütün olduğunu ve farklı dönemlere ait şiir metinlerinin yapı bakımından da farklılık gösterdiğini kavrayacaklardır. Bu nedenle sorular, programda yer alan üçüncü, dördüncü ve beşinci kazanıma yöneliktir. Üçüncü kazanıma ait açıklama ile soruların amacı netleştirilmiştir. “*Her dönemin, her şairin tercih ettiği şiir düzenlerinin de nazım şekillerinin oluşmasında etkisi olduğu belirtilir.*”.

3.1.1.1.4. Şiir ve Gelenek

Bu bölümde halk edebiyatı metni olarak iki adet halk şiirine yer verilmiştir. Şiirlerden ilki Karacaoğlan’a ait *Koşma*, ikincisi de Âşık Veysel Şatıroğlu’na ait

Çırpınıp İçinde Gezdiğim Deniz adlı şiiirdir. Eski Türk şiiirindeki koşukların benzeri olan koşmalar, halk şiiirinin en yaygın ve en çok sevilen nazım şeklidir.

KOŞMA

Bülbül ne yatarsın bahar erişti
Ulu sular göl olduğu zamandır.
Kat kat olup, gül yaprağa karıştı,
Yine bülbül kul olduğu zamandır.

Yine bahar oldu, açıldı güller;
Figana başladı yine bülbüller.
Başka bir hâl olup açtı sümbüller,
Âşıkların del'olduğu zamandır.

Yine bülbül bilir gülün hâinden,
Yeter, deli oldum yârin elinden,
Aşıp aşip gelir yayla belinden,
Yârdan bize gel olduğu zamandır.

Yine geldi türlü baharlar bağlar,
Bülbül figan edip kamuyu dağlar,
Türlü çiçeklerle bezenmiş dağlar,
Ulu dağlar yol olduğu zamandır.

Karac'oğlan der ki geçti çağlarım,
Meyve vermez oldu gönül bağlarım,
Aklıma geldikçe durmaz ağlarım,
Gözüm yaşlı sel olduğu zamandır. (**Karacaoğlan**)

ÇIRPINIP İÇİNDE DÖNDÜĞÜM DENİZ

Çırpınıp içinde döndüğüm deniz,
Dalgalanır, coşar ürüzgârından.
Mevce gelip cuşeyleyen aşkımız,
Ah çektikçe kaynar gelir derinden.

Derya coşar, inci saçar kenara,
Aşk ehli dayanır ateşe kora,
Bülbüller gül için giymişler kara,
Seherler uyanır bülbül zârından.

Âşıklara gurbet, bülbüle firkat,
Derdimi sorarsan dürülü kat kat,
Ey gönül derdinden etme şikâyet,
Yüce dağlar gurur duyar karından.

Derd ile mihnete dalmayan âşık,
Ne yemiş, ne doymuş eli bulaşık,
Kınamam Veysel'i fikri dolaşık,
Ayrılmış yârından yâr diyarından. (**Âşık Veysel ŞATIROĞLU**)

Şiiirin ait olduğu geleneğin nelerden etkilendiğini öğrencilere fark ettirmeyi ve bu geleneğin oluşumunun öğrenciler tarafından belirlenmesini amaçlayan bölüm, programdaki şu **kazanımlar** doğrultusunda kitapta yer almıştır:

1. *Şiir geleneğinin, daha önce yaşamış şairlerin eserleriyle oluştuğunu fark eder.*
2. *Sosyal ve kültürel ortamın şiire kazandırdığı farklı söyleyiş ve özellikleri kavrar.*
3. *Her dilin kendine ait bir şiir geleneği olduğunu kavrar.*
4. *Şiirin ait olduğu geleneğin özelliklerini belirler. (MEB, 2005: 40)*

Programda birinci kazanımın açıklaması olarak verilen “*Şiir geleneğinin daha önce yaşamış şairlerin eserleriyle oluştuğu ve geleneği oluşturan şairler arasında ilişkiler olduğu vurgulanır. Her dilin kendi geleneğini tarihi akış içinde oluşturduğu vurgulanır.*” ifadesinden hareketle, biri 17. yüzyıl şairlerinden Karacaoğlan’a, diğeri 20. yüzyıl şairlerinden Âşık Veysel’e ait koşma tarzında yazılmış şiirlerin inceleme metni olarak seçilmesi konuyu öğrencilerin daha iyi kavramasını sağlayacaktır.

Şiirleri incelemeye geçmeden önce **hazırlık çalışmaları** bölümünde, öğrencilerin şiir ve gelenek arasındaki ilişkiyi anlamalarına zemin oluşturacak iki soruya yer verilmiştir.

1. “Gelenek” kavramının anlamını ve değişik alanlardaki kullanımlarını tartışınız. Ulaştığınız sonuçları kartonlara yazarak sınıf panosuna asınız. 2. Tarih boyunca halı ve kilim motiflerinin gelişimi ile ilgili yaptığınız araştırma sonuçlarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız. Bu gelişim sürecinde motiflerdeki ortak ve benzer özelliklerin size neler düşündürdüğünü sebepleriyle birlikte defterinize yazınız. Konuyla ilgili görsel malzemeler getirerek bunları sınıf panosuna asınız.

Yukarıdaki birinci çalışmayla, öğrenciler “gelenek” kavramının anlamı üzerine araştırma yapmaya yönlendirilmiştir. Aynı zamanda birinci çalışma, öğrencilerin gelenek kavramının bir süreç sonucunda ortaya çıktığını fark etmelerini sağlayacak niteliktedir.

İkinci çalışmada, tarih boyunca gelişim gösteren halı ve kilim motiflerinin incelenmesine ve bu motiflerin gelişim sürecinde gösterdikleri ortak ve benzer özelliklerin belirlenmesine yönelik ayrı bir araştırma konusu öğrencilere sunulmuştur. Halı ve kilim motiflerinin bir gelenek etrafında oluşmasının ve gelişim göstermesinin, öğrencilerin gelenek kavramını farklı açıdan değerlendirmesini sağladığı düşünülebilir.

İnceleme bölümünde, aynı geleneğe ait şiirlerin dil ve anlatım, ahenk, tema,

biçim ve içerik yönünden benzer özellikler gösterdiğini vurgulamak amacıyla bir **etkinlik çalışması**na ve şiiirlere yönelik iki **metin altı soru**ya yer verilmiştir. Etkinlik ve metin altı sorular şu şekildedir:

Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz adlı şiiri, ikinci grup Koşma'yı ritim, ahenk, tema ve yapı özellikleri bakımından inceler. İnceleme sonuçları grup sözcüleri tarafından tahtaya yazılarak şiirler karşılaştırılır. Sonuçlar sözlü olarak ifade edilir.

1. "Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz" ve "Koşma" başlıklı şiirlerin üçüncü dördüklerini dil ve anlatım bakımından inceleyiniz. Ortak özelliklerini belirleyerek tahtaya yazınız."
2. Âşık Veysel ve Karacaoğlan'ın şiirlerini biçim ve içerik yönünden nasıl ilişkilendirebilirsiniz? Sözlü olarak ifade ediniz."

Yukarıdaki etkinlik çalışması ve metin altı sorular, öğrencilerin şiir geleneğinin daha önce yaşamış şairlerin şiirleriyle oluştuğunu, farklı sosyal ve kültürel ortamların şiire farklı söyleyiş özellikleri kazandıracığını ve her dilin kendine ait şiir gelenekleri olduğunu kavramasını sağlayacaktır. *Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz* şiirinin, kendinden önce yazılmış olan *Koşma* şiiriyle benzer özelliklerinden yola çıkarak iki şiirin aynı geleneğe ait olduğunun da vurgulanacağı yukarıdaki çalışmalara birinci, ikinci ve üçüncü kazanım doğrultusunda kitapta yer verilmiştir.

Öğrencilerin, *Koşma* ve *Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz* adlı şiirlerinden alınan dizelerdeki söyleyiş özelliklerini ve şiirlerin yazıldığı dönemin sosyal ve kültürel ortamla ilişkisini belirlemelerinin istendiği üçüncü metin altı soru aşağıdaki gibidir:

3. "Dalgaları coşar ürüzgârından", "Aşk ehli dayanır ataşa kora", "Yüce dağlar gurur duyar karından" dizeleriyle "Aşıkların del'olduğu zamandır.", "Aşıp aşip gelir yayla belinden", "Ulu dağlar yol olduğu zamandır." Dizelerinde hangi söyleyiş özellikleri bulunmaktadır? Bu özelliklerin, ait oldukları sosyal ve kültürel ortamla ilişkisini belirleyerek tespitlerinizi defterinize yazınız.

Öğrencinin, sosyal ve kültürel ortamın şiir geleneğinin oluşumunda etkili olduğunu ve şiir geleneğine belli söyleyiş özelliklerini kattığını fark etmesi bu soru ile sağlanabilir. Bu açıdan soru ikinci kazanıma uygundur.

Öğrencilerin, halk şiiri geleneğine ait örnek şiirlerden hareketle halk şiiri geleneğinin özelliklerini belirlemelerini isteyen dördüncü soru şu şekildedir:

4. 17. yy. da yazılmış olan Koşma ve 20. yy. da yazılmış olan Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz başlıklı şiirlerin bağlı oldukları halk şiiri geleneğinin özelliklerini maddeler halinde yazınız.

Dördüncü metin altı soru ile öğrencilerin, şiirlerin bağlı oldukları geleneğin özelliklerini, şiirlerden hareketle belirlemeleri sağlanacaktır. Soru bu anlamda dördüncü kazanımın kitaba yansımadır. Dördüncü kazanıma ait programdaki “*Divan şiiri, halk şiiri, modern şiir, serbest şiir, saf şiir vb.*” açıklaması ile şiir geleneklerinin neler olduğu vurgulanmıştır. Ancak dördüncü metin altı sorudan önce yer alan etkinlik çalışması ve metin altı sorular, öğrencilerin şiirlerin ait olduğu geleneğe ait özellikleri zorlanmadan belirlemelerini sağlayacak yeterlilikte değildir. Öğrencilerin, şiir geleneğinin özelliklerini belirleyebilmeleri için bölümdeki etkinlik ve soru çalışmaları, şiirlerin yazıldığı döneme ait sosyal, kültürel ve edebî ortam özelliklerini araştırmalarını sağlayacak nitelikte çalışmalar olmalıdır. Etkinlik çalışmaları ve soruların bu yönde olması, programda yer alan kazanımların da tam olarak gerçekleşmesini sağlayacaktır.

Dördüncü kazanıma yönelik bu uygulamanın ardından anlama ve yorumlama bölümünde yine dördüncü kazanıma uygun olan bir çalışmaya yer verilmiştir. Çalışmada modern şiir geleneğine ve divan şiiri geleneğine ait şiirler verilerek, şiirlerin gelenek özelliklerinin öğrenciler tarafından yazılması istenmiştir.

3.1.1.2. Manzume ve Şiir Örneklerini İnceleme

Farklı dönemlere ait şiirlerin biçim ve içerik bakımından inceleneceği bu bölümde, halk şiiri örneği olarak âşık tarzı halk şiirleri kullanılmıştır. Türk halk şiirinin en yaygın nazım şekli olan koşmanın örnek olarak seçilmesi, halk şiirinin temsil edilmesi açısından önemlidir. Bu koşmalar, 17. yüzyıl halk şairlerinden Âşık Ömer ve Gevherî’ye aittir.

KOŞMA

Ela gözlerine kurban olduğum,
Yüzüne bakmaya doyamadım ben.
İbret için gelmiş derler cihana,
Noktadır benlerin sayamadım ben.

Aşkın ateşidir sinemi yakan,
Lütfuna irer mi cevrimi çeken,
Kolların boynuma dolanmış iken,
Seni öpmelere kıyamadım ben.

Terk eyledim ağalarım beylerim,

Boz bulanık seller gibi çağlarım,
Anın için ben ah edip ağlarım,
Ayrılık oduna doyamadım ben.

Kaldı deli gönül kaldı hep yasta,
Mevla'm erdir beni murâda kasda,
Âşık Ömer eydür sevgili dostu,
Allah'ısmarladık diyemedim ben. (**Âşık Ömer**)

KOŞMA

Ela gözlerini sevdiğim dilber,
Her gülün sözüne bülbül uyar mı?
Ben bir divaneyim bir şey bilmem ya,
Güzel olmayanı gönül sever mi?

Belendim toprağa, yasladım taşı,
Neyleyim silinmez gözümün yaşı,
Seni cân ü dilden sevmeyen kişi,
Geçer de karşında boyun eğer mi?

Irak yoldan arzulayıp geldiğim,
Ferhat gibi karlı dağlar deldiğim,
Ala gözlerine kurban olduğum,
Tatlı dillerine adam doyar mı?

İnansınlar Gevherî'nin özüne,
Belî deyip uydu yârın sözüne,
Nokta benler konmuş ol mah yüzüne,
Göz katlansa bile gönül kanar mı? (**Gevherî**)

Metinler, programda bu bölüme yönelik sekiz kazanımdan dördüne yöneliktir.
Bu **kazanımlar** programda şu şekilde ifade edilmiştir:

1. *Farklı dönemlere ait şiirleri inceler.*
3. *Farklı dönemlere ait incelediği şiirlerde birimlerin birbiriyle ilişkisini belirler.*
4. *Şiir çeşitleri arasında benzerlik ve farklılıkları belirler.*
5. *Dönemden döneme devam eden yapı ve söyleyiş öğelerini belirler.*
6. *Sevdiği şiirlerden antoloji oluşturur. (MEB, 2005: 43)*

Âşık Ömer'in koşması, "Şiir İnceleme Yöntemi" adlı bölümde ele alınan yöntemlerle incelenecektir. Bu inceleme, altı **metin altı soru** ile yapılacaktır.

1. Koşma'daki ritim ve ahenk unsurlarını bularak defterinize yazınız. 2. Koşma'nın nazım şeklini ve nazım birimini aşağıya yazınız.
Nazım Şekli Nazım Birimi 4. "Ela gözlerine kurban olduğum", "Aşkın ateşidir sinemi yakan" ve "Boz bulanık seller gibi çağlarım" dizelerindeki gerçeklik unsurlarını bularak bunların anlamla bağlantısını belirleyiniz. |
|--|

5. Koşma'nın ait olduğu dönemin aşk anlayışını şiirden örneklerle açıklayınız.

Yukarıdaki sorular, öğrencilerin farklı dönemlere ait şiirleri incelemesine imkân veren çalışmalardır. Bu nedenle sorular birinci kazanıma uygundur ve birinci kazanımın açıklamalar bölümündeki ifadelerle desteklenmiştir. Açıklama şöyledir: “*Şiirler, zihniyet, ahenk (ses ve ritim), tema, şiir dili, yapı, anlam ve gerçeklik, şair yönünden incelenir ve yorumlanır.*”.

3. Koşma'daki her birim konu bakımından inceleyerek aşağıya yazınız.

BİRİMLERDE İŞLENEN KONULAR

1. Birim:

2. Birim

3. Birim

4. Birim

Tema:

Üçüncü metin altı soruda, koşmanın birimleri arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Birimlerin birleşmesinde, birimler arasındaki konu bağının öneminin vurgulandığı soru üçüncü kazanımla uygunluk içerisindedir.

6. Yunus Emre'nin “Taştın yine deli gönül/ Sular gibi çağlar mısın?” dizelerindeki söz sanatını bulunuz. Bu sanatın Koşma'nın hangi dizesinde kullanıldığını söyleyiniz.

Altıncı metin altı soruda, farklı dönemlere ait şiirlerdeki söyleyiş öğelerinin de dönemden döneme değişeceği öğrencilere hissettirilmek istenmiştir. 13. yüzyıl şairlerinden Yunus Emre'nin bir şiirinden söz sanatı bulunan iki dize alınmış ve oradaki söz sanatının Âşık Ömer'in koşmasında hangi dizede olduğu öğrencilere sorulmuştur. Soru ile benzetme sanatının yapıldığı Yunus Emre dizelerinden yola çıkarak, Gevherî'nin dizelerindeki (Boz bulanık seller gibi çağlarım) benzetme sanatının öğrenciler tarafından bulunması sağlanacaktır.

Gevherî'nin koşmasının kitaba alınma nedeninin, iki koşma metni arasındaki benzerlikleri öğrencilere tespit ettirmek olduğu söylenebilir. Bu nedenle bölümde, öğrencilerin Gevherî'nin ve Âşık Ömer'in koşmasını benzerlik bakımından incelemelerini sağlayacak bir **etkinlik çalışması**na yer verilmiştir.

2. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Âşık Ömer'in Koşma'sını ikinci grup Gevherî'nin Koşması'nı inceler. Aşağıdaki tablo tahtaya çizilir. Grup sözcüleri tarafından iki Koşma'nın benzer yönleri tabloya yazılır.	
ÂŞIK ÖMER'İN KOŞMASI	GEVHERÎ'NİN KOŞMASI
Benzerlikler	
Dil özellikleri	
Ölçü	
Nazım birimi	
Nazım şekli	
Tema	

. Yukarıdaki etkinlik çalışması, öğrencilerin şiirler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemelerini sağlayacaktır. Etkinlik çalışması dördüncü kazanıma uygundur.

3.1.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler

Ünite, “Olay çevresinde oluşan edebî metinleri tanıma ve gruplandırma”, “Anlatmaya bağlı edebî metinleri inceleme yöntemi”, “Anlatmaya bağlı edebî metin örneklerini inceleme (Masal ve destandan hikâye ve romana)” ve “Göstermeye bağlı edebî metinler (Karagöz ve seyirlik oyunlardan modern tiyatro metinlerine)” bölümlerinden oluşmaktadır. Dört bölümden oluşan ünitenin, “Anlatmaya bağlı edebî metinleri inceleme yöntemi”, “Anlatmaya bağlı edebî metin örneklerini inceleme (Masal ve destandan hikâye ve romana)” ve “Göstermeye bağlı edebî metinler (Karagöz ve seyirlik oyunlardan modern tiyatro metinlerine)” bölümlerinde halk edebiyatı metinleri yer almaktadır.

3.1.2.1. Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi

Anlatmaya bağlı edebî metinler kitapta yedi farklı açıdan incelenmiştir. Bu bölümde halk edebiyatı metinlerinin tespit edildiği “Tema” yer almaktadır.

3.1.2.1.1. Tema

Bu bölümde, öğrencilerin anlatmaya bağlı edebî metinlerin temasıyla ilgili çıkarımlarda bulunmasını sağlayacak **kazanımlar** programda şu şekilde verilmiştir:

1. *Metnin temasını bulur.*
2. *Temayı besleyen düşünceleri belirler.*
3. *Temanın sosyal hayatla, düşünce tarihiyle ve eserin yazıldığı dönemle ilişkisini kurar.*
4. *Temayı yorumlar, güncelleştirir. (MEB, 2005: 47)*

Kazanımlar doğrultusunda kitapta, Türk halk edebiyatı örneği olarak *Kırk Yalan Masalı*'na, Grimm Masalları'ndan *Bay Korbes* masalına yer verilmiştir.

Sakaoğlu (2007:2) masalı; “*Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü*” olarak tanımlarken, Boratav (1997: 75) masalın gerçekte ilişkisini vurgulayarak masalı şu şekilde tanımlamıştır: “*Nesirle söylenmiş dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı.*”.

Tezel (1968: 447) 'in, “*Masal, ilk insan topluluklarından doğmuştur. Önceleri ataların kahramanlıklarının küçük toplulukta anlatılması ile başlamış, kahramanlıklar ve bunlarla ilgili olaylar, ağızdan ağza geçerek, topluluğun gelişmesiyle birlikte yayılmış, aileden klana, klandan kabileye, kableden de daha büyük birliklere ve sonunda uluslar dediğimiz geniş insan topluluğuna geçmiş ona mal olmuştur.*” ifadelerinden hareketle masalların sözlü kültür ortamında oluşan ürünler olduğunu ve zamanla değişerek, gelişerek geniş kitlelere ulaştığını söyleyebiliriz.

Sözlü kültür ortamında oluşan her ürün gibi masallar da ait oldukları toplumun kültürel özelliklerini yansıtır. Geleneksel ifadelerle toplumun sosyal hayatına dair izler taşırlar. Masallar aynı zamanda toplumun mantığını ve zekâsını yansıtan ürünlerdir.

Olağanüstülüklerin bolca yer aldığı, masal dünyasında cereyan eden olayların anlatıldığı masalların teması genellikle iyi ile kötünün arasındaki çekişmelerdir. Masallar dinleyicilerini inandırma iddiası taşımazlar. Bu nedenle masallarda imkânsız hiçbir şey yoktur.

Günay (1992: 236), masalın teması ve temanın masalda işleniş kalıbı hususunda görüşlerini şu şekilde belirtmiştir: “*Bütün masalarda iyilik ve kötülüğün, güzellik ile*

çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. çok az stisna dışında, masallar, mutlu sonla iyilerin, güzellerin akılluların kazanması ile biter. Masallarda talihsizlik ve aksilikler gerçek hayattan farklı olarak bir kerede veya birbirine bağlı olarak arka arkaya ortaya çıkar. Bunlar çözümlendikten sonra yeni sıkıntılar söz konusu olmaz, iktidarı, başarıyı ve mutluluğu sembolize eden taç ve evlilik bir daha zarar görmez.”.

KIRK YALAN MASALI

Vakti zamanında bir padişahın üç oğlu varmış. Bu padişah sağlığında çocuklarına vasiyet ederek, bunların büyüğüne, “Sarı tüylü mavi gözlü adamla konuşma.” deyip bir sandık altınla bir de at verir. Ortancasına, “Köse ile görüşme.” diyerek bir yular verir. Küçüğüne de “Cüce adamla muhabbet etme.” diyerek bir çift üzengi verir.

Aradan bir zaman geçtikten sonra da eceli gelip ötür. Şehzadeler kendi başlarına kalırlar.

Günün birinde sarı tüylü, mavi gözlü bir adam saraya gelip büyük şehzadeye, “Ah şehzadem! Sen beni ne çabuk unuttun? Baban sağ iken her vakit bana para verirdi, ben de onun sayesinde geçinirdim. Baban öldü, sen kaldın. Benim böyle parasız pulsuz gezmem senin şanına yakışır mı?” der.

Şehzade de bakar ki soytarının biri, babasının vasiyetini unutup bunu yedirir, içirir, sarayına yerleştirir.

Ertesi gün olunca, bu sefer de ortanca şehzadeye bir köse gelir, “Aman şehzadem! Aç kaldım, ocağına düştüm.” diyerek, babasının vasiyetini hiçe sayan şehzadeyi kandırır, o da saraya yerleşir. Üçüncü gün küçük şehzade çarşıda gezinirken bir cüceye rast gelir. Cüce şehzadeyi görünce “Aman şehzadem, bana merhamet et, zira aç kaldım. Hiçbir iş yapmaya gücüm yetmez.” diye yalvarmaya başlar.

Cücenin hâli şehzadeye pek dokunur, ona saraya gitmesini söyler.

Cüce de saraya varıp, sarı tüylü mavi gözlü adamla kösenin yanına yerleşir. Üçü birlikte yerler, birlikte içerler, birbirleriyle arkadaş olurlar, şehzadelere her gün türlü türlü soytarılıklar yaparak onları eğlendirirler.

Şehzadeler bu üç adamın yaptığı soytarılıklardan öyle hoşlanırlar ki bunları yere göğe koymaz, gece gündüz yedirip içirir, kendileri de hiçbir işe bakmaz olurlar.

Hazıra dağ dayanmayacağı için bu üç adam böyle har vurup harman savurarak kısa zamanda büyük şehzadenin bir sandık altınını tüketirler. Şehzade parasız kalınca ne yapsın? İster istemez atını pazara çıkarıp satmaya kalkar. Tam pazara giderken sarı tüylü adam yanına gelip, “Şehzadem, nereye gidiyorsunuz?” diye sorar.

Şehzade de “Nereye gideceğim? Bir sandık altını yedik bitirdik, kaldık parasız. Elimize birkaç altın geçirebilmek için atı satmaya gidiyorum.” diye cevap verir.

Sarı tüylü adam “Şehzadem, bu atı satıp da ne yapacaksın? Onu satacağına bana kırk tane yalan söylersin ben de sana yirmi bin kuruş veririm.” der.

Şehzadenin “Ben yalan söylemeyi beceremem, bana böyle bir şey öğretmediler.” demesi üzerine sarı tüylü adam atı kaptığı gibi kaçar gider, şehzade de onun arkasından bakakalır. Ne yapsın? Oradan tekrar dönüp saraya gelir. Gelir ama, sarayda ne yiyecek var, ne içecek. Bu sefer ortanca şehzade babasının verdiği yuları sırtına vurup pazarın yolunu tutar. Yolda giderken önüne köse çıkar. O da sarı tüylünün dediği gibi

“Söyle bana kırk yalan, sana yirmi bin kuruş vereyim.” der.

Şehzade ona yalan bilmediğini söyler, köse de şehzadenin elinden yuları kapıldığı gibi kaçır gider. Şehzadenin ağız açık kalır, o da ağabeyi gibi boş elle döner saraya.

Bu defa iş küçük şehzadeye kalır. O da babasının verdiği üzengiye alıp pazara gider. Yolda cüceye rast gelir. Cüce bunu görünce “Aman şehzadem, nereye gidiyorsun?” diye sorar.

Şehzade olup bitenleri cüceye anlatınca cüce “Şehzadem, söyle bana kırk yalan, sana hem yirmi bin kuruş vereyim hem atı hem yuları, hem de üzengiye” der.

Şehzade “Canım, ne bileyim ben yalan nasıl söylenir? Bak, benim başımdan neler geçtiğini sana hikâye edeyim. Dün saraydan çıktım, yolda giderken bir adam çıktı karşıma dedi ki: ‘Şehzadem, müjde isterim, anan dünyaya geldi!’ Ben de düşündüm taşındım, hiç böyle şey olur mu diye inanmadım ama belki sahidir diyerek hemen elimi koltuğuma götürdüm, bir cevahir çıktı, o adama verdim gitti. Biraz daha yürüdüm, yine bir adam çıktı karşıma ‘Oo şehzadem, müjde isterim’ dedi, ben de, ‘Ne var?’ diye sorunca ‘Baban doğdu!’ diye haber verdi. Yine düşündüm, inanmadım ama sahidir diyerek tekrar elimi öbür koltuğuma soktum, bir cevahir çıktı, onu da bu adama verdim gitti.”

“Az gittim uz gittim, dere tepe düz gittim, sonunda bir pazara vardım, baktım ki bir bozacı bir çuval darı almış, bana dedi ki: ‘Al bu darı çuvalını da götür dükkâna.’ Baktım çuval ağır, götüremeyeceğim, param da yok bir araba tutayım, yine saldı elimi koltuğuma, bir horoz çıktı. Bozacının darısını horozun sırtına yükledim. Horozla beraber geldik bozacının dükkânına. Baktım ki çuvaldan horozun sırtı yara olmuş. Biraz şeftali yaprağı ile kireç karıştırdım, horozun sırtına sürdüm. O gece ben de dükkânda yattım.”

“Sabahleyin kalktım, bir de baktım ki horozun sırtında bostan yetişmiş. Çıkardım bıçağımı, kestim bir karpuz. Derken, bıçağım karpuzun içine düştü. Ben de bıçağı aramak için girdim karpuzun içine, baktım ki üç tane kazan duruyor. Birinin kenarı kırık, birinin ortası delik, birinin dibi yok. Kestim horozu, kenarı kırık kazanda haşladım, ortası delik kazanda pişirdim, dibi yok kazanda da yedim.” deyince, cüce bundan daha baskın bir yalancı olamayacağını kabul edip hem atı, hem yuları, hem üzengiye, hem de yirmi bin kuruşu şehzadeye verir.

En Güzel Türk Masalları
hızl.: Gani YENER

Hazırlık çalışmalarında konuya yönelik bir soru bulunmaktadır ve bu soru ile öğrencilerin anlatmaya bağlı bir edebî metnin konu bütünlüğünün bozulmasıyla ortaya çıkacak durumu fark etmeleri sağlanacaktır. Hazırlık bölümündeki çalışma şu şekildedir:

1. Dostlukla ilgili bir hikâye okuyunuz. Okuduğunuz bu hikâyeden bir bölümü çıkarınız. Çıkardığımız bölümün yerine kişi, zaman ve mekânı değiştirmeden doğa sevgisi ile ilgili bir bölüm yazınız. Hikâyenin, eklediğiniz bu yeni bölümle tekrar okuyunuz. Hikâyenin yeni şekliyle ilgili düşüncelerinizi defterinize yazınız.

İnceleme bölümünde *Kırk Yalan Masalı*'na yönelik bir **etkinlik çalışması**na ve beş **metin altı soruya** yer verilmiştir.

Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Kırk Yalan Masalı'nı ikinci grup Bay Korbes adlı metni seçer. Gruplar olayları ölçüt olarak metinleri parçalara ayırırlar. Bu parçalara metin içinde anlam kazandıran ve parçaların diğer parçalarla birlikte anlamlı bir bütün olmasını sağlayan unsurun ne olduğunu belirlerler. Ulaşılan sonuçlar grup sözcüleri tarafından sözlü olarak ifade edilir.

Etkinlik çalışması ile öğrencilerin, temayı oluşturan unsurların ve temayı besleyen düşüncelerin olduğunu fark etmeleri sağlanacaktır. Öğrencilerin, temayı ve temayı besleyen düşünceleri belirlemelerini isteyen etkinlik çalışması birinci ve ikinci kazanıma yöneliktir. Birinci ve ikinci metin altı soru, etkinlik çalışması ile bağlantılıdır. Sorular şöyledir:

1. Yukarıda yapılan işlemin anlatmaya bağlı edebi metinlerin tamamı için mümkün olup olmadığını tartışınız. Ulaştığınız sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
2. Kırk Yalan Masalı'ndaki olaylar israf ile tutumluluk, sadakat ile ihanet gibi iyi ve kötü kavramları etrafında toplamaktadır. Anlatmaya bağlı edebi metinlerde buna "temel çatışma" adı verilir. Temel çatışmanın öz bir şekilde ifade edilmesi de "tema"yı oluşturur. Buna göre siz de Bay Korbes masalındaki temel çatışmayı ve temayı bulup defterinize yazınız.

Yukarıdaki sorular, etkinlik çalışmasını daha açık hale getirmenin yanında programda birinci kazanımın etkinlikler ve açıklamalar bölümünde ifade edilen hususların kitaba yansımaları durumundadır. Programda birinci kazanımın etkinlikler bölümünde, sorular üzerinde yapılması gereken çalışmalar şu şekilde ifade edilmiştir: *"Öğrenci, parçalar arasındaki ilişkiyi araştırır. Parçaları çevresinde toplayan ve onlara metin içindeki anlamlarını kazandıran temel çatışmayı bulur. Aynı işlemin anlatmaya bağlı edebi metinlerin hepsinde gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğini arkadaşlarıyla tartışır."* Açıklamalar bölümünde ise *"Olay örgüsünü meydana getiren parçalar arasındaki çatışmadan hareketle metnin temasını bulur. Temanın metindeki temel çatışmanın en kısa ifadesi olduğu sezdirilir."* ifadesi bulunmaktadır. Programdaki etkinlik önerisi ve açıklama kısımlarındaki ifadelerden hareketle, etkinlik çalışmasının, birinci ve ikinci metin altı sorunun birinci kazanıma yönelik olduğu söylenebilir.

3. "Hazıra dağ dayanmayacağı için bu üç adam böyle har vurup harman savurarak kısa zamanda büyük şehzadenin bir sandık altını tüketirler." ve "Anlaşılan pek kötü biriymiş, Bay Korbes." Cümlelerinde ifade edilen düşünceleri metnin temasıyla ilişkilendiriniz. Siz de yukarıdaki metinlerde tema etrafında toplanan cümlelerden örnekler bulunuz.

Üçüncü metin altı soruda öğrencilerden, masal metnindeki cümlelerden hareketle temayı besleyen ve temayı ifade eden örnek cümleleri tespit etmeleri istenmiştir. Soruda, masaldan alınan ve metnin temasını besleyen cümlelere yer verilerek öğrencilerin masaldan seçilen cümlelerde ifade edilen düşünceleri, metnin temasıyla ilişkilendirmeleri istenmiştir. Buradaki amaç, bir metnin temasının tek bir cümleyle belirlenemeyeceğini öğrencilere sezdirmektir. Metnin temasını besleyen düşüncelerin olduğunu vurgulayan soru, ikinci kazanıma yöneliktir.

4. Metinlerin temalarının sosyal hayat ve düşünce tarihiyle ilişkisini yansıtan ifadeleri bulunuz. Buradan hareketle metinlerin temaları ile yazıldıkları dönem arasındaki ilişki üzerine neler söylenebilir? Tartışınız. Ulaştığımız sonuçları defterinize yazınız.

Dördüncü metin altı soru, öğrencileri masal metninden hareketle metinlerin yazıldığı dönemle, düşünce tarihiyle, sosyal hayatla ilişkisini belirlemeye yöneltecektir. Soru bu bağlamda üçüncü kazanımla uygunluk göstermektedir. Soruda ve kazanımda yer alan “*düşünce tarihi*” ifadesi ile ne kastedildiği kitapta ve kazanımın açıklamalar bölümünde belirtilmemiştir. Bu durum, öğrencilerin soruyu cevaplamasını zorlaştıracaktır.

Masallar, anlatmaya bağlı edebi metinlerdir ve anlatma geleneğine bağlı olarak nesilden nesile aktarılmışlardır. Masalların bu özelliği hangi döneme ait olduklarını belirleme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Masalın yazıya geçirildiği dönem, onun ortaya çıktığı dönem olarak kabul edilemez. Bu nedenle sorunun, masalın yazıldığı dönemle teması arasındaki ilişki üzerine öğrencileri düşünmeye sevk edecek olması masalın bu yapısına zıt bir durumdur.

5. Yukarıdaki metinlerin temalarını güncel olaylar ve kendi hayatınızla ilişkilendirerek yorumlayınız.

Beşinci metin altı soruda öğrencilerden, *Kırk Yalan Masalı* ve *Bay Korbes* adlı masalların temalarını yorumlamaları ve kendi günlük yaşamlarındaki olayları göz önünde bulundurarak bu temaları güncelleştirmeleri istenmiştir. Soru dördüncü kazanımı amaçlamaktadır.

“Anlama ve Yorumlama” bölümünde öğrencilere, inceleme bölümünde yaptıkları çalışmalara destek olacak nitelikte iki çalışma verilmiştir. Bunlar şu şekildedir:

1. Kendi belirlediğiniz bir tema etrafında bir metin oluşturunuz. Aynı temayı içeren resimler ve karikatürler yaparak bunları sınıf panosuna asınız.
2. Bir metnin temasının metindeki olaylardan bağımsız olarak ele alınıp alınmayacağını tartışınız. Ulaşılan sonuçları maddeler halinde tahtaya yazınız.

Yukarıdaki çalışmalar, konuyla ilgili olarak programda verilen dört kazanımı da (1., 2., 3., 4.) ilgilendirmektedir. Bu çalışmalar öğrencilerin, tema ve tema ile ilgili olarak öğrendikleri bilgileri kullanmalarına imkân sağlayacak çalışmalardır.

3.1.2.2. Anlatmaya Bağlı Edebî Metin Örneklerini İnceleme (Masal ve Destandan Hikâye ve Romana)

Bu bölümde öğrencilerin, “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi” adlı bölümde verilen bilgiler doğrultusunda, farklı tür ve dönemlere ait metinler üzerinde inceleme yapmaları ve bu metinleri karşılaştırmaları sağlanacaktır. “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi” adlı bölümde edebî metinler “Metin ve Zihniyet”, “Yapı (Olay Örgüsü, Kişiler, Mekân, Zaman)”, “Tema”, “Dil ve Anlatım”, “Metin ve Gelenek”, “Anlama ve Yorumlama” ve “Metin ve Yazar” başlıkları altında yedi farklı açıdan incelenmiştir. Bu bölümde ise öğrencilerin anlatmaya bağlı edebî metinler (masal, destan, halk hikâyesi, mesnevi, manzum hikâye, hikâye, roman) üzerinde bu doğrultuda inceleme yapmalarını sağlayacak uygulamalara yer verilmiştir.

Bölümde halk edebiyatına ait farklı türde üç metin bulunmaktadır. Bunlar; masal, destan ve halk hikâyesi türünde metinlerdir. Masal türüne örnek olarak *Muradına Eren Kız* adlı metne, destan türüne örnek olarak *Oğuz Kağan Destanı*'na ve halk hikâyesine örnek olarak da *Kerem ile Aslı* hikâyesine yer verilmiştir.

Türk edebiyatının ilk örnekleri olması nedeniyle destanlar, edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Halk edebiyatına ve kısmen tarihe kaynak teşkil eden destan türünün tarihi ve kültürel önemini Demir ve Erdem (2006: 15), bir benzetmeyle ifade etmiştir: “Destanların Türk tarihi içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Onlar edebî bir ürün olmakla beraber Türk tarihinin ve Türk kültür tarihinin kırık dökük aynalarıdır.”.

Sözlü geleneğe zaman içerisinde oluşan destanlar, efsane ve mitlerden beslenen bir türdür. Destanın farklı türlerle olan ilişkisini Banarlı (1971: 1), “Eski milletlerin

destan devirlerinde mitos'larla destanlar yan yana, yâhut ard arda doğar. Destanların teşekkülünde efsânelerin ve efsâne devirlerinin büyük têsîr olur. Destanlar içinde zengin mitoloji unsurları bulunur." şeklinde ifade etmiştir. Destan, efsane ve mitlerle ilişki içerisinde olsa da şekil ve yapı bakımından ciddi farklılıklar göstermektedir. Efsane ve mitlerin benzerleri her toplumda görülebilirken, destan milli bir özellik gösterir.

Türk destanlarını milli destanlar olarak adlandıran Köprülü (2009: 67)'nün, destanların oluşum süreçleri ile ilgili görüşleri şu şekildedir: *"Milli destanın doğması için, bir kavmin medeniyet bakımından, epey aşağı bir seviyede olması ve hayatının birtakım büyük sarsıntılara uğraması, çok büyük hadiselerle karşılaşmış olması lâzımdır. O zaman o kavmin içinde yetişen halk şairleri bu vak'aları ayrı ayrı "Parça Episode"ler hâlinde terennüm ederler. Göçler, sonra meydana çıkan bazı hadiseler, bütün mazisini şairlerin şifahî rivayetlerinden öğrenen bu halk arasında yeni birtakım "Parçalar"ın daha meydana gelmesini yahut bu gibi muhtelif menkıbeleri bir "Kahraman" etrafında toplayan yeni "daire (cycle)"ler ortaya konulmasına sebep olur. Sonraları bu kavmin medeni seviyesi yükselerek, muhtelif amiller tesiriyle, siyasi ve içtimaî bir birlik ihtiyacı da meydana çıktığı zaman "Destanî" bir ruha malik olan bir halk şairi bu dağınık parçaları "Daire"ler hâlinde toplar; bu daireleri de birbirine bağlayarak umumî "Destan" devrini geçirdikten sonra da kısmen halk arasında yaşayan ve kısmen vaktiyle halk arasında yaşayıp sonradan kitaplara geçmiş olan parçaları birbirine kaynaştırarak birleştirir."* Bu ifadelerden yola çıkarak destanların büyük birikimler ve çabalar sonucunda oluştuğu ve bu oluşum sürecinde toplumun özünü yansıtacak birçok özelliği bünyesinde topladığı söylenebilir.

Bir ulusun tarihi, kültürü, sosyal ve siyasi durumu ve birçok özelliğini yeni nesillere aktarmak ve bunların kalıcılığını sağlamak o ulus için önemlidir. Tarihi, kültürel, geleneksel özelliklerin yansıtıldığı ve ait olduğu milletin sosyal yaşamına, insan ilişkilerine, kahramanlaştırdığı tiplerden yola çıkarak ortak değerlerine yönelik ifadelerin sıkça yer aldığı destanlar, gençlerde milli birlik bilincini ve ortak değer anlayışını oluşturması bakımından önemli bir türdür.

Bir anlatıcı tarafından icra edilen destanın geçmişteki işlevi ile modern eğitim anlayışını buluşturan Çobanoğlu'nun ifadeleri destanın eğitici yönünü vurgulamaktadır: *"İcra edilen destanı dinleyerek hem hoşça zaman geçirmekte hem de "gerçeği" veya*

“kültürel tarihini” öğrenmekte olan yahut bildiklerini tekrarlayarak pekiştiren hatta özümseyen dinleyici açısından da, teması, belli başlı olayları veya olay örgüsü ve motifleriyle birlikte tiplerinin de bilindiği bu malzemeye dayanarak, destancının kuracağı kompozisyon toplumdaki olumlu ve olumsuz değerlerin, kişiliklerinde canlandırdıkları tiplerin harmanlandığı bir sosyal ve kültürel değerler şenliğine dönüşmektedir. Aslında bu durum, modern eğitim teorilerinin en son geliştirilenlerinden birisi olan, “eğlendirerek eğitime”nin belki de en muhteşem uygulamalarından birisini oluşturmaktadır.” (Çobanoğlu, 2007: 19).

Sözlü gelenekte doğan ve kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyelerdir. Halk hikâyeleri efsane, masal, destan gibi türlerden etkilenmiştir; fakat bu türlerden farklı yapı ve özelliklere sahiptir.

Elçin (2005: 444), halk hikâyelerinin farklı türlerden etkilendiğini ifade eden bir tanım yapar: *Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekân içinde efsane, masal, menkabe, destan vb. mahsullerle beslenerek dinî, tarihî, içtimaî hâdiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhâfaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir.*”.

Halk hikâyeleri üzerine birçok araştırma yapan Alptekin (2009: 18), halk hikâyesi tanımında hikâyelerin konusu, kaynağı ve anlatıcısı üzerinde durmuştur: *“Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatmalardır.*”.

“Destan ile roman arasında geçiş türü olarak kabul edilen halk hikâyeleri, genellikle aşk ve kahramanlık konularının işlendiği, tahkiye etme esasına dayanan gerçek ve fantastik öğelerin bir arada kullanıldığı, âşıklar tarafından anlatılan nazım-nesir karışımı ürünlerdir.” (Sezer, 2010: 77). Sezer’in tanımında ise halk hikâyelerinin belirgin özellikleri bir arada verilmiştir.

Göçebelikten yerleşik hayata geçişte ilk mahsul sayılan, destandan romana uzanan yolda geçiş ürünü görevi gören halk hikâyelerinin, belirli şekil ve içerik özellikleri vardır. Nazım ve nesir karışımı bir yapıya sahip olan halk hikâyelerinin, nesir kısmında hikâyenin asıl konusuna, nazım kısmında ise coşkulu ifadeler yer verilir.

Sözlü gelenek içerisinde yaşayan halk hikâyeleri zaman geçtikçe ve hikâyenin anlatıcısına göre belirli değişikliklere uğrar. Fakat bu değişiklik genellikle nesir kısımda görülür. Tasvir ve kalıplaşmış ifadeler bakımından zengin olan halk hikâyeleri içerisinde masal, efsane, atasözü, deyim, dua, beddua vb. türlere rastlanabilir. Konuları çoğunlukla aşk ve kahramanlık olan halk hikâyelerinde olaylar gerçek ya da gerçeğe yakındır.

Sözlü gelenekte yaşayan halk hikâyelerinin anlatıcıları, belli esaslar çerçevesinde hikâyeleri anlatmışlardır. *“Halk hikâyeleri âşık adını alan usta anlatıcılar tarafından belli bir plan çerçevesinde anlatılır. Sözlü gelenekte âşıklar tarafından yapılan bir halk hikâyesi anlatımı; “fasıl”, “döşeme”, “asıl hikâye” ve “duvak kapama” adlarını alan dört bölümden oluşur.”* (Aça vd., 2011: 184).

Halk hikâyelerinin edebiyat eğitiminde yer almasının hem türün tanınması, öğrenilmesi hem de günümüzde görülen duygu yozlaşmasının önüne geçilmesi bakımından yararları vardır.

MURADINA EREN KIZ

Evvel zamanda bir ihtiyar karının gayet sevgili bir kızı varmış ki güzellikte cihanda eşi yokmuş. Bu kız bir gün odasında oturup nakış işlerken akşamüstü pencereden bir kuş içeri girmiş, buna demiş ki:

“Sen kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.” Ondan sonra oradan uçmuş gitmiş. Bu kız o akşam yatmış uyumuş, ertesi akşam olunca o kuş gene gelmiş, gene eskisi gibi söylemiş gitmiş. Biçare kız kuşun söylediğini anasına söyleyince anası:

“Kızım o kuş acaba ne vakit gelir?” Kız da:

“Bu akşam yine gelir.” demiş. Anası akşam olunca yükün içine girmiş saklamış, kuş gene gelmiş:

“Sultanım, kırk gün bir ölü bekleyeceksin, sonra muradına ereceksin.” demiş, çıkmış gitmiş. Kızın anası bunu işitince:

“Kızım, gel seninle bu kuşun elinden kurtulmak için başka memlekete kaçalım.” demiş, kız da:

“Nasıl olursa olsun.” diye razı olmuş, bunlar o memleketten çıkmışlar. Bunlar gide gide birkaç gün sonra bir memlekete varmışlar, o memlekette bir büyük sarayın etrafında gezerlerken gece olmuş, bunlar oracıkta yatıp uyumuşlar. Kuş usuletle kızı kapıp sarayın içinde bir odaya bırakmış, neden sonra kız gözünü açmış bakmış ki kendisi bir sarayın içinde, odanın ortasında da döşek içinde bir ölü yatıyor. Kız bunu görünce aklı başından gider, fakat kuşun dediği hatırına gelip:

“Ne yapayım, bu da Allah'tan alınma yazılmış, ne çare inşallah sonu hayırdır.” diye orada oturur bekler. Validesi sabah olunca uykudan uyanır bakar ki kızı yanında yok:

“Eyvah, kızımı kuştan kaçırdım, gene kendi elimle kaybettim.” diyerek ağlaya ağlaya oradan doğru evine döner. Kız gece gündüz hiç uyumaz, ağlar sızlar nihayet otuz dokuzuncu gün bir pencerede oturup denize doğru mahzun mahzun bakarken İnan tarafından bir gemi görünür, bu gemi

tam sarayın önünden kız kaptana eliyle işaret eder. Kaptan durur, kız kaptana on bin kuruş verir, bir halayık satın alır, ipe halayığı yukarı saraya çeker; halayığın boynuna bir dizi altın takar, giydirir kuşatır, karşısına oturtur. Ondan sonra:

“Hele kendime bir arkadaş buldum.” diye sevinerek Allah'a şükretmeye başlar, halayığa:

“Kız, sen burada azıcık bekle de ben biraz dışarı çıkacağım.” der ve çıkar, sarayın odalarını dolaşır. Bu aralık halayık odada şaşkın şaşkın etrafına bakınırken orada yatan ölü birdenbire aksırarak kalkar, yatağın içine oturur, gözünü açıp karşısında halayığı görünce:

“Kız, beni sen mi bekledin?” diye sorar, kız da:

“Evet.” der. Meğerse bu yatan şehzade imiş. “Bundan evvel beni kırk gün kim beklerse ben onu alırım.” diye yemin etmişmiş. Bunun üzerine halayığı nikâh edip alır, şehzade buna sorar ki:

“Daha senden başka kimse var mı idi?” Halayık:

“Evet, şu odada benim bir cariyem var, para ile satın aldım. Boynunda olan altınları da ben verdim.” diye oradan hanımını çağırır:

“Kız, gel efendi seni istiyor!” diye hanımını şehzadeye gösterir. Zavallı kız içeriye girip işin başka türlü olduğunu görünce:

“Ne yapayım bu da Allah'tan, buna da sabrederim, bakalım Allah sonunu ne yapar.” der. Aşağı yukarı hizmet etmeye başlar. Bir gün şehzade gurbete gitmek ister, hanıma:

“Benden ne istersin?” der; kız da

“Bir elmas küpe isterim.” der. Asıl hanıma sorar, o da:

“Ben bir sabır taşı isterim. Fakat eğer bu taşı unutacak olursan gelirken geminin önü simsiyah karanlık olsun, arkası açık olsun.” der. Oradan şehzade kalkıp Yemen'e doğru gider, birkaç ay sonra Yemen'e varır, orada işlerini bitirir, hanımın hediyesini alır, kızın istediğini unuttur, yola çıkar, bir de bakar ki geminin önü simsiyah karanlık olur, gemi asla ileri gidemez. Kaptan gemi içinde olanlara:

“Eğer içinizde bir bedduaya uğramış adam varsa dışarı çıksın!” diye bağırır, şehzade bunu işitince kızın emaneti hatırına gelir, geri döner, sabır taşı denilen taşı alıp tekrar gemiye gelir. Bu sefer birdenbire geminin önü açılıp gemi kuş gibi hareket etmeye başlar. Biraz sonra memleketine vasıl olur, gemiden çıkar sarayına gelir, kız ile halayık merdivenden aşağı iner, karşılarlar; yukarı çıkarlar, şehzade, hanımın, halayığın hediyelerini verir. Akşam olunca biçare kız odasına gider, şehzade ile hanım yatarlar. Şehzade yatakta iken:

“Acaba bu kız sabır taşını ne yapacak?” diye hatırına gelir, merak eder, oradan hemen usuletle döşekten çıkar, halayığın yattığı odanın kapısına gelir, anahtar deliğinden gözetlemeye başlar. Kız, sabır taşı denilen mercimek kadar taşı yere koymuş:

“Ey sabır taşı! Ben vakti zaman ile anamın kıymetli bir evladı idim. Bir gün nakış işlerken pencereye bir kuş geldi, bana kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin dedi, oradan ben bir hâl ile bu saraya geldim, otuz dokuz gün bu yiğidi bekledim, sen olsan nasıl sabredersin ya sabır taşı?” deyince sabır taşı şişmeye başladı. “Ondan sonra o gün denizden bir gemi geçiyordu, ben bu gemiden bir halayık aldım, kırkinci günü olunca ben bu halayığı bırakıp biraz dışarı çıktım, derken bu yiğit uyanmış, kızını görünce kendine nikâh etmiş almış. Sen olsan nasıl sabredersin?” deyince sabır taşı daha ziyade şişer. “Şimdi ben satın aldığım halayığa halayık oldum, o da bana hanım oldu; ya sabır taşı! Buna nasıl sabredersin?” demesiyle sabır taşı çatladı, “Gördün mü ya sabır taşı, sen bile sabredemedin, bu hâllere ben nasıl sabredeyim, bari kendimi helak edeyim!”

(...) Şehzade bu hâli görünce dayanamayıp kapıyı kırar, içeri girer. Kızı kurtarır (...):

“A sultanım, mademki beni bekleyen sendin, niçin bana şimdiye kadar söylemedin?” diye kızı kucaklar, oradan kendi odasına getirir, öteki kıza bir tekme vurur, uyandırır. Kıza der ki:

“Kırk katır mı istersin yoksa kırk satır mı?” Kız:

“Oh kırk satır düşmanım başına olsun, kırk katır isterim ki memleketime gideyim” der. Şehzade bu kızı kırk katırın kuyruğuna bağlar salıverir. (...) Ondan sonra hanımı kırk gün dine nikâh eder, kız da muradına erer.

Proben

Der Volkslitteratur der Turkischen Stamme
drl.: Wilhelm RADLOFF (Vilhem RADLOF)-
Ignaz KUNOS (İgnas KUNOŞ)
hzl.: Saim SAKAOĞLU-Metin ERGUN

OĞUZ KAĞAN DESTANI

(Eski Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine Aktarılmış Hâli)

- 1 Olsun, dediler.
Onun resmi işte budur.
- 2 Ondan sonra da yine sevinç, neşe buldular.
Yine günlerden bir gün,
- 3 Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu,
Ay Kağan'ın o günde bir erkek oğlu oldu.
- 4 Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi,
Kıpkızıl ağzıyla, ateş gibiydi benzi.
- 5 Al al idi gözleri, saçları da kapkara,
Perilerden de güzel kaşları var ne kara!
- 6 Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha, içmek kendi sütünü.
- 7 Pişmemiş etler ister, aş yemek ister oldu,
Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu.
- 8 Ansızın dile geldi, söyler konuşur oldu,
Kırk gün geçtikten sonra yürür oynar oldu
- 9 Öküz ayağı gibi idi sanki ayağı,
Kurdun bileği gibi idi sanki bileği.
- 10 Benzer idi omzu sanki samurunkine,
Göğsü de yakın idi koca ayıninkine.
- 11 Bir insan idi, fakat tüylerle dolu idi,
Vücudunun her yanı kıllarla dolu idi.
- 12 Güder at sürüleri, tutar atlara biner,
Daha bu yaşta iken çıkar avlara gider.
- 13 Geceler günler geçti, nice seneler doldu,
Oğuz da büyüyerek yahşi bir yiğit oldu.
- 14 Bu çağda bu yerde, bir büyük orman vardı. Oğuz yurdundan içre,
Ne nehir ne ırmaklar akardı bu orman içre.
- 15 Ne çok av hayvanları, ormanda yaşar idi,
Ne çok av kuşları da üstünde uçar idi.
- 16 Ormanda yaşar idi, çok büyük bir gergedan,
Yer idi, yaşatmazdı, ne hayvan ne de insan.
- 17 Basarak sürüleri yer idi hep atları,
Zahmet verir insana alırdı hayatları.
- 18 Vermedi hiçbir defa insanoğluna aman,
Öyle bir canavar ki işte böyle çok yaman.
- 19 Oğuz Kağan derlerdi alp bir kişi vardı,
“Avlarım gergedanı” diye o yere vardı.
- 20 Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,

Dedi: Gergedan kendisini yok bile.
 21 Ormanda avlanarak, bir geyiği avladı,
 Söğüt dalıyla onu bir ağaca bağladı.
 22 Döndü gitti evine, sabah olmadan önce,
 Tanın ağarmasıyla geyiğine dönünce.
 23 Anladı ki gergedan geyiği çoktan yuttu,
 Geyiğin yerine yeni bir ayı tuttu.
 24 Çıkararak belinden hanlık altın kuşağı,
 Ayıyı astı yine o ağaçtan aşağı.
 25 Yine sabah olmuştu, ağarmıştı artık tan,
 Geldi baktı ki ayısını almış gergedan.
 26 Artık bu durum onu can evinden vurmuştu,
 Ağaca kendi gidip tam altında durmuştu.
 27 Gergedan geldiğinde, Oğuz'u görüp durdu,
 Oğuz'un kalkanına gerilip bir baş vurdu.
 28 Kargıyla gergedanın başına vurdu Oğuz,
 Öldürüp gergedanı kurtardı yurdu Oğuz.
 29 Keserek kılıcı ile hemen başını aldı,
 Döndü, gitti evine iline haber saldı.
 30 Yine bir gün de gitti, gördü orda bir sungur,
 Konmuştu, gergedanın barsağını yer durur.
 31 Yayıyla bir ok attı, ok sunguru öldürdü,
 Kesti başını sonra, kendi kendine dedi:
 32 "Gergedan hem geyiği hem de ayıyı yedi,
 Öldürdü kargım onu çünkü bu bir demirdi.
 33 Koskoca gergedanı bir küçük sungur yedi
 Ok, yay öldürdü onu, çünkü bu bir bakırdı."

Günlerden bir gün Oğuz Kağan Tanrı'ya yalvarmaktayken karanlık basar ve gökten; güneşten, aydan daha parlak bir ışık düşer. Işığın arasında çok güzel bir kız oturur. Oğuz Kağan onu sever, alır. Kızın gözleri parlar üç erkek çocuk doğurur. Birincisine Gün, ikincisine Ay, üçüncüsüne Yıldız adını koyarlar. Oğuz Kağan yine bir gün ava gider. Bir göl ortasındaki ağacın kovuğunda güzel bir kız görür, onu da sever ve alır. Kızın gözü ışıldar, o da üç erkek çocuk doğurur. Birincisine Gök, ikincisine Dağ, üçüncüsüne Deniz adını koyarlar. Oğuz Kağan büyük bir ziyafet verir, kırk sıra ve kırk masa yaptırır. Çağrılan halk ziyafete gelir. Türlü aşlar, tatlılar yenir, kımızlar içilir.

54 Toy bitince Oğuz Han, verdi şu buyruğunu:
 "Ey benim beylerimle ilim ey budunu!
 55 Sizlerin başınıza ben oldum artık kağan,
 Elimizden düşmesin ne yayımız ne kalkan!
 56 Damgamız olsun bize, yol gösteren bir buyan!
 Alpları olsun savaşta bozkurt gibi uluyan!
 57 Demir kargılar ile olsun ilimiz orman,
 Av yerlerimiz olsun, vahşi at ile kulan.
 58 Yurdumuz ırmaklarla denizler ile dolsun,
 Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun.
 59 İlimizin çadırı yukarıdaki gök olsun,
 Dünya devletim olsun, halkımız da çok olsun."
 60 Ayrıca buyruk yazdı dört tarafa Oğuz Han,
 Bildirdi elçilerle, öğrendi bunu her yan.
 61 Oğuz bu bildirisinde, buduna şöyle dedi:
 "Mademki Uygurların benim büyük kağanı,
 62 O halde sayılıırım ben bir dünya kağanı.
 Bana bağlıdır artık dünyanın her dört yanı.
 63 Bana itaat etmek, sizlerden dileğimdir,
 Benim ağzıma bakıp durmanız isteğimdir.
 64 Bana kim baş eğerse alırım hediyesin,
 Dost tutarım onu ben, her zaman bana gelsin!"

65 Kim ki ağzıma bakmaz, baş tutar olur bana,
Ordumu çıkarırım, o düşman olur bana.”

Yine o çağda, sağ yanında Altun Kağan adında bir kağan, Oğuz Kağan'a elçi yollayıp, kıymetli mücevherler göndererek saygıyla sunar. Oğuz Kağan'ın emirlerini dinler. İyi vergilerle dostluk sağlar. Sol yanda kentleri, orduları olan Urum Kağan, Oğuz Kağan'ın emirlerini dinlemez. Oğuz Kağan ferman gönderir. Urum Kağan bunu da dinlemez. Oğuz Kağan gazaba gelip bayraklarını açar, yola çıkar. Kırk günden sonra Muz Dağı eteklerine varır, çadır kurdurtur ve derin bir uykuya dalar. Tan ağarırken çadırına bir ışık dolar. O ışıktan gök tüylü, gök yelesi bir erkek kurt soluyarak görünür. Oğuz Kağan'a ışıktan uluyarak bakar. Kurt, Oğuz'a döner ve bir insan gibi konuşmaya başlar.

79 Dedi: "Ey, ey Oğuz ey! Bilirim ne dilerdin!

Urum illerinde savaş yapmak istersin!

80 Ey Oğuz, askerini ben kendim güdeceğim,
Ordunun en önünde ben de yürüyeceğim!"

81 Toplattı çadırını Oğuz duyunca bunu,
Ordusuna gidince hayretle gördü şunu:

82 Bir büyük erkek bir kurt, askere öncü gibi,
Gök tüyü, gök yelesi, yol veren izci gibi.

83 Yürür durur önlerden,
Nihayet durdu, bir gün neçe sonra günlerden,

84 Duruverdi, Oğuz'un ordusu da ardından,
Bir nehir vardı burada, İdil-Müren adında.

Nehrin kıyılarında, Kara Dağ sırtlarında ok ile kargı ile savaş başlar. Askerler savaşırken halk kaygı duyar. Oğuz Kağan, savaşı kazanır, Urum Kağan kaçır ve onun kağanlığı, halkı Oğuz'un olur. Urum Kağan'ın Uruz Bey adındaki kardeşi de Uruz Bey'in oğlu da canını kurtarır. Uruz Bey oğlunu dağ başında kurulmuş, gizlenmiş bir şehre, şehri saklamak ve savaş bitince halkını da alıp gelmesi şartıyla gönderir. Oğuz bunu duyunca yemez, içmez; ordusunu alıp bu şehre gider. Uruz Bey'in oğlu bir elçiyi mücevherlerle birlikte Oğuz'a gönderir. Kağanlığını kabul ettiğini ve babasının ona söylediklerini aktarır. Aralarındaki düşmanlığın atalarının suçu olduğunu, kendisinin ona itaat ettiğini bildirir.

104 Bu yiğidin hoş sözü Oğuz'u sevindirdi,
Uruz Bey'in oğluna gülerek yarlık verdi.

105 Dedi: "Bana çok altın, çok hediye sunmuşsun,
Şehrini, kentini de çok iyi korumuşsun.

106 Kentini saklayarak, iyi korudun diye,
SAKLAP adını verdim, sana ad olsun diye."

Oğuz Kağan ordusunu alır ve çok büyük bir ırmak olan İdil Nehri kıyılarına gelince beylerine bu suyu nasıl geçebileceklerini sorar. Orduda Uluğ Bey adında çok akıllı bir er bakar ki etrafta çok ağaç ve çok dal var. Dalları keser, biçer, kendisine bir sal yapar. Ağaç sala yatarak İdil Nehri'ni geçer. Oğuz Kağan buna çok sevinir ve şöyle buyurur:

113 "Kalıver sen burada oluver bir sancak Bey,
Ben dedim öyle olsun, densin sana Kıpçak Bey."

Tekrar yola çıkarlar. Oğuz'a; gök tüylü, gök yelesi kurt yine görünür; aynı şekilde yine ordunun önünden yürür. Bu sırada Oğuz'un çok sevdiği alaca atı buzlarla kaplı bir dağa kaçır ve gözden kaybolur. Çok cesur bir alp bey o dağa gider, dokuzuncu günün sonunda atı yakalar ve Oğuz'u memnun eder. Kendisi kardan adam gibi karla sarılmış olduğundan Oğuz onu görünce gülmekten katılır:

125 Dedi: "Baş ol beylere, sen de artık burada kal,
Sana Karluk diyeyim, ölmeyen adını al."

Oğuz ona çok miktarda hediye ve altın vererek yoluna devam eder. Bu sırada Oğuz; duvarları altından, çatısı demirden, pencereleri gümüşten; fakat anahtarı olmayan çok büyük bir ev görür. Tömürdü Kagul adlı becerikli bir ere emreder:

130 “Sen burada kalacaksın, kapıyı açacaksın,
Eve girdikten sonra orduma varacaksın.”

131 Bu ere Oğuz Kağan dediği için "Kal! Aç!"
Böyle münasip gördü, adına dedi "KALAÇ"

Yine günlerden bir gün Oğuz; gök tüylü, gök yeveli kurdun kaybolduğunu görür ve tarlasız, çorak olan bu yerde otağı kurması gerektiğini anlar. Çok büyük otlakları, pek çok mücevherleri ve atları olan Çürçet adlı bu ilin kağanı Çürçet Kağan ve halkı, Oğuz Kağan'a karşı gelir ve iki taraf savaşır. Savaşın galibi Oğuz Kağan olur. Ganimetleri yüklemekte sıkıntıya düşerler. Akıllı tecrübeli Barmaklıg Çoşun Bilig adlı erin eli işe yatkın olduğu için bir kağrı arabası yapar ve böylece ganimetler ona yüklenir. Oğuz Kağan bunu görünce güler:

148 “Adın Kangalug (Kanglı) olsun, belgeniz de araba (kağrı).”
Bıraktı onları da gitti başka tarafa.

Gök tüylü, gök yeveli kurt tekrar görünür. Hin (Sündü), Tangut, Suriye illeri Oğuz'un yurdu olur. Güneyde havası sıcak, mücevheri bol, halkının yüzü kapkara, vahşi hayvan yurdu olan Barkan adlı ilin Masar adlı kağanıyla Oğuz Kağan savaşır. Oğuz Kağan, savaşı kazanır, Oğuz, onun yurdunu da kendi yurduna katar, döner evine gelir. Oğuz Kağan'ın yanında sakalı ak, saçı boz, çok tecrübeli, akıllı, düşünceli, Uluğ Türük (Türk) adındaki veziri rüyasında üç gümüş oku kuzeye doğru kanatlanmış, doğudan batıya uzanmış bir altın yay görür. Rüyasını Oğuz Kağan'a anlatır. Rüyasının Oğuz'a dirlik, düzen, birlik vermesini diler. Oğuz, sabah olunca artık yaşlandığının farkına vararak oğullarını çağırır. Gün, Ay ve Yıldız'ı gün doğusuna; Gök, Dağ ve Deniz'i gün batısına gönderir. Gün, Ay, Yıldız avlanırken yolda som altından tam bir yay bulurlar ve babalarına sunarlar. Oğuz sevinerek altın yayı kırarak üçe böler:

173 Dedi: “Ey! Oğullarım kullanın bir yay gibi,
Oklarınız erişsin göğe değin bu yay gibi!”

Dağ, Deniz ve Gök de avlanırken gümüşten üç ok bulurlar ve babalarına sunarlar. Oğuz yine sevinir, üç oku alarak üçe böler:

176 Dedi: “Ey! Oğullarım, sizlerin olsun bu ok,
Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok”

Ardından Oğuz Kağan kurultayı çağırır, kendi de büyük otağına oturur.

179 Kırk kulaçlık bir direk, sağa dikip sağladı,
Direğin üzerine altın bir tavuk koyup,
Direğin altına da bir ak koyun bağladı.

180 Kırk kulaç, bir direk de sola dikip solladı,
Direğin üzerine gümüş bir tavuk koyup,
Direğin altına da kara koyun bağladı.

181 Sağ yanında Bozoklar, sol yanında Üçoklar,
Oturup eğlendiler kırk gün kırk geceden çok.

182 Yediler hem içtiler, erip muratlarına,
Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına.

183 Dedi: “Ey! Oğullarım,
Ne vuruşmalar gördüm, ne çok sınırlar aştım.

184 Ben ne kargılar ile ne okları fırlattım,
Ne çok atla yürüdüm, ne düşmanlar ağlattım.

185 Nice dostlar güldürdüm,
Ben ödedim çok şükür,
Borcumu Gök Tanrı'ya,
Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum.”

...

KEREM İLE ASLI

Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr şöyle hikâyet ederler ki: O iller bizim iller, orada söylenen diller bizim dillerken İran başka İran, devran başka devranmış...

Şehirlerden İsfahan şehrinde Koca Han derler bir han varmış; dağa, taşa hükmü yürür; kurda kuşa sözü geçermiş; devletli mi dedin devletli, mürüvvetli mi dedin mürüvvetli... Vasfi halî yazıp defter etmeğe gelmez ya, ille adaleti, ille adaleti dillere destanmış: Cem kim, Cemşid kim! Harun Reşid bile gelir, adaleti ondan öğrenirmiş! ... Allah ona devlet üstüne devlet vermiş, dünyalık üstüne dünyalık vermiş ama gelgelelim yerini, yurdunu tutacak bir evlat vermemiş; bu yüzden yaşı, başı ilerledikçe gamı, kasaveti de artıyor, düşündükçe düşünüyor, kurdukça kuruyormuş!

(Koca Han'ın, Hristiyan bir hazinedarı vardır. Hikâyede "Keşiş" adıyla geçen bu hazinedar ile karısı İrîskin'in de çocukları olmuyordu. Koca Han, Keşiş'in tavsiyesiyle sıkıntısını dağıtmak için dillere destan bir bahçe yaptırır. Dualar eder. Bir gün bahçeye bir bahçıvan gelir. "Kırklar"dan olan bu bahçıvan, sultanın hanımına bir elma, bir de armut fidanı verir ve kaybolur. Yedi yıl geçer ama fidanlar meyve vermez. Sultan Hanım bir gün dua eder. Rüyasında o ermiş kişi müjde verir. Uyandığında elma ağacının meyve verdiğini görür.)

Anladılar ki o bahçıvan, bahçıvan değil; şu fidan, fidan değil; bu elma, elma değil; Allah'ın bir hikmeti! Sultan eğildi, secdeye vardı; İrîskin doğruldu, haç çıkardı. Sultan, Keşiş karısına dönüp:

"İrîskin" dedi, "Ben rüyasını gördüm. Bu elma boş değil, Allah muradımızı verecek; imdi, gel seninle ahd ü peymân edelim; benim bir oğlum, senin de bir kızın olursa, oğluma verir misin?"

İrîskin de:

"A sultanım" dedi, "Zaten babası kapınıza kul, anası yolunuza köle; varsın o da oğlunuza kurban olsun; hele Allah o günleri gösterecek de..."

Bu niyetle Sultan kudret elmasını ortasından kesip yarısını ona verdi; yarısını da kendisi yedi.

Gayrı sözü uzatıp da ne biz günaha girelim ne şu cemaatin başını ağrıtalım... Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçti. Sultanın nur topu gibi bir oğlu dünyaya geldi; İrîskin'in de nar tanesi gibi bir kızı... Oğlanın kulağına "Ahmet Mirza" diye okudular; kızın adını da İsa Gülü koydular.

(Keşiş, kızının yıldız falına bakar; ölüm ve ayrılık görünce "Zaten dinimiz ayrı, kitabımız ayrı" diye sözünden cayar ve sultana kızın öldüğünü söyler. Yıllar geçer, Mirza büyür, okula gider. Çok zeki olan Mirza'ya ders arkadaşı olarak Sofu isimli bir arkadaş verirler. İki kısa zamanda kardeş gibi olurlar. Ceylan avına çıktıkları bir gün Mirza Han, bir pınar başında uyuyakalır.)

Yorgun argın, dünyasından geçti, öyle bir âleme göçtü ki rüya âlemi mi desem, mana âlemi mi desem, ne desem! Ak saçlı bir pir yamacına dikilip eyitti:

"Be hey gafil! Şu ceylan kuzusundan ne aldın da veremiyorsun? Bu dünyada daha ne ahular var! Uyan gaflet uykusundan, uyan da bir bak!" deyince, Mirza Han rüyadan rüyaya geçip sözde uyandı, baktı ki ahu gözlü bir peri! Hele o saçlar, topuklara kadar; o gözler üzüm gibi; boyu mu dedin, serviye benziyor, dallar içinde; huyu mu dedin, kokuya benziyor, güller içinde...

"Nasıl söyleyeyim bilmem ki oğul, yaratan sizi bir dalda yarattı amma kör şeytan getirip aranızda bir kara çalı dikti; imdi siz kavuşmak

istedikçe, bu çalı sizi ayıracak, o ayırdıkça siz kavuşmak isteyeceksiniz; artık sonu nereye varacak bir Allah bilir. Hele iç şunu, pir dolusu, aşk badesi derler buna!” deyip bir dolu sundu. Mirza gafil, pirin sunduğu doluyu bir içti, akli başından gitti.

(Mirza, şahiniyle ava çıktığı bir gün, bıldırcın kovalayan şahin bir bahçeye girer. Mirza bu bahçede, rüyasında âşık olduğu sözlüsünü görür.)

Gül kız titredi ve dedi:

“Ey başımın bahtı, gönlümün tahtı, dünya gözüyle bu kadar olsun birbirimizi gördük ya, gayrı kerem eyle... Kaderimizde varsa bir gün olur, allı pullu günlere erişiriz.”

Mirza gafil, bir rüyadan ayılır gibi olup:

“A gül yüzlüm, gül benizlim; kerem edecek ne var bunda? A cevahir sözlüm, bu ayrılık bana ölümden beter... Bari ben “Kerem” olayım, sen de “Aslı”. Kerem senin ağzından çıktı. Bu ad bana bergüzarın olsun. Sen de bir hayalin aslısın, bu da benden sana yadigâr olsun... Ben de bakarken sana “Aslı” diye bakarım; bir gün gelir, yolunda kül olur gidersem şu bastığın toprak ben olayım.” deyince Aslı'nın gözlerinden Ceyhun misali kan revan olup ağız açmaya mecali kalmadı. Bereket versin dut ağacı, tuttu dallarından bir dal verdi ona, o da dal gerdanında yayılan top zülüflerden üç tel çekti de başladı saz ü niyaza. İmdi, Aslı ne söyledi? Kerem ne dinledi? Biz ne diyelim, cemaatimiz ne anlasın!

Aldı Aslı:

Ne gezersin melul melul bu yerde
Aman Kerem beni rüsva eyleme.
Düşürürsün beni onulmaz derde
Aman Kerem beni rüsva eyleme.

Kısmet etsin beni sana Yaradan
Kaldırsın engeli, yâdı aradan
Ben yeni ayırdım akı karadan
Aman Kerem beni rüsva eyleme.

Doyamadım şeker ezen dilinden
Yolunda çekinmem asla ölümden
Çok sarılma gayri ince belimden
Aman Kerem beni rüsva eyleme.

Ağa Kerem, Paşa Kerem, Han Kerem
Ateş Kerem, tutuş Kerem, yan Kerem
Aslı sana kurban olsun can Kerem
Aman Kerem beni rüsva eyleme.

(Kerem onulmaz bir derde düşmüştür. Hiçbir şey ona fayda etmez. Olayların aslımı öğrenen babası, Aslı'yı vermesi için Keşiş'e baskı yapar. Keşiş görünüşte razı olur ama düğün günü kızını ve karısını alıp ortadan kaybolur. Kerem de ana babasından helallik alıp can dostu Sofu ile birlikte yollara düşer.)

Anası yalvarıp yakardıkta, Kerem dedi ki:

“Gül yüzlü ana; beni senden ayırırsa ölüm ayırır ama ben, ben olsam! Dedikleri gibi, bir ben daha var bende, benden içeri! Ne yapayım bilmem ki biri serden geçiyor, anadan geçmiyor; biri anadan geçiyor, yârdan geçmiyor! Gel gör beni aşk neyledi...” deyince anası baktı ki oğlu bir iken iki olmuş. Biri Mirza, biri Kerem! Tutup Mirza oğlunu bağrına bastı, Kerem biçareye de “Mademki yazan böyle yazmış, gayrı kader ne ise öyle olur” deyip eksik artık hakkını helal etti.

(Artık Kerem ile Sofu, Isfahan'dan çıkıp yaz kış, dağ taş demeden, şehir şehir Aslı'yı ararlar. Bunu haber alan Keşiş de devamlı yer değiştirir.)

Az gittiler uz gittiler, dere tepe düz gittiler. Derken bir yol ağzında önlerine Kırk Haramiler çıkmasın mı! İçlerinden biri üstlerine yürüyüp :

“Hey babayiğitler, bu dağlar, bizim dağlar! Eğer dünyanıza doymadınızsa, sökölün bakalım dünyalığınızı!” deyince, Kerem aldı sazı eline, bakalım o ne söyledi; Haramiler ne anladı:

Aldı Kerem:
Gece gündüz zari zari ağlarım
Yâre giden yollar duman Yarabbi.
Bu dünyaya geldim gitmek için ya
Gitmeden kavuşturun aman Yarabbi.

Kırk Harami çıktı yolun düzüne
Kıymaktır muradı benim özüme
Kerem edip bir bak benim yüzüme
Bir canım var sana kurban Yarabbi.

Bilmem hayal gibi, bilmem düş gibi
Geldi geçti ömrüm karlı kış gibi
Sefil Kerem vurulsun mu kuş gibi
İman ver şunlara iman Yarabbi.

deyip kesince, Haramilerin başı:

“Tuu!” dedi, tükürdü yere; “Baltayı taşa vurduk yine. Bu adamlar Hak âşığına benziyor. Böylelerinin göklere açılan ellerinden korkulur doğrusu! İyisi mi bir yongalarına dokunup da beddualarına uğramayalım.” deyip, kırkı kırk yandan âşıkların gönlünü almaya başladılar. Onlar da ne desin; “Allah herkese kendi kalbine göre versin!” deyip yollarına revan oldular. Korku belası doludizgin gidip kendilerini Van'a attılar. Neye derler ki; “Dünyada Van, ahirette iman!” ...

Akşamın bir vaktinde Pasinler'e girdiler. Atlarını bir hana çekip kendileri de bir kahveye girdiler. Meğer bu kahve “âşıklar kahvesi” imiş. Destanlar burada diziliyor, türküler burada yakılıyormuş. Bundandır, duvarın yüzü görülmüyormuş sazdan. Kerem'in gözü takılıp kaldı birine, yerinden kalktı, baş köşeye bağdaş kuran âşıklar başının önünde başını eğdi:

“Âşık baba,” dedi; “Size bir niyazım var ama dilim varmıyor demeye.”

Halden anlayan adam, dilden, telden bir şey isteyecek sanıp da:

“A yiğit, çekinecek ne var bunda; dile dilediğini; bir gurbet havası mı, yoksa bir firkat havası mı?” diye sorunca, Kerem yine gözünü o saza dikti:

“Hayır baba,” dedi; “Elinize, ağzınıza sağlık ama ben şu sazı istiyorum sizden. Ödemesine ödeyemem, param yok, pulum yok ama varım yoğum bir atım var; alıp verirseniz...” Âşıklar başı gülümsedi:

“Oğul” dedi, “Bir sazın sözü mü olur, sizin gibi bir yiğidin yoluna feda ama keramet ne sazın telindedir ne de ağacında, dalında; keramet insanoğlunun elindedir. Ama hani o insanoğlu; hani onun eline el, diline dil verecek gönül! Öğünmek gibi olmasın ya bu deryadil kulunuzda derya gibi çalkalanır bir gönül vardır. Öyle iken bu sarı telli kepçeyi dolduramıyorum. Doldursa doldursa bunu, pervaneler gibi yandıkça yanası gelen bir gönül doldurur ancak. Senin gönül evinde bu od, bu ocak varsa eğer, ne at isterim ne eyer; al senin olsun! Gönülden yana ses verirsen çal senin olsun!” deyip uzattı sazı Kerem'e. Kerem dahi aldı, bakalım ne çaldı, ne söyledi:

Aldı Kerem:
Âşık ne sorarsın benim hâlimi
Yârdan ayrılırsa nic'olur gönül?
Leylasın aldırın Mecnun'a döner

Giyince hırkayı tac olur gönül.

Bir dem seyyah olur kılıç kuşanır
Bir dem türap olur yere döşenir
Bir dem Hak'tan korku çeker utanır
Bir dem padişah'tan yüc'olur gönül.

Bir dem gölde biter kargı kamıştır
Bir dem bahçelerde türlü yemiştir
Bir dem altın olur bir dem gümüştür
Bir dem paslanır da tunc olur gönül.

Kerem eder gayrı bunda durulmaz
Arap at yorulur gönül yorulmaz
Bir sırça saraydır bir dem kırılmaz
Ya niye sevmesi suç olur gönül.

deyip kesmeye kalmadı, bütün gönüller dalgalandı, cûşa geldi; âşıklar başı hemen varıp eline sarılarak;

“Yeter âşık, yeter!” dedi; “Bu saza dayanacak yürek yok bizde. Belli ki pir elden içmişsin, yanan bir şey var, yakan bir şey var sende... Nereye götüreceksen götür bu nârı; bir de bizi yakıp kül etme.”

Gayrı Hak âşığı bilip Kerem'i el üstünde tuttular ama Aslı'yı bulmadıktan geri, diken üstündeymiş gibi geldi ona. Gözü kör olsun Keşiş'in, meğer buralardan da kalkıp Hasankale'ye doğru yollanmamış mı! Kerem bunu duyunca, bir daha “Vay yandım!” edip yollara düştü...

(Bir çalılıkta avcı tarafından yaralanmış bir ceylan görürler. Ceylanın yanında iki de yavrusu vardır.)

Sofu'nun eli eteğine dolaştı, ne yapsak diye. O zaman Kerem:

“Dur Sofu kardeş, dur! Merhem kâr etmez ona, neredeyse avcı gelip yetişecek.” deyip aldı sazı eline; bakalım Kerem ne söyledi, ceylan dahi ne cevap verdi:

Aldı Kerem:
Süre süre indirdi mi dağlardan
Mor sümbüllü bahçelerden bağlardan
Kaç da kurtul tuzaklardan ağlardan
Kaç kuzulu ceylan yad avcı geldi

Aldı Ceylan:
Süre süre indirdiler yazıya
Tut ettiler al kınalı tazıya
Bir avcıya baktım bir de kuzuya
Kuzumu bırakıp kaçamam yolcu

deyip kesmeğe kalmadı, yetişmeyesice avcı yetişip geldi amma yaralı ceylan bir tüyünü bile kıpırdatmadı. O zaman avcı yay gibi gerilip ok gibi atılayazdı ya üstüne, Kerem hemen önüne geçerek;

“Be Allah'ın zalimi, ellerin nasıl vardı da bu ağızsız, dilsizin günahına girdin! Tutup yarasını saracak yerde hâlâ mı canevine pençe atmak istiyorsun? Eğer bir daha bunlara el kaldırırsan, dilerim Allah'tan, ellerin yanına düşsün!” diye öyle bir beddua etti öyle bir beddua etti ki iki eli iki yanına düşüp ok bir yana gitti, yay bir yana...

Az gittiler uz gittiler, gözlerinden kıvılcımlar dökerek dere tepe düz gittiler. Derken Lâleli Dağı'nda öyle bir tipiye tutuldular, öyle bir tipiye tutuldular ki nasıl söyleyeyim, kitapların yazdığı tufan mı ne ama, bu Allah'ın dağında ne Nuh Nebi var, ne de Nuh'un gemisi gibi bir gemi! Kanatlanıp uçacak değiller ya; güç bela bir mağara bulup başlarını soktular ya diri diri mezara gömülmek gibi bir şey bu. Bir gün beklediler, iki gün beklediler,

günü güne eklediler yine de ne durdu ne dindi. Neye derler ki kimine can derdi kimine canan derdi diye... Korku dağları bürüyünce Sofu tipiye baktı:

“Gayrı vademiz yetti; bu mağarada kalacak ölümüz bizim!” diye inledi. Kerem de Sofu'ya baktı:

“Demek, kavuşmamız mahşere kaldı, ahirette açacak gülümüz bizim!” diye inledi, ve sonra aldı sazı eline, bakalım daha ne dedi:

Aldı Kerem:

Laleli Dağı'nda yolum azdırdım
Çağırırım Kadir Mevla aman hey!
Bir yanımda yağmur yağar, kar serper
Bir yanımda yüce dağlar duman hey!

Eğilir dağların başı eğilir
Derdim artar yaralarım yeniler
Gözüm görmez kulaklarım çınlar
Kadir Mevla benim hâlim yaman hey!

Kurtlar kuşlar yığılırsa başıma
Bakar mı gözümde akan yaşıma
Zalim felek ağu kattı aşıma
Nerde görem yâr yüzünü güman hey!

Âşık odur kendi kendini kaynata
Yiğit odur meydanda baş oynata
Kerem eder ölüm haktır dünyada
Ahirette karşı gelsin iman hey!

deyip de öyle bir ah etti ki Kerem, kar yerine kor yağdırmış gibi buram buram terlemeye başladı kayalar. Bir de nerde var, nerde yok bir derviş peyda olup mağaranın önünde:

Erenler, ne diye kırk öksüzle bir mağarada kalmış gibi ahuvah ediyorsunuz; atlarınız donup kaldıysa gelin götüreyim gideceğiniz yere.” deyip ikisini de terkisine aldı ve:

“Ha bakın; atım deli mi dedin, delidir; yumun gözünüzü!” dedi, yumdular gözlerini... Sonra “Açın gözünüzü!” dedi, açtılar gözlerini, gördüler ki ne görsünler, Erzurum Kalesi'nin dibinde, kale gibi bir konağın önündeler! Hemen eline eteğine sarılacak oldular ya, meğer Hızır değil mi imiş o devletli! Bir göz yumup açıncaya dek sır olmuş. Kerem dizlerine vurdu:

“Gördün mü bir Sofu kardeş?” dedi; “Hızır Baba gelip elimizden tutmuş da tüyümüz bile duymamış, vah vah, bu ulular ulusundan ne dilek dilesek yerini almazdı!” ...

Az gittiler uz gittiler, dere tepe düz gittiler derken bir yol dönemecinde bir “kuru kafa” gördüler. İkinin de tüyleri diken diken oldu. Kerem göğüs geçirip:

“Sofu kardeş” dedi, “Şuna bir ibret gözüyle bak. Er geç hepimizin olup olacağı bu. Teni çürüyüp toprak olmuş... Ne göreceğ gözü var, ne duyacak kulağı... Ne söyleyecek sözü var, ne öpecek dudağı... Kim bilir bu adam, bu başı yüzünden neler çekti dünyada...” Sofu:

“Neler çekti, deme Kerem; neler çekti de! Kim bilir kimin başı bu! Ah bu insanoğulları, hepsinin hamuru mayası bir ama huyu suyu bir değil... Akı da var karası da. .. Karalar, karasını bulaştırmasa insanların yüzü ağarır ama üzüm üzüme baka baka kararıyor... Musa diye eline sarıldıkların günün birinde Firavun olup çıkıyor. Öyleleri var ki kendini dev aynasında görür, burunları Kaf dağında gezer... Kiminin kapısından salavatla geçilmez, nemrut mu dedin nemruttur... Kimi nabza şerbet vermesini bilir, hinoğludur. Kimi can alacak damarı bilir, cinoğludur... Güneşte leke

arayanları mı ararsın, süt dökmüş kedi gibi oturanları mı... Yukardan atıp aşağıdan tutanları mı sorarsın, deveyi hamuduyla yutanları mı... Daha deyim mi?" Sofu daha da sayıp dönecekti ya, Kerem dayanamadı:

"Kapa o kara defteri, kapa Sofu kardeş. Bu kökü kuruyasıcılara kalsa çoktan batardık biz. Bereket versin ak yürekli insanlara! Dünya onların yüzü suyu hürmetine duruyor... Hak'ka tapanlar mı dedin, gönül alıp Kâbe yapanlar mı! On parmağını kandil edip yakanlar mı dedin, on parmağında on hüner olanlar mı! Kaleminden kan damlayan mı dersin, ağzından dilinden bal akanlar mı!.. Allah böylelerini eksik etmesin!

(İsfahan'dan Revan'a, Kars'tan Erzurum'a, Erzincan'dan Van'a, Sivas'a derken Kayseri'ye ulaşırlar. Dağlara, ovalara, hanlara ve kahvelere uğrayıp çiçeklerle, ağaçlarla; viranelerle, köprülerle, ırmaklarla ve hayvanlarla söyledikten ve nice insanlar tanıyıp nice olaylar yaşadıkdan sonra nihayet Kayseri'de Aslı'yı bulurlar. Keşiş'in karısının dişçilik yaptığını öğrenirler. Kerem diş çektirme bahanesiyle Aslı'yı görmeye gider; çok değişmiş olduğu için onu tanımazlar.)

Kerem, başını Aslı'nın dizlerine koyup da mah cemaline dalınca, dünyasından geçti. Gayrı otuz iki diş ağzına dökülse duyar mı... Kara karı çıkardığı dişlere bakıp da:

"A garip adam, senin değirmenin taşları sağlam. Ne diye ağrımayan başa yağlık bağlıyorsun?" deyince Kerem, Aslı'nın yüzüne baktı: " O değil, bu!" dedi. Karı da Kerem'in sözüne baktı; onu da çekti, bunu da çekti. Bir bir daha derken, çevresini çıkarıp ağzını silecek oldu Kerem... O zaman:

"Bu çevre, benim çevrem; bildim seni, bildim Kerem!" diye öyle bir ses çıkardı ki kız, kara karının elinden kara kerpeten düştü. Deli divaneye dönüp bir Aslı'nın yüzüne baktı, bir Kerem'in gözüne baktı ve bir karanlık su gibi kapı aralığından sokağa aktı. Hangi cehenneme gittiyse bulup getirmek için kocasını...

(Kerem ile Aslı, kısa bir süre sohbet ettikten sonra gece bir tenha yerde buluşmak için sözleşirler. Şehrin güvenliğinden sorumlu Subaşı'nın adamları, o gece buluşma yerine gelen Kerem ile Sofu'dan hırsız diye şüphelenip onları zindana atarlar. Bu arada Keşiş, kadıyı kandırır, Kerem'in aleyhine döndürür. Müftü, Kerem'in hâlinde anlar ve sorgu esnasında kadı ile tartışır.)

Ne ise onlar orada tartışadursun gelin biz haberi öteki yüzden verelim: O memlekette bir deliler başı Deli Ömer varmış. "Hak!" denildi mi başını açıp seğirdirmiş. Hele bir fenerini yakmayagörsün, alimallah yedi mahalleyi bir eşeğe bindirmiş! Neye derler ki duvarın kulağı var. Kara kadının Keşiş deresinden akıp gelen su ile yeni bir dolap çevirmeğe yeltendiği kulağına gidince, gündüz gündüz fenerini yakıp yamacına dikildi: "Yâ Hak!" diye ... Delinin behi pazarı olur mu! Kadı, pabucun pahalıya mal olacağını anlayınca Kerem ile Sofu'yu zindandan azat eyledi. Bu da herkesten çok elini günaha sokmaktan korkan müftünün ekmeğine yağ sürdü.

Allah böyle delilerin eksikliğini vermesin, o günden sonra Kerem'in elinden tuttu... İyi ama, Keşiş'in ipinde oynamak kolay mı! Kızının ne ahına bakmış, ne vahına... Daha o gün, kendi soyundan biriyle nişanlamış onu... Kerem daha duymamıştı ama Deli Ömer'in her yerde bir kulağı var, duymaz olur mu:

"Seni kara Keşiş seni; kırdığın ceviz kırkı geçti gayrı... Dur ben de sana öyle bir oyun oynayayım ki felek de beğensin!" deyip bir kocakarı buldu; ne söyledi ise söyledi kulağına... Bu, Hesna Bacı derler, kapı mandalı bir hatunmuş! Ekmediğin yerde biter, ummadığın taşın altından çıkarmış...

(Hesna Bacı, Kerem ile Aslı'yı buluşturur. Ancak Kayseri Bey'i ve adamları Kerem'i yakalarlar. Meğer Kayseri Bey'i, Kerem'in babasının eski hizmetkârlarından biriymiş. Kerem'i hemen tanıyıp, ondan özür diler.

Keşiş'in gözünü korkutup Aslı'ya vermeye ikna eder. Düğün yapılır. Ancak Keşiş, Aslı'nın elbisesine büyü yapmıştır. Gecedan sabaha kadar elbisenin düğmelerini çözdükçe düğmeler tekrar iliklenir. Kerem ah çeker. Ağzından çıkan yeşil bir alevle yanıp kül olur.)

Ama neye derler ki her ateş söner, yürekteki ateş sönmez diye. Meğer bu sönmeyen ateşten bir kıvılcım kalmış küller içinde. Tel tel tutuştu saçlarında ve gül Aslı, gerçek alevden bir dal oldu; döne döne yandı, yana yana döndü kibleye doğru. Ve külleri karıştı Kerem'in külüne...

Bu dünya, ölümlü dünya; topraktan geldik, toprağa gideceğiz ama bir gül koklamadan yanıp kül olmak da dayanılır gibi değil. Ne denir: Elhükmilillah...

Hâmiş: Doğrusu böyledir bu hikâyet; gayrısı ya dizmedir, ya bozmadır nihayet... Şu haşiye de bizim rahmetli hikâyeci Ağa Dayı'dan rivayet:

Deli divaneye dönen Sofu kardeş bu külleri çevresine doldurup götürmüş ve Erciyes'in kuş uçmaz, kervan geçmez bir köşesine gömmüş bunu... Gel zaman git zaman küller içindeki iki kıvılcım, ateşten bir çekirdek olup filiz vermiş, dal vermiş; derken efendim bir ulu ağaç olup yedi kat göğe ermiş. Hikmet-i Huda, her yıl bu ağaçtan üç elma düşmüş, kimin ne muradı varsa onun başına...

Bu yıl da bu elmalar benim başıma düşmüş olacak! Yoksa bu yürekler acısı hikâyeyi yazıp destan edebilir miydim? Doğrusu kuş kanadı kalem olsa, derya deniz mürekkep yine ne yazılır ne çizilirdi bu! İmdi bu nasibime şükredip üç elmanın birini okudum, üfledim, Kerem'in ruhuna bağışladım; birini Aslı'nın ruhuna; birini de her kardeşten ileri Sofu kardeşe... Mevla'm uğratmasın kimseyi böyle aşka, ateşe...

**Kerem ile Aslı
drl.: Eflatun Cem GÜNEY**

Bu bölümdeki metinler, programda yer alan şu **kazanımlarla** ilişkilidir:

1. *Çeşitli dönemlere ait metinleri inceler.*
2. *Türlerin özelliklerini belirler, birbiriyle karşılaştırır.*
3. *Metnin türünün hangi dönemde ortaya çıktığını açıklar.*
4. *İncelenen metnin yazıldığı dönemi belirler. (MEB, 2005: 53)*

Programda, bölümün hedefi “*Anlatmaya bağlı edebî metin örneklerini inceleme/ karşılaştırma*” olarak ifade edilmiştir. Bölümde, halk edebiyatı ürünleri dışında hikâye ve roman türünde metin örneklerine yer verilmesinin nedeni farklı türdeki metinleri öğrencilerin incelemesini sağlamaktır. Bölümde metinlerin yer alma sırası, edebî metinlerin tarih içerisindeki seyrine göre belirlenmiştir. Sözlü edebiyat ürünü olan masal, destan ve halk hikâyesi metinlerinin kitapta yer alış sırası, aynı zamanda bu türlerin birbirleri ile etkileşim içinde olduklarının göstergesidir.

Kitapta metinlerin sıralaması bu duruma uygun verilmiş olsa da, öğrencilerin sözlü edebiyat ürünlerinin birbirlerinden etkilendiklerini ve daha sonra oluşturulan

yazılı ürünlere basamak teşkil ettiklerini kavratacak yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır.

Öğrenciler bu bölümde yapılacak uygulamalara, “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi” adlı bölümün sonunda yer alan **okul dışı etkinlik**le hazırlanacaklardır. Öğrencileri metin türlerinin ne zaman ortaya çıktığını araştırmaya yönelten okul dışı etkinlik, üçüncü kazanımı amaçlamaktadır. Etkinlik çalışması şu şekildedir:

1. Okul Dışı Etkinlik: Gönüllü 7 öğrenci seçilir. Bu öğrenciler masal, destan, halk hikâyesi, mesnevi, manzum hikâye ve roman türlerini konu olarak paylaşırlar. Her bir öğrenci, incelemenin yapılacağı haftada sunum yapmak üzere seçtiği edebî türün ortaya çıktığı dönemi araştırır.

Hazırlık çalışmalarının birinci sorusuyla, anlatmaya bağlı edebî metinleri inceleme yöntemleri öğrencilere hatırlatılacaktır. Hazırlık çalışması olarak kitaba alınan birinci soru şu şekildedir:

1. Anlatmaya bağlı edebî metinleri hangi yönden inceleyebiliriz? Önceki derslerinizde edindiğiniz bilgileri de hatırlayarak bu bilgileri maddeler hâlinde defterinize yazınız.

Bölümde ilk olarak *Muradına Eren Kız* adlı masal metni incelenmiştir. Kitapta metne yönelik olarak on iki **metin altı soruya** ve bir **etkinlik çalışmasına** yer verilmiştir. Verilen soruların on bir tanesi çeşitli dönemlere ait metinleri inceleme imkânı oluşturduğu için birinci kazanıma yöneliktir.

Programda birinci kazanımın karşısında yapılan “*Metinler yapı, tema, dil ve anlatım, anlam yönünden incelenir. Edebiyat tarih içindeki yerleri belirlenir.*” açıklaması soruları destekler özelliktedir. Öğrencileri metni farklı açılardan incelemeye yönelten sorular kitapta sırasıyla şu şekilde yer almıştır:

1. “Sen kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.”, “Ne yapayım bu da Allah’tan, buna da sabrederim, bakalım Allah sonunu ne yapar.” ve “Meğerse bu yatan şehzade imiş.” Cümlelerinden yola çıkarak metnin yazıldığı dönemin sosyal, siyasi ve dinî yapısıyla ilgili neler söylenebileceğini tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.
2. Muradına Eren Kız masalının yapısını oluşturan olayları ve olay örgüsünü tespit ediniz.
3. “Bu kız bir gün odasında oturup nakış işlerken akşamüstü pencereden bir kuş içeri girmiş, buna demiş ki: Sen kırk gün bir ölü bekleyeceksin ondan sonra muradına ereceksin.” ve “Sen olsan nasıl sabredersin ya sabır taşı! Deyince sabır taşı şişmeye başladı.” İfadelerinden yola çıkarak olayların

- gerçeklikle ilişkisini değerlendiriniz.
4. Muradına Eren Kız masalının zaman ve mekân özelliklerini belirleyerek bu özellikleri olay örgüsüyle ilişkilendiriniz.
 5. Muradına Eren Kız masalındaki kahramanların karakter mi tip mi olduğunu belirleyip aşağıdaki karakter/ tip çözümleme tablosundaki soruları cevaplayınız.

Bir metnin yapısını oluşturan unsurlar olay örgüsü, kişiler, mekân ve zamandır. Metnin yapı özellikleri aynı zamanda metinde geçen olayların gerçek hayatta yaşanıp yaşanmayacağına da ölçütüdür. İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci metin altı soru öğrencilerin metnin yapı özelliklerini tespit etmelerine yöneliktir. Birinci metin altı soruda yer alan “metnin yazıldığı dönem” ifadesi masal metinlerinin yaşadığı geleneğin göz ardı edildiğini göstermektedir. Masal metinlerinde yer alan cümleler, onların yazıldığı döneme ait özellikleri değil ortaya çıktıkları dönemin özelliklerini ifade etmektedir. Çünkü sözlü edebiyat ürünlerinin yazıya geçirildikleri zaman onların ortaya çıktıkları zaman değildir. Bu ayrımın birinci metin altı soruda dikkate alınmamış olması masal türünün özelliklerini ifade etme bakımından eksiklik olarak ifade edilebilir.

6. Muradına Eren Kız masalındaki temel çatışmayı ve metnin temasını bularak defterinize yazınız.
7. Olay ve kişilerle ilişkisinden yola çıkarak Muradına Eren Kız masalındaki anlatıcının rolünü ve bakış açısını belirleyip defterinize yazınız.
8. “Evvel zamanda bir ihtiyar karının gayet sevgili bir kızı varmış.”, “Sultanım, kırk gün bir ölü bekleyeceksin, sonra muradına ereceksin, demiş, çıkmış gitmiş.” ve “Ondan sonra hanımı kırk gün kırk gece düğün dernek ile kendine nikâh eder, alır, kız da muradına erer.” İfadelerindeki dil ve anlatım özelliklerini tespit ediniz. Metinden bu tespitle ilgili başka örnekler bularak defterinize yazınız.

Kitapta, yedinci soruyu açıklayıcı ifadelere, “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemleri” adlı bölümde, “Dil ve Anlatım” başlığı altında yer verilmiştir. “Anlatımda her şeye hâkim, kahramanların zihinlerine ve iç dünyalarına giren, gizli kalmış duygu ve düşüncelerini dışa vuran, onların geleceklerini bilen, olayları hızlandırıp yavaşlatabilen bakış açısına “ilahi bakış açısı”; anlatıcının aynı zamanda eserin kişilerinden biri olduğu bakış açısına “kahraman anlatıcının bakış açısı”; anlatıcının bir kamera tarafsızlığıyla olup biteni ifade ettiği bakış açısına ise “gözlemci anlatıcının bakış açısı” denmektedir. Ancak bir metinde birden çok anlatıcı ve bakış açısıyla yazılmış parçalar da bulunabilir.”

9. “Gördün mü ya sabır taşı, sen bile sabredemedin, bu hâllere ben nasıl

sabredeyim!” ifadesini metnin teması ve metindeki olaylarla ilişkisi açısından yorumlayınız.

10. Muradına Eren Kız metnini, daha önce okuduğunuz hangi metinlerle ilişkilendirebileceğinizi sebepleriyle birlikte sözlü olarak ifade ediniz.
11. Muradına Eren Kız masalının bir yazarı var mıdır? Tartışınız. Ulaştığınız sonucu sebepleriyle birlikte defterinize yazınız.

Metin ve yazar arasında bir ilişkinin olduğu “Anlatmaya Bağlı Edebî Metinleri İnceleme Yöntemleri” adlı bölümde belirtilmişti. Sözlü gelenekte yaşayan masalların ilk söyleyeni belli değildir. Masal sözlü gelenekte yaşayıp, sözlü gelenekle aktarılan bir tür olduğundan onu yazıya geçiren kişi metnin yazarı değildir. On birinci metin altı soru ile öğrencilerin sözlü gelenek ürünü olan ve kim tarafından yazıya geçirildiği belli olmayan masal türünün bu özelliğine vurgu yapılmıştır.

12. Bir edebî tür olarak masalın özelliklerini tespit ederek defterinize yazınız.

On ikinci metin altı soru, öğrencilerin masal türünün özelliklerini tespit etmelerini istemektedir. Soru, öğrencilerin türlerin özelliklerini belirlemelerini amaçlayan ikinci kazanıma uygundur. Bölümde, anlatmaya bağlı farklı türdeki edebî metinlerin karşılaştırılması amaçlandığı için öğrencilerin masal türünün özelliklerini belirleyecekleri on ikinci metin altı soru önemlidir.

Öğrencilerin, metin türünün hangi dönemde ortaya çıktığını açıklamalarını sağlayacak birinci etkinlik çalışması, üçüncü kazanım doğrultusunda kitaba alınmıştır.

1. Etkinlik: Masal türünü araştırma konusu olarak alan öğrenci kürsüye gelerek bu edebî türün ortaya çıktığı dönem hakkında sunum yapar. Bu sunumda anlatılanlar masalın özellikleriyle ilişkilendirilerek tartışılır. Ulaşılan sonuçlar deftere yazılır.

Kitapta, *Muradına Eren Kız* adlı masalın ardından *Oğuz Kağan Destanı* adlı metin yer almaktadır. Masalda kullanılan inceleme yöntemi, destan metninde de kullanılacaktır. Destan metni, metin ve zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, metin ve gelenek, anlama ve yorumlama, metin ve yazar bakımından incelenecektir.

Kitapta, *Oğuz Kağan Destanı*'na ait on üç **metin altı soru** ve iki **etkinlik çalışması**na yer verilmiştir. Birinci kazanıma uygun olan on iki metin altı soru aşağıda verilmiştir.

1. “Güder at sürüleri, tutar atlara biner, / Daha bu yaşta iken çıkar avlara gider.”, “Sağ yanında Bozoklar, sol yanında Üçoklar, / Oturup eğlendiler, kırk gün kırk geceden çok.”, “Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına,” ve

“Borcumu Gök / Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum.”
Dizelerinden yola çıkarak Oğuz Kağan Destanı adlı metnin ait olduğu dönemin sosyal, siyasi, dinî ve ekonomik hayatı hakkında hangi sonuçlara ulaşabileceğimizi sözlü olarak ifade ediniz.

2. Oğuz Kağan Destanı'nın yapısını oluşturan zaman, mekân ve kişileri belirleyerek defterinize yazınız.
3. Oğuz Kağan Destanı'nda geçen olayları ve olay örgüsünü tespit ederek defterinize yazınız.
4. Oğuz Kağan Destanı'ndaki temel çatışmayı ve destanın temasını bulunuz. Temayı Türk tarihi açısından yorumlayınız.
5. Olay örgüsünü de dikkate alarak Oğuz Kağan'ın destanda üstlendiği rolü tarihimizde üstlenmiş başka liderler olup olmadığını tartışınız. Ulaştığınız sonucu defterinize yazınız.
6. Destandan yola çıkarak Türk milletinin ve Türk kültürünün eski çağlarına ilişkin hangi özelliklere ve bilgilere ulaşabiliriz? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları, anlatıcının amacının bunları aktarmak olup olmadığını da belirterek tahtaya yazınız.
7. Destanda anlatıcının rolünü ve bakış açısını belirleyiniz. Anlatıcının olay ve kişilerle ilişkisini değerlendirerek tespitinizi sözlü olarak ifade ediniz.
8. Oğuz Kağan'ın karakter mi tip mi olduğunu belirleyerek aşağıdaki karakter / tip çözümleme tablosundaki soruları cevaplayınız.
9. “Aydın oldu gözleri, renklendi, ışık doldu
Ay Kağan'ın o günde bir erkek oğlu oldu
Gömgök, gök mavisiydi, bu oğlanın yüz rengi
Kıpkızıl ağzıyla, ateş gibiydi benzi.
Al al idi gözleri, saçları da kapkara!
Perilerden de güzel kaşları var ne kara!”
Yukarıdaki dizelerde bulunan anlatım özelliklerini defterinize yazınız.
“Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
İstemedi bir daha içmek kendi sütünü.
Pişmemiş etler ister, aş yemek ister oldu,
Ansızın dile geldi, söyler konuşur oldu.
Kırk gün geçirdikten sonra, yürür oynar oldu.”
...
“Ordusuna gidince hayretle gördü şunu:
Bir büyük, erkek bir kurt, askere öncü gibi.
Gök tüyü, gök yelesi, yol veren izci gibi.
Yürür durur önlerden,”
10. Yukarıdaki dizelerden yola çıkarak Oğuz Kağan Destanı'ndaki olayların gerçeklikle ilişkisini değerlendiriniz. Bu değerlendirme bizi metnin hangi özelliğine ulaştırır? Sözlü olarak ifade ediniz.
11. Oğuz Kağan Destanı adlı metni, kendinden önceki ve sonraki metinlerle ilişkisi bağlamında, edebî gelenek içerisinde nereye yerleştirirsiniz? Sebepleriyle tartışınız. Ulaştığınız sonucu defterinize yazınız.
12. Oğuz Kağan Destanı'nın bir yazarı var mıdır? Metnin anlatım biçiminden yola çıkarak tartışınız. Ulaştığınız sonucu tahtaya yazınız.

Birinci metin altı soru ile öğrencilerden, *Oğuz Kağan Destanı* adlı metninle, bu metnin ortaya çıktığı dönemin zihniyeti arasındaki ilişkiyi belirlemeleri istenmiştir.

Sözlü edebiyat ürünü olan masal metnine ait birinci metin altı soruda “metnin yazıldığı dönemle” ilişkisinin belirlenmesini isteyen ifadenin kullanılmasını, sözlü ürünler yazıya geçirildikleri dönemin özelliklerini taşımayacağı için eleştirmiştik.

Destan metnine ait birinci metin altı soruda bu yanlışlık düzeltilmiş ve öğrencilerin, metnin ortaya çıktığı dönemle metin arasındaki ilişki bakımından yorum yapmaları istenmiştir. Kitapta, sözlü geleneğe ait olan masal türü için “yazıldığı dönem”, destan türü için “ortaya çıktığı dönem” ifadelerinin kullanılması tutarsızlık olarak değerlendirilebilir.

İkinci, üçüncü, beşinci, sekizinci ve onuncu metin altı soru, metnin yapı özelliklerinin belirlenmesine yöneliktir. Bu sorularla öğrencilerin metnin yapısını oluşturan, mekân, zaman, olay örgüsü, tema, kişi ve metnin gerçeklikle ilişkisi gibi unsurları belirlemeleri sağlanacaktır. *Oğuz Kağan Destanı* üzerinde yapılan bu belirlemelerle, öğrencilerin destan türünün yapı özelliklerini kavramaları amaçlanmıştır.

Dördüncü metin altı soru ile öğrencilerin, bir metnin temasının geniş ifadeleri olan temel çatışmalardan hareketle, metnin temasına ulaşmaları istenmiştir. Kahramanlıkları konu edinen destanın teması, bu soru aracılığıyla, Türk tarihi açısından değerlendirmeye tabii tutulacak ve tarihi olaylarla *Oğuz Kağan Destanı* arasında bağlantı kurulacaktır. Soru, tarihi olaylarla beslenen ve genişleyen destanların bu yönünü öğrencilere vurgulayacaktır.

Altıncı metin altı soru ile tarihi kaynak olarak yararlanılan sözlü edebiyatın en eski ürünü olan destanın, Türk milletinin ve kültürünün hangi özellikleriyle ilişkili olduğu öğrencilere sorulmuştur. Aynı zamanda öğrencilerden, anlatıcının metni anlatırken Türk kültürüne ait özellikleri aktarma amacında olup olmadığını belirlemeleri istenmiştir.

Yedinci ve dokuzuncu metin altı soru, metnin dil ve anlatım açısından inceleneceği sorulardır. Yedinci metin altı soruda, öğrencilerin anlatıcı ve anlatıcının bakış açısını belirlemeleri istenmiştir. Dokuzuncu metin altı soruda ise öğrencilerin, pekiştirmelerin yoğun olduğu destan parçası üzerinde dil ve anlatım özellikleri açısından belirlemeler yapması sağlanacaktır.

Metnin ait olduğu geleneğin belirlenmesine yönelik olarak on birinci metin altı soruya yer verilmiştir. *Oğuz Kağan Destanı*'nın edebî gelenek içerisindeki yerinin belirlenmesi açısından önemli bir sorudur.

Sözlü geleneğe ait olan destan metninin bir yazarı olup olmadığının sorgulandığı on ikinci metin altı soru, sözlü geleneğe ait ürünlerin yazarının bilinmediğini öğrencilere kavratmak açısından önemlidir.

Oğuz Kağan Destanı'na ait on üçüncü metin altı soru, öğrencileri destan türünün özelliklerini tespit etmeye yöneltmektedir. Bu özelliği ile soru, ikinci kazanıma uygundur.

13. Destan türünün özelliklerini tespit ederek defterinize yazınız.

Bölümde *Oğuz Kağan Destanı*'na ait ilk etkinlik çalışması şöyledir:

2. Etkinlik: sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Oğuz Kağan Destanı'nın zaman, ikinci grup mekân özelliklerini belirleyerek olay örgüsü ile ilişkilendirir. Sonuçlar sözcüler tarafından ifade edilir.

Yukarıdaki etkinlikte öğrencilerin, destan metnini yapı bakımından incelemeleri sağlanacaktır. Öğrencilerden, bir edebî metnin yapı unsurları olan zaman ve mekân özelliklerinin, metinde belirlenen olay örgüsü ile ilişkilendirmeleri istenmiştir. Yapı özelliklerini belirlemeye yönelik olduğu için etkinlik çalışmasının birinci kazanıma uygun olduğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerin, destan türünün hangi dönemde ortaya çıktığını açıklamalarını sağlayacak olan üçüncü etkinlik çalışması, üçüncü kazanımla uygunluk göstermektedir. Okul dışı etkinlikle bağlantılı üçüncü etkinlik çalışması aşağıdaki gibidir:

3. Etkinlik: Destan türünü araştırma konusu olarak alan öğrenci kürsüye gelerek bu edebî türün ortaya çıktığı dönem hakkında sunum yapar. Bu sunumda anlatılanlar destanın özellikleriyle ilişkilendirilerek tartışılır. Ulaşılan sonuçlar deftere yazılır.

Kitapta halk hikâyesi örneği olarak *Kerem ile Aslı* hikâyesine yer verilmiştir. *Kerem ile Aslı* metni de masal ve destan metinleri gibi birinci ve ikinci kazanımın amaçladığı yönde incelenmiştir. Metne ait on bir **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması** bulunmaktadır. Sorulardan dokuzu birinci kazanıma, ikisi ikinci kazanıma uygundur. Parçaya ait etkinlik çalışması ise üçüncü kazanıma uygundur.

Birinci kazanıma yönelik sorular kitapta şu şekilde yer almıştır:

1. “Şehirlerden Isfahan şehrinde Koca Han derler bir Han varmış; dağa, taşa hükmü yürür; kurda, kuşa sözü geçermiş;”, “Öyle bir âleme göçtü ki rüya âlemi mi desem, mana âlemi mi desem, ne desem! Ak saçlı bir pir yamacına dikilip eyitti.”, “Hele iç şunu, pir dolusu, aşk badesi derler buna!”, “Meğer bu kahve ‘aşıklar kahvesi’ imiş. Destanlar burada diziliyor, türküler burada yakılıyormuş.”, “Kerem eder ölüm haktır dünyada / Ahirette karşı gelsin iman hey!”
Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak metnin olduğu dönemin sosyal, siyasi ve dinî hayatı hakkında hangi sonuçlara ulaşabileceğimizi defterinize yazınız ve metindeki benzer ifadelerden örnekler veriniz.
2. “Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr şöyle hikâyet ederler ki: O iller bizim iller, orada söylenen diller bizim diller iken İran başka İran, devran başka devranmış...” cümlesinden yola çıkarak hikâyenin zaman özellikleri ile ilgili hangi sonuçlara ulaşabiliriz? Siz de zaman belirten başka ifadeler bulunuz. Bu ifadelerin metindeki olay ve olay örgüsü ile ilişkisini belirleyip sözlü olarak ifade ediniz.
3. Kerem ile Aslı metninde mekânla ilgili özellikleri tespit ediniz. Mekân özelliklerini değiştirdiğimizde olay örgüsünde bir değişiklik meydana gelip gelmeyeceğini örneklerle ifade ediniz.
4. Kerem’in hikâye boyunca geçirdiği ruhi değişimleri gösteren olaylar ve konuşmalar bulunuz. Bunları hikâyenin olay örgüsüyle ilişkilendirip yorumlayınız.
5. Metindeki temel çatışmayı bularak metnin temasını ve temanın özelliğini defterinize yazınız.
6. “Râviyân-ı ahbâr ve nâkilân-ı âsâr şöyle hikâyet ederler ki”, “Vasfi hâlî yazıp defter etmeğe gelmez ya, ile adaleti, ile adaleti dillere destanmış”, “Ama Aslı’nın yüreğine yine bir su serpilmedi.”, “Allah böyle delilerin eksiğini vermesin, o günden sonra Kerem’in elinden tuttu...” ve “Doğrusu böyledir bu hikâyet; gayrısı da dizmedir, ya bozmadır nihayet... Şu haşiye de bizim rahmetli hikâyeci Ağa Dayı’dan rivayet.”
a. Yukarıdaki ifadelerinden yola çıkarak metinde anlatıcının rolünü ve bakış açısını belirleyiniz.
b. Yukarıdaki ifadeler ve metindeki manzum parçalar metnin olduğu sosyal çevre ile gelenek hakkında hangi ipuçlarını vermektedir. Sözlü olarak ifade ediniz.
8. “Boyu mu dedin, serviye benziyor dallar içinde; huyu mu dedin, kokuya benziyor güller içinde...”, “ne at isterim ne eyer; al senin olsun!”, “Be hey gafil!”, “Az gittiler uz gittiler”, “Gayrı sözü uzatıp da ne biz günaha girelim.”, “Neye derler ki kimine can derdi, kimine canan derdi.”
Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Kerem ile Aslı hikâyesinin dil ve anlatım özelliklerini belirleyiniz.
9. “Şu ceylan kuzusundan ne aldın da veremiyorsun? Bu dünyada daha ne ahular var!”, “Sen de bir hayalin aslısın, bu da benden sana yadigâr olsun... ben de bakarken sana ‘Aslı’ diye bakarım;” ve “Gayrı Hak âşığı bilip Kerem’i el üstünde tuttular.”
Yukarıdaki ifadeleri anlam bakımından inceleyip metnin teması ve olay örgüsüyle ilişkilendirerek yorumlayınız.
10. Kerem ile Aslı hikâyesindeki Kerem ile Aslı’nın karakter mi tip mi olduğunu belirleyip aşağıdaki karakter / tip çözümleme tablosundaki soruları cevaplayınız.

Kerem ile Aslı hikâyesi ile Muradına Eren Kız masalını tür özellikleri

bakımından karşılaştırılmasını ve halk hikâyesinin tür özelliklerinin tespit edilmesini istediği için yedinci ve on birinci metin altı soru, ikinci kazanımla uygunluk göstermektedir. Yedinci ve on birinci metin altı soru ise şöyledir:

7. Daha önce gördüğümüz Muradına Eren Kız isimli masal ile Kerem ile Aslı metnini karşılaştırarak bu metinlerin benzer ve farklı yönlerini defterinize yazınız.   11. Halk hikâyesi türünün özelliklerini tespit ederek defterinize yazınız.

Masal ve destan örneklerinde olduğu gibi halk hikâyesi metninin altında da öğrencilerin, edebî tür olarak halk hikâyesinin ortaya çıktığı dönem belirlemelerini sağlayacak bir etkinlik çalışmasına yer verilmiştir. Bu etkinlik çalışması üçüncü kazanımla ilişkilidir.

4. Etkinlik: Halk hikâyesi türünü araştırma konusu olarak alan öğrenci kürsüye gelerek bu edebî türün ortaya çıktığı dönem hakkında sunum yapar. Bu sunumda anlatılanlar halk hikâyesinin özellikleriyle ilişkilendirilerek tartışılır. Ulaşılan sonuçlar deftere yazılır.

Bölümde yer alan on ikinci ve on beşinci etkinlik çalışmaları birinci ve ikinci kazanımla uygunluk içerisindedir. Bu etkinlik çalışmaları, halk edebiyatına ait metinlerin yanında kitapta verilen farklı dönem ve türlere ait diğer inceleme metinlerini de ilgilendiren çalışmalardır.Çeşitli dönemlere ait metinlerin zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, gerçeklik gibi yönlerden incelenmesini isteyen on ikinci etkinlik çalışması, birinci kazanımı amacına ulaştıracaktır. Programda birinci kazanımın etkinlik önerisinde aşağıda belirtilen etkinlik çalışmaları açıklanmıştır. Etkinlik önerisi: “*Masalla hikâye, destanla roman vb. karşılaştırılır. Benzer ve farklı yönleri belirlenir.*”. On ikinci etkinlik çalışması, öğrencilerin özelliklerini belirledikleri hikâye ve masal türünü karşılaştırmalarını sağlayacaktır. Aşağıda verilen on beşinci etkinlik çalışması ile de öğrencilerin, roman ve destan türünü belirtilen özellikler çerçevesinde karşılaştırmaları sağlanacaktır. On beşinci etkinlik, farklı türlerin karşılaştırılmasını sağlayacağı için ikinci kazanıma uygundur.

12. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup daha önce incelenmiş olan Muradına Eren Kız masalını, ikinci grup Köy Hocası ile Sığırtmaç hikâyesini zihniyet, yapı, tema, anlam, gerçeklik, dil ve anlatım yönünden inceler. Ulaşılan sonuçlar grup sözcüleri tarafından tahtaya yazılır. İki metin karşılaştırılarak masal türü ile hikâye türü arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenir.   15. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Oğuz Kağan Destanı'nı, ikinci grup Dokuzuncu Hariciye Koşuşu romanını

zihniyet, yapı, tema, anlam, gerçeklik, dil ve anlatım yönünden inceler. Ulaşılan sonuçlar grup sözcüleri tarafından tahtaya yazılır. İki metin karşılaştırılarak destan türü ile roman türü arasındaki benzerlik ve farklılıklar belirlenir.

3.1.2.3. Göstermeye Bağlı Edebi Metinler (Karagöz ve Seyirlik Oyunlardan Modern Tiyatroya)

Bu bölümde “Göstermeye bağlı edebî metinleri tanıma (Tiyatro)” ve “Göstermeye bağlı edebî metinleri inceleme” yer almaktadır.

3.1.2.3.1. Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri Tanıma (Tiyatro)

Bu bölümde, öğrencilerin tiyatro eserlerini tanımalarını sağlamak ve tiyatronun edebiyattan ayrı bir sanat dalı olduğunu onlara hissettirmek hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda bölümde, farklı milletlere ve dönemlere ait tiyatro metinlerine yer verilmiştir. Seçilen metinler, İngiliz edebiyatından *Hamlet*, Fransız edebiyatından *Cimri*, Eski Yunan edebiyatından *Elektra*, Türk edebiyatından *Koçyiğit Köroğlu* ve *Yeni Bilmeceler* adlı tiyatro metinleridir. Geleneksel Türk tiyatrosuna ait *Yeni Bilmeceler* adlı metin, halk edebiyatı ürününe örnek olarak kitapta yer almıştır.

YENİ BİLMECELER

- PİŞEKÂR** — Hani bu akşam seninle karşılıklı bilmece söyleyecektik?
KAVUKLU — Ne duruyorsun, haydi söyleyelim, başlayalım mı ne dersin?
PİŞEKÂR — Başla bakalım, bu sefer de önce sen başla!
KAVUKLU — Başlıyorum işte: Yer altında kazan kaynar!
PİŞEKÂR — Aman, şunun söylediği bilmeceye bakın, ayol onu beş yaşındakiler bilebilir; karınca yuvası!
KAVUKLU — Pekâlâ... Yeryüzünde kazan kaynar! Bunu bil bakayım!
PİŞEKÂR — Babıali Caddesi ile Cağaloğlu Yokuşu!
 ...
KAVUKLU — Sen gidersin, senin ardınca gözüm yaşı gider!
PİŞEKÂR — Eski zamanda mahbube, dildar için söylenirmiş, ama bu zamanda ancak birine verilen ödünç paraya işarettir.
KAVUKLU — Ana gıdık, baba gıdık, çocuğu uyuyakoduk!
PİŞEKÂR — Bilirim, meşhur eski bir hikâyedir: Vaktiyle bir ana baba, çocuklarını gıdıklayarak güldürmeyi pek severlermiş. Günün birinde gene ana baba. Zavallı yavrucağı o kadar gıdıklamışlar, o kadar gıdıklamışlar ki, nihayet çocuk tam manasıyla gülmeden katılmış... Çocuğun bu hâli karşısında şaşırana ana ile baba allık alık birbirlerinin yüzüne bakarken içeriye bir komşu kadın girip sormuş:
 — Ayol çocuğa ne oldu böyle?
 İkisi birden şu cevabı vermişler:
 — Ana gıdık baba gıdık, çocuğu uyuyakoduk!

KAVUKLU — Pekâlâ, hikâyeyi bildiğin gibi şu ana gıdık, baba gıdık, çocuğu uyuyakoduk! tekerlemesinin bu günlerdeki karşılığını bil bakayım ki bilmeceyi hâletmiş olasın!

PİŞEKÂR — Getir kulağımı!

KAVUKLU — Getirdim söyle!

PİŞEKÂR — Gidişata bakılırsa mizah yazarları ile okuyucuların gelecekteki hâlleri!

KAVUKLU — Öyle ise aferin sana aziz kafadarım. Ferasetine diyecek yokmuş! Fakat sana son bir bilmece daha söyleyeyim onu da bilirsen bu akşam ziyafeti hak ettin.

PİŞEKÂR — Onu da söyle bakayım!

KAVUKLU — Bir ufacık fıçıcık, içi dolu turşucuk.

PİŞEKÂR — (Tramvayı göstererek) İşte geçiyor bak, hatta içinde yolcudan fazla kontrol memuru var!

Orta Oyunu Kitabı
dr. Osman Cemal KAYGILI
hızl.: Abdülkadir EMEKSİZ

Kitapta orta oyunu örneği olan *Yeni Bilmeceler* metnine yer verilmesinin nedeni, Türk tiyatrosunun geleneksel metinlerini öğrencilere tanıtmaktır.

Gölge oyunu olarak Karagöz'ün gerçek bir mekânda ve gerçek oyuncular tarafından sergilenen hâli olarak bilinen orta oyununu Kudret (1973:1'den akt: Aça vd., 2011: 216); "*Orta oyunu, dört- bir yanı firdolayı seyircilerle çevrilmiş bir meydanda belli bir konunun kanavasına uyularak, fakat herhangi yazılı bir metne bağlı kalınmadan, canlı oyuncularla oynanan doğmaca (irticalî, tulûâtlı) bir oyundur.*" şeklinde tanımlamıştır.

Orta oyununun ana kişileri Pişekâr ve Kavuklu'dur. Pişekâr, Karagöz oyunundaki Hacivat'ın, Kavuklu ise Karagöz'ün karakterinde kişilerdir. Bu iki oyun arasında kişi benzerliğinin yanında oyun bölümleri de benzerlik göstermektedir. Kudret (1973) ve And (1985)'in görüşlerinden hareketle Aça vd. (2011: 216), orta oyununun bölümleri ile ilgili şu bilgileri aktarmışlardır: "*Giriş bölümünde, zurna Pişekâr havası çalar. Meydana Kavuklu ile Kavuklu Arkası girer, oyunun "Muhavere" bölümü başlar. Muhavere bölümünde Kavuklu ve Pişekâr arasındaki konuşmalar iki ayrı bölümde cereyan eder. Bunlardan ilki Arzbâr'dır. Burada Kavuklu ile Pişekâr'ın birbirleri ile tanıdık çıkmalarıyla sonuçlanan tanışma konuşması yer alır. Muhavere bölümünün ikinci kısmı ise "tekerleme" dir. Kavuklu bir tekerleme söyler ve olağandışı bir olayı kendi başından geçmiş gibi anlatır. Pişekâr, bu olayları gerçekmiş gibi dinler, sonunda bunun bir rüya olduğu anlaşılır. Tekereleme kısmı orta oyununun en önemli kısmıdır. Üçüncü bölüm, belli bir olayın temsil edildiği ve oyunun temsil edilen olaylara göre*

isim aldığı “fasıl” bölümüdür. Son bölüm ise “bitiş”tir. Pişekâr oyunun bittiğini haber verir, izleyiciden özür diler ve sonraki oyunun adını ve oynanacağı yeri söyleyerek oyunu bitirir.”

Yeni Bilmeceler adlı orta oyunu metni programda ilgili bölüme yönelik belirtilen on bir kazanımdan dördünü karşılamaktadır. **Kazanımlar** şöyledir:

2. Tiyatronun özelliklerini belirler.

7. Göstermeye bağlı edebî metinleri gruplandırır.

9. Tiyatro metinlerini, anlatmaya bağlı edebî metinler gibi inceler.

11. Tiyatro, tiyatro metni, dram, drama, dramatik tür, oyun kelimelerinin anlamlarını belirler. (MEB,2005: 53-54)

Kazanımlara uygun olarak Yeni Bilmeceler adlı tiyatro metnine yönelik **etkinlik çalışması ve metin altı sorular** aşağıda verilecektir.

Öğrencilerin, tiyatro metinlerini anlatmaya bağlı edebî metinler gibi incelemesini ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve dokuzuncu metin altı soru ile beşinci etkinlik çalışması sağlayacaktır. Önceki bölümlerde anlatmaya bağlı edebî metinler, dil ve anlatım, yapı, tema, anlatıcı, karakter-tip, zaman, mekân açısından incelenmiştir. Aşağıdaki metin altı sorular tiyatro metinlerinin bu şekilde incelenmesine imkân verecektir. Bu nedenle sorular, dokuzuncu kazanımın amaçlarına uygundur.

2. Koçyiğit Köroğlu ve Yeni Bilmeceler adlı metinlerin konularından, üzerimizde bıraktığı etkilerden, yapı, dil ve anlatım özelliklerinden yola çıkarak bu metinleri aşağıdaki şemada hangi gruba dahil edebilirsiniz? Şemada boş bırakılan yerlere yazınız.   3. Koçyiğit Köroğlu ile Yeni Bilmeceler adlı metinlerde işlenen konuları, metinlerdeki temel çatışmayı ve temayı tespit ederek defterinize yazınız.   4. Koçyiğit Köroğlu ile Yeni Bilmeceler isimli metinlerde bir anlatıcı olup olmadığını sebepleriyle birlikte tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.   5. Daha önce işlediğiniz anlatmaya bağlı edebî metinlerle Koçyiğit Köroğlu ve Yeni Bilmeceler isimli metinleri dil ve anlatım özellikleri bakımından karşılaştırınız. Koçyiğit Köroğlu ve Yeni Bilmeceler isimli metinlerin anlatmaya bağlı edebî metinlerden farkını belirterek defterinize yazınız.   9. Koçyiğit Köroğlu ile Yeni Bilmeceler adlı metinlerdeki kahramanların karakter mi tip mi olduklarını belirleyip aşağıdaki karakter / tip çözümlene tablosundaki soruları cevaplayınız.   5. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Koçyiğit Köroğlu metnini, ikinci grup Yeni Bilmeceler metnini zaman ve mekân yönünden inceler. İnceleme sonuçları grup sözcüleri tarafından sınıfa sunulur.

Altıncı metin altı soru öğrencilerin tiyatro, tiyatro metni, dram, drama, dramatik tür, oyun gibi tiyatro ile ilgili terimlerin anlamlarını belirlemesini sağlayacaktır. On birinci kazanımın amacına uygun olan soru, programda kazanıma ait açıklama ile desteklenmiştir. Açıklama şöyledir: “*Tiyatroyla ilgili terim ve kavramlar üzerinde durulur. (Dekor, dramatik örgü, tiyatro, sahne, perde, kostüm, suflör...vb.)*”.

6. Bugüne kadar seyrettiğiniz tiyatrolardan ve yukarıda incelediğiniz tiyatro metinlerinden hareketle tiyatrodaki kullanılan terimleri ve bu terimlerin anlamlarını belirleyip defterinize yazınız.

“Anlama ve Yorumlama” bölümünde yer alan üçüncü soru, örnek olarak seçilen geleneksel Türk tiyatrosu metnini ile ilgilidir. Göstermeye bağlı edebî metinlerin içerisinde yer alan geleneksel tiyatro ile modern tiyatronun farklı özelliklerini öğrencilerin fark etmesini sağlayacak niteliktedir. Bu özelliklerden yola çıkan öğrenciler göstermeye bağlı edebî metinler gruplandırarak düzeye ulaşacaklardır. Bu bağlamda üçüncü metin altı soru, yedinci kazanımla uygunluk göstermektedir.

3. İncelediğiniz metinlerden yola çıkarak geleneksel tiyatro türlerini modern tiyatro türlerinden ayıran özellikleri belirleyip maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

3.1.2.3.2. Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri İnceleme

Bu bölümde amaç, göstermeye bağlı edebî metin örneklerini inceleme yöntemini öğrencilere göstermek ve öğrencilerin bir tiyatro metninin nasıl incelenmesi gerektiğini öğrenmelerini sağlamaktır. Bölümde farklı dönemlere ait tiyatro metinlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, halk edebiyatı geleneğine örnek olarak geleneksel Türk tiyatrosuna ait *Karagöz’ün Ağalığı* adlı tiyatro metni kitaba alınmıştır.

KARAGÖZ’ÜN AĞALIĞI (**Öyle mi Derler? Muhaveresi**)

KİŞİLER (TASVİRLER): Karagöz, Hacıvat,
Acem, Tiryaki, Rum, Yahudi, Ermeni, Çengi,
Tuzsuz Deli Bekir, Laz Hayrettin, Muhacir
Hüsmen Ağa, Zenne

Muhavere

HACİVAT — (Şarkı söyleyerek perdeye gelir.)

Makamı: Segah
Gördün de beni bendettin,
Ne suçum görüp aman terk ettin,
Ağyar ile ülfet ettin,
Ne suçum görüp aman terk ettin!
(Perde gazelini ve duayı okuduktan sonra.)

Ooof, hay Hak!

...

Diyelim bu gece de Mevlam işimizi rast getire.

Yar bana bir eğlence medet!

Kande varsa âşık-ı biçare cananın arar,

Dert ile bimar olan elbette dermanın arar.

Aman bana bir eğlence yar hey!

KARAGÖZ — (Hacivat gazele devam ederken sallana sallana perdenin ortasına gelir, birdenbire Hacivat'a sarılır.) Hah!... Yakaladım kerata...

HACİVAT — Aman birader. Ne yapıyorsun?

KARAGÖZ — Ne yapacağım, seni pataklıyorum köftehor!

HACİVAT — Aman birader enfiye kutumu kırdın.

KARAGÖZ — Dikkat et nasırıma bastın! (Kavga ederlerken birdenbire Karagöz sırtüstü düşer, Hacivat üstüne çıkıp iki üç tekme attıktan sonra kaçır.)

KARAGÖZ — (Arkaüstü vaziyette) Of, aman... Aman da aman, hâlim yaman. Kerata, evirdi çevirdi, sonunda iki de tekme attı, defoldu gitti. Ay aman! Ay, ay, ay, ay!..(Yavaş yavaş kalkar.)

HACİVAT — (Perdeye gelerek) Vay Karagöz'üm maşallah!

KARAGÖZ — Selvinin tepesine bin de kuş avla (Tokat atar, Hacivat gider.)

HACİVAT — (Tekrar gelir.) Aman Karagöz'üm. Böyle bilâsüal ve cevap, bendenizi darbe sebep?

KARAGÖZ — Gelirken yarı yolda devrildi bir araba sepet. (Tokat atar, Hacivat gider.)

HACİVAT — (Tekrar gelir.) Karagöz'üm artık çok oluyorsun. Beni tokatlamaya hakkın yok.

KARAGÖZ — Öyleyse al şu silleyi de burnuna sok. (Tokat atar, Hacivat gider.)

HACİVAT — (Tekrar gelir.) Yazık yazık Karagöz'üm! Sabahleyin evden çıktım, çarşıdan geçerken bir serpuş aldım. Hem yeni serpuşumu göstermek hem de biraz yorgunluk almak için Karagöz'üme uğrayayım demiştim.

KARAGÖZ — Ne yapayım. Ne olacak?

HACİVAT — Canım efendim serpuş almıştım.

KARAGÖZ — Sarhoş oldunsa bana ne?

HACİVAT — Canım sarhoş değil, serpuş, serpuş...

KARAGÖZ — İyi yahu ondan da bana ne?

HACİVAT — Ayol öyle mi derler?

KARAGÖZ — Ya nasıl derler?...

HACİVAT — “Güle güle giy, başında paralansın!” derler.

KARAGÖZ — Peki!.. Güle güle giy, başında paralansın!

HACİVAT — Dönüşte odun deposunun önünden geçiyordum. Bari birkaç çeki de odun alayım, dedim. Aldım, eve gönderdim.

KARAGÖZ — Güle güle, başında paralansın!

HACİVAT — Ayol sus! Bu serpuş değil, değil, odun aldım odun...

KARAGÖZ — İyi ya, güle güle başında paralansın.

HACİVAT — Canım efendim öyle denmez!

KARAGÖZ — Ya ne denir?

HACİVAT — “Güle güle yak, otur da külüne bak!” denir.

KARAGÖZ — Haa, peki... Güle güle yak, otur da külüne bak!

HACİVAT — Hah, aferin!..Derken birader, yolda bizim Hasan ustaya rastgeldim. Evin damı akıydu, aklıma geldi. Eve gönderdim. Evin kiremitlerini aktarıp biraz da ufak tefek kırık döküğü tamir etmesini tembih ettim.

KARAGÖZ — Güle güle yak. Otur da külüne bak!

HACİVAT — Aman ne yaptın birader?

KARAGÖZ — Güle güle yak. Otur da külüne bak.

- HACİVAT** — Canım efendim öyle denmez!
KARAGÖZ — Ya ne denir?
HACİVAT — “Oh oh! Maşallah pek memnun oldum, güle güle oturunuz, içinden hiç eksik olmayınız!” denir.
KARAGÖZ — Oh oh! Maşallah pek memnun oldum. Güle güle oturunuz, içinden hiç eksik olmayınız!
HACİVAT — Eksik olma Karagöz’üm! Derken efendim, evimin tamir edildiğini gören alacaklılardan biri, Hacivat zenginleşmiş, ev yaptırıyor, gidip alacağını isteyeyim diye para almaya geldi. Benim param tükendiğinden alacaklı ile boğaz boğaza kavga ettik. İkimizi mahkemeye götürdüler, badel muhakeme ikimizi de hapse attılar.
KARAGÖZ — Oh oh! Maşallah, pek memnun oldum. Güle güle oturunuz, içinden hiç eksik olmayınız!
HACİVAT — Ayol öyle denmez!
KARAGÖZ — Ya ne denir, ne bileyim ben köftehor!
HACİVAT — “İnşallah efendim, yakında biri sebep olur da çıkarır. Siz merak etmeyin, ötekini de çıkarırlar!” denir.
KARAGÖZ — “İnşallah efendim, yakında biri sebep olur da çıkarır. Siz merak etmeyin ötekini de çıkarırlar!”
HACİVAT — Aferin Karagöz’üm. Sonra efendim, iyice uğraştıktan sonra bizi hapisten çıkardılar. Ben o sevinçle koşa koşa eve geliyordum. Fırında ekmek çıkarılıyormuş, acele ile fırının kenarından koşarken küreğin sapı bir gözüme dokunup çıkarmaz mı?..
KARAGÖZ — İnşallah efendim, yakında biri sebep olur da ötekini de çıkarır. Siz merak etmeyin!
HACİVAT — Efendim külhani gözüm çıktı gözüm.
KARAGÖZ — İnşallah efendim, biri sebep olur ötekini de çıkarır.
HACİVAT — Canım öyle denmez!..
KARAGÖZ — Ya ne denir?
HACİVAT — “İnşallah şifa bulursunuz, yakında hiç görmemiş dönersiniz!” denir.
KARAGÖZ — İnşallah şifa bulursunuz, yakında hiç görmemiş dönersiniz! (Tokat atar, Hacivat gider.)
 Kerata kapımın önünde yaptığı gürültü patırtı ile etrafı rahatsız ettiği yetişmemiş gibi, boş laflarla beni yormağa kalkıyor. Sen gidersin de beni Lofça çivisiyle mıhlamadılar ya! Ben de çekilir giderim iydgâhe, dolâbe, dilber seyrine, bakalım âyine-i devrân ne sûret gösterir.

...

Karagöz Oyunları
hzl.: Ünver ORAL

Bir perdenin arkasına, ışık yansıtılarak gölgenin düşürülmesi ile canlandırılan Karagöz’ün bilinen bir diğer adı da gölge oyunudur. Gölge oyununu And (1977: 13’den akt: Aça vd., 2011: 218); “*Bir aydınlatma kaynağı ile yarı saydam bir perdeden yararlanılarak, bu perdenin önünde ya da gerisinde, iki boyutlu saydam ya da saydam olmayan kuklaların oynatılması*” olarak ifade etmiştir.

Karagöz oyunu, oyuncular aracılığıyla doğrudan sahnelenen bir oyun değildir. Karagöz oyununda yer alan kuklaları hareket ettiren, konuşturan ve oyunun hazırlığını yapan kişilerin belli görevleri vardır. “*Karagöz tek sanatçının gösterisidir. Bununla birlikte, Karagözçünün yardımcıları yok değildir. Hayalî veya hayalbaz denilen ustadan*

başka bir çırak vardır. Perdenin hazırlanmasını, oynanacak fasıl'ın görüntülerini seçip sıraya koymaktan başka, ayrıca ustanın yanında bu sanatın öğrencisidir. Çırağın da yardımcısı sandikkâr adını alır, o da çırağa yardımcı olur. Oyunlarda şarkıları, türküleri okuyana yordak, tef çalan yardımcıya da dayrezen denilir.” (And, 1985: 331-332).

Karagöz oyunu dört bölümden oluşmaktadır: Boş bir müzikle bir manzara veya göstermelik adı verilen suretin perdeye düşürüldüğü, izleyiciyi oyuna hazırlamayı amaçlayan ve Hacivat ile Karagöz'ün perdeye indiği “mukaddime”; genellikle Hacivat ve Karagöz arasında geçen, bu iki karakterin özelliklerini ve birbirine karşıt düşen özelliklerinin anlatıldığı ve tam anlamıyla bir çene yarıştırmının görüldüğü “muhavere”; oyunun asıl kısmı ve oyuna adını veren olayların cereyan ettiği, farklı kişilerin de olaylara dahil olduğu “fasıl” ve Karagöz'ün oyunun bittiğini haber verdiği, kusurlar için özür dilediği “bitiş” bölümüdür (Sakaoğlu, 2011: 112-163).

Metin öğrencilerin, programda yer alan aşağıdaki **kazanımlara** ulaşmasını sağlamak amacıyla kitapta yer bulmuştur:

1. *Farklı dönemlere ait metinleri inceler.*
2. *Metnin özelliklerini belirler, birbirleriyle karşılaştırır.*
3. *Metnin türünün hangi dönemde ortaya çıktığını fark eder.*
5. *Metnin teması, kişileri ve mekân ile ilgili kısımlarıyla yazıldığı dönem arasında ilişki olup olmadığını araştırır. (MEB, 2005: 55)*

Kitapta, Karagöz'ün Ağalığı adlı metne yönelik iki **hazırlık çalışması** bulunmaktadır. Bunlardan ilki doğrudan Karagöz oyunlarına yönelik ikincisi ise kitapta bulunan tiyatro metinlerinin tamamına yönelik çalışmalardır.

1. Seyrettiğiniz bir Karagöz oyununun özellikleri üzerine düşüncelerinizi sözlü olarak ifade ediniz.

Yukarıdaki hazırlık sorusu ile öğrencilerin seyrettikleri bir Karagöz oyununda dikkatlerini çeken özellikleri belirtmeleri istenmiştir. Soru, öğrencilerin Karagöz oyunları hakkındaki bilgilerin ortaya çıkaracaktır.

2. Bir tiyatro metninin, yazarı tarafından belirtilmiş sahne, dekor ve kostüm özellikleri ile metindeki yönlendirme ifadelerinden farklı şekillerde

sahnelenmesinin uygun olup olmayacağı konusundaki düşüncelerini sebepleriyle birlikte, sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci hazırlık sorusu, tiyatro metninde yer alan yazara ait ifadeler hakkında öğrencilerin yorum yapmasını sağlayacaktır.

Karagöz'ün Ağalığı adlı tiyatro metnine ait dokuz **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması** bulunmaktadır.

1. Karagöz'ün Ağalığı adlı metindeki olayları ve olay örgüsünü inceleyerek defterinize yazınız.
2. Karagöz'ün Ağalığı oyunundaki Karagöz ve Hacıvat'ın karakter mi tip mi olduklarını belirleyip aşağıdaki karakter/tip çözümleme tablosundaki soruları cevaplayınız.
5. Karagöz'ün Ağalığı adlı oyunun temel çatışmasını ve temasını bularak defterinize yazınız.
"HACİVAT -- Canım efendim serpuş almıştım.
KARAGÖZ – Sarhoş oldunsa bana ne?
HACİVAT – Canım sarhoş değil serpuş, serpuş..."
"HACİVAT – (Tekrar gelir.) Karagöz'üm artık çok oluyorsun. Beni tokatlamağa hakkın yok.
KARAGÖZ – Öyleyse al şu silleyi de burnuna sok. (Tokat atar, Hacıvat gider.)"
"Yar bana bir eğlence medet!..."
"Ben de çekilir giderim iydgâne, dolâbe, dilber seyrine, bakalım âyine-i devrân ne sûret gösterir!"
4. Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak Karagöz'ün Ağalığı adlı metnin dil ve anlatım özelliklerini belirleyip defterinize yazınız.
"KARAGÖZ – Güle güle yak. Otur da külüne bak.
HACİVAT – Canım efendim öyle denmez!
KARAGÖZ – Ya ne denir?
HACİVAT – 'Oh oh! Maşallah pek memnun oldum, güle güle oturunuz, içinden hiç eksik olmayınız!' denir."
5. Yukarıdaki ifadeleri metnin teması ile ilişkilendirerek defterinize yazınız.
6. Metnin bir yazarının olup olmadığını tartışınız. Ulaştığınız sonucu sebepleriyle birlikte defterinize yazınız

Yukarıdaki metin altı sorularda öğrenciler, farklı döneme ait tiyatro metinlerini inceleyeceklerdir. Programda birinci kazanımın açıklamalar kısmındaki ifadelerle soruların amacı netleştirilmiştir. Bu nedenle yukarıdaki metin altı soruların birinci kazanıma uygun olduğunu söyleyebiliriz. Kazanıma ait açıklama programda şu şekilde yer almıştır:

"Metni yapı, tema, dil, anlam ve gelenek yönünden inceler. Göstermeye bağlı edebî metinler (her düzeydeki tiyatro eserinin) anlatmaya bağlı edebî metinlerde olduğu gibi yapı, tema, dil ve anlam, metin ve gelenek bakımlarından incelenir ve yorumlanır."

Dokuzuncu metin altı soru ve üçüncü etkinlik çalışması birbirini tamamlar niteliktedir. Üçüncü etkinlikte örnek olarak seçilen tiyatro metninin belli açılardan karşılaştırılması istenmiştir. Dokuzuncu metin altı soru ise Karagöz metninin tür özelliklerinin belirlenmesini sağlayarak bu karşılaştırmaya yardımcı olacaktır. Metin özelliklerinin belirlenmesini ve birbirleri ile karşılaştırılmasını sağlayacak aşağıdaki çalışmalar ikinci kazanıma yöneliktir.

9. Daha önce seyrettiğiniz bir Karagöz oyununu da göz önüne alarak Karagöz'ün Ağalığı adlı metnin tür özelliklerini belirleyip defterinize yazınız.

Dokuzuncu metin altı soru ikinci kazanımın, “*Metnin özelliklerini belirler,*” kısmının kitaba yansımadır. Soru ile öğrencilerin, metinden hareketle geleneksel Türk tiyatrosunun en önemlilerinden Karagöz oyunlarının özelliklerini belirlemeleri sağlanacaktır.

3. Etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Karagöz'ün Ağalığı adlı metni; ikinci grup Sinan adlı metni dil, anlatım ve yapı bakımından inceler. Grup sözcüleri belirlenen özellikleri maddeler hâlinde tahtaya yazar. Öğrenciler, metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları sebepleriyle birlikte tartışır. Ulaşılan sonuçlar renkli kartonlara yazılarak sınıf panosuna asılır.

Kitapta verilen geleneksel Türk tiyatrosu örneği *Karagöz'ün Ağalığı* adlı metin ve modern Türk tiyatrosu örneği *Sinan* adlı tiyatro metninin özellikleri, dokuzuncu metin altı soruyla belirlenmiştir. Üçüncü etkinlikle, Öğrencilerin dokuzuncu metin altı soruda belirledikleri metin özelliklerinden hareketle iki tiyatro metni arasında öğrencilerin karşılaştırma yapmaları istenmiştir. Üçüncü etkinlikle birlikte ikinci kazanımın, metinleri karşılaştırmayı hedefleyen kısmı kitaba yansımış olacaktır.

Öğrencilerin, üzerinde inceleme yaptıkları geleneksel tiyatro metninin ortaya çıktığı dönemi fark etmelerini sağlayacak üçüncü metin altı soruya ve ikinci okul dışı etkinlik çalışmasına aşağıda yer verilmiştir. Metnin türünün ne zaman ortaya çıktığı üzerine öğrencileri araştırmaya sevk eden çalışmalar üçüncü kazanımla bağlantılı olarak kitapta yer almıştır.

2. Okul dışı etkinlik: Sınıf iki gruba ayrılır. Grup sözcüleri seçilir. Birinci grup Karagöz'ün Ağalığı, ikinci grup dram türünün hangi dönemde ortaya çıktığını araştırır.

Etkinlik çalışmasına bağlı olarak *Karagöz'ün Ağalığı* adlı metnin altında “3.

Daha önce Karagöz oyununun ortaya çıktığı dönemi araştıran grubun sözcüsü kürsüye gelerek konuyu anlatır” şeklindeki metin altı soruya yer verilmiştir.

4. Karagöz oyununda Hacivat, Karagöz, Tiryaki, Beberuhi, Tuzsuz Deli Bekir, Çengi, Zenne, Acem, Rum, Yahudi, Ermeni, Arap, Arnavut, Laz Hayreddin ve Muhacir Hüsmen Aga gibi kahramanlar Türkçeyi kendilerine özgü ağızlarıyla konuşur, kendilerine özgü kıyafetlerle görünür ve belirli davranışlar sergilerler. Bu durumun bizi Karagöz metninin ortaya çıktığı dönemin sosyal ve siyasi yapısıyla ilgili hangi sonuçlara ulaştırdığını defterinize yazınız?

Yukarıdaki dördüncü metin altı soru öğrencilerin, metindeki kişilerin özelliklerinden ve davranışlarından yola çıkarak metnin ortaya çıktığı dönemle ilgili belirlemeler yapmasını sağlayacaktır. Soru öğrencilerin, Karagöz oyunlarının nasıl bir sosyal çevrede ortaya çıktığını tespit etmeleri istemiştir. Dördüncü metin altı soru ile beşinci kazanımın hedefleri gerçekleşmiş olacaktır.

3.2. Onuncu Sınıf Türk Edebiyatı Ders Kitabında Yer Alan Halk Edebiyatı Metinlerinin Türk Edebiyatı Öğretimi Programındaki Kazanımlarla İlişkilerine Dair Genel Durum

10. sınıf ders kitabı üç üniteden oluşmaktadır. Bu ünitelerin tamamında halk edebiyatı metinleri tespit edilmiştir. Tespit edilen metinlerin ve metinlere ait çalışmaların programda belirlenen kazanımlarla uygunluğunun ne düzeyde olduğu aşağıda incelenecektir. İnceleme yapılırken kitaptaki ünite ve bölüm adları esas alınmıştır.

3.2.1. Tarih İçinde Türk Edebiyatı

Ünite, “Edebiyat-tarih ilişkisi” ve “ Tarih içinde Türk edebiyatı” bölümlerinden oluşmaktadır. İki bölümden oluşan ünite halk edebiyatı metinlerine, “Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasındaki ölçütler” adlı bölümde yer verilmiştir.

3.2.1.1. Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler

Türk edebiyatını dönemlere ayırırken hangi ölçütlerin dikkate alındığını ve edebiyatın niçin dönemlere ayrılarak ele alındığını öğrencilere kavratmayı amaçlayan bu bölümde, farklı dönemlere ait metinlere yer verilmiştir. Seçilen metinler; İslamiyet

öncesi Türk edebiyatına ait destan, İslami devir Türk edebiyatına ait mesnevi, batı etkisindeki Türk edebiyatına ait roman, Nâbî'ye ait *gazel* ve Karacaoğlan'a ait *koşma* türündeki metinlerdir. İslamiyet öncesi Türk edebiyatını temsil eden destan metni Uygurlara ait *Göç Destanı*'dır. Destan zenginliğine sahip olan İslamiyet öncesi Türk edebiyatına örnek olarak destan türünde bir metne yer verilmesi dönemin özelliklerini yansıtabilmek açısından önemlidir.

GÖÇ DESTANI

Barçuk - Art Tigin, bir "Iduk- Kut" tur. Turfan'daki Uygur Devleti'nin kağanlarına "Iduk- Kut" derlerdi. Onların ataları da eski Uygurların yerlerinde otururlardı. (Uygurların bu eski yurtlarında) Kara-Korum adlı bir dağ vardı. Bu dağdan iki nehir çıkardı. Bu nehirlerden birine Selenge ve diğerine de Tola adı verilirdi. Bir gece, bu iki nehir arasındaki bir ağaç üzerine kutsal bir ışık inmişti. Halk bu ışığı görünce (hemen toplanmış) bu ağacı beklemeye başlamışlardı. (Bu ışık indikten sonra) Ağaçta bir şişkinlik peyda olmuş ve ağacın gövdesi, tıpkı gebe bir kadının karnı gibi şişmişti. Gökten ışığın inmesi durmamış ve her akşam devamlı olarak (ağacın üzerine) inmeye başlamıştı. Dokuz ay ve on gün geçtikten sonra ağaçtaki bu şişkinlik çatladı ve (ağaçtan) tıpkı dünyadaki insanlar gibi beş çocuk doğdu. Bu çocuklardan en küçüğünün adı Böğü - Han idi. Kendisinin çok yüksek bir kişiliği vardı. Memleketini çok iyi idare edebiliyor ve ayrıca ziraat işleri ile de meşgul oluyordu. Bu suretle kendisi Uygurların kağanı oldu. Kendinden sonra gelen 30'dan fazla soyu da Uygurların başında kaldılar.

Yü-Lun Tigin tahta çıktıktan sonra Çin'deki Tang Sülalesi (MS 618-905) ile birçok savaşlar yaptı. Kendi halkını sulha ve rahata kavuşturmak istiyordu. Bunun için de Çin sarayından bir kız alarak aralarında akrabalık kurdu.

...

Bahaeddin ÖGEL
Türk Mitolojisi

Koşma

Ala gözlüm ben bu ilden gidersem,
Zülfü perişanım kal melil melil.
Kerem et aklından çıkarma beni,
Ağla göz yaşını sil melil melil.

...

Elvan çiçeklerden sokma başına,
Kudret kalemimi çekme kaşına,
Beni unutursan doyma yaşına,
Gez benim aşkımla yar melil melil.

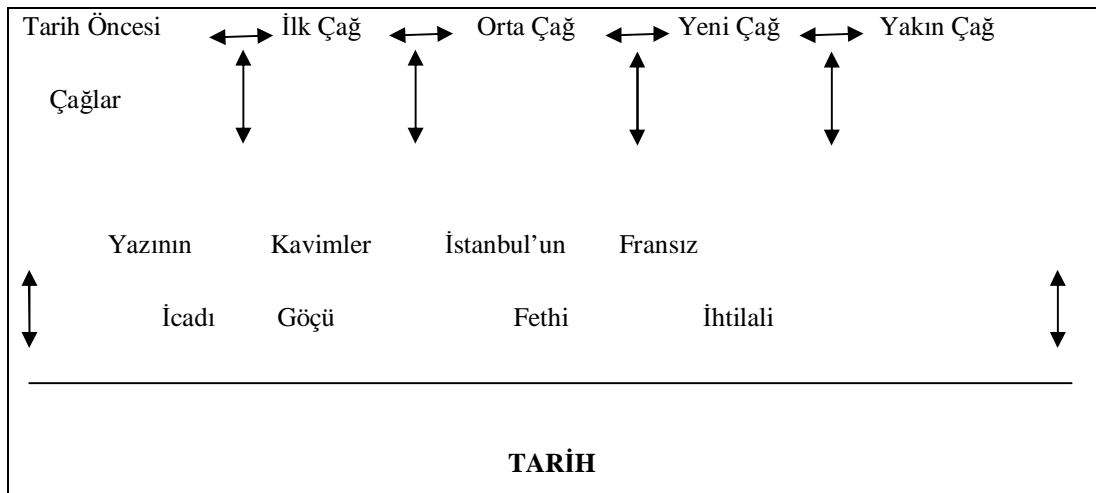
Karac'oğlan der ki ölup ölünce,
Ben de güzel sevdim kendi halimce,
Varıp gurbet ile vasil olunca,
Dostlardan haberim al melil melil. (**Karacaoğlan**)

Bölümde edebiyatın dönemlere ayrılmasında göz önünde bulundurulmuş hususlara yer verilmiş ve öğrencilerin edebiyatın dönemlere ayrılmasındaki ölçütleri kavramaları amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, programda bölümle alakalı olarak şu **kazanımlar**

bulunmaktadır:

1. Farklı uygarlıkların ve tarihî dönemlerin Türk edebiyatı üzerindeki etkilerini karşılaştırır.
2. Toplumsal ve kültürel olaylarla edebî eserler arasındaki ilişkiyi açıklar.
3. Yaşama tarzı ile edebiyat ve sanat arasındaki ilişkiyi açıklar.
4. Destan dönemi, dinî dönem ve modern dönemin farklılıklarını sezer.
5. Her tarihî dönemi belirleyen hâkim zihniyetin özelliklerini belirler.
6. Edebî dönemlerin zihniyetle ilişkisini kavrar
7. Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasının sebeplerini açıklar.
8. Türk edebiyatının dönemlerini şema hâlinde gösterir. (MEB, 2005: 63)

Kazanımlara yönelik çalışmalardan önce **hazırlık** kısmında öğrencilerin konuya farklı açılardan bakmalarını sağlayacak sorulara yer verilmiştir.

1. a. Tarih bir bütün olduğu hâlde niçin yukarıda belirtildiği şekilde dönemlere ayrılmıştır? Bu dönemleri birbirinden ayıran olayların niteliklerini söyleyiniz.
- b. Türk edebiyatı da dönemlere ayrılabilir mi? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları tahtaya yazınız.

Sorunun (a) kısmında tarihin dönemlere ayrılmasındaki nedenler ve bu ayırıda göz önünde bulundurulmuş ölçütler öğrencilere sorulmuş ve edebiyatın dönemlere ayrılması konusunda öğrencide fikir oluşturma amaçlanmıştır.

Sorunun (b) kısmında ise tarihin dönemlere ayrılması örneğinden yola çıkılarak edebiyatın da dönemlere ayrılacağı, öğrencilere hissettirilmiştir. Kitapta halk

edebiyatı edebiyatın bir dönemi olarak ele alınacağından, edebiyatın dönemlere ayrılma nedenlerinin öğrencilere hissettirilmesi önemlidir. Bu bağlamda hazırlık çalışması, yedinci kazanıma uygundur. Programda kazanıma ait açıklamada ise “*Tarih içinde üç farklı medeniyette yaşandığı vurgulanır.*” ifadesiyle çalışmada vurgulanacak kısım belirtilmiştir.

Bölümde *Göç Destanı* adlı metne yönelik olarak bir **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması** bulunmaktadır. Kitapta yer alan, “Edebiyat- Tarih İlişkisi” adlı bölümün sonundaki okul dışı etkinlik, metne yönelik etkinlik çalışmasının temelini oluşturmaktadır.

Birinci metin altı soru ile öğrencilerden üç farklı döneme ait olan destan, mesnevi ve roman metinlerini yapı olarak incelemeleri ve bu incelemeden hareketle edebî türlerin, Türk edebiyatının hangi dönemlerine ait olduğu konusunda tartışma yapmaları istenmiştir.

<p>1. a. Okuduğunuz metin parçalarının (destan, mesnevi, roman) yapı, dil ve anlatım, zihniyet, gerçeklik bakımından farklılıklarını aşağıdaki tablo doğrultusunda tahtaya yazınız.</p> <p style="text-align: center;">Destan (Göç Destanı) Mesnevi (Kıssa-i Yûsuf)
Roman (Araba Sevdası)</p> <p>Yapı
Dil ve Anlatım
Zihniyet
Gerçeklik</p> <p>b. Belirlediğiniz sonuçlardan yola çıkarak bu edebî türlerin (destan, mesnevi, roman) Türk edebiyatının hangi dönemlerine ait olabileceğini tartışınız. Sonuçları defterinize yazınız.</p> |
|---|

Öğrencilerin, Türk edebiyatının farklı dönemlerine ait metinler üzerinde inceleme yaparak, farklı dönemlerdeki eserlerin yapı, dil ve anlatım, zihniyet gibi hususlarda farklılık gösterdiğini sezmeleri sorunun (a) kısmı sağlanacaktır. Soruda verilen ilk inceleme (a) dördüncü kazanıma yöneliktir.

Programda dördüncü kazanımın açıklama bölümünde yer alan “*Destan döneminde kavmî özelliklerin, dinî dönemde din etrafında oluşan medeniyetin, modern dönemde aklın ve bireyin dünya ile ilişkisinin önemi vurgulanır.*” ifadeleriyle toplumların yaşadıkları dönemdeki özellikler etrafında edebiyatlarını şekillendirdikleri vurgulanmıştır.

Sorunun (b) kısmında, ilk kısımda (a) belirlenen özelliklerden hareketle öğrencilerin, edebî dönemleri oluşturan hâkim zihniyet üzerine tartışmaları istenmiştir. Sorunun ikinci kısmı (b) öğrencilere, her dönemin kendine ait zihniyet özelliği olduğunu hissettireceği için beşinci kazanımla uygunluk içerisindedir.

Birinci etkinlik çalışmasının temelini oluşturan **okul dışı ekinlik** çalışması aşağıdaki gibidir.

Gruplara ayrılan öğrenciler, aşağıdaki konuları araştırır, araştırma sonuçları ile ilgili sunum hazırlar.

1. Grup: İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı ve bu dönemdeki farklı uygarlıkların Türk edebiyatı üzerindeki etkileri,
2. Grup: İslami Devir Türk Edebiyatı üzerindeki farklı uygarlıkların ve tarihî dönemlerin etkileri,
3. Grup: Batı Etkisinde Türk Edebiyatını oluşturan tarihî olaylar ve farklı uygarlıkların bu dönem edebiyatı üzerindeki etkileri.

Etkinlik çalışmasının (a) kısmı, farklı uygarlıkların ve tarihî dönemlerin Türk edebiyatı üzerindeki etkilerini, toplumsal ve kültürel olaylarla edebî eserler arasındaki ilişkiyi ve yaşama tarzı ile edebiyat ve sanat arasındaki ilişkiyi fark etmelerin sağlayacak niteliktedir. Programda bu amaçlar doğrultusunda birinci, ikinci ve üçüncü kazanım bulunmaktadır.

1. Etkinlik:
 - a. Araştırma sonuçlarını sınıfta sununuz.
 - b. Araştırma sonuçlarına göre “Türk Edebiyatının Dönemleri” adlı bir şema hazırlayınız. Hazırladığınız şemayı sınıf panosuna asınız.

Etkinlik çalışmasının (b) kısmı ise Türk edebiyatının dönemlerini şema halinde göstermelerini sağlayacağı için sekizinci kazanıma uygundur.

Yukarıda yer alan etkinlik ile farklı dönemlere ait metinleri inceleyerek, metinlerin ait oldukları zihniyet, sosyal ve siyasi ortam hakkında fikir sahibi olan öğrencilerin, Türk edebiyatının dönemlerini gösteren şemayı hazırlayacak düzeye gelmelerini sağlamak amaçlanmıştır.

3.2.2. Destan Dönemi Türk Edebiyatı

Ünite, “Destan dönemi”, “Sözlü edebiyat” ve “Yazılı edebiyat” bölümlerinden oluşmaktadır. Üç bölümden oluşan ünitenin, “Destan dönemi” ve “Sözlü edebiyat” bölümlerinde halk edebiyatı metinleri bulunmaktadır.

3.2.2.1. Destan Dönemi

Destan döneminin önemini öğrencilere kavratmayı amaçlayan bölümde, farklı milletlere ait destan metinlerine yer verilmiştir. Bölümdeki metinler, *Türeyiş Efsanesi*, *Hayat Ağacı Efsanesi*, *Yaratılışlar* ve *Aeterya Upanişad*'dir. Türk halk edebiyatına ait olan destan metinleri ise *Türeyiş Efsanesi* ve *Hayat Ağacı Efsanesi*'dir.

TÜREYİŞ EFSANESİ

(Uygur Türkleri)

Taşa oyulmuş olan yazıtta şöyle deniyordu:

Kara-Korum çaylarından sayılan iki nehir vardı. Bunlardan birine Toğla ve diğerlerine de Selenge adı verilir. Bu nehirler akarak Kamlancu adlı bir yerde birleşirler. Bu iki ırmağın arasında iki tane ağaç vardı. Bu ağaçlardan biri fuskutu ve diğeri de Farsların naj dedikleri ağaca benziyordu. Kışın bile bunların yaprakları servi gibi dökülmezdi. Meyvesinin tadı ve şekli ise tıpkı çam fıstığınıninkine benzerdi. Öbür ağaca da tur ağacı derlerdi. Bu iki ağaç da iki dağın arasında yetişerek büyümüştü.

Birgün bu iki ağacın arasına gökten bir ışık inmişti. Bunun üzerine iki yandaki dağlar yavaş yavaş büyümeye başladılar. Bu durumu gören halk ise hayretler içinde kalmıştı. Uygurlar içlerinde büyük bir saygı duyarak oraya doğru yaklaştılar. Tam yaklaştıkları bir sırada kulaklarına çok tatlı ve güzel müzik nağmeleri gelmeye başladı. Her gece buraya bir ışık inmeye ve ışığın etrafında da otuz defa şimşek çakmaya başladı. Diğer birgün de aynı yerde ayrı ayrı kurulmuş beş tane çadır gördüler. Bunların her birinde birer çocuk oturuyordu. Her çocuğun karşısında da onları doyurmaya yetecek kadar süt dolu emzikler asılı idi. Çadırın tabanı da baştan aşağıya kadar gümüşle döşenmişti.

Bütün boyların reisleri ve halkları bu garip şeyi görmek için yerlerini bırakıp koşmuşlardı. Bu manzarayı görünce saygı ile diz çöküp selam verdiler. Biraz sonra da çocukları alarak dışarı çıktılar. Besleyip büyütme için de onları süt annelerine ve dadılarına verdiler. Her fırsatta onlara saygı gösteriyorlar ve ikramda bulunuyorlardı. Çocuklar artık süt çocuğu olmaktan çıkıp da konuşmaya başlayınca Uygurlardan anne ve babalarını sordular. Onlar da o iki ağacı gösterdiler. Bunun üzerine halk, çocukları alıp ağaçların yanına gitti. Çocuklar ağaçları görünce onlara tıpkı evladın babasına gösterdiği saygıyı gösterdiler. Ağaçların karşısında diz çöktüler ve yeri öptüler. Bunun üzerine ağaçlar da dile gelip şöyle dediler: "Güzel huy ve iyi özelliklerle bezenmiş çocuklar, böyle olurlar ve anne ile babalarına böyle saygı gösterirler. Ömrünüz uzun, adınız ünlü ve şöhretiniz de devamlı olsun!"

O bölgelerde yaşayan bütün kavimler bu çocuklara hükümdar oğullarıymış gibi saygı gösterdiler. Çocukların doğdukları yerden şehre dönülünce onların her birine birer ad koydular. En büyüğünün adı Sonkur - Tegin, ikincisinin adı Kotur - Tegin, üçüncüsünün adı Tükel - Tegin, dördüncüsünün adı Or - Tegin ve beşincinin adı da Bökü-Tegin oldu. Çocukların doğuşundaki kutsal durumu görenler, bunlardan birinin hükümdar olarak seçilmesi kanaatine vardılar. Çünkü bunlar, Tanrı tarafından bu iş için gönderilmiş olmalıydılar.

Bu çocuklar arasında Bökü-Tegin gerek güzelliği ve gerekse boyu posu, sabrı, iradesi, ileriye görüşü bakımından diğerlerinden daha ilerideydi. Ayrıca bütün milletlerin dillerini ve yazılarını da biliyordu. Herkes onun han olarak seçilmesi üzerinde birleşti ve büyük şenlikler yaparak onu hanlık

tahtına oturttu. O memleketi adaletle döşedi ve zulüm sahifelerini de kapadı. Onun etrafındaki adamlar, maiyeti, askerleri, atları ve kulları gittikçe çoğalmaya başladı.

Bahaeddin ÖGEL
Türk Mitolojisi

HAYAT AĞACI EFSANESİ **(Uygur Türkleri)**

İlk insan, nereden geldiğini düşünmüş ve bu konuda gün geçtikçe kafasını yormaya başlamış. Nasıl doğdum, nasıl dünyaya geldim diye hep düşünür gezermiş. Artık birgün kendi kendine şöyle söylenmeye başlamış: “Eğer gökten düşseydim o zaman kar ve buzla örtülü ve buzdan bir adam olurdum. Güney, kuzey, doğu veya batı yönlerinden birinden gelseydim o zaman ben de ağaç ve çayırların izleri olur ve bunlar da rüzgarlarla uçuşurdu. Yok, yerin en derinliklerinden gelseydim elbette ki o zaman çamur ve toz içinde kalırdım!”

İlk insan işte böyle düşüne düşüne kalakalmış. En sonunda şu karara varmış: Demiş ki “Beni doğursa doğursa yine Büyük Ana Kübey Hatun doğurmuş olmalıdır. Çünkü onun içinde bulunduğu ağacın göğsünden sütler akar.” Bu sebeple ilk insan hayat ağacının karşısına gitmiş ve şöyle demiş: “Beni doğuran ana sen olmalısın.” Ağaç ilk insana, ilk insan da ağaca bakmış ve sonunda adam bu ağacın kendi annesi olduğunu anlamış ve şöyle demiş: “Ben yetim bir çocuk iken sen beni büyüttün! Ben küçük bir çocuk iken sen beni adam ettin!”

Bahaeddin ÖGEL
Türk Mitolojisi

Masal, destan ve mit gibi türlerle karıştırılan efsanenin tanımı birçok araştırmacı tarafından yapılmıştır. Elçin (2005: 314) efsaneyi; “*İnsanoğlunun tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren ayrı coğrafya, muhit veya kavimler arasında doğup gelişen; zamanla inanç, âdet, anane ve merâsimlerin teşekkülünde azçok rolü olan bir çeşit masallar vardır, bu masallara efsane denir.*” şeklinde tanımlamıştır.

Efsane, halk edebiyatının diğer türleri ile benzerlik gösterse de kendine has özellikleri vardır. “*Efsanenin başlıca niteliği inanış konusudur; onun anlattığı şeyler doğru, gerçekten olmuş diye kabul edilir. Bu niteliği ile efsane masaldan ayrılır, hikâyeye ve destana yaklaşır. Başka bir niteliği de düz konuşma diliyle ve her türlü üslûp kaygısından yoksun, hazır kalıplara yer vermeyen kısa bir anlatı oluşudur.*” (Boratav, 1997: 98).

Efsaneler üzerine önemli araştırmalarda bulunan Ergun (1997: 46) ise efsanenin

konu edindiği olayları ve mitlerden farkını şöyle ifade etmiştir; “*Mit, tabiat veya kozmogonik cisimleri ve hadiseleri hayalî bir şekilde nakleden anlatmalardır. Efsaneler, mitlerin aksine gerçek tarihî hadiselerin ve şahsiyetlerin etrafında teşekkül eder.*”. Destan, masal, mit gibi türlerle karıştırılan ve kısmen bu türlerle benzerlik gösteren efsaneler, halkın inandığı değerleri yansıtır.

Bu metinlere yönelik programda yer alan **kazanımlar** şöyledir:

1. *Destan dönemini belirleyen zihniyet ve beğenin özelliklerini açıklar.*
2. *Mitlerin doğuşunu açıklar.*
3. *Farklı uygarlıklarda ve kavimlerde destan döneminin yaşanıp yaşanmadığını açıklar. (MEB, 2005: 63)*

Metinleri incelemeye başlamadan önce öğrencilerin ön bilgilerini harekete geçirmek amacıyla **hazırlık çalışmaları** bölümünde iki soruya yer verilmiştir.

1. Türk milletinin İslam öncesi çağlara ait hayatıyla ilgili neler biliyorsunuz? Bu bilgiler günümüze nasıl ulaşmıştır? Tartışınız. Ulaştığınız sonuçları defterinize yazınız.

Yukarıdaki birinci hazırlık sorusu ile Türklerin İslam öncesi çağlara ait hayatlarıyla ilgili bilgilerin, destan döneminde oluşan destan metinlerinden elde edilebileceğini öğrencilere hissettirmek amaçlanmıştır.

2. a. İnsanoğlu, etkisinde kaldığı bazı olayları olağanüstü güçlere bağlama eğilimindedir. Tarihin karanlık dönemlerinden beri görülen bu algılayışın sebepleri nelerdir? Düşünceleriniz sözlü olarak ifade ediniz.
- b. İnsanların uzayla ilgili çözemedikleri, anlayamadıkları olaylar karşısında nasıl bir tavır takındıklarını tartışınız. Ulaştığınız sonuçları sözlü olarak ifade ediniz

İkinci hazırlık sorusunun (a) kısmında öğrencilerden, olağanüstülükleri bünyesinde barındıran destanların, destan döneminde yaşayan insanlar tarafından algılanış biçimini yorumlamaları istenmiştir.

İnsanların sebebini bilmedikleri olaylar karşısında korku veya hayranlık duygularına kapıldıkları destan döneminde, insanlar olayları farklı şekillerde anlatma ihtiyacı duymuşlardır. Bu ihtiyaç doğrultusunda da destan metinleri oluşmuştur. İnceleme metni olarak seçilen destan metinleri de insanların nereden geldiklerini merak etmesi üzerine oluşmuş metinlerdir.

İkinci hazırlık sorusunun (b) kısmında ise sorunun (a) kısmında eski çağlara ait olarak verilen örneğin günümüze uyarlanmış şekli yer almaktadır. Soru ile insanların anlamlandıramadıkları ve nedenini anlayamadıkları olayları gizemli hale getirmelerinin günümüzde de yaşandığı güncel örneklerle öğrencilere sezdirilmek istenmiştir.

Hazırlık çalışmalarında yer alan bu sorular, kısmen birinci kazanıma yöneliktir. Programda birinci kazanımın karşısında yapılan açıklama, soruda vurgulanması gereken hususu açık hâle getirmektedir. “*Destan dönemi ifadesiyle destanların ortaya çıktığı zaman dilimi kastedilir. Bu zaman diliminde ırka özgü özelliklerin hayata hâkim olduğu vurgulanır.*”.

Bölümde verilen Türk destan metinleri üzerinde öğrencilerin çalışma yapmasına imkân sağlayan **metin altı sorular** şu şekildedir:

1. a. Mitler geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisi ile biçim değiştiren, evrenin doğuşu, türeyişi ile ilgili hayalî alegorik anlatımı olan halk hikâyeleridir. Buna göre verilen metin parçalarındaki mitleri belirleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
- b. Metin parçalarına göre mitlere konu olan olayların nitelikleri hakkında çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
- c. Metin parçalarındaki zihniyetten hareketle mitlerin doğuşu ile ilgili çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları tahtaya yazınız.

Türk destan dönemine ait metinlerde Türklerin bir türeyiş nesnesi olarak ağaçtan nasıl meydana geldikleri konu edilmiştir ve bu destanlar Türkler arasındaki türeyiş mitlerini içerisinde barındırmaktadır. Birinci metin altı sorunun kitapta efsane, destan ve mit kavramları üzerine yeterli açıklamaya yer verilmediği için öğrencilerin zihninde karışıklığa neden olacağı düşünülmektedir. Farklı kaynaklarda, destan veya efsane olarak adlandırılan *Türeyiş* ve *Hayat Ağacı* adlı metinler ders kitabında efsane olarak adlandırılmıştır. Metinlere yönelik birinci metin altı soruda ise mitlerle ilgili çalışmalar öğrencilere verilmiştir. Efsane, destan ve mit arasındaki farklılık ve benzerlikleri kavrayamayan öğrencilerin bu soruya sağlıklı cevap veremeyecekleri açıktır. Mit, efsane ile bağlantılıdır ama efsane değildir.

Sorunun (a) kısmında öğrencilerin metinler üzerinde inceleme yapmaları ve metinde yer alan mitleri belirlemeleri istenmiştir. Soruda yapılan mit tanımı ile de mitlerin genellikle türeyiş ile ilgili yapılar olduğu vurgulanmış ve soru açık hale getirilmiştir.

Sorunun (b,c) kısmı ile öğrencilerin destan dönemindeki zihniyet özelliklerinden yola çıkarak, mitleri doğuran sebepleri belirlemeleri istenmiştir. İnsanların anlam veremedikleri olayları üstün gördükleri ve bu olaylar karşısında teslimiyetçi bir tavır sergiledikleri dönemlerde oluşan mitlerin doğuşu, sorunun bu kısmı ile incelenecektir. Üç ayrı uygulamayı içeren birinci soru, ikinci kazanıma yöneliktir.

Farklı milletlere ait destan metinleri de incelendikten sonra verilen metin altı soru Türk destan metinlerini de ilgilendirmektedir.

2. Farklı milletlere ait okuduğunuz yaratılış destanlarından hareketle destan dönemi-millet kavramları arasında nasıl bir ilişki olabilir? Tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

İkinci metin altı soru, farklı milletlere ait ve yaratılışla ilgili olan destanlardan hareketle öğrencilerin her milletin kendine ait bir destan dönemi olduğunu sezmelerine imkân sağlayacaktır. Soru, üçüncü kazanıma yönelik kitapta yer almıştır.

3.2.2.2. Sözlü Edebiyat

Sözlü edebiyat ürünlerine yer verilen bölümdeki halk edebiyatı ürünü olan inceleme metni, Göktürk destanlarından *Ergenekon Destanı* adlı metindir.

ERGENEKON DESTANI

Türk iline, Oğuz Han soyundan İl Han padişah oldu. Bu sırada Tatarların başında Sevinç Han vardı. Aralarında vuruş çıkmıştı. İl Han daima galip geliyordu. Sevinç Han, Kırgız Hanı'na birçok adam ve hediye göndererek onu kendi etrafına çekti. Oralardaki kabilelerin en kalabalığı Türkler olduğundan bütün savaşlarda üstün geliyorlardı. Bütün Türk illerinde Türk'ün oku ötmeyen, kolu yetmeyen bir yer yoktu. Bundan dolayı bütün kabileler Türk'ü kötülerlerdi. Sevinç Han, öteki boylara da elçiler gönderip birleşmek ve Türklerden öğ almak üzere anlattı. Hepsi birleşerek Türklerin üzerine yürüdüler. Türkler, çadır ve sürülerini bir yere yığıp etrafına hendek kazdılar; beklediler. Sevinç Han geldi.

Vuruş başladı. On gün savaş oldu. On günde de Türkler üstün geldi. Bunun üzerine Sevinç Han, bütün han ve beyleri topladı. Gizlice görüştüler. Sevinç Han, "Biz bunlara hile yapmazsak işimiz bitiktir." dedi. Ertesi gün, tanla çadırlarını kaldırıp kötü mallarını ve birtakım ağırlıklarını bırakarak kaçtılar. Türkler, güçsüzlükten kaçtıklarını sanarak bunları kovaladılar. Tatarlar dönüp çarpıldılar. Bu sefer Türkler yenildi. Ordugâhlarına gelinceye kadar onları kestiler. Bütün ordugâhı zapt ettiler. Bütün çadırları orada olduğu için Türklerden bir aile bile kurtulmadı. Büyüklerini kılıçtan geçirdiler, küçüklerin her birini bir kişi tutsak olarak aldı. Tutsak olanlar, efendilerinin boy adını aldılar. Böylece dünyada Türk'ten eser kalmadı.

Sevinç Han, Türk ilini yağmaladıktan sonra ülkesine dönmüştü. İl Han'ın oğulları savaşta ölmüşlerdi. Yalnız en küçüğü olan Kıyan kalmıştı. Kıyan o yıl evlenmişti. İl Han'ın kardeşinin oğullarından olan Nüküz de o yıl

evlenmişti. Bunların ikisi de aynı bölükten iki kişiye tutsak olmuştu. Savaştan on gün sonra bir gece atlanıp hatunlarıyla birlikte kaçtılar. Savaştan önce ordu kurdukları yere geldiler.

Düşmandan kaçıp gelen deve, at, öküz ve koyunları orada buldular. Konuşup şöyle dediler: "Burada kalsak birgün düşmanlarımız bizi bulur, bir kabileye gitsek hepsi de bize düşman. İyisi mi dağlar arasında kimsenin daha yolu düşmemiş olan bir yere gidip oturalım." Sürülerini sürüp dağlara doğru yürüdüler. Yabani koyunların yürüdüğü bir yolu tutup tırmanarak yüksek bir dağın boğazına vardılar. Oradan tepeye çıkıp öte yana indiler. Oraları iyice gözden geçirdiler. Geldikleri yoldan başka yol olmadığını gördüler. O yol da öyle bir yoldu ki bir deve, bir keçi bin güçle yürüyebilirdi. Ayağı biraz sürçse düşer, parçalanırdı. Vardıkları geniş ve sonsuz bir ülke idi. İçinde akarsular, kaynaklar, türlü otlar, çayırlar, yemişli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. Bunu görünce Tanrı'ya şükürler kıldılar. Kışın mallarının etini yer, derilerini giyer, yazın sütünü içerlerdi. Oraya **Ergenekon** adını verdiler. **Ergene** dağ kemeri, **Kon** dik demektir. Orası dağın doruğu idi.

Burada Kıyan ve Nüküz'un oğulları çoğaldı. Kıyan'ın oğulları daha çok oldu. Kıyan'ın oğullarına Kıyat dediler. Nüküz'ün oğullarının bir nicesine Nüküzler, bir nicesine Dürlügin dediler. Kıyan diye, dağdan şiddetle ve hızla inen sele derler. İl Han'ın oğlu güçlü ve tez bir kişi olduğundan ona bu adı vermişlerdi. Kıyat, Kıyan'ın çokluğudur. Bu ikisinin soyları uzun bir süre Ergenekon'da kaldı. Çoğaldıkça çoğaldılar. Her aile uruk adıyla bir oymak teşkil etti.

Dört yüz yıl sonra kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldı ki artık oralara sığmadılar. Bunun üzerine toplandılar ve konuştular. "Atalarımızdan işitirdik, Ergenekon'un dışında geniş ve güzel bir ülke varmış. Atalarımız orada otururlarmış. Tatar baş olup öteki boylarla birlikte bizim uruğumuzu kırmış, yurdumuzu almış. Artık Tanrı'ya şükür, düşmandan korkarak dağda kapanıp kalacak durumda değiliz. Bir yol bularak bu dağdan göçüp çıkalım. Bize dost olanla görüşür, düşman olanla güreşiriz." dediler. Hepsi bu düşünceyi bedendi. Çıkmaya yol aradılar. Bir türlü bulamadılar. Bir demirci, "Ben bir yer gördüm, orada bir demir madeni var. Sanıyorum ki bir kattır. Onu eritsek yol buluruz." dedi. Gidip orayı gördüler, demircinin sözünü uygun buldular.

Millete odun ve kömür vergisi saldı. Herkes vergisini getirdi. Dağın böğründeki çatlağa bir sıra odun, bir sıra kömür dizdiler. Dağın tepesine ve öteki yanlarına da odun ve kömür yığıldıktan sonra deriden yetmiş körük yaptılar, yetmiş yere koydular. Ateşlediler, hepsini birden körüklediler.

Tanrı'nın gücüyle demir eridi. Bir yüklü deve geçecek kadar yol açıldı. O ayı, o günü, o saati belleyip dışarı çıktılar. İşte o gün Türklerce bayram sayıldı. O günden beri bu kurtuluş gününde bayram yaparlar. Bir demir parçasını ateşte kızdırdılar. Demir kıpkırmızı olunca önce han, demiri kıskaçla tutup örsün üstüne koyar, çekiçle vurur. Sonra bütün beyler de öyle yapar. Bu günü çok değerli sayarak "zindandan çıkıp ata yurduna geldiğimiz gün" derler.

Ergenekon'dan çıktıklarında Türklerin hanı Kıyan soyundan, Korlas uruğundan Börte Çene (Çine) idi. Bütün boylara elçiler göndererek Ergenekon'dan çıktıklarını bildirdi. Boyların kimi sevindi, kimi yerindi. Tatarlar ise bunların üzerine yürüdü. Saf bağlandı, savaş oldu. Türkler yendiler. Tatarların büyüklerini kılıçtan geçirdiler, küçüklerini tutsak ettiler. Böylece dört yüz yıl sonra kanlarını aldılar. Mallarını zapt ettiler ve ana yurtlarında oturdular. O yurttan oturan boylar içinde Tatar'dan güçlüsü yoktu. Türkler onları kırınca artık oradaki boyların en güçlüsü ve başı Türkler oldu. Hatta kimi uruklar Türk olmadıkları halde Türk'üz diyerek onlarla birleşti.

Büyük Türk Klasikleri

Programda destan metnine yönelik dört **kazanım** belirlenmiştir.

1. *Mitolojik öğelerin oluşma nedenini ve sözlü edebiyatla mitoloji arasındaki ilişkiyi açıklar.*
2. *Mitolojik öğelerin dönemin zihniyetiyle ilişkisini açıklar.*
3. *Mitolojik öğelerin o dönemin sanatı ve dilini nasıl zenginleştirdiğini fark eder.*
4. *Sözlü edebiyat ürünlerinin toplumun ortak değerleri ile ilişkisini belirler. (MEB, 2005: 64-65)*

Destan metnini incelemeye geçmeden önce hazırlık bölümünde öğrencilerin, sözlü edebiyat ürünlerinin günümüze nasıl ulaştığı hususunda tartışma yapmalarına imkân verecek **hazırlık çalışmasına** yer verilmiştir. Bu çalışmada, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un Türk boyları arasında gezerek derlediği atasözleri ve bu atasözlerinin günümüz Türkçesindeki kullanımları ele alınmıştır. Bu atasözleri üzerinden öğrencilerin yorum yapmalarını sağlayacak şu soru yer almıştır:

11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un Türk boyları arasında gezerek derlediği atasözlerinden örnekler:

Agılda oğlak togsa arıkta otu öner.
Uma kelse kut kelir.
Yılan kendü ergisin bilmes
tevi bohnın egri dir.

Atasözlerinin günümüz Türkiye Türkçesindeki kullanımı:

Ağılda oğlak doğsa ırmakta otu biter.
Eve konuk gelse uğur da gelir.
Yılan kendi eğrisini bilmez, deve boynun eğri der.

Yukarıdaki atasözleri günümüze kadar nasıl ulaşmıştır? Tartışınız.
Sonaçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Bu hazırlık çalışması ile öğrencilerin, yazının henüz kullanılmadığı dönemlerde, edebiyat ürünlerinin sözlü olarak var olduklarını ve yine sözlü olarak varlıklarını devam ettirip günümüze kadar ulaştıklarını fark etmelerini sağlamak hedeflenmiştir.

Bölümde, *Ergenekon Destanı*'na yönelik üç **metin altı soru** bulunmaktadır.

1. Ergenekon Destanı'nda anlatılanlara izleyici gözüyle baktığınızda hangi olayları görmektesiniz? Sözlü olarak ifade ediniz.

Birinci metin altı soru, programda yer alan kazanımlarla doğrudan ilgili değildir. Soru ile öğrencilerin destan metnindeki olayları belirlemeleri sağlanacaktır.

2. a. Ergenekon Destanı'nda dönemin zihniyetini ve yaşam biçimini ifade eden cümleleri bularak tahtaya yazınız.
- b. Bunlardan hareketle dönemin zihniyeti ve yaşamıyla ilgili çıkarımlarda bulununuz. Çıkarımlarınızı günümüz yaşam biçimiyle karşılaştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.

İkinci metin altı soru, mitolojik öğelerin dönemin zihniyetiyle ilişkisini açıklamalarını sağlayacak niteliktedir. Bu nedenle soru, ikinci kazanıma uygundur. Programda kazanımın karşısındaki etkinlik önerisinde şu ifadelerle çalışmaya netlik kazandırılmıştır: “*Öğrencilerden mitolojik döneme ait yaşama biçimiyle ilgili bilgi toplamaları istenir. Mitolojik öğelerin dönemin zihniyetiyle ve o dönemdeki yaşama biçimiyle ilişkisi tartışılır.*”.

3. Ergenekon'dan çıkış, günümüzde hangi özel güne karşılık gelir? Sözlü olarak ifade ediniz.

Üçüncü metin altı soru, sözlü edebiyat ürünlerin toplumun ortak değerleri ve bu değerlere bağlı olarak ortaya çıkan özel günleri ile ilişkisinin belirlenmesine yöneliktir. Dördüncü kazanım doğrultusunda kitapta yer alan üçüncü metin soru ile öğrencilere, sözlü edebiyat ürünlerinin toplumdaki insanları birleştirici yanlarının olduğunu hissettirmek amaçlanmıştır. Programda kazanıma ait “*Ortak değerlerin, bir insan topluluğundaki bireyleri birbirine bağladığı vurgulanır.*” açıklamasına yer verilmiş ve soru ile hangi hususun vurgulanması gerektiği belirtilmiştir.

Sözlü edebiyat ürünü olan destanlar, sözlü gelenele varlığını devam ettirmiş ve yazının bulunmasından sonra kayıt altına alınmıştır. Türklerde yeniden yaratılış destanı olarak görülen Ergenekon Destanı günümüzde de Nevruz olarak kutlanmaktadır. Ortaya çıktığı dönemdeki insanların hayatını, yaşam biçimini ve birçok özelliğini etkileyen destanlar, günümüz insanı için de farklı anlamlar taşımaktadır. Bu soru ile öğrencilerin bu anlamları ve sözlü edebiyatın tesir alanını fark etmeleri sağlanacaktır.

Bölümdeki “Anlama ve Yorumlama” kısmında destan dönemine ait mitolojik resimlere yer verilmiş ve bu resimlerden yola çıkarak öğrencilerin sözlü edebiyatın mitolojiden etkilenmesi üzerine yorum yapmaları istenmiştir. Bu çalışma şu şekilde ifade edilmiştir:

- Aşağıda destan dönemine ait mitolojik resimler verilmiştir. Ergenekon Destanı'ndan ve bu resimlerden hareketle mitolojik öğelerin Sözlü Edebiyat Döneminin sanatını ve dilini nasıl etkilediğini tartışınız. Sonuçları defterinize

yazınız.

Çalışma öğrencilerin destanlarda yer alan mitolojik unsurları görsel olarak anlaması bakımından önemlidir. Mitolojik resimlere yer verilerek, mitolojinin sanata olan etkisini ve sanatı nasıl zenginleştirdiğini öğrencilere fark ettirmek amaçlanmıştır. Bu amaç üçüncü kazanımla bağlantılı olduğu için etkinlik çalışmasının üçüncü kazanımla uygunluk gösterdiğini söyleyebiliriz.

Programda üçüncü kazanıma ait açıklama ile öğrencilerin dikkatinin çekilmesi gereken unsurlar ifade edilmiştir. *“İnsanlığın ilk dönemlerinde kişilerin tabiatla, üstün güçlerle ve düşmanla mücadelesinde düş yoluyla ortaya koyduğu eser, söylediği söz, takındığı tavrın mitolojik öğelerin oluşmasına hizmet ettiği vurgulanır.”*

Öğrencilerin mitolojik öğelerin oluşma nedeni ile sözlü edebiyatla mitoloji arasındaki ilişkiyi araştırmalarını sağlayan çalışma ikinci etkinliktir. Çoğunlukla sözlü edebiyat ürünlerinde karşılaşılan mitolojik unsurlar, yazının olmadığı ve insanların her olayın nedenini farklı olağanüstülüklerle bağladığı dönemlerde oluşur. Öğrencilerin mitolojik unsurları, sözlü edebiyat ürünleri ile ilişki kurulmadan kavramaları zor olacaktır. Bu nedenle etkinlik çalışmasında sözlü edebiyatla mitoloji arasında ilişki kurulması önemlidir. Etkinlik, öğrencilerin programdaki birinci kazanımın amaçlarına ulaşmasını sağlayacaktır. İkinci etkinlik çalışmasıyla vurgulanması gereken husus, programda birinci kazanımın açıklama kısmında ifade edilmiştir: *“Sözlü edebiyatın mitolojik dönemde oluşmaya başladığı vurgulanır.”*

İkinci etkinlik çalışması “Destan Dönemi” adlı bölümün sonunda verilen okul dışı etkinliğe bağlıdır. Okul dışı etkinlik şu şekildedir:

2. Okul Dışı Etkinlik: a. Mit ve mitoloji kavramlarını araştırınız.   b. Türklerdeki belli başlı mitolojik öğelerle İran, Çin, Yunanlıların belli başlı mitolojik öğelerini ve bu öğelerin oluşma nedenlerini araştırınız.   2. Etkinlik: Mitolojik öğelerle ilgili araştırma sonuçlarına göre;   a.Mitolojiyi, mitolojik öğeleri ve öğelerin oluşma nedenlerini sözlü olarak ifade ediniz.   b.Türklerdeki mitolojik unsurlarla İran, Çin ve Yunanlıların mitolojik unsurlarını karşılaştırınız. Sonuçları tahtaya maddeler hâlinde yazınız.

Etkinlik çalışması ile sözlü edebiyat ve mitoloji arasındaki ilişki öğrencilere kavratılmak istenmiştir. Farklı milletlere ait mitolojik unsurların varlığının ifade

edilmesi ve bunların araştırma konusu olarak öğrencilere verilmesiyle öğrencilerin, her milletin kendine ait mitolojik unsurlarının olduğunu ve bu bağlamda mitolojik unsurların yer aldığı destanların da milletlere özgü olduğunu kavramaları hedeflenmiştir.

3.2.2.2.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)

Bu bölümde, destan dönemine ait şiirler incelenecektir. Bölümde destan dönemini yansıtan şiirlere örnek olarak *sagu* ve *koşuklara* yer verilmiştir.

SAGU

Alp Er Tunga öldi mü
Issız ajun kaldı mu
Ödlek öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır

Ödlek küni tavratur
Yalnguk küçin kevretür
Erdin ajun sevretür
Kaçsa takı ertilür

Ögreyüki mundag ok
Munda adın tıldag ok
Atsa ajun ugrap ok
Taglar başı kertilür

Begler atın argurup
Kadgu anı torgurup
Mengzi yüzi sargarup
Kürküm angar türtilür

Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka orlayu
Sıkırıp üni yurlayu
Sıgtap közi örtülür

Könglüm için örtedi
Bütmiş başıg kartadı
Keçmiş ödüg irtedi
Tün kün keçip irtelür

Ödlek arıg kevredi
Yunçıg yavuz tovradı
Erdem yeme sevredi
Ajun begi çertilür.

Ödlek kamug köfredi
Erdem arıg sevredi
Yunçıg yavuz tovradı
Erdem begi çertilür

Bilge böğü yunçıdı

Ajun anı yançdı
Erdem eti tınçdı
Yerke tegip sürtülür

Günümüz Türkçesiyle

Alp Er Tunga öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Felek (böylece) öcünü aldı mı?
Şimdi yürek (ler onun ölümünün acısı ile) yırtılır.

Feleğin günleri çabuk geçer.
(Ve felek böylece) insanın gücünü (gitgide) zayıflatır.
(Ve) dünyadaki insanları azaltır.
(İnsanlar felekten kurtulmak için) kaçsalar (bile bu yarışta) yine geçilirler.

(Feleğin) âdeti böyledir işte!
Bundan başka(sı) da bahanedir zaten.
(Felek bir kere) niyet edip (de) ok atarsa
Dağların başı (bile) kertilir!

Beyler atlarını yordular.
Kaygı (ve keder) onları zayıflattı.
Bet ve benizleri (öyle) sarardı (ki)
(Yüzlerine) safran sürülmüş (sanırsınız).

Erkekler kurtlar gibi hep birlikte uluyorlar.
Yakalarını yırtıyor ve çığlık atıyorlar.
Islık çalar gibi sesler çıkarıyor ve feryat ediyorlar.
Ağlamaktan gözleri (yaşlarla) örtülüyor.

Gönlüm (acıdan) için için yandı.
(bu acı) kapanmış yarayı (yeniden) deşti.
(Gönlüm) geçmiş zamanları aradı.
Geceler ve gündüzler geçtikçe (de o zamanlar) aranıyor.

Felek iyice zayıfladı.
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
Edep ve erdem de (iyice) azaldı.
(Çünkü) dünyanın beyi (olan Afrasiyab) yok oldu.

Felek bütün bütüne zayıfladı.
Edep ve erdem iyice azaldı.
Sefil ve kötü olanlar güçlenip kuvvetlendi.
Edep ve erdem beyi (olan Afrasiyab) yok oldu.

Bilgili ve akıllı (olanların hâli) kötüleşti.
Dünya onları ezip çiğnedi ve hırpaladı.
Edep ve erdemın etleri çürüdü ve bozuldu.
(Bu etler vücuttan sarkıyor ve) yerlere deşip

XI. Yüzyıl Türk Şiiri
hzl.: Talât TEKİN

KOŞUKLAR

1
Kızıl sarıg arkaşip
Yıpın yaşıl yüzkeşip
Bir bir kerü yörkeşip

Yalnguk anı tanglaşur

2

Karvı çuvaç kuruldı
Tuğum tiklip uruldı
Süsi otun oruldı
Kaçuk kaçar ol tutar

3

Yıglap udu artadım
Bağrım başın kartadım
Kaçmış kutug irtedim
Yağmur kipi kan saçar

Günümüz Türkçesiyle

Kızıl ve sarı (renkli çiçekler) ardı ardına yerden bitiyor.
Mor ile yeşil yüz yüze geliyor.
Ve birbirlerine sarılıyorlar.
İnsan (bu renk cümbüşünü görünce) hayretler içinde kalıyor.

Yuvarlak otağ(ım) kuruldu.
Tuğum dikildi ve (davullar) vuruldu.
(Düşman) askeri ekin (biçilir) gibi biçildi.
(Şimdi onların başbuğu benden) nasıl kaçar?
(Askerlerim onu mutlaka) tutacaktır.

(Beni bırakıp giden sevgilimin) ardından ağlayıp mahvoldur.
Bağrımın (kapanmış olan) yarasını (yeniden) deştim.
Ve kaçıp gitmiş olan mutluluğu aradım durdum.
(Gözlerim) yağmur gibi kan(lı yaşlar) saçıyor (şimdi).

Şiirler programda bölümle alakalı olarak belirlenen yedi **kazanıma** yöneliktir.
Kazanımlar şöyledir:

1. *Destan dönemi şiirlerinde ahengi sağlayan öğeleri belirler.*
2. *Sagu ve koşuklardaki söz sanatlarını bulur, söz sanatlarının şiire katkısını açıklar.*
3. *Duyguların dile getirilişinde başvurulan ifade biçim ve kalıplarını açıklar.*
4. *Şiirlerin temasını bulur, tema üzerinde düşüncelerini açıklar.*
5. *Şiirleri yorumlar.*
6. *Destan döneminde sürdürülen hayatla şiir arasında ilişki kurar.*
7. *Eski Türklerde şairlerin görev ve işlevini açıklar. (MEB, 2005: 65-66)*

Bölümün **hazırlık çalışmalarında** ağıt, mersiye, gazel ve güzelleme tarzında yazılmış şiirler bulunmaktadır. Bu şiirlere yönelik iki soru sorularak öğrencilerin, insanların duygularını şiirle nasıl ifade ettiklerini kavramaları amaçlanmıştır. Bölümde, halk edebiyatı ürünü olarak anonim halk edebiyatına ait bir ağıta ve âşık edebiyatı

şairlerinden Gevherî'ye ait güzellemeye yer verilmiştir. Hazırlık çalışmalarında bu şiirler üzerinde öğrencilerin yorum yapmasını sağlayacak sorular şu şekilde ifade edilmiştir:

1. İnsanlar acı, mutluluk ve coşku veren olaylar karşısında farklı davranışlar sergiler. İçinde yaşadığımız toplum, sevindirici olaylar ve ölüm karşısında nasıl davranır? Sözlü olarak ifade ediniz.
2. Aşağıda verilen şiirlerdeki hâkim duyguyu belirleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz

Şiirler üzerinde, yukarıdaki sorular doğrultusunda inceleme ve yorum yapan öğrencilerin, her şiirde insana dair bir duygunun hâkim olduğunu fark etmeleri sağlanacaktır.

İnceleme bölümünde ilk metin olarak Alp Er Tunga sagusu bulunmaktadır. Kitapta, *Sagu* metnine bağlı dört **metin altı soruya** yer verilmiştir.

1. a. Okuduğunuz saguya bir ad vermek isteseydiniz sizin için hangi ad uygun olurdu? Sınıfça bulduğunuz en uygun adı tahtaya yazınız.
- b. “Alp Er Tunga” sagusunda anlatılanları öyküleyerek defterinize yazınız. Yazılarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.
- c. Sagu neden soru cümleleriyle başlamıştır? Sözlü olarak ifade ediniz

Birinci sorunun (c) kısmında sagunun soru ile başlamasına dikkat çekilmiştir. Bunun amacı öğrencilerin bu durumu söz sanatlarıyla ilişkilendirmelerini sağlamaktır. Sorunun bu kısmı, öğrencilerin söz sanatını bulmalarına ve söz sanatının şiire olan katkısını açıklamalarına imkân vereceği için ikinci kazanıma uygundur.

2. a. Yukarıdaki sagudan seçtiğiniz iki dördlüğün kafiye ve rediflerini bularak tahtaya yazınız.
- b. Şiirin ölçüsünü bularak aşağıdaki bölüme yazınız. Saguyu duraklarına göre yeniden okuyunuz.
Ölçü:
- c. Yukarıda tespit ettiğiniz ahenk unsurlarının şiire katkısını tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz

İkinci soru, öğrencilerin sagu şiirinde ahengi sağlayan öğeleri belirlemelerini sağlayacaktır. Kafiye, redif, ölçü ve durak gibi ahenk öğelerinin tespit edilmesinin ardından bu öğelerin ahenge olan katkısı belirlenecektir. Soru, doğrudan birinci kazanıma yöneliktir. Programda birinci kazanımın karşısında yer alan açıklamada öğrencilerin çalışmanın hedefine ulaşmasını sağlayacak bilgiler verilmiştir. “*Bu dönem şiirlerindeki ahengin, ses akışı, söyleyiş, ritim ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.*”.

ç. Şiirin teması ile söyleyişini ilişkilendirerek saguyu tekrar okuyunuz. Temanın söyleyişle etkilerini sözlü olarak ifade ediniz.

Birinci sorunun bu kısmı, programda yer alan iki kazanımı da ilgilendirmektedir. Soruda öğrencileri şiirin temasını belirlemeye yönelten kısım programdaki dördüncü kazanıma, öğrencilerin şiirdeki söyleyiş özellikleri ile temayı ilişkilendirmelerini isteyen kısım ise kısmen birinci kazanıma uygundur. Şiirdeki ahenk öğelerinin belirleyicilerinden olan söyleyiş özellikleri, şiirin teması ile de ilgilidir. Teması ölüm olan sagu şiirinin söyleyişi de mutluluk ve sevinç ifade eden bir söyleyiş olamaz. Bu bağlamda soru, öğrencilerin söyleyiş ile tema arasında ilişkiyi kavramalarını sağlayacak özelliktedir.

d. Alp Er Tunga sagusunda dile getirilen duyguları da dikkate alarak saguyu ezgiyle okuyunuz. Buradan yola çıkarak metni halk arasındaki hangi gelenekle ilişkilendirebiliriz. Defterinize yazınız.

İkinci metin altı sorunun (d) kısmı, öğrencilerin sagu şiirini ezgiyle okunmalarını istemektedir. Şiirin ezgiyle söylenişinde belli ahenk unsurları temaya göre şekillenir. Şiirin ezgiyle söylenmesi ahenk özellikleri ile ilgili olduğu için bu kısım da birinci kazanımla ilişkilidir. Şiirde dile getirilen duyguların, şiirin söyleyişine olan etkisi bu soruda da vurgulanmıştır. Bir insanın ölümünün diğer insanlar üzerinde bıraktığı duygularla yazılan şiirin söyleniş de ölüm duygusuna uygun olacaktır. Soru ile günümüzde de halk arasında varlığını sürdüren ağıt yakma geleneği ile sagunun dönemindeki işlevinin aynı olduğu öğrencilere kavratılmak istenmiştir.

3. Şiirdeki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız. Cümlelerinizi defterinize yazınız.

Sagu şiirine ait üçüncü metin altı soru ile öğrencilerden, şiirdeki deyimleri belirlemeleri ve cümle içinde kullanmaları istenmiştir. Bu belirleme deyimlerin şiire olan katkısının öğrenciler tarafından fark edilmesini sağlayacaktır. Deyimler duyguların dile getirilmesinde etkili olan kalıplaşmış ifadelerdir ve genellikle bir durumu daha net ifade etmek için kullanılırlar. Şiirde geçen deyimler üzerine çalışma yapılmasını sağlayan üçüncü metin altı soru üçüncü kazanıma uygundur

4. a. Saguda kullanılan edebî sanatlar aşağıda verilmiştir. Bu sanatların geçtiği yerleri bularak aşağıdaki bölüme yazınız.
b. Bu sanatların şiirin anlamı üzerindeki etkisi nedir? Tartışınız. Tartışma sonuçlarını defterinize yazınız.

Dördüncü metin altı soru, doğrudan şiirde kullanılan edebî sanatlar üzerinde öğrencilerin çalışma yapmasını sağlayacak bir sorudur. Bu nedenle sorunun programda yer alan ikinci kazanıma yönelik kitapta yer aldığı söylenebilir. Sorunun amacı, söz sanatlarını belirleyen öğrencilerin bu sanatların şiire katkısı üzerinde yorum yapmalarını sağlamaktır.

Bölümdeki ikinci metin, döneme ait şiir örneği olan koşuklardan seçilmiştir. *Koşuklara* ait dört **metin altı soruya** ve bir **etkinlik çalışmasına** yer verilmiştir.

1. Şiirlerde anlatılanları dikkate alarak yukarıdaki koşuklara birer ad bulunuz. Bulduğunuz adlardan en uygun olanını koşukların üzerine yazınız. 1. Etkinlik: Sınıf üç gruba ayrılır. Her grup koşuklardan birini hikâye eder. Sınıfta okunan hikâyelerden en beğenileni sınıf panosuna asılır.

Yukarıdaki birinci metin altı soru ve birinci etkinlik çalışması doğrudan programda yer alan kazanımlara yönelik çalışmalar değildir. Soruların, öğrencilerin İslamiyet öncesi şiirler olan koşukların konu ve temasını belirlemelerini sağlamak amacıyla kitaba alındığı düşünülmektedir.

2. a. Koşukların kafiye ve rediflerini bularak tahtaya yazınız. b. Koşukların ölçüsünü bularak aşağıdaki bölümlere yazınız. Koşukları duraklarına göre tekrar okuyunuz.
Ölçü: c. Koşukların özgün ve günümüz Türkçesine aktarılmış metinlerinden okuyunuz. İki okunuş arasındaki ahenk farklılığını belirleyiniz. ç. Ahenk özelliklerini belirlediğiniz koşukları besteleyerek sınıfta okuyunuz. |
|---|

Öğrencilerin koşuklar üzerinde kafiye, redif, ölçü ve durak bakımından inceleme yapmalarını isteyen ikinci metin altı soru, programda yer alan birinci kazanıma yöneliktir. Sagu örneğinde olduğu gibi koşuklar üzerinde de ahengi sağlayan unsurların öğrenciler tarafından belirlenmesi ve öğrencilere yaptırılacak bu belirleme aracılığıyla ahengin ses akışı, söyleyiş, ritim ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığının vurgulanarak konunun netleştirilmesi amaçlanmıştır.

3. Şiirdeki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız. Cümleleri defterinize yazınız.

Üçüncü metin altı soru ile bir metinde duyguları farklı şekillerde ifade etmeye yarayan ve kalıplaşmış sözler olan deyimlerin öğrenciler tarafından tespit edilmesi istenmiştir. Bu bağlamda soru, programda yer alan üçüncü kazanıma uygundur.

4. Koşuklarda kullanılan edebî sanatlar aşağıda verilmiştir. Bu sanatların geçtiği yerleri bularak aşağıdaki bölüme yazınız.

Sagu metnine yönelik metin altı soruda, öğrencilerin söz sanatlarını şiir üzerinde bulmaları ve türlerini belirlemeleri istenmiştir. Koşuklar üzerinde ise aynı çalışma farklı bir biçimde verilmiştir. Koşuklarda yer alan söz sanatlarının isimleri verilmiş ve öğrencilerin şiirde bu söz sanatlarını bulmaları istenmiştir. Soru bu açıdan programdaki ikinci kazanıma yöneliktir.

Bölümde “Anlama ve Yorumlama” adlı kısımda da şiirlere yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Bu kısımda metinler üzerinde öğrencilerin inceleme yapmasını sağlayacak iki çalışma sorusu ve iki etkinlik çalışması bulunmaktadır.

1. Yukarıda incelenen sagu ve koşuk metnini aşağıdaki ölçütlere göre karşılaştırınız.

İlk çalışma öğrencilerin, destan dönemine ait olan sagu ve koşuk metinlerini karşılaştırmalarını sağlayacaktır. Bu karşılaştırmanın yapılabilmesi için kitapta sagu ve koşuk metinlerinin benzerlik ve farklılıklarının yazılacağı bir tablo bulunmaktadır. Tabloda iki metnin her yönüyle karşılaştırılması için yeterli derecede ölçüte yer verilmiştir.

2. Aşağıda verilen metinlerden hareketle destan döneminin yaşayış, inanış, gelenek ve görenekleriyle ilgili çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Koşuk
Yigitlerig işletü
Yıgaç yemiş ırgatu
Kulan keyik avlatu
Bardam kılıp avnalım

Koşuk
Çagrı birip kuşlatu
Taygan ıdıp tışlatu
Tilki tonguz taşlatu
Erdem bile öglelim

Sagu
Ulşıp eren börleyü
Yırtıp yaka orlayu
Sıkırıp üni yurlayu
Sıgtap közi örtülür

Begler atın argurup

Kadgu anı torgurup
Mangzi yüzi sargarup
Kürküm angar türtülür.

Bölümdeki ikinci soruda, iki adet koşuk ve bir adet sagu verilmiş ve öğrencilerin bu metinlerden hareketle destan döneminin belli özellikleri üzerinde belirleme yapmalarını sağlamak hedeflenmiştir. Bu nedenle soru, programda yer alan altıncı kazanıma uygundur. Programda altıncı kazanıma ait açıklamalar ise şöyledir; “*Şiirlerde eski Türklerin yaşayış, inanış, gelenek ve göreneklerinin yansımaları çeşitli örneklerle açıklanır. Eski Türklerde şiir, dans ve ayinin birlikteliği vurgulanır.*”. Bu açıklama ile sorunun amacı daha açık hâle getirilmiştir. Türklerin göçebe hayatı yaşadığı döneme ait eserleri olan koşuk ve sagularda, dönemin yaşayışını belirten ifadelerin bulunması öğrencilerin çıkarımında bulunmasını kolaylaştıracaktır.

Bölümde yer alan üçüncü etkinlik çalışması, “Sözlü Edebiyat” adlı bölümün sonunda yer alan okul dışı etkinlikle bağlantılıdır. Okul dışı etkinlikle öğrencilere araştırma konusu verilmiş ve ders içi etkinlikte bu araştırmanın sonucunun öğrenciler tarafından sunulması istenmiştir.

1. Okul Dışı Etkinlik: Eski Türklerde şairlerin (kam, baksı, ozan, şaman) görev ve işlevlerini araştırınız.
1. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle eski Türklerde şairlerin (kam, baksı, ozan, şaman) görev ve işlevlerini sözlü olarak belirtiniz.

Birinci etkinlik çalışması, öğrencilerin eski Türklerde şairlerin üstlendiği misyonları öğrenmesi ve dönemi her yönüyle anlamaları bakımından önemlidir. Kam, baksı, ozan gibi eski Türklerdeki şairlerin toplum içerisinde farklı görevleri de vardır. Öğrencilerin, bu görevleri ve şairlerin toplum içindeki işlevini kavramlarını sağlayan etkinlik çalışması yedinci kazanıma uygundur. Kazanımın karşısında yer alan açıklama ile öğrencilerin yapacakları araştırma açık hâle gelecektir. Programda yedinci kazanımın karşısında yer alan açıklamalarla yukarıdaki ifadeler özetlenmiştir. “*Eski Türklerde şairlere verilen isimler (kam, baksı, oyun, ozan, şaman) açıklanır, bu isimlerin o günkü toplumda ifade ettiği anlamlara (hâkim, hekim, büyüücü, sanatçı, bilge) vurgu yapılır.*”.

Bölümde koşma ve ağıtın geçmişteki şekillerinin koşuk ve sagu olduğu belirtilmemiş ve öğrencilerin bu bilgiyi öğrenmelerini sağlayacak soru ve çalışmalara da yer verilmemiştir. Halk edebiyatının devam eden bir gelenek olduğunu öğrencilere hissettirmek açısından önemli olan bu durumun belirtilmemiş olması büyük bir

eksiklidir. Bölümde beşinci kazanıma ait herhangi bir çalışma yer almamaktadır. Beşinci kazanımda, öğrencilerin şiiri yorumlayacak düzeye gelecekleri ifade edilmiştir. Bu kazanıma yönelik çalışmalara yer verilmemesi eksiklik olarak değerlendirilmemiştir. Çünkü metinlere yönelik şekil ve içerik yönünden inceleme yapan öğrenciler, şiiri yorumlayacak düzeye ulaşacaklardır.

3.2.2.2.2. Olay Çevresinde Oluşan Metinler

Bölümde, sözlü edebiyat döneminde olay çevresinde oluşan metinler bulunmaktadır. Bu doğrultuda doğal ve yapma destanlara örnek olacak metinler seçilmiştir. Bölümde yer alan destan metinleri *Oğuz Kağan Destanı* ve *İlyada Destanı*'dır. Fakat biz Türk halk edebiyatı ürünü olduğu için Oğuz Kağan Destanı'na ait metin altı soruların kazanımlarla uygunluğuna dair incelemelerde bulunacağız.

OĞUZ KAĞAN DESTANI

Uygur Türkçesiyle

... Bolsıngıl tep tediler
 Anung angagusu uşbu turur
 Takı mundın song sevinç tapdılar
 K(e)ne künlerdin bir kün
 Ay Kagannug közü yarıp bodadı
 İrkek ogul togurdı
 Oşul ogulnung önglüki ırığı kök irdi
 Ağızı atat kızıl irdi
 Kozleri al sacları katları kara irdiler irdi
 Yaktı nepsikilerdin körüglügrek irdi
 ...

Günümüz Türkçesiyle

Oğuz Han'ın doğuşu:

...Olsun dediler.
 Onun resmi işte budur:
 Ondan sonra da yine sevinç ve neşe buldular.
 Yine günlerden bir gün
 Ay Kağan'ın gözü parladı; erkek oğul doğurdu.
 Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl,
 Gözleri ela, saçları ve kaşları kara idi.
 Perilerden daha güzeldi.
 Geldi ana göğsüne, aldı emdi sütünü,
 İstemedi bir daha içmek kendi sütünü
 Pişmemiş etler ister, at, yemek ister oldu!
 Etraftan şarap ister, eğlenmek ister oldu!
 Ansızın dile geldi, söyler, konuşur oldu!
 Kırk gün geçtikten sonra yürür oynaşır oldu!
 Öküz ayağı gibi idi sanki ayağı!
 Kurdun bileği gibi idi sanki bileği!
 Benzer idi omuzu tıpkı samurunkine!
 Göğsü de yakın idi, koca ayınkine!
 Bir insan idi, fakat tüylerle dolu idi!

Vücudunun her yeri, kıllarla dolu idi!
 Güder at sürüleri, tutar atlara biner!
 Daha bu yaşta iken çıkar avlara gider!
 Geceler günler geçti, nice seneler doldu!
 Oğuz da büyüyerek yahşi bir yiğit oldu!

Oğuz'un gençliği:

Bu çağda! Bu yerde!
 Bir büyük orman vardı, Oğuz yurdundan içre,
 Ne nehir ne ırmaklar akardı bu orman içre.
 Ne çok av hayvanları, ormanda yatar idi,
 Ne çok av kuşları da üstünde uçar idi!
 Ormanda yatar idi, çok büyük bir gergedan,
 Yer idi yaşatmazdı ne hayvan ne de insan!
 Basarak sürüleri, yer idi hep atları,
 Zahmet verir insana, alırdı hayatları!
 Vermedi hiç bir defa, insanoğluna aman,
 Öyle bir canavar ki işte böyle çok yaman!
 Oğuz Kağan derlerdi, çok alp bir kişi vardı,
 Avlarım gergedanı diye o yere vardı.
 Kargı, kılıç aldı kalkan ile ok ile,
 Dedi: Gergedan artık kendisini yok bile!
 Ormanda avlanarak bir geyiği avladı,
 Söğüt dalıyla onu bir ağaca bağladı.
 Döndü gitti evine sabah olmadan önce,
 Tanın ağarmasıyla geyiğine dönünce,
 Anladı ki gergedan, geyiği çoktan yuttu,
 Geyiğin yerine de yeni bir ayı tuttu.
 Çıkararak belinden Hanlık altın kuşağı,
 Ayıyı astı yine o ağaçtan aşağı.
 Yine sabah olmuştu, ağarmıştı artık tan,
 Geldi, baktı ki almış ayısını gergedan.
 Artık bu durum onu can evinden vurmuştu,
 Ağaca kendi gidip tam altında durmuştu!
 Gergedan geldiğinde Oğuz'u görüp durdu,
 Oğuz'un kalkanına gerilip bir baş vurdu!
 Kargıyla gergedanın başına vurdu Oğuz!
 Öldürüp gergedanı kurtardı yurdu Oğuz!
 Keserek kılıcıyla hemen başını aldı,
 Döndü gitti evine, iline haber saldı!
 Yine bir gündü gitti, gördü orda bir sungur,
 Konmuştu gergedanın barsağını yer durur.
 Yayıyla bir ok attı, ok sunguru öldürdü,
 Kesti başını sonra kendi kendine dedi:
 Gergedan hem geyiği hem de ayıyı yedi,
 Öldürdü kargım onu çünkü bu bir demirdi!
 Koskoca gergedanı bir küçük sungur yedi,
 Ok, yay öldürdü onu çünkü bu bir bakırdı!

Oğuz'un göğün kızı ile evlenmesi:

Yine günlerden bir gün:
 Oğuz Kağan bir yerde Tanrı'ya yalvarırken:
 Karanlık bastı birden, bir ışık düştü gökten!
 Öyle bir ışık indi, parlak aydan, güneşten!
 Oğuz Kağan yürüdü, yakınına ışığın,
 Oturduğunu gördü, ortasında bir kızın!
 Bir ben vardı başında, ateş gibi ışıdı,
 Çok güzel bir kızdı bu, sanki Kutup yıldızı!

Öyle güzel bir kız ki gülse gök güledurur!
 Kız ağlamak istese gök de ağlayadurur!
 Oğuz kızı görünce aklı gitti beyninden
 Kıza vuruldu birden, sevdi kızı gönülden
 Gebe kalmış idi kız, gün geceler dolunca,
 Gözleri aydın oldu, üç oğlancuk doğunca.
 Birinci oğlancuğa Gün adını koydular.
 İkinci oğlanaysa Ay adını buldular.
 Yıldız olsun üçüncü, diye memnun oldular!

Oğuz'un yerin kızı ile evlenmesi:

Ava gitmişti bir gün, ormanda Oğuz Kağan,
 Gölün ortasında bir tek ağaç uzuyordu.
 Ağacın kovuğunda, bir kız oturuyordu.
 Irmak dalgası gibi saçları dalgalıydı.
 Bir inci idi dişi, ağzında hep parlayan,
 Kim olsa şöyle derdi, yeryüzünde yaşayan:
 "Ah! Ah! Biz ölüyoruz! Eyvah! Biz ölüyoruz!"
 Der bağırır dururdu!
 Tıpkı tatlı sut gibi acı kımız olurdu!
 Oğuz kızı görünce aklı başından gitti,
 Nedense yüreğine kordan bir ateş girdi.
 Birinci oğlancuğa Gök adını koydular,
 İkinci oğlanaysa Dağ adını buldular,
 Deniz olsun üçüncü, diye memnun oldular.
 Oğuz bunu duyunca ilinde soy soylattı,
 Toy yaptı, şölen verdi, çok büyük toy toylattı!
 Yarlık (bağışlama, aman) verdi iline...

Oğuz Han'ın, Türklerin "Büyük Kağanı" olması:

Emir verdi Oğuz Han, kendinin iç iline,
 Toplandı halk sözleşti, koştı onun eline.
 Toy bitince Oğuz Han, verdi şu buyruğunu:
 "Ey benim beğlerimle ilimin ey budunu!
 Sizlerin başımıza, ben oldum artık kağan,
 Elimizden düşmesin ne yayımız ne kalkan!
 Damgamız olsun bize yol gösteren bir buyan!
 Alpler olun savaşta Bozkurt gibi uluyan!
 Demir kargılar ile ilimiz olsun orman!
 Av yerlerimiz dolsun, vahşi at ile kulan.
 Yurdumuz ırmaklarla denizlerle dolsun,
 Gökteki güneş ise yurdun bayrağı olsun,
 İlimizin çadırı, yukarıdaki gök olsun,
 Dünya devletim olsun, halkımız da çok olsun!"
 Ayrıca emir yazdı, dört tarafa Oğuz Han,
 Bildirdi elçilerle, öğrendi bunu her yan.
 Oğuz bu bildirisinde, buduna şöyle dedi:
 Mademki Uygurların benim "Büyük Kağanı"
 O halde sayılırım, ben bir dünya kağanı,
 Bana bağlıdır artık, dünyanın her dört yanı!
 Bana itaat etmek, sizlerden dileğimdir,
 Benim ağzıma bakıp durmanız isteğimdir!
 Bana kim baş ederse alırım hediyesin,
 Dost tutarım onu ben, her zaman bana gelsin!
 Kim ki ağzıma bakmaz, baş tutar olur bana,
 Ordumu çıkarırım, o düşman olur bana,
 Derim: Bir baskın yapıp ezeyim, bastırayım!
 Yok edeyim ben onu, ezeyim, astırayım!

Yine o çağda idi:

Altun Kağan adında başka bir kağan vardı,
Elçisini gönderip Oğuz Kağan'a vardı.
En nadir yakutlarla altın, gümüşler sundu,
Mücevherler gönderdi, saygı gösterip durdu.
En iyi hediye, sunarak dostluk kıldı.
Baş eğdi Oğuz Han'a hem de mutluluk kıldı.

Oğuz Han'ın Batıda İdil boyu akımları:

Urum Kağan derlerdi, ulu büyük bir kağan,
Oğuz'un komşusuydu sol yanında oturan.
Kentleri çok çok idi, sayısız orduları,
Dinlemezdi Oğuz'dan giden buyrukları.
Gitmez idi ardından, direnir durur idi,
"Sözümü tutmam!" diye söylenir durur idi.
Yarlık gönderdi Oğuz, yarlığın dinlemedi,
Oğuz başına koydu "Yok edeyim ben!" dedi.
Oğuz yola çıkarak bayraklarını açtı,
Muz Dağ eteklerini kırk günden sonra aştı.
Çadırları kurdurup derin uykuya daldı.
Tan ağarıyordu ki çadıra ışık daldı.
Bir erkek kurt göründü ışıktaki soluyarak.
Bir kurt ki gök yelesi. Bir kurt ki gömgök tüylü,
Bakıyordu Oğuz'a ışıktaki uluyarak
Döndü bu kurt Oğuz'a tıpkı bir insan gibi
Ağızdan sözler döktü, tıpkı bir lisan gibi
Dedi: "Ey! Ey! Oğuz ey! Bilirim ne dilersin!
Urum'un illerinde, savaş yapmak istersin.
Ey Oğuz! Askerini ben kendim güdeceğim.
Ordunun en önünde ben de yürüyeceğim."
Toplattı çadırını Oğuz duyunca bunu,
Ordusuna gidince hayretle gördü şunu:
Bir büyük erkek kurt, askere öncü gibi!
Gök tüyü gök yelesi, yol veren izci gibi!
Yürür durur önlerden!
Nihayet durdu bir gün, nice sonra günlerden,
Duruverdi Oğuz'un ordusu da ardında,
Bir nehir vardı burda, İdil - Müren adında.
Savaş başladı birden, nehrin kıyılarında,
Ok ile kargı ile Kara Dağ sırtlarında.
Askerler arasında çok çok vuruşma oldu,
Halkın gönlü bunaldı, kalplere kaygı doğdu.
Bu vuruşma, dövüşme öyle yaman oldu ki
İdil - Müren'in suyu, kıpkızıl kanla doldu!
Oğuz Kağan başardı, Urum Kağan da kaçtı,
Kağanlığını aldı, halkı iline kattı.
Oğuz Han'ın otağı, ganimetlerle doldu,
Ölü, diri ne varsa onun tutsağı oldu.

Oğuz Han'ın Kıpçak Akını:

Uruz adlı kardeşi, vardı Urum Kağan'ın,
Uruz Bey'in oğlu da kurtarıverdi canın.
Uruz Bey göndermişti oğlunu bir şehre,
Dağ başında kurulmuş gizlenmiş bir nehre.
Uruz Bey dedi ona: " Kenti korumak gerek!
Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek!
Vuruş bittikten sonra halkını al gel!" dedi
Oğuz bunu duyunca ne içti ne de yedi.

Oğuz aldı ordusun, hemen bu şehre yetti.
 Uruz Bey'in oğlundan, Oğuz'a elçi gitti.
 Çok çok altın gümüşle, hediye inci gitti.
 Dedi: "Ey Oğuz Kağan! Sen benim kağanımsın!
 Babam bu kenti verdi." dedi: "Sen benim oğlumsun!"
 "Sakla bu kenti bana, bunu korumak gerek!
 Vuruş bitinceye dek şehri saklamak gerek!
 Harpten sonra kentini al emrine bana gel!"
 Bu Uruz Bey'in oğlu, sözüne devam etti:
 "Düşmanı ise eder Oğuz Kağan'ın babam,
 Beni hiç suçlamayın, suçluysa eder atam!
 Ben seninleyim her an, emrine bağlanmışım,
 Emrini emir bilip sana bel bağlamışım!
 'Kut'umuz olsun sizin, kutlu devletimizin,
 Soyunuzdandır bizim, tohumu neslimizin!
 Tanrı buyurmuş size 'Yeryüzünü al!' diye
 Başımla 'kut'umu da veriyorum al diye!
 Hediyeler gönderip vergini sunacağım,
 Dostluktan çıkmayacak, karşında duracağım!"
 Bu yiğidin hoş sözü Oğuz'u sevindirdi,
 Uruz Bey'in oğluna gülerek yarlık verdi.
 Dedi: Bana çok altın, çok hediye sunmuşsun,
 Şehrini kentini de çok iyi korumuşsun.
 Kentini saklayarak iyi korudun diye
 "Saklap" adını verdim, sana ad olsun diye.
 Dostluk kıldı Oğuz Han, sonra ordusun aldı,
 İdil nehrine gelip kıyılarında kaldı.
 İdil denen bu ırmak, çok çok büyük bir suydu,
 Oğuz baktı bir suya, bir de beylere sordu:
 "Bu İdil sularını, nasıl gececeğiz biz?"
 Orduda bir bey vardı, Oğuz Han'a çöktü diz,
 Uluğ Ordu Bey derler, çok akıllı bir erdi,
 Bu yönde Oğuz Han'a yerince akıl verdi.
 Baktı ki yerde bu bey, çok ağaç var, çok da dal,
 Kesti biçti dalları, kendine yaptı bir sal.
 Ağaç sala yatarak geçti İdil nehrini,
 Çok sevindi Oğuz Han, buyurdu şu emrini:
 "Kalıver sen burada, oluver bir sancak bey!
 Ben dedim öyle olsun, densin sana "Kıpçak"
 Bey."
 Oğuz orduya geldi, yol erlere göründü,
 Yürümeye başlarken kurt onlara göründü.

"Karluk" Türk Boylarının Türeyişi:

Bir kurt ki erkek bir kurt!
 Gök tüylü, gök yeleli!
 Bu kurt döndü Oğuz'a, bakmadan sağa sola,
 Dedi: "Ey Oğuz şimdi, ordunu çıkar yola!
 Halkını, beylerini, atlandır çıkar yola,
 Baş çekip göstereyim, doğru yol nerde ola!"
 Oğuz Kağan baktı ki erkek kurt önden gider,
 Ordunun öncüleri, bozkurdu gözler gider.
 Oğuz bunu görünce ne çok sevinmiş idi,
 Alaca aygırına severek binmiş idi.
 Apalaca aygırın, Oğuz severdi özden
 Ama at dağa kaçtı, kayboldu birden gözden.
 Bu dağ buzlarla kaplı, çok büyük bir dağ idi,
 Soğğun şiddetinden başı da apak idi,

Ne yorgunluk ne soğuk eritmez idi ona,
 O bey dağlara girdi, dokuz gün erdi sona,
 Aygırı yakaladı memnun etti Oğuz'u,
 Atamadı üstünden dağlardaki soğuğu,
 Olmuştu kardan adam, kar ile sarılmıştı,
 Oğuz onu görünce gülerek katılmıştı.
 Dedi: "Baş ol beylere sen de artık burda kal!
 Sana "Karluk" diyeyim, ölmeyen adını al!"
 "Çok çok mücevher ile hediye verdi ona,
 Soyurgadı Karluk'ı devam etti yoluna.

"Kalaç" Türk Boylarının Türeyişi:

Oğuz yolda giderken ağzında kaldı eli,
 Çok büyük bir ev gördü, gümüşten pencereleli.
 Duvarları altından, demirdendi çatısı,
 Anahtarı da yoktu, kapalıydı kapısı.
 Tömürdü Kağul adlı bir er, arana durdu,
 Becerikli bir erdi, Oğuz ona buyurdu:
 "Sen burda kalacaksın, kapıyı açacaksın,
 Eve girdikten sonra, orduma varacaksın!"
 Bu ere de Oğuz Han, dediği için "Kal! Aç!"
 Böyle münasip gördü, adına dedi "Kalaç!"

Cürced Akını ve "Kağlı" Türk Boylarının Türeyişi:

Yine günlerden bir gün:
 Gök tüylü gök yelesi bozkurt kaybolmuş idi,
 Oğuz bunu görünce o yerde durmuş idi.
 Anladı ki bu yerde otağı kurmak gerek,
 Tarlasız, çorak yerde düşmanı vurmak gerek.
 Cürced adlı bu ilin çok büyük otlakları,
 Çok malı, çok sığırı, vardı pek çok atları.
 Çok altın çok gümüşler, vardı Cürced Kağan'da.
 Sayısız mücevherler, bulunurdu hep onda.
 Cürced Kağan'ı aldı, halkıyla ordusunu,
 Geldi karşılamaya, Oğuz Han ulusunu
 Ok ile kılıç ile döktü düşman kanını,
 Baş geldi Oğuz Kağan, bastı Cürced Han'ını
 Oğuz öldürdü onu, kesti hemen başını,
 Boldu ganimetleri, tabi kıldı halkını.
 Oğuz'un askerleri, halkıyla maiyeti
 Aldılar topladılar, sayısız ganimeti.
 Az geldi atlar ile öküz ve katırları,
 Yükleri taşımaya, harpte alınmışları.
 Oğuz'da bir er vardı, akıllı tecrübeli,
 Barmaklığ Çosun Billig, yatkındı işe eli.
 Yapıp koydu içine bir kağrı arabası,
 Harpte ne alınmışsa Oğuz'un bu ustası.
 Kağrıyı çekmek için canlı öne koşuldu,
 Cansız ganimetlerde üzerine konuldu.
 Oğuz'un beyleriyle halkı buna şaşırды,
 Onlar da kağrı yaptı, benzeterekten ona.
 Kağrıları yürür iken derlerdi: "Kağrı! Kağrı!",
 Bunun için de dendi, bu halka artık "Kağrı".
 Oğuz bunu görünce güldü kahkaha ile,
 Dedi: "Cansızı çeksın, canlılar kanda ile!
 Adın Kağrıluğ (Kağrı) olsun, belgeniz de
 araba!"

Bıraktı onları da gitti başka tarafa.

Oğuz Han'ın Güney Akınları:

Gök yeledi, gök tüylü, göründü kutsal bozkurt,
Hint (Sındu), Tangut illeri de oldu Oğuz'a bir yurt.
Oğuz yürüyüp gitti, Suriye (Şağam)'nin yoluna,
Baş kesti, savaş yaptı, kattı kendi yurduna.
Söz dışında kalmasın bilsin bunu da herkes:
Güneyde Barkan adlı bir il var idi bu kez.
Av kutları çok olan zengin bir bucak idi,
Vahşi hayvan yurduydum, havası sıcak idi.
Mücevher, gümüşü çok altını da paradır,
Halkın yüzünün rengi, Tanrı'dan kapkaradır.
Bu yerin kağanının adına derler Masar,
Oraya giden Oğuz, yaman vuruşur, basar.
Savaşı kazanınca Masar Kağan da kaçır,
Alıp onun yurdunu kendi yurduna katar.
Sayısız at, mal alır dostları hep sevinir,
Döner evine gider, düşmanları yerinir.

Oğuz Han'ın Altı Oğluna Hanlık Vermesi:

Söz dışında kalmasın, bilsin herkes bu işi,
Oğuz Han'ın yanında, vardı bir koca kişi.
Sakalı ak, sacı boz, çok uzun tecrübeli,
Asil bir insan idi, akıllı, düşünceli.
Unvanı Tüşimel'di, yani kağan veziri,
Uluğ Türük'tü adı, Oğuz'un seçme eri.
Altından bir yay gördü uyur iken uykuda,
Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da.
Ta doğudan batıya altın yay uzanmıştı.
Üç gümüş ok kuzeye sanki kanatlanmıştı.
Anlattı Oğuz Han'a uyanınca uykudan,
Rüyayı tabir etti içindeki duygudan.
Dedi: "Bu düşüm sana, dirlik düzenlik versin!
Hakanıma inşallah birlik güvenlik versin.
Rüyada ne gördüysem, Gök Tanrı'nın sözüyle,
Seni de öyle yapsın, Tanrı kutsal özüyle!
Yeryüzünün ki hepsi dolup taşar boyuna,
Tanrım, bağışlayıver! Oğuz Kağan soyuna!"
Oğuz Han çok beğendi, Uluğ Türük'ün sözün,
Öğüt ver, dedi bana; tuttu onun öğüdün.
Sabah olunca gördü, kendinden büyükleri,
Çağırarak getirtti kendinden küçükleri.
Dedi: "Hey! Gönlüm benim! Avlansana haydi der!
Başa geldi ihtiyarlık, cesaretin hani der!
Gün, Ay ve Yıldız sizler, gidin gün doğusuna,
Gök, Dağ ve Deniz siz de gidin gün batısına!"
Oğuz Han oğulları, bunu hemen duyunca
Gitti ucu doğuya, ucu batı boyunca.
Av avlayıp, kutlanan Gün ile Yıldız ve Ay,
Buldular yolda birden, som altından tam bir yay.
Sundular Oğuz Han'a, Han sevindi hem güldü,
Aldı bu altın yayı, kırarak üçe boldu.
Dedi: "Ey oğullarım! Kullanın bir yay gibi,
Oklarımız eritsin, göğe dek bu yay gibi!"
Av avlayıp, kutlanan, Dağ ile Deniz ve Gök,
Buldular yolda birden, som gümüşten tam üç ok.
Sundular Oğuz Han'a, Han sevindi, hem güldü,

Aldı üç gümüş oku, kırarak üçe boldu,
Dedi: "Ey oğullarım! Sizlerin olsun bu ok,
Yay atmıştı onları, olun siz de birer ok!"

Oğuz Han'ın Büyük Bir Şölen Vermesi:

Bunu diyen Oğuz Han çağırdı kurultaya,
Bey geldi, halkı geldi, selam verdi otağa.
Kırk kulaç bir direk, sağa dikip sağladı,
Direğin üzerine altın bir tavuk koyup
Direğin altına da bir ak koyun bağladı.
Kırk kulaç bir direk de sola dikip solladı,
Direğin üzerine gümüş bir tavuk koyup
Direğin altına da kara koyun bağladı.
Sağ yanında Bozoklar, sol yanında da Üçok,
Oturup eğlendiler, kırk gün kırk geceden çok.
Yediler hem içtiler, erip muratlarına,
Oğuz böldü yurdunu, verdi evlatlarına.
Dedi: "Ey oğullarım!
Ne vuruşmalar gördüm! Ne çok sınırlar aştım!
Ben ne kargılar ile, ne okları fırlattım!
Ne çok atla yürüdüm! Ne düşmanlar ağlattım!
Nice dostlar güldürdüm!
Ben ödedim çok şükür
Borcumu Gök Tanrı'ya!
Veriyorum artık ben, sizin olsun bu yurdum!"

Bahaeddin ÖGEL
Türk Mitolojisi

Oğuz Kağan Destanı adlı metin ve bu destan metnine yönelik verilen çalışmalar, programdaki belli kazanımlar doğrultusunda kitapta yer almıştır. **Kazanımlar** aşağıdaki gibidir:

1. *Destanın oluşumuyla ilgili açıklamalar yapar.*
2. *Destanın kurmaca olmasının nedenini açıklar.*
3. *Destanın olay örgüsünü inceler, özelliklerini belirler.*
4. *Destanda olay örgüsüne kaynak olabilecek olayın zamanını belirler.*
5. *Türk destanlarını, tarihî olayları ve olağanüstü öğeleri dikkate alarak gruplandırır.*
6. *Destanda zaman ve zamanın anlatımını inceler.*
7. *Destandaki kişilerin olay örgüsündeki işlevlerini belirler, özelliklerini açıklar.*
8. *Destanda mekân ve mekânın anlatımını inceler.*
9. *Destanda mekânın işlevini belirler.*
10. *Destandaki mekânda, zamanda, olay örgüsünde, kişilerde ifade edilen olağanüstü öğeleri belirler.*
11. *Destanın temasını bulur, temanın tarihle, insanlıkla, mitoloji ve hayatla ilişkisini*

açıklar.

12. *Destan temasının insandaki evrensel özellikleri nasıl ifade ettiğini açıklar.*
13. *Destanın kim tarafından kime anlatıldığını belirler.*
15. *Destan dilinin oluşumunu açıklar.*
16. *Destan diliyle doğal dili karşılaştırır.*
17. *Destanda edebî dilin oluşmaya başladığını far eder.*
18. *Destanda öğretici metin işleviyle sanat metni işlevinin bir arada bulunup bulunmadığını tartışır.*
19. *Destanı, dönemin tarihî, siyasî ve kültürel yapısıyla ilişkilendirir.*
20. *Türk destanlarını birbiriyle ve diğer kültürlerin destanlarıyla tema ve kişiler bakımlarından karşılaştırır.*
21. *Destanların günümüz edebiyatına yansımalarını açıklar.*
22. *Destanları bugünkü olay esasına bağlı diğer metinlerle karşılaştırır.*
23. *İncelenen destanlardan hareketle destanların özellikleriyle ilgili genellemeler yapar.*
24. *İncelenen metinlerden hareketle sözlü edebiyatın özellikleriyle ilgili genellemeler yapar. (MEB, 2005: 66-67-68)*

Bölümde, kazanımlar doğrultusunda *Oğuz Kağan Destanı* adlı metne yönelik sekiz **metin altı soruya** ve dört **etkinlik çalışmasına** yer almaktadır. Soru ve etkinlik çalışmaları aşağıdaki gibidir:

1. Oğuz Kağan Destanı'ndaki olay örgüsüne genel olarak baktığınızda hangi olayları görmektesiniz? Sözlü olarak ifade ediniz.

Doğrudan olay örgüsünün belirlenmesini isteyen birinci metin altı soru, programda yer alan üçüncü kazanımla bağlantılıdır.

2. Oğuz Kağan'ı aşağıda verilen tip çözümleme tablosuna göre inceleyiniz.

TİP ÇÖZÜMLEME TABLOSU

TİP ADI	Oğuz Kağan
-Tip nasıl bir insandır?	
-Tip durağan mıdır, dinamik midir?	
-Destanın hangi kısmı sizin tip hakkında böyle düşünmenize neden oldu?	
-Sosyal ortam ve çevre bu tipi nasıl etkilemiştir?	
-Bu tipin sizin toplumsal yapınızdan farkı var mı?	
-Bu tipin diğer tipler üzerinde etkisi var mı?	
-Tip kendi kişiliğinin farkında mı?	
(Yani sizin düşündüklerinizi kendi hakkında	

düşünüyor mu?)

-Sizce gerçek hayatta bu tip gibi davranan biri olabilir mi?

İkinci metin altı soru, doğrudan programda belirtilen bir kazanıma yönelik değildir. Öğrencilerden, destanın ana kişisi olan Oğuz Kağan'ın tip tahlilini yapmaları istenmiştir. Tip çözümleme tablosunda yer alan sorulardan hareketle öğrenciler tarafından Oğuz Kağan tipinin özellikleri belirlenecektir.

3. a. Oğuz Kağan Destanı'na başka bir ad vermek isteseydiniz sizin için hangi ad uygun olurdu? En uygun adı tahtaya yazınız.
b. Oğuz Kağan Destanı'nda temayı en iyi yansıtan cümleler bularak tahtaya yazınız. Yazdıklarınızdan yola çıkarak temayı belirleyiniz.

Destanın temasının belirlenmesini isteyen üçüncü metin altı soru, on birinci kazanımın “*Destanın temasını bulur,*” kısmına bağlıdır. Kazanımın devamında ifade edilen “*Temanın tarihle, insanlıkla, mitoloji ve hayatla ilişkisini açıklar.*” kısmına yönelik yukarıdaki soruda ve diğer sorularda herhangi bir ifade yer almamaktadır. Kazanımdaki bu ifade kitaba ve dolayısıyla metne ait çalışmalara yansıtılamamıştır. Sorunun (a) kısmında, öğrencilerden metne uygun farklı bir başlık bulmaları istenmiştir. Öğrencilerin bunu yapabilmeleri için metnin temasını belirlemiş olmaları gerekmektedir. Çünkü metin başlığı, metnin teması doğrultusunda belirlenecektir. Sorunun (b) kısmında metnin temasını belirlemeye yardımcı olacak cümlelerin öğrenciler tarafından belirlenmesi istenmiştir.

5. Oğuz Kağan Destanı'nda anlatılan zamanı, mekânı ve kişileri inceleyiniz. İnceleme sonuçlarını aşağıda belirtildiği şekilde tabloya yazınız.
Zaman	Zamanın Anlatımı
Mekân	Mekânın anlatımı
Kişiler	Kişilerin Olay Örgüsündeki İşlevi

Beşinci metin altı soru, öğrencilerin destan metnini zaman, mekân ve kişiler bakımından incelemelerini sağlayacaktır. Sorunun, zamanın, mekânın ve kişilerin belirlenmesi ile sınırlı tutulmaması, belirlenen unsurların anlatımları ve olay örgüsündeki işlevlerinin belirlenecek olması önemlidir. Soru, programdaki dört kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır. Sorunun, metindeki zaman ve metinde zamanın anlatımı ile ilgili kısmı altıncı kazanıma, mekânla ve mekânın anlatımı ile ilgili kısmı sekizinci kazanıma, metindeki kişiler ve kişilerin olay örgüsündeki işlevi ile ilgili

kısmı ise sekizinci kazanıma yöneliktir.

Öğrencilerin destan metnindeki kişileri belirlemelerine ve bu kişilerin olay örgüsündeki işlevlerini fark etmelerine yardımcı olacak açıklama yedinci kazanıma bağlı olarak programa eklenmiştir. Bu açıklama “*Destandaki kişilerin tarihle ve tanrılarla ilişkisine, olağanüstü güçlerine vurgu yapılır.*” şeklindedir. Sorunun öğrencileri destan metnindeki kişiler üzerinde inceleme yapmaya yönlendiren kısmı ile öğrencilerin, genellikle Türk destanlarının ana kahramanı olan “alp tipi” üzerinde yoğunlaşmalarını ve bu tipin destanın oluşmasını sağlayan olay örgüsündeki işlevini fark etmelerini sağlayacak nitelikte olduğu düşünülmektedir. Örnek metin olarak seçilen *Oğuz Kağan Destanı*’nda da bu alp tipinin özelliklerini belirlemek oldukça kolay olacağından metin, öğrencilerin bu tipin özelliklerini belirlemeleri konusunda onlara yardımcı olacaktır.

<p>6. a. Oğuz Kağan Destanı’ndaki olağanüstü öğeleri bularak tahtaya yazınız
b. Oğuz Kağan Destanı’nda olağanüstü öğelerin fazlaca kullanılmasının sebebi nedir? Açıklayınız.</p> |
|---|

Destan metninde bulunan olağanüstü öğelerin öğrenciler tarafından belirlenmesini ve bu öğelerin destan metninde yoğun olarak kullanılma nedenlerinin açıklanmasını isteyen altıncı metin altı soru, onuncu kazanıma yöneliktir. Öğrencilerin destandaki mekânda, zamanda, olay örgüsünde, kişilerde ifade edilen olağanüstü öğeleri belirlemeleri, onların destan metinlerinin genel özelliklerini anlamaları bakımından önemlidir. Oğuz Kağan’ın doğumundan itibaren sahip olduğu olağanüstülükler metinden tespit edilebilir. Altıncı metin altı soru, öğrencilerin destan metinlerinin yapısı gereği olağanüstü olay ve kişilerden bahsettiğini, destanın geçtiği zaman ve mekânın da olağanüstü özelliklere sahip olduğunu fark etmelerini sağlayacaktır.

8. Oğuz Kağan Destanı kim tarafından anlatılmaktadır? Sözlü olarak ifade ediniz.

Oğuz Kağan Destanı adlı metne ait sekizinci metin altı soruda, destanların bir anlatıcısı olup olmadığı öğrencilere sorulmuştur. Soru, sözlü edebiyat ürünleri olan destanların anlatıcılarının olduğunu ve belli anlatma kurallarına bağlı kalınarak, belli ortamlarda anlatıldığını öğrencilere kavratmaktadır. Sekizinci metin altı soru ile öğrencilerin sözlü edebiyat döneminde oluşan eserlerin, anlatıcılar sayesinde kuşaktan kuşağa aktarıldığını ve yine sözlü edebiyat döneminde destan anlatıcıları tarafından,

destanın kimlere anlatıldığını öğrenmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Soru on üçüncü kazanıma yöneliktir. On üçüncü kazanımla birlikte programda yer alan yedi kazanımı da kapsayan (13-20) ve programda on üçüncü kazanıma bağlı olarak verilen etkinlik önerisi şu şekildedir: “*Öğrenci grupları 13 numaralı kazanımdan 20 numaralı kazanıma kadar belirtilen hususları ders kitabındaki metinlerde ararlar. Tespitlerini arkadaşlarıyla paylaşırlar.*”

Öğrencilerin destan anlatıcısı ve destanı dinleyen kişiler üzerinde yorum yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla, programda on üçüncü kazanıma ait açıklamaya yer verilmiştir: “*Anlatıcının özellikleri ve bakış açısı üzerinde durulur. İdeal hedef kitleyi kimlerin oluşturduğu vurgulanır. Henüz zümreleşmenin gerçekleşmediği belirtilir.*”.

Bölümde, destan metinleri üzerinde öğrencilerin inceleme yapmasını sağlayan altı etkinlik çalışması bulunmaktadır. Bu etkinliklerden bazıları bir önceki bölümde verilen okul dışı etkinliklerle bağlantılıdır. Önce okul dışı etkinliklerle bağlantılı olan etkinlik çalışmalarını inceleyeceğiz.

Bölümde yer alan iki numaralı etkinlik çalışması ve bağlı olduğu okul dışı etkinlik aşağıda verilmiştir.

2. Okul Dışı Etkinlik: Oğuz Kağan’ın Türk tarihinin hangi zaman diliminde yaşadığını araştırınız.
2. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle Oğuz Kağan’ın, Türk tarihinin hangi döneminde yaşadığını belirtiniz.

Etkinlik çalışmasında, destanda olay örgüsüne kaynak olabilecek olayların ne zaman yaşandığı üzerinde durulmuştur. Bu nedenle soru dördüncü kazanımı karşılamaktadır. Destandaki olayların ana kahramanı olan Oğuz Kağan’ın Türk tarihinin hangi döneminde yaşadığını belirlemek, destandaki olayların da zamanını belirlemeye yardımcı olacaktır. Soru ile öğrencilere destan kahramanlarının tarihin herhangi bir döneminde yaşamış olabileceğini sezdirme amaçlanmıştır.

3. Okul Dışı Etkinlik: Peyami Safa’nın “Fatih-Harbiye” romanını ve Ömer Seyfettin’in “Pembe İncilli Kaftan” hikâyesini okuyunuz. Bu eserlerin anlatım özelliklerini, olay örgüsünü, kahramanlarını, zamanını belirleyiniz. Sonuçları defterinize yazınız.
3. Etkinlik: Okuduğunuz Peyami Safa’nın “Fatih-Harbiye” romanını, Ömer Seyfettin’in “Pembe İncilli Kaftan” hikâyesini ve Oğuz Kağan Destanı’nı

aşağıdaki ölçütlere göre karşılaştırınız. Sonuçları aşağıda verilen şablon doğrultusunda renkli kartona yazarak sınıf panosuna asınız.

Üçüncü etkinlik çalışması, öğrencilere destanın kurmaca olmasının nedenlerini sezdirmeye yöneliktir. Hikâye, roman ve destan türlerini olay örgüsü, zaman, kişiler ve anlatım özellikleri bakımından inceleyecek olan öğrenciler belli sonuçlara ulaşacaklardır. Diğer türlere nazaran destanda yer alan kişilerin olağanüstü özelliklere sahip olması, destan zamanının net bir zaman olmadığı ve anlatımının diğer anlatı türlerinden farklı olması öğrencilerde destanın kurmaca olduğu fikrini uyandıracaktır. Roman ve hikâye türleri de kurmaca olabilirler; fakat öğrenciler, onların gerçek veya gerçekte yaşanacak olayların anlatıldığı türler olduğunu, okunan hikâye ve roman örnekleri ile fark edeceklerdir. Üçüncü etkinlik çalışması, ikinci kazanıma uygundur.

4. Etkinlik: İçerisinde olağanüstü figürler bulunan film ve resimlerdeki kahramanları destan kahramanlarıyla karşılaştırınız. Destan kahramanlarının resim veya karikatürlerini çiziniz. Buradan hareketle destandaki olayların gerçeklikle ilişki olup olmayacağını nedenleriyle tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Dördüncü etkinlik çalışması, öğrencilerin olağanüstü kişi ve olaylardan oluşan destanların gerçekte yaşanamayacağını ve bu olağanüstülüklerin destanın anlatım özelliği olduğunu fark etmeleri bakımından önemli bir etkinliktir. Destan metnindeki kahramanların günümüzde var olan film ve resimlerdeki kahramanlarla eşleştirilmesi veya karşılaştırılması öğrencilerin destan metninin özelliklerini ve oluşumunu kavramalarını kolaylaştıracaktır. Dördüncü etkinlik çalışması, birinci kazanımla ilişkilidir. Programda birinci kazanıma bağlı olarak verilen etkinlik önerisi ile dördüncü etkinlik çalışması açıklanmıştır. Kazanıma ait etkinlik önerisi şöyledir: “*Destan konusu işlenirken, öğretmen ve öğrenciler sınıfa, içerisinde olağanüstü figürler bulunan film ve resimler getirirler. Öğrenciler gruplar hâlinde destan kahramanlarıyla resim ve filmlerdeki figürleri karşılaştırır, destan kahramanlarının resim veya karikatürlerini çizerler. Destandaki olayın gerçeklikle ilişkisi olup olmayacağı nedenleriyle tartışılır.*”.

5. Etkinlik: Öğrenci grupları Oğuz Kağan ve İlyada Destanı’nda aşağıdaki etkinlikleri gerçekleştirirler. Sonuçları defterlerine yazarlar.

1. Toplumda zümreleşmenin gerçekleşmediği göz önünde bulundurarak destan anlatıcısının özellikleri ve bakış açısını tespit ediniz.
2. Destan dilinin özelliklerini bulunuz.
3. Destan dilindeki mitolojik öğelerin, dinî törenlerin, musikinin ve hayatla mücadelen bu dile etkilerini inceleyiniz.
4. Destan dili ile doğal dili karşılaştırınız.

5. Destandan ve herhangi bir romandan bir bölüm okuyarak her iki metni dil ve anlatım bakımından karşılaştırınız.
6. Destanlarda amaç sanat yapmak mıdır, toplumu eğitmek midir? Tartışınız. Sonuçları tahtaya yazınız.
7. Destanın, dönemin tarihî, siyasi ve kültürel yapısıyla bağlantısını inceleyiniz. Destanlardaki tarihî olay ve kişilerin hayal gücüyle nasıl zenginleştiğini tespit ediniz.
8. Destanlarda tema ve kişiler bakımından karşılaştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.

Beşinci etkinlik çalışması, programda yer alan yedi kazanımı kapsayan bir çalışmadır.

Etkinliğin birinci çalışması, on üçüncü kazanım doğrultusundadır. İkinci ve üçüncü çalışma, on dördüncü ve on beşinci kazanımları kapsayacak niteliktedir. İkinci ve üçüncü çalışma öğrencilerin, destanın kendine has dil özelliği olduğunu ve destanların ortaya çıktığı dönemdeki hayatın da destan dilinin oluşumunda etkili olduğunu fark etmeleri bakımından önemlidir. On beşinci kazanıma ait açıklama programda, “*Destan dilinde mitolojik öğelerin, dinî törenlerin, musikînin ve hayatla mücadelenin etkileri vurgulanır.*” şeklinde ifade edilmiştir. İnsanların yaşadıkları coğrafya, oluşturdukları kültür öğeleri, hayalleri gibi özellikler onların dilini ve dille oluşturdukları sözlü veya yazılı eserleri etkilemektedir. Dördüncü çalışma, on altıncı kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır. Çalışmada, öğrencilerin konuşma dili ile destan dilini karşılaştırmaları istenmiştir. Çalışma, öğrencilerin destan dilinin özelliklerini fark etmelerini sağlayacaktır. Beşinci çalışma programdaki on yedinci kazanıma yönelik kitapta yer almıştır. Dördüncü çalışma aracılığıyla doğal dil ile destan dilini karşılaştırma imkânı bulan öğrencilerin ulaşacağı sonuçlar, beşinci çalışma için de önem taşımaktadır. On yedinci kazanıma ait programda yer alan etkinlik önerisi, etkinliğin beşinci çalışmasını destekler niteliktedir. Önerilen etkinlik şu şekildedir: “*Öğrencilere destandan ve herhangi bir romandan birer bölüm okutulur. Dil ve anlatım bakımından karşılaştırılır.*”. Sözlü edebiyat döneminin ürünlerinden olan destanların dili ile günümüzün ürünleri olan romanların karşılaştırılması ile aradaki farklı anlatım ve dil özelliklerinin öğrenciler tarafından sezilmesi istenmiştir. Aynı zamanda bu çalışma ile sözlü edebiyat döneminin günlük dilinden ayrı olarak, edebî dil özelliği gösteren eserlerinin destanlar olduğunu öğrencilerin fark etmesi sağlanacaktır. Altıncı çalışma, on sekizinci kazanıma yöneliktir. Destanların oluştuğu dönemdeki işlevlerini, öğrencilerin tartışmasına açan etkinlik çalışmasının altıncı sorusu, öğrencilerin

destanların ortaya çıktığı döneme ait sosyal, kültürel vb. özellikleri öğrenmelerini de sağlayacaktır. Destanlar oluşma süreçlerinde sanatsal bir özellik göstermeler de anlatılmaya başladıkları dönemde anlatıcıların katkısıyla sanatsal işlevleri oluşmuştur. On sekizinci kazanıma ait açıklama programda şöyle ifade edilmiştir: “*Toplumda iş bölümünün gerçekleşmediği; hayalin, akılla ilgili davranışlarda hâkim olduğu vurgulanır.*”. Yedinci çalışma ile öğrencilerden destan metinlerini destanların oluştuğu dönemin yapısıyla ilişkilendirmeleri istenmiştir. Çalışma bu bağlamda, on dokuzuncu kazanıma uygundur. Kazanıma ait, “*Destanlarda tarihsel olay ve kişilerin hayalin imkânlarıyla zenginleştirildiği vurgulanır.*” şeklindeki açıklamayla öğrencilerin dikkatinin çekilmesi gereken nokta belirtilmiştir. Çalışma ile öğrencilerin, destanları oluşturan temel olay gerçek olsa bile destanların anlatımı sırasında onlara olağanüstülükler katılarak, hayali öğelerle zenginleştirildiklerini kavramaları amaçlanmıştır. Etkinliğin sekizinci ve son çalışması, yirminci kazanımın kitaba yansımadır. Çalışmanın amacı, öğrencilerin farklı milletlere ait destanlar üzerinde inceleme yapmalarını ve bu inceleme sonuçlarından hareketle çıkarımda bulunmalarını sağlamaktır. Programda kazanımı netleştiren, “*Destanların yapı, tema, dil ve anlatım bakımından karşılaştırılması sağlanır.*” açıklamasına yer verilmiştir.

Öğrencilerin, verilen metinler üzerinde bu incelemeleri yaparak farklı milletlere ait destanları karşılaştırmaları ve destan metinlerinin birbirinden farklı olan yönlerini sezmeleri sağlanacaktır. Aynı zamanda öğrencilerin, farklı milletlere ait olsalar da destanların temel özelliklerini koruduğu sonucuna varacağı da düşünülmektedir.

6. Okul Dışı Etkinlik: Yapma destan ve doğal destan kavramlarını araştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.   6. Etkinlik: Araştırma sonuçlarını ve aşağıdaki yapma destanı dikkate alarak doğal destan ile yapma destanı karşılaştırınız. Sonuçları benzerlik, farklılık tablosuna yazınız.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olarak öğrencilerin yapma destan ve doğal destan üzerinde inceleme yapmasını sağlayan altıncı etkinlik çalışmasında, yapma destan örneği olarak Fazıl Hüsnü Dağlarca’ya ait *Üç Şehitler Destanı* adlı metin verilmiştir. Etkinlik çalışması, destanların günümüz edebiyatına yansımalarının ürünü olan yapma destanların özelliklerini öğrencilere öğretmeyi ve doğal destanla benzerlik ve farklılıklarını sezdirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın, yirmi birinci ve yirmi ikinci etkinliğin kitaba yansımaları olduğunu söyleyebiliriz.

1. İncelediğiniz destanlardan hareketle destanların özellikleriyle ilgili genellemelerinizi aşağıdaki bölüme yazınız.

“Anlama ve Yorumlama” bölümünün yukarıda verilen ilk sorusuyla öğrencilerin destanlar üzerinde yaptıkları incelemelerden hareketle, destan türünün özellikleri konusunda genelleme yapmaları istenmiştir. Soru bu bağlamda programda yer alan yirmi üçüncü kazanımın doğrudan kitaba yansımadır. Bu soruyla öğrencilerden inceledikleri destanların tema, dil ve anlatım, mekân, zaman ve olay örgüsü gibi hususlarda belirledikleri özellikleri aracılığıyla, destan türü hakkında genellemelere ulaşmalarını sağlamak amaçlanmıştır.

2. Sözlü edebiyat dönemi konusunda incelediğiniz metinlerden yola çıkarak sözlü edebiyatın özellikleriyle ilgili çıkarımlarınızı maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Sözlü edebiyat ürünleri olan destanlardan hareketle, öğrencilerin sözlü edebiyatın özellikleri hususunda çıkarımlarda bulunmalarının istendiği anlama-yorumlama bölümündeki ikinci soru yirmi dördüncü kazanımın amacı doğrultusunda kitapta yer almıştır.

7. Okul Dışı Etkinlik: İslamiyet öncesi ve sonrası Türk destanlarını araştırınız. Araştırma sonuçlarından hareketle Türk destanlarını İslamiyet öncesi ve sonrası olmak üzere gruplandırıp bir şema hazırlayınız.
7. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle Türk destanlarını İslamiyet öncesi ve sonrası olmak üzere gruplandırarak bir şema hazırlayınız. Hazırladığınız şemayı sınıf panosuna asınız.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olan yedinci etkinlik çalışmasında, öğrencilerin Türk destanlarını tarihi olayları dikkate alarak gruplandırmaları istenmiştir. Etkinlik, beşinci kazanımla ilişkilidir. Etkinlik öğrencilerin, sözlü edebiyat dönemine ve aynı zamanda İslamiyet öncesi döneme ait olan Türk destan metinlerini ve İslamiyet sonrası Türk destan metinlerini tanımaları bakımından önemli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda ilerleyen bölümlerde öğrenciler tarafından incelenecek olan İslamiyet sonrası destan metinlerini bir şema halinde görmek öğrenciler açısından ileriki konulara hazırlık niteliğinde olacaktır.

3.2.3. İslam Uygarlığı Çevresinde Gelişen Türk Edebiyatı

Ünite, “XI.-XII. Yüzyıllarda İslamiyet ve Türk kültürü”, “İslami dönemde ilk dil ve edebiyat ürünleri”, “Oğuz Türkçesinin Anadolu’daki ilk ürünleri (XII-XVI. yy.)” ve

“XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı edebiyatı” bölümlerinden oluşmaktadır. Dört bölümden oluşan ünite, “Oğuz Türkçesinin Anadolu’daki ilk ürünleri (XIII-XVI. yy.)” ve “XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı edebiyatı” adlı bölümlerde halk edebiyatı metinleri yer almıştır.

3.2.3.1. Oğuz Türkçesinin Anadolu’daki İlk Ürünleri (XIII – XVI. yy.)

Bölümde “Coşku ve heyecanı dile getiren metinler (Şiir)”, “Olay çevresinde oluşan edebî metinler” ve “Öğretici metinler” başlığı altında halk edebiyatı metinlerine yer verilmiştir.

3.2.3.1.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)

Bu bölümde öğrencilerin Oğuz Türkçesiyle yazılmış Anadolu’daki ilk şiir örneklerini incelemeleri ve döneme ait edebî, sosyal, siyasi ve kültürel özellikleri fark etmeleri amaçlanmıştır. Bu doğrultuda dinî tasavvufi halk edebiyatı örneklerine ve divan edebiyatına ait bir şiir örneğine yer verilmiştir. Dinî tasavvufi halk edebiyatına örnek olarak seçilen metinler 13. yy. şairlerinden Yunus Emre’ye ait *İlahi* ve 14. yy. şairlerinden Kaygusuz Abdal’a ait *Nefes* şiiridir. Bölümde, aynı dönemde yazılmış fakat divan edebiyatı geleneği içerisinde değerlendirilen 13. yy şairlerinden Hoca Dehhânî’ye ait gazel örneğine de yer verilmiştir. “Anlama ve Yorumlama” bölümüne ise 15. yy şairlerinden olan Süleyman Çelebi’nin *Vesîletü’n Necât* adlı mevlidi, Yunus Emre’nin *İlahi*’si ve *koşuk* metinleri örnek olarak alınmıştır. Oğuz Türkçesinin ilk ürünlerinin inceleneceği bölümde, 13. ve 15. yy. arasında eser vermiş ve döneminin en parlak isimleri haline gelmiş olan şairlerin şiirlerine yer verilmesinin, öğrencilerin dönemin dil ve edebiyat özelliklerini anlamaları ve dönemin öne çıkmış isimlerini tanıyacak olmaları hususunda yerinde bir seçim olduğu düşünülmektedir.

İLAHİ

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni.
Ben yanaram dün ü günü,
Bana seni gerek seni.

Ne varlığa sevinirim,
Ne yokluğa yerinirim,
Aşkın ile avunurum,
Bana seni gerek seni.

Aşkın âşıklar öldürür,
Aşk denizine daldırır,
Tecelli ile doldurur,
Bana seni gerek seni.

Aşkın zincirini üzem,
Deli olam dağa düşem,
Sensin dün ü gün endişem,
Bana seni gerek seni.

Sûfilere sohbet gerek,
Ahilere ahret gerek,
Mecnun'lara Leyla gerek,
Bana seni gerek seni.

Cennet cennet dedikleri,
Bir ev ile birkaç huri,
İsteyene vergil onu,
Bana seni gerek seni.

Yusuf eğer hayalini,
Düşde göreydi bir gece,
Terk ede idi mülklerin,
Bana seni gerek seni.

Yunus çağırırlar adım,
Gün geçtikçe artar oldum,
İki cihanda maksudum,
Bana seni gerek seni. (Yunus Emre Divanı hzl: Mustafa TATÇI)

NEFES

Beglerimiz elvan gülün üstine,
Aglar gelür şahum Abdal Mûsâ'ya.
Urum abdalları postun egnine,
Bağlar gelür şahum Abdal Mûsâ'ya.

Urum abdalları gelür dost deyü,
Egnimizde aba hırka post deyü,
Hastaları gelür derman isteyü,
Saglar gelür şahum Abdal Mûsâ'ya.

Hind'den bazergânlar gelür yayunur,
Pişer lokmaları açlar doyunur,
Âşıkları gelür bunda soyunur,
Erler gelür şahum Abdal Mûsâ'ya

Meydanında dara durmuş gerçekler,
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar,
Dögilür kudüm açılır sancaklar,
Tuğlar gelür şahum Abdal Mûsâ'ya.

Benüm bir istegüm vardur Kerim'den,
Münkir bilmez evliyânun hâlimden,
Kaygusuz'am ayrı düşdüm pîrimden,
Aglar gelür şahum Abdal Mûsâ'ya (Kaygusuz Abdal)
hzl.: İ. Zeki EYÜBOĞLU

Kaya (2007: 564), nefes nazım türünü; “*Bektaşî âşıklarının sazla söyledikleri nükteli, zarif, biraz laubali ve alaylı tasavvufî şiirlere verilen ad.*” olarak tanımlamıştır. Hz. Muhammed için söylenen naatlara ve Hz. Ali methiyelerine de nefes adı verilir. Vahdet-i vücud düşüncesinin esas alındığı nefesler genellikle koşma tarzında yazılmış ve söylenmiş şiirlerdir. Hecenin 8 veya 11 ölçüsü ile yazılmışlardır.

Metinler programında belirtilen şu **kazanımlara** yöneliktir:

1. *Şiirde ahengin, hangi öğelerle sağlandığını belirler.*
2. *Şiirde kullanılan kelimelerdeki değişikliğin sebeplerini açıklar.*
3. *Türkçenin yeni ses değeri kazandığını fark eder.*
4. *Dilin nasıl zenginleştiğini açıklar.*
5. *Türkçenin yeni bir edebî dil arayışını fark eder.*
6. *Oğuz Türkçesiyle yeni bir şiir anlayışının oluşmaya başladığını sezer.*
7. *İslâmiyetin kabulüyle Türk toplumunda görülen kültür farklılığını açıklar.*
8. *İslâm kültürünün etkisiyle oluşan tasavvufun şiire yansımalarını sezer.*
9. *Şiirin yapı özelliklerini belirler.*
10. *Şiirin temasını bulur.*
11. *Şiiri yorumlar.*
12. *Yazarın fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur.*
13. *Eserle yazar arasındaki ilişkiyi belirler. (MEB, 2005: 72-73)*

Metinleri incelemeye geçmeden önce hazırlık bölümünde bir soruya yer verilmiştir. Hazırlık bölümündeki soruda, Yunus Emre’ye ait bir şiir ve 15-17. yüzyıl âşık edebiyatı şairlerinden Karacaoğlan’a ait şiir verilerek, aynı tema ile farklı dönemlerde ve farklı zihniyet çerçevesinde yazılan şiirlerde temanın nasıl işlendiği konusunda öğrencilerin belirlemeler yapması istenmiştir. Hazırlık sorusu aşağıdaki gibidir:

• Aşağıdaki şiirlerde “aşk” temasının nasıl işlendiğini belirleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

<p>I Bugün canım yolda koyam, Yarın ivazım veresin, Arz eyleme uçmağın hiç,</p>

Arzum yok uçmak için.

Benim uçmak neme gerek,
Hergiz gözüm ona bakmaz
Uşbu benim zârılığım,
Degüldürür bir bağ için. (Yunus Emre)

II

Ala gözlerini sevdiğim dilber,
Yurtlarınız çayır çimen, pınar mı?
Mevlam güzelliği hep sana vermiş,
Seni gören başkasına döner mi?

Karacaoğlan der: Ermediler mi?
Tomurcuk güllerini dermediler mi?
Seni sevdiğine vermediler mi?
Âşığın ağlatan güzel güler mi? (Karacaoğlan)

Öğrencilerin bu şiirler üzerinde tema bakımından inceleme yapmaları, ilerleyen bölümde incelenecek olan şiirler hakkında da fikir edinmelerini sağlayacaktır.

Bölümde hazırlık çalışmasının ardından, iki etkinlik çalışması yer almıştır. Etkinlik çalışmaları aşağıdaki gibidir:

2. Okul Dışı Etkinlik: 13-14. yy.'da Anadolu'da meydana gelen sosyal ve siyasi olaylarla ilgili bir sunum hazırlayınız.
1. Etkinlik: 13-14. yy. da Anadolu'da meydana gelen sosyal ve siyasi olaylarla ilgili çalışmalarınızı sınıfta sununuz. Bu yüzyıllarda meydana gelen en önemli olayları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Yukarıdaki birinci etkinlik çalışmasıyla öğrencilerin, inceleme metni olarak verilen şiirlerin yazıldığı döneme ait sosyal ve siyasal özellikleri araştırmaları sağlanacaktır. Öğrencilerin dönemin sosyal ve siyasal özelliklerini araştırmaları, edebî eserlerin ait oldukları dönemin sosyal ve siyasal durumlarından etkilendiğini görmeleri ve edebî eserleri daha iyi değerlendirmeleri bakımından önemlidir.

13. yy.' da yaşanan istilalar, savaşlar ve göçlerin getirdiği halk arasındaki karmaşa, insanların farklı yönelimlerde bulunmasına zemin hazırlamıştır. Öğrencilerin yaşanan siyasi ve sosyal ve din değişikliği gibi olayların, dönemin edebî anlayışı üzerinde etkisi olduğunu fark etmesi için dönemle ilgili yukarıdaki gibi bir çalışma yapılması, onların dönemin edebî anlayışına dair bilgilerinin kalıcı bir temel üzerine oturmasını sağlayacaktır. Birinci etkinlik çalışmasının yedinci kazanıma uygun olduğu düşünülmektedir.

3. Okul Dışı Etkinlik: Ana hatlarıyla tasavvuf düşüncesini ve tasavvufi kavramları araştırınız. Araştırma sonuçlarınızı defterinize yazınız.
2. Etkinlik: Araştırma sonuçlarınıza göre genel hatlarıyla tasavvuf düşüncesinin özelliklerini belirtiniz, tasavvufi kavramları açıklayınız. Sonuçları renkli kartona yazarak sınıf panosuna asınız.

Yukarıdaki ikinci etkinlik çalışması ile öğrencilerde, 13. ve 15. yy.' lar arasında toplum hayatında ve edebî eserlerde etkili olan tasavvuf anlayışının özelliklerine dair ön bilgi oluşturmak amaçlanmıştır. Tasavvuf düşüncesinin şiire olan etkisini öğrencilerin fark etmesini sağlayacak etkinlik çalışması bu yönüyle dördüncü ve beşinci kazanımı karşılamaktadır. Dördüncü kazanıma ait açıklama ile öğrencilerin dikkatinin çekileceği noktalar belirtilmiştir: “İslâm medeniyeti çevresindeki kavram, kelime ve yeni söyleyiş tarzları vurgulanır.”. Beşinci kazanıma ait açıklamada ise kelime ve kavramlar aracılığıyla yeni değerleri kazandırmanın amaçlandığı ifade edilmiştir: “Yeni uygarlığın değerlerini şiirler ve manzum metinlerle öğretme gayreti belirtilir.”.

Etkinlik çalışması, İslam kültürünün etkisiyle oluşan tasavvuf düşüncesinin şiire yansımaları öğrencilerin fark etmesini ve bu konuda belirlemeler yapmasını sağlayan yönüyle de sekizinci kazanımın amacı doğrultusundadır.

Bölümde inceleme metni olarak ilk önce Yunus Emre'nin ilahi adlı şiirine yer verilmiştir. Programda “Şiirler, 9. Sınıf II. Ünite “Şiir İnceleme Yöntemine” göre incelenir.” açıklamasıyla şiirlerin hangi yönlerden inceleneceği belirtilmiştir ve sınıflar arası bağ kurulmuştur. Kitapta şiire yönelik dokuz **metin altı soru** ve iki **etkinlik çalışması** bulunmaktadır.

4. Okul Dışı Etkinlik: Yunus Emre'nin hayatını konu alan VCD ya da DVD temin ediniz.
3. Etkinlik: Yunus Emre'nin anlatıldığı VCD veya DVD'yi sınıfta izleyiniz.
 1. a. Yukarıdaki ilahinin kafiye ve rediflerini bularak tahtaya yazınız. Kafiye ve rediflerin ahenge olan katkısını belirleyiniz.
 - b. Şiirin ölçüsünü ve kalıbını bularak defterinize yazınız.
 - c. İlahi'yi düz yazı gibi okuyabilir misiniz? Neden?
2. a. Aşağıdaki şiirleri ses ve söyleyiş bakımından karşılaştırınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz
 İLAHİ
 Aşkın âşıklar öldürür,
 Aşk denizine daldırır,
 Tecelli ile doldurur,
 Bana seni gerek seni. (Yunus Emre)

MAVİ GÖK ORDA MI?

Kuşlar hazır
 Öncü havalanmak üzere
 Şehri gelen bir mevsime bırakıyorlar
 O vapur hâlâ hınca hınç
 Kim bilir her biri hangi dünyaya çağır
 Çok geçmez aradan. (Cahit ZARİFOĞLU)

b. Yukarıdaki şiirlerden hangisini daha kolay ezberlersiniz? Neden?

3. İncelediğiniz ilahiyi ezgiyle veya varsa besteli hâliyle sınıfta okuyunuz.

5. Okul Dışı Etkinlik: Yunus Emre'nin bestelenmiş bir ilahisini ezberleyiniz.

4. Etkinlik: Yunus Emre'nin ezberlediğiniz ilahisini ezgiyle sınıfta okuyunuz.

Yukarıda verilen etkinlik çalışmaları ve metin altı sorular öğrencilerin, ilahi şiirine ahenk katan öğeleri incelemelerini sağlayacaktır. Çalışmalar programda belirtilen “*Şiirde ahengin hangi öğelerle sağlandığını belirler.*”(1) kazanımına uygundur. Programda kazanıma ait açıklamada, öğrencilere bu incelemeler aracılığıyla fark ettirilmesi gereken hususlar belirtilmiştir. Açıklama programda “*Ahengin, ses akışı, söyleyiş, ritm ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.*” şeklinde ifade edilmiştir.

4. a. Şiiri yapı bakımından inceleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

b. Şiirin her biriminde neler anlatıldığını aşağıdaki tabloya kısaca yazarak temasını belirleyiniz.

TEMA:

Dördüncü metin altı sorunun (a) kısmında öğrencilerden, dokuzuncu sınıfta yapılan şiir inceleme yöntemine göre şiiri yapı bakımından incelemeleri istenmektedir. Soru, şiirin anlam bütünlüğünü sağlayan öğelerin belirlenmesini ve şiir yapısının özelliklerinin ortaya konması sağlayacaktır. Dördüncü metin altı soru dokuzuncu kazanımın kitaba yansımadır. Programda kazanıma bağlı olarak öğrencilerin okul dışında araştırma yapmalarını sağlamak amacıyla etkinlik önerisi verilmiştir. Öneri programda şu şekilde yer almıştır: “*Öğrenci grupları, ders kitabındaki, metinlerden hareketle XIII-XIV. Yüzyıllarda şiir dili konusunda bir sunum hazırlarlar. Kura ile belirlenen grup hazırlığını sınıfa sunar. Diğerleri de dinledikleri sunumu tamamlamak amacıyla düşüncelerini ifade eder.*”.

Dördüncü metin altı sorunun (b) kısmında öğrencilerden, şiirin sekiz

dörtlüğünde anlatılanları belirlemeleri ve bu belirlemelerden hareketle şiirin temasını bulunmaları istenmiştir. Sorunun bu kısmı temanın bulunmasını amaçlayan onuncu kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır.

5. Şiirde “aşk, âşık, tecellî, sūffî” kavramları hangi düşünceyi yansıtmaktadır? Sözlü olarak ifade ediniz.   6. Şiirde aşk nelere benzetilmiştir? Neden?   7. Şiirdeki kişi adlarını bulunuz. Kişi adları şiirde hangi amaçla kullanılmıştır? Sözlü olarak ifade ediniz.

Yukarıdaki sorular, değişen sosyal ve siyasi hayat sonucunda ortaya çıkan ve toplum tarafından kabul gören tasavvufî düşüncenin edebî eserler üzerindeki etkisini öğrencilere fark ettirmeye yöneliktir. İslamiyet’in kabulüyle birlikte dile farklı kelimeler girmiştir. Bu kelimeler ve kelimelerin ses özellikleri edebî dili de etkisi altına almıştır.

Sorular, kısmen ikinci kazanıma uygundur. İkinci kazanımın etkinlik önerisi soruların dolaylı olarak üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı kazanımı da kapsadığını göstermektedir. Etkinlik önerisi programda şu şekilde ifade edilmiştir: “*Öğrenciler, gruplar hâlinde başta ders kitabındaki metinler olmak üzere Yunus’un şiirlerinde 6. kazanıma kadar belirtilen unsurları ararlar, saptamalarını yazıyla ifade ederler.*”.

8. İncelediğiniz ilahiden Yunus Emre’nin fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulununuz. Çıkarımlarınızı aşağıdaki şemaya yazınız.

Şairlerin şiirleri, onların düşünce dünyalarını yansıtan ve edebî yönlerini gösterdikleri eserlerdir. Soruda 13. yy.’ın en önemli tasavvuf şairlerinden Yunus Emre’nin bu özelliklerinin öğrenciler tarafından, verilen şiir örneğinden yola çıkarak, belirlenmesi istenmiştir. Bu bağlamda sekizinci metin altı sorunun, programdaki on ikinci kazanıma yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

9. Sizce okuduğunuz ilahide Yunus Emre’yi en güzel ifade eden dize hangisidir? Neden?

Tasavvufî düşünceye sahip olan ve bu düşüncesini eserlerinde de hissettiren Yunus Emre’nin ilahi şiirinde, Yunus Emre’yi en iyi ifade eden cümleyi öğrencilerin belirlemesini isteyen dokuzuncu metin altı soru, Yunus Emre’nin hayatı ve sanatı hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmasını sağlayacaktır. Çünkü öğrencilerin, şiirinde Yunus Emre’yi en iyi ifade eden cümleyi bulmaları, şair hakkında ön bilgiye sahip olmalarını gerektirmektedir. Soru, öğrencileri şairle şiir arasında ilişki kurmaya

yönelttiği için programda yer alan on üçüncü kazanıma uygundur.

13-15. yy.'lar arasındaki eserlerin incelendiği bölümde ikinci inceleme metni Kaygusuz Abdal'a ait *nefes* şiiRIDIR. Kitapta, nefes şiiRI de Yunus Emre'nin ilahi şiiRI gibi incelenmiş ve benzer sorularla öğrencilerin nefes şiiRI üzerinde fikir sahibi olmalarını sağlamak amaçlanmıştır. Bu nedenle soruların hangi kazanımlarla bağlantılı olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. Kitapta nefes şiiRINE ait on **metin altı soru** bulunmaktadır.

1. a. Okuduğunuz nefeste geçen ve aralarında ses ilişkisi olan bazı ek ve kelimeler aşağıda verilmiştir. Bunları okuyunuz.
- b. Bu sözcükler ve eklerin belirli bir ilişki içerisinde verilmesi şiiRE nasıl bir katkı sağlar? Sözlü olarak ifade ediniz.
- c. Sözcükler ve ekler arasındaki kafiye, redif ilişkisini belirleyerek defterinize yazınız.
9. İncelediğiniz nefes besteleyerek sınıfta okuyunuz

Yukarıdaki metnin altı çalışmalar programdaki birinci kazanıma uygundur. Soruda öğrencilerden şiiRİN kafiye ve redif özelliklerini belirlemeleri istenmiştir. Kafiye ve redif şiiRDE ahengi sağlayan öğelerdir.

2. NefesİN yapı özelliklerini aşağıda belirtildiği şekilde inceleyiniz. Sonuçları tahtaya yazınız.
- a. ŞiiRİN birim değerini ve sayısını belirleyiniz.
- b. Birimde anlatılanları ve şiiRİN temasını belirleyiniz.

İkinci çalışmanın (a) kısmı dokuzuncu, (b) kısmı ise onuncu kazanıma uygundur.

3. a. ŞiiRDE geçen “şah, abdal, aba, hırka, post, âşık, evliyâ, pîr” kavramları hangi düşünce sisteminin etkisini gösterir? Sözlü olarak ifade ediniz.
- b. “Şah, abdal, aba, hırka, post, âşık, Hak, Kerim, evliyâ, pîr” gibi kavramları daha önce işlediğiniz Göktürk Yazıtları'nda ve Uygur metinlerinde yer almamasının sebebi nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.
4. a. Aşağıda verilen sözcüklerdeki altı çizili seslerin özelliği nedir? Bu sesler şiiRE nasıl bir katkı sağlamıştır? Sözlü olarak ifade ediniz.
Âşıkları evliyânın hâlinden pîrimden
Mûsa'ya
- b. Bu seslerin daha önce işlediğiniz Köktürk Yazıtları'nda bulunup bulunmadığını belirleyiniz. Sonuçlardan hareketle bu ses değerlerinin Türkçenin hangi döneminde kullanıldığıyla ilgili çıkarımda bulununuz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
5. ŞiiRDE geçen “dara durmak” hangi anlamda kullanılmıştır? Sözlü olarak ifade ediniz.
6. Nefeste geçen kişi adlarını bulunuz. Kişi adları şiiRDE hangi amaçla kullanılmıştır? Sözlü olarak ifade ediniz.

Yukarıdaki çalışmalar, ilahi şiiri üzerinde yapılan incelemenin benzerlerinin nefes şiiri üzerinde yapılmasına imkân veren çalışmalardır. Öğrencilerin, şiirden seçilen kelimeler üzerinde inceleme yapmasını sağlayan sorular programda belirtilen ikinci kazanımla bağlantılıdır. Bu kazanımın etkinlik önerisinde, öğrencilerin altıncı kazanıma kadar ifade edilen hususları şiir üzerinde belirlemeleri istenmiştir. Bu nedenle sorular altıncı kazanıma kadar programda belirtilen kazanımları da ilgilendirmektedir.

Üçüncü ve dördüncü metin altı soruda nefes şiirinde geçen kavramların ve seslerin önceden işlenen bazı metinlerde olup olmadığı öğrenciler tarafından belirlenmesi ve bunun nedenlerinin saptanması istenmiştir. Sorular İslamiyet'in kabulü ile edebî eserlerdeki kavram, kelime ve ses değişikliklerinin meydana geldiğini öğrencilere hissettirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda soru, programda yer alan sekizinci kazanıma uygundur.

7. Metinden yola çıkarak Kaygusuz Abdal'ın fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları aşağıdaki şemaya yazınız.

Yedinci metin altı soru, programdaki on ikinci kazanımla bağlantılı olarak kitapta yer almıştır.

8. Nefeste Kaygusuz Abdal'ı en güzel ifade eden dize ve sözcük sizce hangisidir? Neden?

Sekizinci metin altı soru, doğrudan on üçüncü kazanımın kitaba yansımalarıdır.

10. İncelediğiniz şiire niçin “nefes” dendiğini beyin fırtınası yöntemiyle tartışınız. Sonucu defterinize yazınız.

Onuncu metin altı soru, programdaki kazanımlarla bire bir bağlantılı değildir. Sorunun, öğrencilerin tasavvuf şiiri üzerinde yorum yapmalarını sağlayacağı düşünülmektedir.

Anlama yorumlama bölümünde, İslamiyet öncesi ve sonrasına ait Türk şiirinden örnekler verilerek öğrencilerin şiirleri incelemeleri ve belli ölçütlere bağlı kalarak karşılaştırma yapmalarını isteyen yukarıda soruya yer verilmiştir.

Aşağıda İslamiyet öncesi ve sonrası Türk şiirine ait örnekler verilmiştir. Bu örneklerden hareketle iki döneme ait Türk şiirini sonraki sayfada belirtilen ölçütlere göre karşılaştırınız. Sonuçları verilen tabloya yazınız.
KOŞUK

Türlüg çeçek yarıldı
Barçım yadhım kerildi
Uçmak yeri körüldi
Tumluğ yana kelgüsüz

KOŞUK

Yüknüp manga imledi
Közüm yaşım yamladı
Bağrım başım elmendi
Eklin bolup ol keçer

İLAHİ

Ben yürürem yana yana,
Aşk boyadı beni kana,
Ne âkilem ne divâne,
Gel gör beni aşk neyledi. (Yunus Emre)

VESİLETÜ'N- NECÂT'tan

Allah adını zikr idelüm evvelâ
Vâcib oldur cümle işde her kula. (Süleyman Çelebi)

Örnek olarak iki adet koşuk, Yunus Emre'ye ait bir ilahi ve 15. yy. şairlerinden Süleyman Çelebi'ye ait *Vesîletü'n- Necât* eserinin bir kısmına yer verilmiştir. Soru İslamiyet'in kabulü ile toplum hayatında görünen değişikliklerin edebî eserler üzerindeki etkilerini öğrencilere sezdirmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda sorunun programdaki yedinci ve sekizinci kazanıma uygun olduğunu söylenebilir.

1. Okul Dışı Etkinlik: İslamiyetin kabulü ile Türk toplumunda görülen değişimleri araştırınız. Sonuçları kısaca deftere yazınız.
6. Etkinlik: Araştırıp defterinize yazdığınız İslamiyetin kabulü ile Türk toplumunda görülen kültürel değişimleri sözlü olarak ifade ediniz.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olan altıncı etkinlik çalışması, programda yer alan yedinci kazanıma yöneliktir.

Programda belirtilen altıncı kazanım, programda belirtilen okul dışı etkinlik önerisi ile öğrencilerin ulaşacağı bir kazanımdır. Okul dışı etkinlik önerisi şu şekildedir: “Öğrenciler; Aşık Paşa, Yunus Emre, Hoca Dehhani, Hacı Bektaş-ı Veli vb. şairlerden kısa metinler getirir. Metinleri dil ve söyleyiş yönünden karşılaştırırlar.”.

3.2.3.1.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler

Bu bölümde, İslamiyet sonrasına ait olay çevresinde oluşan edebî metinler seçilmiş ve metinler üzerinde öğrencilerin döneme ait bilgilere ulaşmasını ve metinleri farklı açılardan incelemelerini sağlayacak çalışmalara yer verilmiştir. Metinlerden ilki,

Battalnâme adlı destandan alınan bir bölümden oluşmaktadır. İkinci metin Dede Korkut hikâyelerinden biri olan *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanını Beyan Eder* adlı metindir. Üçüncü metin, *Dânişmendnâme* adlı destandan seçilen “*On Beşinci Meclis*” kısmından oluşmaktadır. Dördüncü metin ise divan şiirinin kurucusu sayılan Ahmedî'nin “*Cemşid-ü Hurşid*” adlı şiiridir.

BATTALNÂME

(Simbat adlı bir kâfir beyinin tutulup yok edilmesini ve hisarının fethini anlatan aşağıdaki parça 15. yüzyıldan kalma Battal Gazi destanından alınmıştır.

Simbat kâfiri harap bir kaleyi tamir ettirip yerleşmiş ve etraftaki Müslümanlara dehşet saçmaya başlamıştır. Battal Gazi, "Onun şerrini bu iklimden defetmeğe" karar verir.)

Seyyit hemen yola çıktı. Geldiler, gördüler. Bir on bin kadar var Frenk, konmuşlar, otururlar.

Seyyit, yüz kişiyi dört yol eyledi, yirmi beş kişi, dört yandan dün buçuğunda davlumbaz urdular, baskın yaptılar. Frenk askeri, birbirini kırdılar. Seyyit, vakit vakit bir taraftan nağra ururdu. Erteye değin, kâfirler birbirleriyle cenk eylediler. Cenk arasında Battal, Simbat'a erişti. Bir vuruş ile yıktı. Üstüne saldırdılar. Ortadan Simbat'ı aldılar. Lakin artık durmadı, kaleye çıktı, kapıyı kapadı. Çerisi sindi, tarumar oldu. On bin erin malın aldılar, bir yere topladılar.

Seyyit, yürüdü kaleyi dolaştı ki fırsat bula, kaleyi ala. Bir yere vardı, gördü ki su gider. Ol suyu gözetti. Su geldi, bir deliğe girdi. Seyyit eyitti:

"İşbu su hisara gider, eğer çare olursa iş bundan olur." dedi. Hemen atın bir yere kodu, elbisesini çıkardı. Allahuteala'ya sığındı, o su deliğinden içeri girdi. Gide gide su geldi, bir sarnıca döküldü. Seyyit dahi sarnıca düştü. Gayet soğuk idi. Hayli zahmet çekti. Hele nazar kıldı, bir merdiven gördü ki o merdivenden taşra çıktı.

Yatsı vaktiydi. Biraz durdu, gördü bir kadın suya geldi. Seyyit'i gördü ol dem düştü, aklı başından gitti. Bir zamandan sonra aklı başına geldi, gözün açtı, yine Seyyit'i gördü. Meğer biçarenin bir oğlu gitmiş, Tanrı Taâlâ Seyyit'i onun suretinde gösterdi. Kadın eydür:

- Canım oğul, şimdiye dek kande idin, dedi. Seyyit'in üstüne düştü.

Seyyit dahi:

- Canım ana, dedi. Söz söyleyecek vakit değil. Üşüdüm, beni eve ilet ve hem dahi beni kimseye öyleme!

Karıcık, sevindiğinden ağlayı ağlayı evine geldi. Seyyit eydür:

- Canım ana, bastır beni, biraz yatayım, dedi.

Andan sonra yattı. Karı, bulduğu nesnelere üstünü örttü. Kapıyı muhkem berkitti. Yanında oturdu. Seyyit biraz uyudu, hele kendiyeye geldi, uyandı. Eydür:

- Canım ana, karnım açtır, nesnecik getir yiyeyim, dedi.

Karı durdu, geldi. Yumurta pişirip üzüm pekmez getirdi. Seyyit yedi, karnını doyurdu, andan taşra çıktı. renk oğlunun elbisesini giymiş (olarak) sürdü, Simbat lainin sarayına geldi. Gördü ki içmiş mest olmuş laflar urur. Eydür:

-Erte aşağı ineyim... Ne Battal koyam ne halifesin koyam! Her kim elime gelirse öldüreyim. Göreyim Battal'ın tanrısı bana neyler!

Andan mest olup yattı, uyudu.

Kullar dağıldı. Seyyit, bir karanlıkça yerde kaldı. Sabreyledi, âlem düşmanlardan boşalınca hemen Allah'a sığınıp Simbat'ın üstüne geldi. Meğer

baş ucunda bir Hindî kılıç vardı, aldı. Dahi, Simbat uyurdu. Hemen lain gözün açıp banlayı eydür:

- Sen kimsin?

Seyyit eyitti:

- Seyyit Battal Gazi'yim... Tez iman getir! Yoksa sen bilirsin!

Melun diledi ki çağıra... Hemen berkçe boğazın sıktı. Komadı ki çağıra. Ol dem berkçe bağladı, getirdi kale kapısına. Kapıda kırk kişi vardır. Kamusu sarhoş yatmışlardı. Ol dem hançer çıkarıp başlarını kesti. Kapının kilidini sındı, önüne çıktı. Bir nağra urdu, haykırdı. Müslümanlar işittiler, bindiler, seğirttiler. Kale halkı birbirine dokundu.

Simbat melunu dine davet eyledi, çare olmadı. Kapı önüne astı. Erteye değin kılıç yürüttü. Çünkü erte oldu, Malatya'dan üç yüz gazi çıkageldi. Seyyit'in elin öpüp görüştüler. Kalenin fethine gayet saz oldular. Çokluk mal buldular. Seyyit, gazilere bahşeyledi. Simbat'ın kızını Hüseyin İbn-i Ali'ye verdi. Kaleyi harap kıldı. Andan yine Malatya'ya geldiler.

Ahmet KABAKLI

Türk Edebiyatı

Süvari (Askerî Müze, İstanbul)

DUHA KOCA OĞLU DELİ DUMRUL

DESTANINI BEYAN EDER

Günümüz Türkçesiyle

Meğer hanım, Oğuz'da Duha Koca oğlu Deli Dumrul derlerdi bir er var idi. Bir kuru cayın üzerine bir köprü yaptırmıştı. Geçeninden otuz üç akçe alırdı, geçmeyeninden döve döve kırk akçe alırdı. Bunu niçin böyle ederdi? Onun için ki benden deli, benden güçlü er var mıdır ki cıksın benimle savatsın der; benim erliğim, bahadırılığım, kahramanlığım, yiğitliğim Ruma, Tama gitsin, un salsın, der idi.

Meğer bir gün köprüsünün yanında bir bölük oba konmuştu. O obada bir iyi, güzel yiğit hasta düşmüştü. Allah'ın emriyle o yiğit oldu. Kimi ödül diye, kimi kardeş diye ağladı. O yiğit Üzerine dehşetli kara feryat koptu.

Ansızın Deli Dumrul dört nala yetişti. Der: Bre kavatlar, ne ağlıyorsunuz, benim köprümün yanında bu gürültü nedir, niye feryat ediyorsunuz, dedi. Dediler: Hanım, bir güzel yiğidimiz oldu, ona ağlıyoruz, dediler. Deli Dumrul der: Bre, yiğidinizi kim öldürdü? Dediler: Vallah bey yiğit, Allah Teala'dan buyruk oldu, al kanatlı Azrail o yiğidin canını aldı. Deli Dumrul der: Bre, Azrail dediğiniz ne kişidir ki adamın canını alıyor? Ya Kadir Allah, birliğin varlığın hakkı için Azrail'i benim gözüme göster, savaşayım, çekişeyim, mücadele edeyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, bir daha güzel yiğidin canını almasın, dedi. Çekildi, dondu. Deli Dumrul evine geldi.

Hak Teala'ya Dumrul'un sözü hoş gelmedi. Bak bak, bre deli kavat, benim birliğimi tanımıyor, birliğime şükür kılmıyor, benim ulu dergahımda gezsın, benlik eylesin, dedi. Azrail'e buyruk eyledi kim ya Azrail, var ve o deli kavatın gözüne görün, benzini sarart, dedi, canını hırıldat al, dedi.

Deli Dumrul kırk yiğit ile yiyip içip otururken ansızın Azrail çıkageldi. Azrail'i ne çavuş gördü ne kapıcı. Deli Dumrul'un görür gözü görmez oldu, tutar elleri tutmaz oldu. Dünya alem Deli Dumrul'un gözüne karanlık oldu. Çağırıp Deli Dumrul söyler, görelim hanım ne söyler:

Der:

Bre, ne heybetli ihtiyarsın!

Kapıcılar seni görmedi.

Çavuşlar seni duymadı.

Benim görür gözlerim görmez oldu,

Tutar benim ellerim tutmaz oldu.

Titredi benim canım, cuşa geldi.

Altın kadehim elimden yere düştü.
 Ağzımın içi buz gibi,
 Kemiklerim tuz gibi oldu.
 Bre sakalcığı akça ihtiyar,
 Gözceğizi fersiz ihtiyar!
 Bre, ne heybetli ihtiyarsın söyle bana?
 Kazam belam dokunur bugün sana, dedi.

Böyle deyince Azrail'in hiddeti tuttu, der:

Gözümün fersiz olduğunu ne beğenmiyorsun?
 Gözü güzel kızların, gelinlerin canını çok almışım .
 Sakalımın ağardığını ne beğenmiyorsun?
 Ak sakallı, kara sakallı yiğitlerin canını çok almışım.
 Sakalımın ağarmasının manası budur, dedi.

Bre deli kavat övünüyordun: Al kanatlı Azrail benim elime geçse öldüreydim, güzel yiğidin canını onun elinden kurtaraydım diyordun, şimdi bre deli, geldim ki senin canını alayım, verir misin yoksa benimle cenk eder misin, dedi. Deli Dumrul der: Bre, al kanatlı Azrail sen misin, dedi. Evet benim, dedi. Bu güzel yiğitlerin canını sen mi alıyorsun, dedi. Evet ben alıyorum, dedi. Bre Azrail, ben seni geniş yerde istiyordum, dar yerde iyi elime girdin değil mi, dedi. Ben seni öldüreyim, güzel yiğidin canını kurtarayım, dedi.

Kara kılıcını sıyırdı, eline aldı, Azrail'e çalmaya hamle kıldı. Azrail bir güvercin oldu, pencereden uçtu gitti. İnsanoğlunun ejderhası Deli Dumrul elini eline çaldı, kah kah güldü. Der: Yiğitlerim, Azrail'in gözünü öyle korkuttum ki geniş kapıyı bıraktı dar bacadan kaçtı, mademki benim elimden güvercin gibi kuş oldu uçtu, ben onu bırakır mıyım doğana aldırmaıncı, dedi.

Kalktı atına bindi, doğanını eline aldı, ardına düştü. Bir iki güvercin öldürdü. Dondu, evine gelirken Azrail atının gözüne göründü. At ürktü, Deli Dumrul'u kaldırdı yere vurdu. Kara başı bunaldı, darda kaldı. Ak göğsünün üzerine Azrail basıp kondu. Demin mırıldanıyordu, timdi hırıldanmaya başladı.

Der:

Bre Azrail aman:
 Tanrı'nın birliğine yoktur güman.
 Ben seni böyle bilmezdim,
 Hırsız gibi can aldığını duymazdım.
 Tepesi büyük büyük bizim dağlarımız olur,
 O dağlarımızda bağlarımız olur,
 O bağların kara salkımlı uzumu olur,
 O uzumu sıkırlar, al şarabı olur,
 O şaraptan içen sarhoş olur,
 Şaraplıydım duymadım.
 Ne söyledim bilmedim!
 Beylikten usanmadım, yiğitliğe doyamadım,
 Canımı alma, Azrail medet, dedi.

Azrail der: Bre deli kavat ne yalvarıyorsun, Allah Teala'ya yalvar, benim de elimde ne var, ben de emir kuluyum. Dumrul der: Peki ya can veren can alan Allah Teala mıdır? Evet odur, dedi. Döndü Azrail'e, peki ya sen ne eylemekli belasın, sen aradan çık, ben Allah Teala ile haberleşeyim, dedi. Deli Dumrul burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Yücelerden yücesin,
 Kimse bilmez nicesin,
 Güzel Tanrı!
 Nice cahiller seni gökte arar yerde ister.
 Sen bizzat müminlerin gönlündesin.
 Daim duran cebbar Tanrı!

Baki kalan settar Tanrı!

Benim canımı alacaksan sen al,

Azrail'e almaya bırakma, dedi. Allah Teala'ya Deli Dumrul'un burada sözü hoş geldi. Azrail'e nida eyledi ki madem deli kavat benim birliğimi bildi, birliğime şükür kıldı, ya Azrail, Deli Dumrul can yerine can bulsun, onun canı azat olsun, der. Azrail der: Bre Deli Dumrul Allah Teala'nın emri böyle oldu ki Deli Dumrul canı yerine can bulsun, onun canı azat olsun, dedi. Deli Dumrul der: Ben nasıl can bulayım? Yalnız, bir ihtiyar babam, bir ihtiyar anam var, gel gidelim, ikisinden biri belki canımı verir, al, benim canımı bırak, dedi.

Deli Dumrul sürdü, babasının yanına geldi. Babasının elini öpüp söylemiş, görelim hanım ne söylemiş:

Ak sakallı aziz izzetli canım baba,
Biliyor musun neler oldu?
Küfür söz söyledim,
Hak Teala'ya hoş gelmedi,
Gök üzerinde al kanatlı Azrail'e emreyledi,
Uçup geldi.
Benim akça göğsümü bastırıp kondu,
Hırıldatıp tatlı canımı alır oldu.
Baba senden can dilerim verir misin?
Yoksa Deli Dumrul diye ağlar mısın?

Babası der:

Oğul oğul ay oğul!
Canımın parçası oğul!
Doğduğunda dokuz erkek deve kestiğim aslan oğul!
Penceresi altın otağımın kabzası oğul!
Kaza benzer kızımın, gelinimin çiçeği oğul!
Karşı yatan kara dağım gerek ise
Söyle gelsin Azrail'in yaylası olsun.
Soğuk soğuk pınarlarım gerek ise
Ona içit olsun,
Tavla tavla koç atlarım gerek ise
Ona binek olsun,
Katar katar develerim gerek ise
Ona yük taşıyıcı olsun.
Ağıllarda akça koyunum gerek ise
Kara mutfak altında onun şölenu olsun.
Altın gümüş para gerek ise
Ona harçlık olsun.
Dünya tatlı, can aziz,
Canımı kıyamam belli, bil!
Benden aziz, benden sevgili anandır.
Oğul anana var, dedi.

Deli Dumrul babasından yüz bulmayı surdu anasına geldi. Der: .

Ana biliyor musun neler oldu?
Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi.
Benim akça göğsümü,
Hırıldatıp canımı alır oldu.
Babamdan can diledim, ana vermedi.
Senden can dilerim ana,
Canımı bana verir misin?
Yoksa oğul Deli Dumrul, diye ağlar mısın?
Acı tırnak ak yüzüne çalar mısın?
Kargı gibi kara saçını yolar mısın ana, dedi.

Anası burada söylemiş, görelim hanım ne söylemiş. Anası der:

Oğul oğul ay oğul!

Dokuz ay dar karnımda taşıdığım oğul!
 On ay deyince dünya yüzüne getirdiğim oğul !
 Dolma beşiklerle belediğim oğul!
 Dolu dolu ak sütümü emzirdiğim oğul!
 Akça burçlu hisarlarda tutulaydın oğul!
 Pis dinli kafir elinde esir olaydın oğul!
 Altın akçe gücüne dayanarak seni kurtaraydım oğul!
 Yaman yere varmışsın, varamam!
 Dünya tatlı, can aziz,

Canımı kıyamam belli bil, dedi. Anası da canını vermedi.
 Böyle deyince Azrail geldi Deli Dumrul'un canını almaya. Deli
 Dumrul der:

Bre Azrail aman!
 Tanrı'nın birliğine yoktur güman!

Azrail der:

Bre deli kavat, daha ne aman diliyorsun, ak sakallı babanın yanına
 vardın, can vermedi; ak pürçekli ananın yanına vardın can vermedi, daha kim
 verecek, dedi.

Deli Dumrul der:

Hasretlim vardır, buluşayım, dedi.

Azrail der:

Bre deli hasretlin kimdir, der. El kızı helallim var, ondan benim iki
 oğlancığım var, emanetim var, ısmarlayacağım onlara, ondan sonra benim
 canımı alasin, dedi.

Sürdü helallisinin yanına geldi, der:

Biliyor musun neler oldu?
 Gökyüzünden al kanatlı Azrail uçup geldi.
 Benim beyaz göğsümü bastırıp kondu.
 Benim tatlı canımı alır oldu.
 Babama ver dedim, can vermedi.
 Anama vardım, can vermedi.
 Dünya şirin, can tatlı, dediler.
 Şimdi,
 Yüksek yüksek kara dağlarım sana yaylak olsun!
 Soğuk soğuk sularım sana içit olsun!
 Tavla tavla koç atlarım sana binit olsun!
 Penceresi altın otağım sana gölge olsun!
 Katar katar develerim sana yük taşıyıcı olsun!
 Ağllarda beyaz koyunum sana şölen olsun!
 Gözün kimi tutarsa
 Gönlün kimi severse
 Sen ona var.
 İki oğlancığı öksüz koyma, dedi.

Kadın burada söylemiş, görelim bakalım hanım ne söylemiş:

Der:

Ne diyorsun, ne söylüyorsun?
 Göz açıp da gördüğüm,
 Gönül verip sevdiğim,
 Koç yiğidim, şah yiğidim!
 Karşı yatan kara dağları,
 Senden sonra ben neyleyim!
 Yaylar olsam benim mezarım olsun.
 Soğuk soğuk sularını,
 İçer olsam benim kanım olsun.
 Altın akçeni harcar olsam benim kefenim olsun.
 Tavla tavla koç atını,
 Biner olsam benim tabutum olsun.

Art şahit olsun, sekizinci kat gök şahit olsun,
Yer şahit olsun, gök şahit olsun,
Kadir Tanrı şahit olsun!

Benim canım senin canına kurban olsun, dedi, razı oldu. Azrail hatunun canını almaya geldi. İnsanoğlunun ejderhası eşine kıyamadı. Allah Teala'ya burada yalvarmış, görelim nasıl yalvarmış:

Der:

Yücelerden yücesin,
Kimse bilmez nicesin,
Güzel Tanrı!
Çok cahiller seni gökte arar, yerde ister,
Sen bizzat müminlerin gönlündesin.
Daim duran Cebbar Tanrı,
Ulu yollar üzerine,
İmaretler yapayım senin için,
Aç görsem donatayım senin için,
Alırsan ikimizin canını beraber al!
Bırakırsan ikimizin canını beraber bırak!

Keremi çok kadir Tanrı, dedi. Hak Teala'ya Deli Dumrul'un sözü hoş geldi. Azrail'e emreyledi:

Deli Dumrul'un babasının anasının canını al, o iki helalliye yüz kırk yıl ömür verdim, dedi. Azrail de babasının, anasının derhal canını aldı. Deli Dumrul yüz kırk yıl daha eşi ile ömür sürdü.

Dedem Korkut gelip destan söyledi, deyiş dedi. Bu destan Deli Dumrul'un olsun, benden sonra alp ozanlar söylesin, alını açık cömert erenler dinlesin, dedi.

Dua edeyim hanım: Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeci koca ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kadir Tanrı seni namerde muhtaç etmesin. Ak alnında beş kelime dua kıldık, olsun kabul. Derlesin toplasın günahımızı adı güzel Muhammed'e bağışlasın hanım hey!..

Dede Korkut Kitabı
hızl.: Muharrem ERGİN

DÂNİŞMENDNÂME

(Dânişmendnâme, birbirinin devamı niteliği taşıyan on yedi meclis(bölüm)'ten oluşmuştur. Eser I. Murat'ın emriyle Tokat Kalesi dizdârı Arif Ali tarafından 1360 yılında derlenerek yeniden kaleme alınmıştır.)

EI-MECLİSU'L-HÂMİS 'AŞER

On beşinci meclise başlayalım
Sozu gul budagyna atlayalım

Râviler şöyle rivâyet eyledi
Her birisi gördüğinden söyledi

Bir gice tehr-i Haraşna'da i can
Yatur iken ol Melik u pehlivan

Gördi bir dut dinle dut de ne görür
Gördi gelmiş Seyyidi Battal turur

Atu silahı ve hem tonı bile
Tahane tonlar-yla geldi bile

Melik'e karşı varup didi ki tur
Ne yatarsın şöyle kıldın mı huzur

Sisiyye kavmi Dükiyye kavmiyle
Mankuriyye kavmi dahi cem'i-le

Kâfir elinden katı zahmeddedür
Bunda bu ne hot huzur-yla uyur

Dört yanuna göz kulak urmayasın
Ol Müsülmanları kayurmayasın

Tur uyuma anlara yitiş ey yar
Ta ki senden razı ola Bir u Bar

Ne yatarsın ne yatarsın tura tur
Yatasın anca ki ta çalınca sur

ONBEŞİNCİ MECLİS

On beşinci meclise başlayalım,
Sözü gül budağına aşlayalım.

Raviler şöyle rivayet eyledi,
Her biri gördüğünden söyledi.

Ey dost, bir gece Haraşna'da,
Melik ve pehlivanlar yatarken

Bir rüya gördü, rüyada ne gördüğünü dinle:
Gördü ki Seyyit Battal gelmiş, ayakta bekler.

Atı, silahı ve elbisesi ile,
Hem de şahane elbiseler ile geldi.

Melik'le karşılaşınca dedi ki ayada kalk,
Ne yatıyorsun, huzuru sağladın mı?

Gümenek halkı, Tokat halkıyla
Mankuriyye halkı da tamamen,

Kafir elinden çok sıkıntı çekmektedir.
Burada bu nasıl rahatlık içerisinde uyuyabilir?

Dört yanına göz kulak tutmuyorsun,
O Müslümanların elinden tutmuyorsun.

Ey dost, uyuma, ayada kalk, onlara yetiş!
Tanrı ancak bu halde senden razı olur.

Ne yatıyorsun, ne yatıyorsun ayağa kalk,
Hz. İsrail suru çalınca yatarsın.

Nesir:

Çün Melik Dânişmend bu düşü gördü, düşünde varup Seyyid Battâl elin Öpdi. Seyyid dahI Melik'i bagrına basdı, eytdi kim: "Ciger-güşem. Tanla, gerek kim turasın, Ahmet Serkis'i Ma'muriyye'den yana göndüresin ki ol ili açā. Süleyman'ı dahı Samiyye tarafına göndür ki ol illeri ol açā. Gerekdür ki sen Dükiyye'den yana varasın."

Günümüz Türkçesiyle

Nesir:

Melik Dânişmend gördüğü bu rüyada gidip Seyyid Battal'ın elini öptü. Seyyid de Melik'i bağrına bastı ve söyledi: "Evladım, sabah erkenden kalk, Ahmed Serkis'i Ankara tarafına gönder. O ili o fethetsin. Süleyman'ı da Samsun tarafına gönder. O illeri o açsın. Sen de Tokat tarafına git."

Melik uyanınca ayağa kalktı, sabah namazını kıldı. Gülnuş Banu'ya ve Gazi Bey'e veda edip kaleden aşadı indi. At çektiler, bindi, otağına geldi. Gaziler onu karşılayıp selam verdiler, Melik ile otağa girip oturdular. O sırada bir elçi geldi ve Melik Dânişmend'e bir mektup sundu. Melik mektubu açıp okudu. Yazmışlar: "Bu mektup benim tarafımdan yani Kara Tiğın tarafından gönderilmektedir. Size yani Melik Dânişmend'e gönderilmektedir. Bilmiş olun ki Ankara ordusu bize saldırdı. Kaytal oğlu Mitralos her gün bize zahmet vermektedir. Şimdi mektup size ulaşır ulaşmaz bize yardım gönderin. Aksi halde kale elden gider. Bunu böyle biliniz." demiş.

Bunlar bunu okuyup bitirince o anda gördüler ki Abdurrahman-ı Tokati otağın kapısından içeri girdi, külahını yere vurdu. Melik Dânişmend sordu: "Sana ne oldu?"

Abdurrahman söyledi: "Gümenek kâfirleri, Niksar kâfirleri ile el birliği yapıp her tarafı harap ettiler. Hazineyi Tokat'a iletirken şehrin harap olduğunu gördüm. Kaleyi de bir ordu kuşatmış. Harsanosıyye yani Niksar Beyi Mihayıl'ın kardeti Gavarıs ve Bidaris adlı bir mel'un ile elli bin er getirmiş. Tokat Kalesi'ni kuşatmış. Ben oradan geçerken savaşıyorlardı. Ansızın benim vardığımı öğrendiler ve bana saldırdılar. Biz de müminler ile tekbir getirip saldırdık. Çok düşman kırdık. Sonunda o gaziler şehit oldu. Onlar da malı yağmaladılar. Ben de yaralı bir şekilde kaçarak hizmetine geldim, Allah'a şükür, mübarek yüzünü gördüm." dedi.

Melik söyledi: "İtte Seyyid Battal Gazi'nin sözü gerçekletti." dedi. Sonra rüyasını gazilere ve ulu kişilere anlattı. Ulu kişiler dinleyince Seyyid Battal'ın canına dualar okudular.

Derhal buyurdu, Ahmed Serkis beş bin erle Ankara tarafına gitmek üzere yola çıktı. Melik, "Ankara Kalesi'ne de yardım et." dedi. Asker, yiyecek ve elli yük hazine verdi. Binlerce rahmet gazilerin canına değsin. Tanrı cemali ile şereflendirsin. Amin, ya Rabbe'l-alemin!

O gece Melik dinlendi. Sabah olunca buyurdu: Osman ibn-i Apiyye'ye beş bin er ile alem, sancak, savaş malzemeleri ve hazine verildi, Kastamoniyye tarafına gönderildi. O zamana kadar bu vilayete Esneboliyye derlerdi. Gaziler o ili fethedince adına Kastamoniyye dediler.

Osman ibn-i Apiyye yola çıktı. Eflonıs Kalesi'ne ulaştı, o kaleyi aldı, içine girip yerleşti. Bazen kaleden çıkıp Kastamoniyye vilayetini vururdu, geri kaleye gelirdi. Osman bu şekilde o vilayeti fethetti. Türkler oraya Osmancık derlerdi. Önce Eflonıs idi. Binlerce rahmet Osman'ın canına olsun. Tanrı cemali ile şereflendirsin.

Sonra Melik Dânişmend, Süleyman bin Numan'ı da beş bin er ile alem, sancak bağışlayıp Samsun tarafına ve deniz kenarına gönderdi. Göndermesinin sebebi o vilayeti Melik devletinde fethetmek idi. O ulu kişileri Melik Dânişmend, gazaya gönderdikten sonra geri kalan askeri saydılar. Yirmi bin er hesaplandı. Hemen hazırlandılar. Eyyüb bin Yunus, Artuhi, Efrumiyye ve Abdurrahman-ı Tokati hazırlandı. Melik buyurdu, davullar çaldılar. Rengârenk alemler götürdüler. Niyet, gaza deyip yirmi bin erle Tokat'a gitmek üzere yola çıktılar.

Tokat Kalesi'ne yaklaşınca Yahya bin İsa, Melik'e haber getirdi: Tokat'a hemen yardıma yetişin. Yoksa harap edecekler." dedi. Melik onu işitince düşmanlara gece baskını yapmak için hazırlık yaptı. Hemen buyurdu, orduyu dörde böldüler. Her bölüğe bir baş diktiler. Gece yarısı geçtikten sonra düşman ordusuna ulattılar. Onlar, Tokat önünde konaklamışlardı.

Müslümanlar dört taraftan saldırdılar. Çok düşman kırdılar. O gece sanki düşmanın batına kıyamet koştu. Kâfirler de hazırlandı, Kâfirler kuvvetlendi. Çünkü altmış bin düşman var idi. Az kaldı Müslümanları kıracaklardı. O anda Melik Gazi gelip bir nara attı, sanki dünya sallandı. Düşmanlar şaşırıp kaldı. Tokat halkı kale içinden Melik'in sesini işitti. Hepsi birden tekbir getirip müjde davullarını çaldılar. Kale beyi, Abdullah idi. Kale kapısını açtılar, beş yüz kişi ile kaleden dışarı çıktılar ve hemen düşmanlara hamle yaptılar. Tarif edilemeyecek kadar şiddetli bir savaş oldu. Ansızın Melik Dânişmend cenk arasında Mihayil'e rastladı. Mihayil, Melik'e hamle yaptı, alamadı. İkinci, üçüncü hamlesini Melik savdı. Bu kez lain güzünü çıkarmak için elini hareket ettirdi. Melik hemen atını tepti, ulaştı, laine bir kılıç darbesi vurdu. Mihayil'i öldürdü. Düşmanlar tarafından feryat koştu.

Bu tarafta Artuhi, Bidaris'e ulaştı. Düşmanın göğsünden sunguyu soktu. Canını cehenneme verdi. O gece sabaha kadar cenk ettiler. Sabah olunca Efrumiye alem dibine ulaştı, alemi, alemdarı yıktı. Kâfir askerleri onu görüp kaçmaya başladı. Gavarıs, Niksar tarafına kaçtı. Askerleri tamamen dağıldı.

Gümenek halkı işitti: Melik Dânişmend geldi. Gümenek içinde bin Müslüman vardı, esir olmuşlardı. Hepsini hapisten çıkarttılar. Gümenek'in önünde şehit ettiler. Ruhları şad olsun. Tanrı didar ile şereflendirsin. Amin.

Biz geldik bu tarafa: Melik Dânişmend düşman ordusunu yenince beylerini öldürdü. Diğerlerini de esir aldı. Akşama yakın geri döndüler, çadırlarına geldiler. Melik buyurdu, esirleri bir araya topladılar. Sekiz bin kişi tutsak olmuş. Beklemek için bekçiler görevlendirdiler. Sonra kale dizdarı Abdullah, Melik'in yanına geldi, elini öptü. Melik söyledi: "Seni nasıl bulalım, kâfirler bize çok işkence yaptı." dedi. Abdullah, Gümenek kâfirlerinden çok şikayette bulundu. Melik ant içti: "Ben orayı harap edene kadar durmayacağım." dedi. Buyurdu, yemek getirdiler, yediler. Götürdüler, dua ve sena ettiler. Sonra ezan okudular, akşam namazını kıldılar. Gazilerin her biri kendi yerine gidip dinlendi. O gece Artuhi nöbet bekledi, orduyu muhafaza etti. Sabahın ilk ışıkları görünmeye başladı. Nazım:

Biraz sonra Kaf Dağı'nın kokusundan,
Cihan aydınlığının kaynağından,

Nurunun seli taşarak gelip ulaştı,
Karanlığı boğdu.

Sulsul, bağlarda figan etmeye başladı,
Gül güldü, bülbül ağladı.

Yine güneş bütün aleme ışık saçınca,
Yüzünden ferah örtüsünü çıkardı.

Yine cihan halkı, genç yatlı herkes,
İşleriyle meşgul olmaya başladı.

...
Hakkı tanıyan o doğru söze uyar,
Zira gözü olanlar güzel yüze bakar.

Doğru söze inanmayan gözsüzdür,
Her işte kin ve kibirle hareket eder.

O, Tanrı'nın dostuna düşman olur,
İyilik edene kötülükler yapar.

Özellikle Sisiye halkı,
Zaman zaman gör Melik'e neler yaparlar.

Onların Melik ile macerasını,
Anlatayım, dinleyin.

...

Nesir:

Sabah olunca Melik buyurdu, o esirleri getirdiler. Düşman beylerinden yirmisi de esir olmuştu. Mihayil'in amcasının oğlu Tadık bile esir olmuştu. Melik bunları dine davet etti. Tadık söyledi: "Biz Mesih dininden bu kadar keramet gördük, nasıl dönelim?" dedi. "Eder dinin hak din ise bize sen de bir alamet göster. Ancak o zaman Müslüman oluruz." dedi. Melik söyledi: "Ne istersiniz?" Onlar söyledi: "Dua et. Bu Gümenek Irmağı kesilsin, akmaz olsun. O zaman biz Müslüman oluruz." dedi. Melik başını edip bir süre düşündü. Yine başını kaldırıp söyledi: "Bu gün bana mühlet olsun. Sabahleyin dediğiniz olmazsa hepinizi azat edeyim." dedi. Onlar: "Kabul ediyoruz." dediler.

Melik geri döndü, arkadaşlarının yanına geldi, o gün oruç tuttu. Bir çadır içine girdi. O gün, o gece ibadetle meşgul oldu. Başını secdeye koyup yalvardı, çok ağladı. Seher vakti olunca gözünü uyku aldı. Bir rüya gördü. Nazım:

Rüyasında Mustafa'nın geldiğini gördü,
O'nun doğruluğu tamdır, doğruluk ve safanın kaynağıdır.

Ona, ey azizlerin ulu kişisi,
Ashap senin varlığın için ağlar, dedi.

Bu düşmanların dediklerine üzülme,
Sana yardım daima Tanrı'dan gelir.

Tanrı kudretlidir, dertlere derman verir,
Şimdi sana bir dua verildi.

Bu duayı okuyup istekte bulun,
Tanrı'nın ne kudret gösterdiğini gör.

Üzüntü içerisine düştüğün yerde,
Bu duayı oku, hacetlerini iste.

Bunu dostlarına da ver,
Onlar bunu sıkıntılı zamanlarında okusun.

Peygamber ona o duayı verdi,
Melik uyandı, donup kaldı.

Elinin içinde bir parça ipek gördü,
O misk ve abir gibi kokuyordu.

O ünlü kişi açtığı zaman duayı gördü,
O, bunu görünce sevindi.

Ey Kadir, Hallak, Mevla,
En yüce sultan, hakikat sensin, dedi,

...

Nesir:

Melik Dânişmend, Hazret-i Resul'ün mübarek cemalini gördü. Sonra buyurdu, bu duayı okuyup o ırmağın üzerine otur: "Su hemen kesilir, durur." demişti. Sabah olunca gördü ki yeşil bir ipek üzerine bu dua yazılmış:

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Daima baki olan, hataları affeden, duayı işiten, affetme kapsamını genişleten, Musa'yı Kelimullah, İsa'yı Ruhullah, Adem'i Seyfiyullah, Muhammed'i Resulullah kılan; eman, furkan sahibi olan Allah'tan başka İlah yoktur. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ın rızasıyla."

Melik Dânişmend Gazi uyanınca bu duayı elinde buldu. Sevinç içerisinde sabah namazını kıldı. Sonra dua haberini gazilere anlattı. Gaziler sevindiler. Sonra Melik Dânişmend atına binip esirlerin yanına gitti. O, düşman beylerinin yanına gelince: "İstediğiniz işi işte şimdi görün." dedi. Söylediler: "Eğer öyle edersen sözümüzü tutup Müslüman olacağız." dediler. Sonra Melik buyurdu, o esirlerin bağlarını çözdüler. Sonra yürüyerek o ırmağın kenarına geldiler. Gaziler de onlarla beraber idi. Sonra Melik başını açıp yüzünü dergaha tuttu. O duayı sıdk ile okudu. Tamamlayınca Tanrı'nın emriyle su kesildi. O kavim aşağı yukarı koştu. Irmağın suyundan çoğalma işareti göremediler. Asla Tanrı adına şüphe getirmeyin. Gördüler ki o büyük ırmak kesildi, belirsiz oldu. O beyler ve diğer düşmanlar hep beraber imana geldiler. Sonra Melik söyledi: "Bu sudan Müslümanlara çok fayda vardır." diye o duayı yine okudu. Yine o su ortaya çıkıp geldi, derhal akmaya başladı.

Sonra Melik, o yeni Müslümanlara silah verdi. Hepsini donandı ve ağır hazine açıp bunları zengin etti.

Hiç beklenmeyen bir anda o taraftan iki bin düşman gelip Melik'in at sürüsünü götürdü. Bu haber Melik'e ulaştı. Çok huzursuz oldu. Derhal Hazret-i Resul'ün duasını okudu. Sonra Gümenek halkına dua etti.

Tanrı onun duasını kabul etti. O gece Melik rüyasında nur yüzlü yaşlı bir kişinin geldiğini gördü. Sakalı göğsüne inmiş, söyledi: "Ben Abdulvehhab Gazi'yim. Yarın ordunu bu ovadandan uzaklaştır. Yüksek dağlara çıkın. Tanrı, Gümenek halkına hışım verecek. Bu gün onları helak edecek." Melik uyandı, durumu askerlere anlattı. Göçüp yüksek dağlara çıktılar. O ovada hiç Müslüman kalmadı. Bir sonraki gün öğleye yakın gökyüzünü bulut kapladı, gürültü oldu. Geceye kadar yıldırımlar düştü. Gecenin bir yarısı geçmişti. Nuh tufanı gibi yağmurlar yağdı. Dağlar gibi seller oldu. Tanrı'nın emriyle Gümenek halkı olanlardan habersiz uyuyordu. Şehri sel bastı. O şehrin içinde ne varsa sel götürdü. Ancak beş yüz ev kaldı. Onlar da kâfirlikten dönüp tövbe etmişlerdi. Fakat kâfirlerden korktukları için bunu saklamışlardı.

O kıyamet gecesi geçtikten sonra sabah oldu. Tanrı'nın emriyle yağmur dindi. Melik'e haber verdiler ki Gümenek halkını sel aldı. Melik işitince sevindi. Rum'a bir haber yayıldı: "Gümenek halkını sel aldı, tehir harap oldu." dediler. Bütün alem şaşırıp kaldı. O şehirde ancak bir mahalle kaldı. Selden kurtulan halk Melik'in yanına gelip Müslüman oldu. Melik onlara dua etti. Sonra Melik, Tokat halkına söyledi: "Bundan sonra Gümenek halkından korkmayın." dedi. Derhal Melik buyurdu, yine mescidler, medreseler inşa ettiler.

Bu tarafta Süleyman, Samsun tarafına gitmişti, geri geldi. Melik ondan ordunun durumunu sordu. Süleyman söyledi: "Ben o tarafa gidince birçok yeri fethettim, bir kısmını da harap ettim. "Sonra bir haber geldi ki Canik tarafından hesapsız asker çıkmış, bu tarafa, Müslümanların üzerine gelirmiş. Ben onu işitince geri dondum. Hizmetine geldim." dedi.

Melik onu işitince söyledi: "Niksar tarafına gitmek gerek. Belki oraları da fethederiz." dedi. Sonra buyurdu, askerleri saydılar. Kırk bin erin hazır olduğu anlaşıldı. Tokat Kalesi'ne on bin kişi bıraktı. Bunların görevi Corum kapısına kadar gözetmekti. Kendisi otuz bin erle Harsanosiyiye'den yani Niksar'dan tarafa yola çıktı. Ordu komutanı Artuhi idi. Gümenek'ten

göçtüler. O ova içinde konakladılar. O ovaya timdi Cincife derler. Melik, Cincife ovasında hazırlık yapmak için konakladı.

Biz gelelim bu tarafa, Canik ordusunun hikâyesine: Gavarys, Melik'in elinden kaçtı, Matrobid'e gitti. O, Canik Beyi idi. Melik'in yaptığı kötülükleri anlattı. Matrobid öfkeleni, Canik askerlerini, Tarabuzan (Trabzon) ordusunu, Ermeni ve Gürcü sipahisinin hepsini topladı. Onlar gelip Niksar Irmağı'nın kenarında konaklamışlardı.

O sırada casus gelip Melik'in haberini getirdi. Onlar, otuz bin erle Cincife yaylasında konaklamışlardı. Kâfirler bu haberi işitince söylediler: "Gidip Müslümanlara gece baskını yapmaktan daha iyi seçeneğimiz yoktur." dediler. Kâfirler bu çareyi düşündükten sonra yirmi bin er Niksar önünde konakladı. Seksen bin kâfir, Matrobid'le Müslümanlara gece baskını yapmak için yola çıktı. Onlar yaklaşınca Yahya haber getirdi: "Gafil olma, seksen bin düşman yaklaştı." dedi. Derhal Melik buyurdu, askerleri pusuya yerleştirdiler. Onlar hazır beklediler. Gece yarısı geçince düşmanlar gelip Müslümanlara saldırdı. Askerler birbirine karışınca pusudaki gaziler hemen tekbir getirdiler, sonra kâfirlere hamle yaptılar ve çok kafir öldürdüler. Önde bulunan Artuhi, Efrumiyye, Süleyman, Eyyüb ve Abdurrahman-ı Tokati düşman askerlerine tarif edilemez işler ettiler.

Bu tarafta Melik de ordunun merkezine ulaştı. Kılıç darbesiyle alemleri, alemleri yıktı. Matrobid bu hali gördü, Melik'in önünden kaçtı. Melik arkasından gitti. Lain kaçtı, Niksar yanında bir taş vardı, o mel'un can acısından, Melik korkusundan attan indi, yürüyerek gitti, o taşın arkasına girdi, gizlendi. Melik Dânişmend onu gördü, atını sürüp oraya gitti. Bir kez nara atıp haykırdı, kılıcını çıkardı, o taşa vurdu. Kılıç o taşı peynir gibi kesti. Lain sıçradı, kaçtı. Melik atına mahmuz vurup ulaştı. Matrobid'e bir kılıç vurdu. Kâfirin başı kırk adım yere gitti. Kâfirler onu görünce artık savaşmadılar, arka arka kaçtılar. Gavarys'a haber geldi: "Melik Dânişmend babanı öldürdü." dediler. Lain onu işitince kendi canından ümidini kesti, ağlayarak oradan kaçtı, Niksar'a gitti.

Bu tarafa geldik. Melik Dânişmend sonra düşmanların malını ganimet olarak aldı, gazilere paylaştırdılar. Bu fethe sevindiler. Sonra o dağdan inip Niksar karşısında bir ovada konakladılar. Otağ ve çadır kurdular. Birkaç gün rahat olup dinlendiler. İşte on beşinci meclis de burada tamam oldu. Allah'ın izniyle on altıncı meclisi de size anlatırız.

Bu meclis tamamlandığı için,
Mustafa'nın ruhuna salavat ver.

Gazilerin ruhu tamamen taş olsun,
Tanrı, cemalini daima onlara layık görsün

...

Ey dost, gazilerden sayılana kadar
Yürü, nefsi oldur, canını uyandır.

Onbeşinci meclis tamamlanınca,
Onaltıncıdan da kelam söyle.

Salavat ver, bir nefes dinlenelim,
Çünkü can kutuna kafes tendir.

Dânişmendnâme
hzl.: Necati DEMİR

Metinler aşağıda yer alan **kazanımlara** yöneliktir:

1. *Anlatmaya bağlı metinleri gruplandırır.*

2. *Metnin olay örgüsünü bulur.*
3. *Metnin yapısını oluşturan öğeleri belirler.*
4. *Metindeki kişilerin olay örgüsündeki işlevlerini belirler.*
5. *Metindeki mekânın işlevini belirler, nasıl anlatıldığını açıklar.*
6. *Metindeki kişi-zaman-mekân ilişkisini belirler.*
7. *Metindeki zamanı ve zamanın nasıl anlatıldığını açıklar.*
8. *Metnin temasını bulur.*
9. *Metnin temasıyla yazıldığı dönem arasında ilişki kurar.*
10. *Temanın evrensel olup olmadığını tartışır.*
11. *Metinde insana özgü gerçekliğin olay örgüsü çevresinde nasıl anlatıldığını belirler.*
12. *Metnin anlatıcısını ve bakış açısını belirler.*
13. *Metnin dil özelliklerini belirler.*
14. *Metindeki tasvirlerin nasıl yapıldığını ve işlevini belirler.*
15. *Okuduğu metni dönemin gerçekliğiyle ilişkilendirir.*
16. *Metni kendinden önceki metinlerle ve günümüzdeki benzer metinlerle karşılaştırır. (MEB, 2005: 74-75)*

Bölümde yer alan metinler dokuzuncu sınıftaki “Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinleri İnceleme Yöntemi”ne göre işlenecektir. Bu inceleme yöntemine uygun olarak, Battalnâme adlı metne yönelik sekiz **metin altı soruya** yer verilmiştir.

1. a. Metinde geçen olayları ve metne bütünlük kazandıran olay örgüsünü defterinize yazınız.
- b. Olay örgüsünden hareketle metnin temasını bularak aşağıya yazınız.

Metne yönelik yukarıda verilen ilk metin altı soruda, metnin olay örgüsü ve buna bağlı olarak teması öğrencilere sorulmuştur. Öğrencilerin olay örgüsünü belirlemelerinin istendiği birinci metin altı sorunun (a) kısmı doğrudan metnin olay örgüsünü öğrencilerin bulmasını isteyen ikinci kazanıma yöneliktir. Programda ikinci kazanıma ait etkinlik önerisi ise şöyledir; “Öğrenci grupları, ders kitabındaki metnin olay örgüsünü şema hâlinde gösterirler. Yaşanması muhtemel olay ile olay örgüsü arasındaki farklılıkları konu alan bir iki paragraf uzunluğunda yazı kaleme alırlar; okunan metinde anlatılan olayların, tanıtılan kişilerin benzerlerinin çevrelerinde bulunup bulunmadığını tartışırlar.”.

Birinci metin altı sorunun (b) kısmında, öğrencilerin olay örgüsünden hareketle metnin temasını belirlemeleri istenmiştir. Soru bu açıdan programdaki sekizinci kazanıma uygundur. Sekizinci kazanıma ait açıklama ise şöyledir; “*Bu dönemde kahramanlık hikâyelerinin, fetih ve gaza temalarını işlemesiyle rağbet gördüğü vurgulanmalıdır.*”. Açıklama ile İslamiyet’ten sonra oluşan edebî eserlerde, İslamiyet’in etkileri olduğunu öğrencilere sezdirmek amaçlanmıştır.

2. Günümüzde Battalnâme’nin temasıyla benzerlik gösteren yerli ve yabancı örneklere (film, hikâye, tiyatro vb.) rastladınız mı? Bulduğunuz örneklerden hareketle Battalnâme’nin temasının evrenselliğiyle ilgili çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları tahtaya yazınız.

İkinci metin altı soruda Battalnâme’de yaşanan olayların ve metnin temasının evrensel olup olmadığı öğrencilere sorulmuştur. Soru, öğrencilerin metne yönelik çıkarımlarda bulunmalarını ve metnin dinî ve milli unsurlarından yola çıkarak evrensel özellikler taşıyıp taşımadığını belirlemelerini sağlayacaktır. Bu bakımdan ikinci metin altı soru, programdaki onuncu kazanıma uygundur.

3. Metnin yapısını oluşturan ögeler ve bu ögeler arasındaki ilişkiyi belirleyerek ilgili yerlere yazınız.

Üçüncü metin altı soruda, anlatmaya bağlı edebî metinlerin yapısını oluşturan ögeler üzerinde öğrencilerin belirleme yapması istenmiştir. Soru bu bağlamda programda yer alan üçüncü ve altıncı kazanıma uygundur. Programda, metnin yapısını oluşturan ögeleri belirlemeye yönelik üçüncü kazanım yer almaktadır. Metnin yapısını oluşturan ögeler kişi, zaman ve mekân unsurlarıdır. Üçüncü metin altı soru aracılığıyla metnin yapısını oluşturan ögeleri belirleyen öğrencilerin, bu ögeler arasındaki ilişkiyi yorumlamaları yine üçüncü metin altı soru ile gerçekleşecektir. Soru bu bağlamda programdaki altıncı kazanımı da karşılamaktadır.

4. a. Battal Gazi Destanı’ndaki kahramanları aşağıda verilen karakter-tip çözümleme tablosuna göre inceleyiniz.

KARAKTER-TİP ÇÖZÜMLEME TABLOSU		
KARAKTER-TİP ADI	Battal Gazi	Simbat
Kadın		
-Karakter-tip nasıl bir insandır?		
-Karakter-tip durağan mıdır, dinamik mi?		
-Destanın hangi kısmı sizin karakter-tip hakkında böyle düşünmenize neden oldu?		

-Sosyal ortam ve çevre bu karakteri-tipi nasıl etkilemiştir?
 -Bu karakterin-tipin sizin toplumsal yapınızdan farkı var mı?
 -Bu karakterin-tipin diğer karakterler üzerinde etkisi var mı?
 -Karakter-tip kendi kişiliğinin farkında mı?
 Yani sizin düşündüklerinizi kendi hakkında düşünüyor mu?
 -Sizce gerçek hayatta bu destandaki karakter-tip gibi davranan biri olabilir mi?

b. Battalnâme'deki hangi kahramanın tip hangisinin karakter olduğunu belirleyiniz.

Metinde yer alan kişilerin karakter\ tip analizinin yapıldığı dördüncü metin altı soru, öğrencilerin metindeki kişilerin olay örgüsündeki işlevini ve kişilerin özelliklerini belirleyebilmelerine imkân verecektir. Soru dördüncü kazanımın kitaba yansımadır.

5. Metinde zaman ve mekânın anlatıldığı cümleleri tespit ediniz. Bu cümlelerde zaman mekânın nasıl anlatıldığını aşağıdaki tabloya yazınız.

Mekânın ve Zamanın anlatıldığı Cümleler:
 Mekânın ve Zamanın Anlatımı:

Beşinci metin altı soru öğrencilerin, olay çevresinde oluşan edebî metinlerin zaman ve mekân bakımından incelenmesini sağlayacaktır. Metindeki zaman ve mekân öğelerinin metindeki işlevini öğrencilere fark ettirmeyi amaçlayan beşinci ve yedinci kazanım beşinci metin altı soru ile kitapta yer bulmuştur.

6. a. Metnin anlatıcısı kimdir? Anlatıcının bakış açısı hakkında çıkarımlarda bulunarak tahtaya yazınız.

b. Metnin anlatıcısı siz olsaydınız olayı nasıl anlatırdınız. Sözlü olarak ifade ediniz.

Altıncı metin altı sorunun (a) kısmı ile öğrencilerin destan metninin anlatıcısı üzerine yorum yapmaları istenmiştir. Sorunun (b) kısmında, öğrencilerden kendilerini anlatıcı yerine koyup metni nasıl anlatacaklarını ifade etmeleri istenmiştir. Buradaki amacın, destan metinlerinin sözlü dönemlerde farklı anlatıcılar tarafından anlatılabildiğini ve her anlatıcıdan farklı anlamlarda katkılar gördüğünü öğrencilere hissettirmek olduğu düşünülmektedir. Altıncı metin altı soru, her anlatıcının kendine has bakış açısıyla destan metinlerini yeniden oluşturduğunu öğrencilere hissettirecek bir çalışmadır. Programda bu amaca uygun olarak on ikinci kazanım yer almıştır.

7. Metindeki tasvirleri bulunuz. Tasvirlerin metindeki işlevini belirleyiniz.

Metindeki tasvirlerin işlevinin belirlenmesini isteyen yedinci metin altı soru, öğrencilerin destan metninin anlatım özelliklerini fark etmelerini sağlayacaktır. Soru programdan yer alan on dördüncü kazanımla doğrudan ilgilidir. Programda kazanımın hedefini açıklayacak ifadeler yer verilmemesi, sorunun amacının öğrencilere hissettirilmesini zorlaştıracaktır.

8. Aşağıda Battalnâme'den özgün bir bölüm verilmiştir. Metin parçasını günümüz Türkçesine aktarınız. Altı çizili sözcükleri dikkate alarak iki metni dil özellikleri bakımından karşılaştırınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Sekizinci metin altı soru, metnin dil özellikleri bakımından incelenmesini sağlayacaktır. Soruda, destan dönemine ait dil özelliklerinin günümüzde kullanılan dil özellikleri ile karşılaştırılarak, destan dönemine ait dil özelliklerini öğrencilerin fark etmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda sekizinci metin altı soru on üçüncü kazanıma yöneliktir.

1. Okul Dışı Etkinlik: Battalnâme, Dânişmendnâme ve Deli Dumrul hikâyesinin yazıya geçirildiği; Cemşid ü Hurşid mesnevisin yazıldığı dönemi ve bu dönemlerin sosyal özelliklerini araştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.
2. Etkinlik:
 - a. Araştırma sonuçlarından hareketle Battalnâme'nin yazıya geçirildiği dönemin sosyal özellikleriyle metnin temasını karşılaştırınız.
 - b. Battalnâme'de olayın yaşandığı dönemin günlük hayatı ile ilgili unsurları belirleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olan ikinci etkinlik çalışmasıyla metinlerin yazıya geçirildiği döneme ait özellikleri öğrencilerin belirlemesi istenmiştir. Etkinlik çalışmasının amacı, metnin temasını şekillendiren sosyal özelliklerin ve metnin yazıldığı dönemle ilişkisinin kurulmasını sağlamaktır. Öğrencilerin etkinlik aracılığıyla metnin yazıldığı dönemle ilişkisi üzerine yapacakları belirlemeler, programda yer alan dokuzuncu ve onuncu kazanımın amaçları ile uygunluk göstermektedir.

Bölümde yapı ve şekil bakımından incelenecek bir diğer metin, *Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanını Beyan Eder* adlı metindir. Metne ait bir **etkinlik çalışması**, sekiz **metin altı soru** bulunmaktadır. Soru ve etkinlik çalışmaları, Battalnâme metnine

yönelik çalışmalarla benzer olduğu için aşağıdaki incelemede soruların ve etkinlik çalışmasının programdaki hangi kazanımlarla uygun olduğunu belirlemek yeterli olacaktır.

1. a. Aşağıda okuduğunuz metindeki olaylar karışık olarak verilmiştir. Olayları oluş sırasına göre numaralandırarak olay örgüsünü tespit ediniz   b. Olay örgüsünden hareketle metnin temasını bulunuz.

Metnin olay örgüsünü belirlemeye yönelik olan birinci metin altı sorunun (a) kısmı, programda belirtilen ikinci kazanımla bağlantılıdır. Sorunun (b) kısmı da öğrencilerin metnin temasını belirlemelerini sağlayacağı için sekizinci kazanımla bağlantılıdır.

2. Deli Dumrul Hikâyesi'ndeki temanın evrenselliğiyle ilgili çıkarımlarda bulununuz. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

İkinci metin altı soru öğrencilerin metnin temasının evrensel olup olmadığını tartışmalarını sağlayacaktır. Soru, onuncu kazanıma yöneliktir.

3. Metnin yapısını oluşturan öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkiyi ilgili yerlere yazınız.

Üçüncü metin altı soru, metnin yapısını oluşturan öğelerin belirlenmesini isteyen kısmı ile üçüncü, bu öğeler arasındaki ilişkinin belirlenmesini isteyen kısmı ile de altıncı kazanıma uygunluk hedeflenmiştir.

4. Metinde zaman ve mekânın anlatıldığı cümleleri tespit ediniz. Bu cümlelerde zaman ve mekânın nasıl anlatıldığını aşağıdaki tabloya yazınız.

Dördüncü metin altı soru, öğrencilerin metni yapısını oluşturan zaman ve mekân unsurlarını belirlemelerini ve bu unsurların metinde nasıl anlatıldığını ifade etmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Sorunun amacı programdaki beşinci ve yedinci kazanımın amacı ile uygunluk göstermektedir.

5. a. Deli Dumrul Hikâyesi'nde geçen kahramanları aşağıda verilen karakter çözümleme tablosuna göre inceleyiniz.   b. Deli Dumrul'un karakterindeki değişimi ve bu değişimin sebeplerini açıklayınız.   c. Deli Dumrul ile karşılaştıysanız yaptıklarıyla ilgili ona nasıl bir öğüt verirdiniz? Sözlü olarak ifade ediniz.

d. Deli Dumrul'un yaşadığı dönemde yönetici olsaydınız, onun olumsuz davranışları karşısında ne yapardınız? Sözlü olarak ifade ediniz.

Beşinci metin altı soru ile öğrencilerin, metinde yer alan kahramanlar üzerine inceleme yapmalarına imkân verilecektir. Aynı zamanda sorunun, öğrencilerin kendilerini metnin kahramanı gibi hissetmesini sağlayan (c-d) kısımları da öğrencilerin metin kahramanları üzerinde yorum yapmalarını sağlayacaktır. Beşinci metin altı soru dördüncü kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır.

6. a. Metnin anlatıcısı kimdir? Anlatıcının bakış açısıyla ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki bölüme yazınız.
b. Metnin anlatıcısı siz olsaydınız olayı nasıl sonuçlandırırınız? Sözlü olarak ifade ediniz.

On ikinci kazanım doğrultusunda kitaba alınan altıncı metin altı soru, öğrencilerin metnin anlatıcısı ve anlatıcının bakış açısıyla ilgili çıkarımlarda bulunmalarını sağlayacaktır.

7. a. Aşağıda Deli Dumrul Hikâyesi'nden bazı cümleler verilmiştir. Bu cümlelerdeki tasvirleri bulunuz.
b. Tasvirleri çıkartarak cümleleri okuduğunuzda nasıl bir değişiklik olduğunu tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Yedinci metin altı soru, öğrencileri metinden seçilen cümlelerdeki tasvirleri bulmaya ve tasvirlerin anlatıma olan katkısını fark etmeye yöneltecek niteliktedir. Soru programda yer alan on dördüncü kazanımla bağlantılıdır.

8. Aşağıdaki bölüm Deli Dumrul Hikâyesi'nin 15. Yüzyılda derlenip yazıya geçirilen özgün metninden alınmıştır. Metin parçasının cümle özelliklerini ve altı çizili sözcükleri dikkate alarak ses özelliklerini belirleyiniz. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Sekizinci metin altı soruyla, öğrenciler metnin yazıldığı dönemdeki dil özelliklerini fark edeceklerdir. Programda dil özellikleri üzerinde öğrencilerin belirleme yapmasını amaçlayan on üçüncü kazanımla sekizinci metin altı soru uygunluk göstermektedir. Programda, on üçüncü kazanıma ait açıklama şöyle ifade edilmiştir: “Metindeki ses, kelime ve cümle özellikleri vurgulanmalıdır.”. Kazanıma ait açıklamada, öğrencilerin dikkatinin çekileceği hususlar belirtilmiştir.

2. Okul Dışı Etkinlik: Battalnâme, Dânişmendnâme ve Deli Dumrul hikâyesinin yazıya geçirildiği; Cemşid ü Hurşid mesnevisin yazıldığı dönemi ve bu dönemlerin sosyal özelliklerini araştırınız. Sonuçları

defterinize yazınız.

3. Etkinlik

- a. Araştırma sonuçlarından hareketle Deli Dumrul Hikâyesi'nin yazıya geçirildiği dönemin sosyal özellikleriyle metnin temasını karşılaştırınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
- b. Deli Dumrul Hikâyesi'ndeki olayın yaşandığı dönemin günlük hayatı ile ilgili unsurları belirleyip sözlü olarak ifade ediniz.

Üçüncü etkinlik çalışması, dokuzuncu ve on beşinci kazanımlarla bağlantılıdır. Programda on beşinci kazanıma ait açıklama ile öğrencilerin dikkatinin çekileceği noktalar belirtilmiştir: “*Bu dönem destanî hikâyelerin Anadolu’da oluştuğu, yaşanmış bazı tarihî gerçekleri dile getirdiği söylenmelidir.*”. Kazanıma ait bu açıklama etkinlik çalışmasının on beşinci kazanımla doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Örnek metin olarak seçilen destanî hikâyenin yaşanmış olaylardan etkilenilerek yazıldığı ifade edilmesi, hikâyenin yazıldığı dönemdeki sosyal ve günlük hayattan etkilendiğini göstermektedir.

Bölümde yer alan üçüncü metin *Danişmendnâme*'dir. Kitapta metne yönelik, dokuz **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması**na yer verilmiştir. Soru ve etkinlik çalışmaları *Battalnâme* metnine ait soru ve etkinlik çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Bu nedenle metne ait soruların ve etkinlik çalışmasının hangi kazanımlar doğrultusunda kitaba alındığını söylemek yeterli olacaktır.

1. a. Metinde geçen olayları ve metne bütünlük kazandıran olay örgüsünü defterinize yazınız.
- b. Olay örgüsünden hareketle metnin temasını sözlü olarak ifade ediniz.

Öğrencilerin olay örgüsünden hareketle metnin temasına ulaşmalarını sağlayacak birinci metin altı soru, ikinci ve sekizinci kazanıma uygundur.

2. Günümüzde kahramanlık temasının görsel ve yazılı iletişim araçlarında sıkça işlenmesinin sebebi nedir? Buradan yola çıkarak *Dânişmendnâme*'nin temasının evrenselliğiyle ilgili neler söyleyebilirsiniz?

Metnin temasının evrenselliğiyle ilgili olarak öğrencilerin çıkarımda bulunmasını isteyen ikinci metin altı soru, dokuzuncu kazanıma yöneliktir.

3. Aşağıda *Dânişmendnâme*'den özgün ve günümüz Türkçesine aktarılmış metin parçaları verilmiştir. Bunları dil özellikleri bakımından

karşılaştırınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Öğrencilerin soruda verilen metnin, iki farklı şeklinden yola çıkarak metnin dil özellikleri hususunda karşılaştırma yapmalarına imkân sağlayan üçüncü metin altı soru, on üçüncü kazanımla bağlantılıdır.

4. Metnin yapısını oluşturan öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkiyi belirleyerek ilgili yerlere yazınız.

Üçüncü ve altıncı kazanıma uygun olarak kitaba alınan dördüncü metin altı soru, öğrencilerin metni yapı bakımından incelemesini sağlayacaktır.

5. Metinde zaman ve mekânın anlatıldığı cümleleri tespit ediniz. Bu cümlelerde zaman ve mekânın nasıl anlatıldığını aşağıdaki tabloya yazınız.

Metnin yapısını oluşturan öğelerden ikisi olan mekân ve zamanın anlatımının inceleneceği beşinci metin altı soru, programdaki beşinci ve yedinci kazanıma uygundur.

6. Metinde kahramanların ve mekânın anlatıldığı bölümlere dikkat ediniz. Bu bölümlerde tasvirler nasıl yapılmıştır? Tasvirlerin işlevi nedir? Aşağıdaki bölümlere yazınız.

Altıncı metin altı soru, öğrencilerin kahramanların ve mekânın anlatıldığı cümlelerdeki tasvirleri bulmalarını sağlayacaktır. Öğrencilerin metindeki kahramanlara ve mekâna yönelik tasvirleri belirlemeleri, metnin anlatım zenginliğini fark etmeleri bakımından önemlidir. Soru, on dördüncü kazanıma yöneliktir.

7. Metnin anlatıcısı kimdir? Anlatıcının bakış açısı hakkında çıkarımlarda bulunarak tahtaya yazınız.

Anlatıcının bakış açısı üzerine öğrencilerin belirlemeler yapmasını sağlayacak yedinci metin altı soru, on ikinci kazanımın amaçlarına uygundur.

8. Battal Gazi ile Dânişmend Gazi arasındaki benzerlikleri nelerdir? Sözlü olarak ifade ediniz.

İki farklı destan metnindeki ana kahramanların karşılaştırılmasını isteyen sekizinci metin altı soru, doğrudan programda yer alan kazanımlara yönelik değildir. Fakat öğrencilerin iki farklı destan metninde yer alan ana karakterleri karşılaştırmaları, dönemin yapısını ve dönemin sosyal ve siyasal durumunu yorumlayabilmeleri bakımından önemlidir.

9. a. Dânişmendnâme'nin ana kahramanı Dânişmend Gazi'yi aşağıdaki tip çözümleme tablosuna göre inceleyiniz.
- b. Dânişmendnâme'deki diğer karakterleri belirleyerek defterinize yazınız.

Soru, öğrencilerin metinde geçen ana karakter tipi üzerinde belirleme yapmalarını ve diğer karakterleri belirlemelerini sağlayacaktır. Karakterlerin belirlenmesi ve ana karakterin incelenmesi sonucunda öğrenciler karakterlerin olay örgüsündeki işlevini fark edeceklerdir. Bu nedenle dokuzuncu metin altı sorunun, dördüncü kazanımla uygunluk gösterdiğini söyleyebiliriz..

2. Okul Dışı Etkinlik: Battalnâme, Dânişmendnâme ve Deli Dumrul hikâyesinin yazıya geçirildiği; Cemşid ü Hurşid mesnevisin yazıldığı dönemi ve bu dönemlerin sosyal özelliklerini araştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.
1. Etkinlik
- a. Araştırma sonuçlarından hareketle Dânişmendnâme'nin yazıya geçirildiği dönemin sosyal özellikleriyle metnin temasını karşılaştırmamız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
- b. Dânişmendnâme'de olayın yaşandığı dönemin günlük hayatı ile ilgili unsurları söyleyiniz.

Yukarıda yer alan birinci etkinlik çalışması, *Battalnâme* ve *Deli Dumrul* adlı metinlere ait etkinliklerin bağlı olduğu ikinci okul dışı etkinlikle ilişkilidir. Öğrencileri, metnin teması ile yazıldığı dönemin sosyal özelliklerini karşılaştırmaya yönelten etkinlik çalışmasının, dokuzuncu kazanımla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir.

Bölümde yer alan anlama yorumlama kısmında, öğrencilerin sorularını cevapladığı metinleri anlatım, dil ve kahraman özellikleri bakımından karşılaştırmalarının istendiği bir çalışma bulunmaktadır.

- Battalnâme, Dede Korkut, Dânişmendnâme ve Cemşid ü Hurşid adlı eserleri aşağıdaki ölçütlere göre karşılaştırmamız. Sonuçları aşağıdaki tabloya yazınız.
- (Tabloda anlatım özellikleri, dil özellikleri, kahramanların özellikleri bakımından karşılaştırma yapılması istenmiştir.)

Bu çalışma ile öğrencilerin verilen metinler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri ve kavramaları sağlanacaktır. Verilen örnek metinler farklı dönemlere aittir. Etkinlik çalışmasının, farklı dönemlere ait metinlerin kendinden önceki ve sonraki metinlerle karşılaştırılması amacını taşıdığı söylenebilir. Bu nedenle etkinlik on altıncı

kazanıma uygundur. On altıncı kazanımın açıklama kısmında etkinlik çalışması ile vurgulanması gereken hususlar belirtilmiştir: “*Bu dönemdeki eserlerin kaynağının İslâmiyet öncesi destanlar ve İslâmi dönemde oluşan hikâyeler olduğu vurgulanmalıdır.*”.

3. Okul Dışı Etkinlik: Olay çevresinde oluşan edebî metinler işlendikten sonra bu metinlerden herhangi birini sınıfta canlandırmak üzere hazırlık yapınız.

2. Etkinlik: yaptığınız hazırlıklar doğrultusunda olay çevresinde oluşan edebî metinlerden birini sınıfta canlandırınız.

Yukarıda yer alan ikinci etkinlik çalışması, üçüncü okul dışı etkinlikle bağlantılı olarak gerçekleştirilecek bir çalışmadır. Etkinlik çalışması, programda yer alan on birinci kazanıma uygundur. Etkinlik çalışmasının on birinci kazanımla uygunluğunu gösteren ifadelerle programda kazanıma ait etkinlik önerisi kısmında yer verilmiştir. Etkinlik önerisi: “*İncelenen metin –uygunsa- istekli öğrencilere görev dağılımı yapılarak bir sonraki derste canlandırılır.*” ifadesiyle açık hale getirilmiştir.

3.2.3.1.3. Öğretici Metinler

Bu bölümde halk edebiyatı metni olarak fıkra türünde bir metne yer verilmiştir. Fıkra, eğlendirme, güldürme, alay etme, eleştirme gibi özellikleri olan bir türdür. Yıldırım (1992: 333), fıkrayı; “*Fıkra, gerçek hayat ile bağı olan vak’aları, tam bir fikri, sosyal ve beşerî kusurları günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizâh, hikemî söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâye çatısı etrafında toplayarak, genellikle bir tip’e bağlı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad, diyebiliriz.*” şeklinde tanımlamıştır.

Fıkralar kısa ve öz anlatılardır. Genellikle bir olay etrafında oluşur ve giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini iç içe bulundurlar. Dili anlaşılır ve sade olan fıkralar, başta ferdi karakter taşırken sonraları anonimleşmiştir. Sosyal, siyasi, iktisadi ayrılıklardan doğan çatışmalar; beşerî davranışlarla aile, hukuk ve terbiyeyi içeren tüm konular fıkraların özünü oluşturur. Fıkralar, ait oldukları toplumun mizahi yönünü en iyi şekilde ortaya çıkaran anlatı türüdür. (Kaya, 2007: 322-323).

GARİBİN KİMİ VAR Kİ!

Birgün Hoca, yokuşlarda ter dökerek, inişlerde tırnak sökerek dağ bayır atarken bir dönemeç başında nefesi kesilir:

"Ömrümü yakama dikmediler ya. Demek vadem bu kadarmış." der. Bir torba kemik gibi yığılır yere...

"Allah, eşin dostun eksikliğini vermesin, elbet gelir cenazemi kıldırırlar." diye bekler durur ama Hoca'nın sayıkladığını kim, nereden bilecek? Ne gelen olur ne de giden, ne arayan olur ne soran.

"Şu yalancı dünyada vefa mı kaldı! Bari kendi ayaklarımla gidip haber vereyim..." der. Öle dirile gider. Yana yakıla vefat ettiğini söyler ve yine dönüp gelir olduğu yere. Karısı ardından bir ölü ağıdı tutturunca konu komşu başına toplanır:

"Vah anam! Bu nasıl söz! Bu kara haberi kim yetiştirdi?" derler. Hatuncuk, iki gözü iki çeşme:

"Ah komşular, der. Garibin kimi var ki kimi göndersin! Kendiceğizi gelip haber verdi. Sonra yine çekilip merhum olduğu yere gitti."

Nasrettin Hoca Fıkraları
hızl.: Eflatun Cem GUNEY

Nasrettin Hoca fıkralarından “*Garibin kimi var ki?*” adlı fıkranın yer aldığı bölüme yönelik **kazanımlar** aşağıda verilmiştir. Bu kazanımların fıkra metni ile uyumu belirlenecektir.

3. *Metinde, anlam birliğine sahip kümelerin metnin iletisi etrafında nasıl birleştiğini belirler.*

4. *Metnin ana düşüncesini belirler.*

5. *Metnin hangi geleneğe bağlı kalınarak yazıldığını belirler.* (MEB, 2005: 75-76)

Bölümde metne yönelik iki **metin altı soruya** yer verilmiştir.

6. Metinde ana düşünceye yardımcı kavram ve yargıları bulunuz. Bunlardan hareketle metnin ana düşüncesini belirleyiniz. Sonuçları aşağıdaki şablona yazınız.
--

Bir metnin ana fikri tek cümle ile ifade edilebilir; ancak ana fikrin oluşmasını sağlayan ve ana fikri besleyen belli düşünceler vardır. Metnin ana düşüncesinin belirlenebilmesi için öncelikle yardımcı düşüncelerin belirlenmesi gerekir. Altıncı metin altı soru öğrencilerin ana düşünceyi belirlemesini istemektedir. Soruda ana düşünce belirlenmeden önce ana düşünceye yardımcı olan kavram ve yargıların tespit edilecek olması, öğrencilerin ana düşünceye ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda altıncı metin altı soru programdaki iki kazanımı da kapsamaktadır. Öğrenciler üçüncü kazanım

doğrultusunda yardımcı kavram ve yargıları, dördüncü kazanım doğrultusunda ana düşünceyi belirleyeceklerdir.

7. Bildiğiniz Nasrettin Hoca fıkralarını nasıl öğrendiğinizi düşününüz. Buradan hareketle Nasrettin Hoca fıkralarının hangi geleneğe bağlı kalınarak oluşturulduğunu sözlü olarak ifade ediniz.

Sözlü gelenek ürünü olan fıkralar, halk arasında anlatılarak günümüze ulaşmışlardır. Günümüzde yazılı kaynaklardan da ulaşabildiğimiz fıkraların, sonradan yazıya geçirildiğini ve sözlü geleneğe doğduklarını öğrencilerin fark etmesi bakımından soru önemlidir. Bu bağlamda soru, doğrudan beşinci kazanıma yöneliktir.

3.2.4. XV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Edebiyatı

Ünitede halk edebiyatı metinlerine “Coşku ve heyecanı dile getiren metinler (Şiir)” ve “Olay çevresinde oluşan edebî metinler” adlı bölümde yer verilmiştir.

3.2.4.1. Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (Şiir)

Bu bölümde, “Halk şiiri” yer almaktadır.

3.2.4.1.1. Halk Şiiri

Bu bölümde “Anonim halk şiiri”, “Âşık tarzı halk şiiri” ve “Dinî tasavvufî Türk halk şiiri” yer almaktadır.

3.2.4.1.1.1. Anonim Halk Şiiri

Anonim halk şiirini inceleme amacıyla bölümde, anonim şiirlere yer verilmiştir. Bölümde anonim halk şiirini incelemek üzere *mâni* ve *türkü* örnekleri verilmiştir. Bu durum, öğrencilerin anonim halk şiirinin *mâni* ve *türkü*lerden ibaret olduğunu düşünmesine yol açacaktır. Oysaki anonim halk şiiri adlı bölümde ninni ve ağıt gibi anonim şiir örneklerinin de bulunması, anonim şiir kavramının öğrenciler tarafından bütünüyle anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Ortaya çıktığı dönemde ferdi özellikler taşıyan halk şiirlerinin belli bir süre sonra söyleyeni unutulmuş ve halk şiirleri toplum içinde devam eden kültür aktarımı sayesinde günümüze kadar ulaşmıştır. “Bugüne kadar varlığını sürdürmüş olan ve

anonim eserler olarak nitelediğimiz metinlerin, bir tarihte sahibi belli idi. Edebi metin; güzelliği, sağlamlığı, ortak zevki ihtiva etmesi özelliklerine sahipse, kısa zamanda ortaya çıktığı çevrede derhal kabul görmüş ve hızla, farklı coğrafyalara yayılmış, zamanla ilk sahibinin ismi unutulmuştur. Bu arada eser farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda nesilden nesle aktarılırken, kimi metinler üzerinde birtakım değişiklikler ve ilaveler yapılarak, ilk şekilden kısmen değişik metinlerin vücuda getirildiği de olmuştur.” (Kaya, 2004: 19).

Maniler, Türk halk şiirinin en eski nazım şekli olması nedeniyle, Türk toplumuna ait birçok özelliği bünyesinde barındırır. *“Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz. Maniler Türk toplum hayatının ifadesi, milli bilinç ve duygu beraberliğinin bir göstergesidir. Maniler halk ruhunun yansıtıcısıdır.” (Artun, 2009: 111-112).*

Halk yaşamının hemen hemen her alanına ait konuları ele alan maniler, adeta halkın duygu ve düşüncelerini ifade etme gücünün bir göstergesidir. *“Maniler, törenlerde, eğlencelerde, inanışların ve âdetlerin arasında, sevişme ve haberleşme gibi insan münasebetlerinde vazifeler yüklenmiştir.” (Başgöz, 1986: 225).*

Büyük oranda duygu ve düşüncelerin ifadesinde, gizli bir sevdayı ima etmede, toplum için önemli olan günleri eğlenceli hâle getirmede önemli görevler üstlenen manilerin, günümüzde de üstlendiği görevler bakımından öğrencilere öğretilmesinde yarar vardır. Maniler, her şeyin hazır tüketildiği günümüzde, öğrencilerin hislerini, dileklerini, beklentilerini vb. duygularını ifade ederken daha etkili ve zengin bir dil kullanmalarını sağlayacak şairlerdir.

Türk’e ait anlamına gelen türkü, halk şiirinin en eski türlerinden biridir. Kaya (2004: 148) türküyü; *“Halkın ruh halini, derdini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı olayları yansıtan; hece ölçüsüyle ve bir veya dört mısralı ana bölümlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; manzum ve ezgili anonim ürünlere türkü denir.”* şeklinde tanımlamıştır

Halk edebiyatı ile müzik en çok türkülerde bir araya gelir. Türk insanının duygu ve düşünce âleminden izler taşıyan türküler, yaşadığımız toplumun hayata bakış açısını

anlamamız açısından değerli ürünlerdir. Bu bakımdan sözlü kültürde var olan ve zamanla, unutulma ihtimaline karşılık yazıya geçirilen türküler, toplumun hafızasıdır diyebiliriz. Türkülerin sözlerinde, toplumun eğlence anlayışına, üzüntülerine, yaşadığı unutulmaz olaylara, felaketlere vb. olaylara ait izler bulmak mümkündür.

Aşk, tabiat, yiğitlik, askerlik, gurbet, ölüm gibi toplumun hayatında sevinç, mutluluk, üzüntü duyguları uyandıran birçok konuda türkü yakılmıştır. Artun (2009: 131) çıkış noktalarından hareketle türkülerin önemini vurgulamıştır: *“Türküler insanoğlunun başına gelen olayları, bunun toplum içindeki iz ve akislerini, aşk, hasret, gurbet gibi insanların ortak duygularını, mertlik ve kahramanlık gibi milli karakteri ve tarihi olayları konu alan bir kültür hazinesidir.”*

Türküler söylendikleri ortama bağlı kalmayan ve geniş alanlara yayılan şiiirlerdir. Halkın her türlü duygusunu bünyesinde barındıran türkülerin bir geçmişi ve mutlaka onu ortaya çıkmasına neden olan bir hikâyesi vardır. Bu durum Türk halkının sanat gücünü ortaya çıkarmaktadır.

MÂNİLER

1

Kum birikmiş derede,
Vefâsız yâr nerede?
Bekledim pencerede. (Anonim)

2

Erkek : Mani mani mesdi yâr,
Ben ne dedim mesdi yâr?
İkimiz arasında,
Serin yeller esdi yar.
Kız : Maniyi maniciyim,
Beylere gemiciyim,
İster al ister alma,
Ben seni alıcıyım. (Anonim)

3

Elmayı bütün dildim,
Çamura duttu, sildim,
Ben yârimin kıymetin,
Gittikten sonra bildim. (Anonim)

4

Ağlarım çağlar gibi,
Derdim var dağlar gibi,
Ciğerden yaralıyım,
Gülerim sağlar gibi.

Her gelen bir gül ister,
Sahipsiz bağlar gibi. (Anonim)

5
- Altınım alma beni,
Dillere salma beni,
Götür sarrafa göster,
Kalp isem alma beni.
- Altınsın aldım seni,
Dillere saldım seni,
Sarraf seni neylesin,
Bedendim aldım seni. (Anonim)

6
Ayna güzel,
Yüz güzel, ayna güzel,
Güzel yâri görenler,
Dediler: Ay ne güzel!
Oturmuş zülfün tarar,
Dizinde ayna güzel. (Anonim)

TÜRKÜ

Gurbet elde bir hâl geldi başıma,
Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir.
Derman ararken derde dîş oldum,
Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir.

Hüma kutu yere düştü ölmedi,
Dünya Sultan Süleyman'a kalmadı,
Dedim, yâre gidem, nasip olmadı,
Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir.

Kâğıda yazılmış ufak yazılar,
Anadan ayrılmış körpe kuzular,
Derdi olan yüreğinden sızılar,
Ağlama gözlerim Mevlâm kerimdir. (Anonim)

Mâni ve türkülerin inceleneceği bölüme yönelik programda aşağıdaki **kazanımlar** belirlenmiştir.

1. Anonim şiirlerdeki ahengin, hangi öğelerle sağlandığını belirler.
2. Anonim şiirlerin hangi adlarla gruplandığını belirler.
3. Anonim şiirlerde ses ve anlam kaynaşmasının oluşturduğu birimleri belirler.
4. Anonim şiirin müzikle ilişkisini açıklar.
5. Mısra örgüsü, kafiye düzeni ve konusuna göre hangi adların verildiğini açıklar.
6. Temasını bulur.
7. Dil özelliklerini belirler.

8. *Şiir metinlerinin neden anonim olduğunu açıklar.*

9. *Anonim metinlerin tarihî kaynağını açıklar.*

10. *Şiiri yorumlar.*

11. *Anonim şiirleri, divan şiirleriyle karşılaştırır. (MEB, 2005: 80-81)*

Mâni ve türkü örneklerine yer verilen **hazırlık çalışmaları** bölümünde iki soru ve bir etkinlik çalışması bulunmaktadır.

1. Bildiğiniz mâni, ninni, türkü örneklerini sınıfta okuyunuz.
2. a. Aşağıdaki türkünün sonundaki “derleyen” sözcüğü sizin için neyi ifade ediyor? Sözlü olarak belirtiniz.
- c. “Derleyen” sözcüğünü dikkate alarak türkülerin günümüze kadar ulaşmasını konusunda çıkarımda bulununuz. Sonucu tahtaya yazınız.

YAYLA KENT

Karanbük ekim yabana,
Düngürcü saldim babana,
Baban demiş kız veremem,
Onun gibi bir çobana.

Yaylakent sulu mudur,
Karşı, Semek yolu mudur,
Kayınlıktaki ziyaret,
Ağır gölün kolu mudur?

(Gülenbağdı (Yaylakent) beldesinde Muzaffer Öz'den derlenmiştir.

Derleyen: Suat Batur

1. Okul Dışı Etkinlik: Vardar Ovası adlı türkünün ve 152. Sayfadaki mânilerin kimlere ait olduğunu belirleyiniz.

1. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle aşağıda verilen “Vardar Ovası” türküsünün ve mânilerin kime ait olduğunu belirtiniz.

TÜRKÜ

Mayadağ'dan kalkan kazlar,
Al topuklu beyaz kızlar,
Yârimin yüreği sızlar.

MÂNİ

Mâni mâni mendilden,
Çıra yaktım kandilden,
Gel otur mâni diyek
Sen ağızdan ben dilden

MÂNİ

Mâni mâni rehindir,
Mânime gelen kimdir?
Kızlar mâni diyelim,
Bakalım dertli kimdir?

Birinci hazırlık çalışmasında, öğrencilerden mâni ve türkü örneklerinin yanı sıra ninni örneklerini de okumaları istenmiştir. Hazırlık bölümünde yer alan bu soru haricinde, mâni ve türkü dışındaki anonim şiir türlerine yer verilmemiştir. Soru

öğrencilerin, mâni ve türkü dışında anonim şiir türlerini tanımalarına yetecek düzeyde bir soru değildir.

Bir türkü ile derleyicisinin adı verilerek sorulan ikinci soru ve “Vardar Ovası” adlı türkü ile mâni örneklerinin verildiği birinci etkinlik çalışması, öğrencilerin “anonim” kavramını anlamalarını sağlayacak niteliğe sahiptir. Bu bağlamda ikinci soru ve birinci etkinlik çalışması, sekizinci ve dokuzuncu kazanıma uygundur. Soru ve etkinlik çalışması, öğrencilerin anonim şiirlerin günümüze nasıl ulaştığını tartışmaları bakımından önemlidir. Dokuzuncu kazanıma ait programdaki açıklama, yukarıdaki çalışmalarla birlikte vurgulanması gereken unsurları içermektedir. “*Anonim metinlerin, destan döneminden itibaren geniş halk kitlesi içinde varlığını sürdüren sözlü geleneğe bağlı olduğu vurgulanır.*”.

İnceleme bölümünün birinci metni olarak altı maniye yer verilmiştir. Bölümde mânilere yönelik yedi **metin altı soru** bulunmaktadır. Öğrencilerin manileri hem şekil hem de yapı bakımından incelemesini sağlayacak metin altı sorular aşağıda verilmiştir.

1. a. Okuduğunuz mânilerin ahenk unsurlarını (kafiye, redif, ölçü, ses ve söyleyiş) belirleyerek tahtaya yazınız.   b. Ahenk unsurlarını belirlediğiniz mânileri besteleyerek sınıfta okuyunuz.   c. “Ayna güzel” ve “ay ne güzel” ifadelerinin birlikte kullanılmasının ses, söyleyiş ve anlama etkisi nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.

Örnek metin olarak seçilen mânilerde ahengi sağlayan öğelerin öğrenciler tarafından belirleneceği birinci metin altı soru, birinci kazanımın amaçları doğrultusunda kitapta yer almıştır. Birinci kazanıma ait programdaki açıklama ile ahengin hangi hususların birleşimiyle oluştuğu netleştirilmiştir: “*Ahengin, ses akışı, söyleyiş, ritm ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.*”.

2. a. Okuduğunuz mânilerde asıl duygu ve düşünce hangi dizelerde ifade edilmiştir? Sözlü olarak belirtiniz.   b. Bu mânilerde dile getirilen duygu ve düşüncenin ifade edildiği bölümlerin dışındaki dizelerin işlevi nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci metin altı sorunun (a) kısmında mânilerde asıl duygunun ifade edildiği kısmın öğrenciler tarafından sözlü olarak belirtilmesi istenmiştir. Sorunun (b) kısmında ise duygu ve düşünce ifadelerinin bulunmadığı dizelerin işlevi öğrencilere sorulmuştur.

Duygu ve düşünce ifade eden dizelerin dışında kalan dizeler, maniye ahenk katan kafiye düzenini oluşturmak için kullanılmıştır. Bu bağlamda ikinci metin altı sorunun programda yer alan birinci ve üçüncü kazanıma yönelik bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

3. Okuduğunuz mânilerin temasını bularak defterinize yazınız.

Üçüncü metin altı soru, doğrudan programda yer alan altıncı kazanımla uygunluk göstermektedir. Soru programdaki okul dışı etkinlik önerisi ile desteklenmiştir: “*Öğrenci grupları, örnek metinlerde aynı temanın nasıl ele alındığını tartışırlar. Medrese eğitimi alan şairlerle, sözlü edebiyat geleneğini sürdürenler arasındaki dil ve söyleyiş farklılıklarını belirlerler. Bunlara örnek metin bulur ve okurlar.*”.

4. a. Mânilerdeki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız. Beğendiğiniz cümleleri tahtaya yazınız.
- b. Mânilerde gerçek anlamları dışında kullanılan sözcükleri bulunuz. Bulduğunuz sözcükleri şiirde kazandıkları anlamlar ve gerçek anlamları ile cümle içinde kullanarak defterinize yazınız.

Öğrencilerin, mânilerde yer alan kelimelerin kullanım şekillerini tespit etmelerini ve deyimleri bulmalarını isteyen dördüncü metin altı soru ile mânilerin dil özelliklerini belirlemeleri sağlanacaktır. Soru bu bakımdan yedinci kazanıma uygundur.

5. Mânileri yorumlayınız. Yorumlarınızı sözlü olarak ifade ediniz.

Beşinci metin altı soru, onuncu kazanımı doğrudan ifade etmektedir. Öğrencilerden şiiri yorumlamalarını isteyen beşinci metin altı soru, programda bağlı olduğu bir kazanım vardır. Ancak soru öğrencileri şiirin nasıl yorumlanması gerektiğini ifade edecek yeterlilikte değildir. Soru öğrencileri, hangi hususlara dikkat ederek şiiri yorumlayabilecekleri hususunda yönlendirme yapacak düzeyde olmalıdır.

6. a. Aşağıda her mâni türünden bir örnek verilmiştir. Bu örneklerden hareketle mâni türlerini ve bu türlerin özelliklerini belirleyerek defterinize yazınız.
- (Karşı-Beri, deyiş, artık mâni, tam mâni (ilk iki dizesi doldurma), tam mâni (birinci dizesi doldurma), kesik mâni örnekleri verilmiştir.)
- b. Belirlediğiniz sonuçlara göre bir önceki sayfadaki mânilerin türünü bulup tahtaya yazınız.

Mâniler, mısra örgüsü, kafiye düzeni ve konusuna göre farklı adlar alırlar. Altıncı metin altı soru ile öğrencilerin, mânilerin ne açıdan farklı özelliklere sahip olduğunu belirlemeleri sağlanacaktır. Bu bağlamda soru, beşinci kazanımın kitaba yansımadır. Kitapta mâni türlerine ait açıklamalara yer verilmemesi, öğrencilerin kendi belirlemelerinden hareketle mâni türleri hakkında bilgi edinmesine imkân verecektir.

Bölümde, ikinci inceleme metni olarak anonim bir türküye yer verilmiştir. Türkü metnine yönelik altı **metin altı soru** ve bir **etkinlik çalışması** bulunmaktadır.

1. Türküyü oluşturan birimlerin konusunu ve türkünün temasını belirleyerek aşağıdaki tablolara yazınız.

Öğrencilerin, birinci metin altı soru ile şiirin birimlerini, birimlerde bahsedilen konuları ve birimlerdeki konulardan hareketle şiirin temasını belirlemeleri istenmiştir. Sorunun amacı, birimlerin ses ve anlam kaynaşmasıyla oluştuğunu öğrencilerin fark etmesini sağlamaktır. Soru, bu yönüyle üçüncü kazanıma, temanın belirlenmesini isteyen kısmıyla da altıncı kazanıma uygundur.

2. a. Okuduğunuz türküde tekrar edilen dizeleri belirleyerek bu dizelerin türküdeki işlevini sözlü olarak ifade ediniz.
b. Türkünün mısra örgüsünü belirleyiniz. Sonuçları tahtaya yazınız.
3. Aşağıda, türkünün mısra sonlarında kullanılan sözcükleri verilmiştir. Bu sözcüklerin benzer seslerle kullanılmasının şiire nasıl bir katkısı vardır? Tartışınız, sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
4. a. Aşağıdaki türküyü okuyunuz. Bu türkü ile okuduğunuz “Gurbet elde bir hâl geldi başıma” dizesiyle başlayan türkü arasında söyleyiş bakımından nasıl bir fark vardır? Sözlü olarak ifade ediniz.
b. İki türkünün söyleyişlerinin birbirinden farklı olmasının sebebi nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci metin altı soruyla türkünün dörtlüklerindeki son dizelerin aynı olmasının ahenge olan katkısını öğrencilerin fark etmesi sağlanacaktır. Üçüncü metin altı soruda şiirin kafiyesini oluşturan dize sonlarındaki kelimelere yer verilmiş ve bu kelimelerdeki ses benzerliklerinden yola çıkarak öğrencilerin bu durumun ahenge olan katkısını belirlemeleri istenmiştir. Dördüncü metin altı soru iki farklı türkü metninin söyleyiş bakımından karşılaştırılmasını isteyen bir çalışmadır. Şiirlerin konularına göre söyleyişlerinin ve dolayısıyla ahenk özelliklerinin değişeceği bu soru ile vurgulanmış

olacaktır. İkinci, üçüncü ve dördüncü metin altı soru birinci kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır

5. a. Türküdeki deyimleri bularak bu deyimlerin geçtiği cümleler kurunuz. Beğendiğiniz cümleleri tahtaya yazınız.   b. Metinlerde gerçek anlamları dışında kullanılan sözcükleri bulunuz. Bulduğunuz sözcükleri şiirde kazandıkları anlamları ve gerçek anlamlarıyla cümle içinde kullanınız. Beğendiğiniz cümleleri tahtaya yazınız.

Beşinci metin altı soru öğrencilerin türkü şiirinin dil özelliklerini fark etmelerini ve belirlemelerini sağlayacaktır. Soru yedinci kazanımla uygunluk göstermektedir.

6. Türküyü yorumlayınız. Yorumlarınızı sözlü olarak ifade ediniz.

Öğrencilerin türkü metnin yorumlamasını isteyen altıncı metin altı soru, onuncu kazanıma uygundur. Öğrencilerin türküyü hangi özellikleri dikkate alarak yorumlayacağı, soruda ve programda kazanıma ait açıklamalar kısmında belirtilmemiştir. Bu durum öğrencilerin şiiri yorumlamasını zorlaştıracaktır.

1. Okul Dışı Etkinlik: “Gurbet elde bir hâl geldi başıma / Ağlama gözlerim Mevlam kerimdir.” Mısralarıyla başlayan türkünün bestelenmiş hâlini-türkü konusu işlenirken sınıfta dinlemek üzere- temin ediniz.   1. Etkinlik: “Ağlama gözlerim Mevlam kerimdir.” Türküsünü sınıfta dinleyiniz.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olan birinci etkinlik çalışması ile anonim bir türküyü sınıfta öğrencilerin dinlemesi istenmiştir. Etkinlik çalışması anonim şiirle müzik arasındaki ilişkiyi öğrencilere göstermek açısından önemlidir. Bu bağlamda etkinlik programda yer alan dördüncü kazanıma uygundur.

Anlama ve yorumlama bölümünde öğrencilerin, anonim şiirle divan şiirin karşılaştırmalarını sağlayacak bir çalışma ve iki etkinlik bulunmaktadır. “Hayalî Beg” adlı şaire ait bir gazel ve anonim bir türkü ile öğrencilerin şiir metinlerini farklı açılardan incelemeleri istenmiştir.

Aşağıdaki türküyü ve gazeli yapı, ahenk, dil ve tema bakımından karşılaştırınız. Sonuçları renkli kartona yazarak sınıf panosuna asınız.

Yukarıdaki çalışma divan şiiri ile halk şiirine ait olan anonim şiirlerin yapı ve şekil özellikleri bakımından karşılaştırılmasını sağlayacaktır. Öğrencilerin divan şiiri ile

anonim şiiirlerin farkını hazır bilgi olmadan kendileri karşılaştırma yaparak belirlemeleri önemlidir. Bu çalışma programdaki on birinci kazanımın amacını gerçekleştirecektir.

1. Okul Dışı Etkinlik: Türkü çeşitlerini araştırınız.
2. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle türkü çeşitlerini sınıfta anlatınız.

İkinci etkinlik çalışması, konu, yapı ve şekil bakımından farklı özellikleri taşıyan türkülerin, öğrenciler tarafından araştırılmasını isteyen bir çalışmadır. Öğrenciler yaptıkları araştırma sonucunda, türkülerin belli özellikleri değişikçe farklı adlar aldığını fark edeceklerdir.

2. Okul Dışı Etkinlik: Yemen, Çanakkale ve Sarı Gelin türkülerinin hangi olaylar üzerine söylendiğini araştırınız.
3. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle Yemen, Çanakkale ve Sarı Gelin türkülerinin hangi olaylar üzerine yakıldığını sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci etkinlik, halkın içinde doğan ve zamanla söyleyeni unutulmuş türkülerin, belli olaylar sonucu ortaya çıkan şiiirler olduğunu öğrencilere fark ettirmek bakımından önemli bir çalışmadır.

3.2.4.1.1.2. Âşık Tarzı Halk Şiiiri

Bölümde, âşık tarzı halk şiiirine örnek olarak Kayıkçı Kul Mustafa'ya ait *koşma* ve Erzurumlu Emrah'a ait *semâi* tarzında iki şiiir bulunmaktadır.

Günay (1993: 22), âşık edebiyatının çok eskilere dayanan bir gelenek olduğunu ifade etmiştir: “Bugün Âşık Edebiyatı adı ile andığımız edebiyat başlangıçta Ozan-Baksı edebiyat geleneği olarak şekillenen ilk millî edebiyatımızın XVI. yüzyılda yeni kültür birikimi, kabuller, ihtiyaçlar, talepler, zevk ve beklentilerin etkisiyle gelişim ve değişime uğramış devamıdır.”. Ozan- Baksı edebiyat geleneğinin devamı olan âşık edebiyatının gelişmesini sağlayan âşıkların da kam ve baksıların yerini aldığı söylenebilir.

Âşık edebiyatının ana unsuru olan âşıkların görev alanları üzerine Boratav (1968: 341), şu ifadeleri kullanmıştır: “Âşık hem yaratıcı bir sanatçı, hem de icracıdır: Düzdüğü şiiiri, türküyü okur ama, gerek çağdaşı olan, gerek kendisinden önce yaşamış âşıklardan edindiği edebiyat kalıtını bir kuşaktan öbür kuşağa ulaştırma görevini de

üzerine alır.”.

İncelediğimiz ders kitaplarında, âşık tarzı halk şiiri başlığı altında koşma ve semaiye yer verilmiştir.

Eski Türk şiirindeki koşukların benzeri olan koşmalar, halk şiirinin en yaygın ve en çok sevilen nazım şeklidir. Genellikle 11’li hece ölçüsü ile yazılırlar; ancak 8’li ve 7’li hece ölçüsüyle yazılan koşmalar da mevcuttur. Âşık edebiyatının güzelleme, koçaklama, taşlama, varsağı, semai gibi nazım türleri de koşma şeklinde söylenmiştir. Bu açıdan koşma, zengin bir nazım şeklidir.

KOŞMA

Yine geldi evvel bahar günleri,
Yüce dağlar yol olduğu zamandır.
Yalvaruben Hakk’a niyaz ettiğim,
Bülbül güle kül olduğu zamandır.

Hep ağaçlar uçmak donun giyerler,
Âşıklar da bülbüllere uyarlar,
Suda kalmış timdi tatlar kayalar,
Hep ırmaklar sel olduğu zamandır.

Baharda açılır kırmızı güller,
Şevke gelüp figan eder bülbüller,
Bölük bölük seyre çıkar güzeller,
Âşıkların del' olduğu zamandır.

Yine gürler bu yerlerin çığları,
Acep Mevlam güldürür mü ağları,
Yeşil yaprak güller acar dağları,
Ulu yollar bel olduğu zamandır.

Kul Mustafa gözden saçar jaleler,
Arar bulamaz derdine çareler,
Açılmıştır gonca güller laleler,
Yeryüzünün al olduğu zamandır. **(Kayıkçı Kul Mustafa)**

SEMAİ

Gönül gurbet ele çıkma,
Ya gelinir ya gelinmez.
Her dilbere meyil verme,
Ya sevilir ya sevilmez.

Yüğüktür bizim atımız,
Yardan atlattı zatımız,
Gurbet elde kıymatımız,
Ya bilinir ya bilinmez.

Bahçenizde nar ağacı,
Kimi tatlı kimi acı,
Gönüldeki derd ilacı,
Ya bulunur ya bulunmaz.

Deryalarda olur bahri,
Doldur da ver içem zehri,
Sunam gurbet elin kahrı,
Ya çekilir ya çekilmez.

Emrah der ki düştüm dile,
Bülbül figan eder güle,
Güzel sevmek sarp bir kale,
Ya alınır ya alınmaz. (**Erzurumlu Emrah**)

Programda bu bölüm için belirtilen **kazanımlar** şöyledir:

1. *Âşık tarzı şiirlerdeki ahengin, hangi öğelerle sağlandığını belirler.*
2. *Şiirin yapı özelliklerini belirler.*
3. *Şiirde kullanılan söz sanatlarının özelliklerini ve işlevlerini kavrar.*
4. *Şiirdeki birimleri belirler, birbiriyle nasıl birleştiğini açıklar.*
5. *Mısra örgüsü, kafiye düzeni ve temasına göre şiirleri gruplandırır.*
6. *Halk şiirinin dili ile konuşma dili arasındaki benzerlik ve farklılıkları ayırt eder.*
7. *Halk şairleriyle kalem şairlerinin iletişim tarzındaki farklılıkları açıklar.*
8. *Şiir dilinin ve kullanılan imgelerin ait olduğu gelenekle ilişkisini belirler.*
9. *Şiirin temasını bulur.*
10. *Halk şiirinin temelindeki anlayışı belirler.*
11. *Halk şiirinde, halk beğenisi gözden uzak tutulmadan, kişisel olanla soyut olanın birleştiğini sezer.*
12. *Halk şairlerinin sözlü edebiyat geleneği ile ilişkisini belirler.*
13. *Halk şairlerin kendi eserleri yanında başka şairlerin eserlerini de naklettiklerini kavrar.*
14. *Şiiri yorumlar.*
15. *Şiirin hissettirdiklerini açıklar.*
16. *Âşık tarzında söylenmiş şiirleri, anonim, divan ve okuduğu günümüz şiirleriyle karşılaştırır.*
17. *Şairin fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur.*
18. *Eserle şair arasındaki ilişkiyi belirler. (MEB, 2005: 81-82)*

Hazırlık çalışmaları kısmında öğrencilere, âşık tarzı halk şiirinin temelini anlamalarını sağlayacak iki çalışmaya yer verilmiştir.

1. Eski Türklerdeki kam, baksı, ozan ile günümüz âşıkları arasında nasıl bir

ilişki vardır? Sözlü olarak ifade ediniz.

2. Fuad Köprülü'nün Edebiyat Araştırmaları adlı kitabından alınan yukarıdaki metin parçasından hareketle âşık tarzı halk şiiri hakkında neler söyleyebilirsiniz? Sözlü olarak ifade ediniz.

Koşma metnine yönelik, kitapta altı **metin altı soruya** ve iki **etkinlik çalışmasına** yer verilmiştir.

1. Koşmanın yapı özelliklerini belirleyiniz aşağıdaki tabloya yazınız.

a.Şiirin birim değerini ve sayısını yazınız.

b.Birimlerde anlatılanları ve şiirin temasını yazınız

Öğrencilerin, şiir metninin yapı özelliklerini belirlemesini isteyen birinci metin altı soru, yapı özelliklerinin belirlenmesi ve şiirdeki birimlerin belirlenerek birbirleriyle nasıl birleştikleri hususunda öğrencilerin belirleme yapmasını amaçlayan ikinci ve dördüncü kazanıma yöneliktir. Sorunun (b) maddesinde yer alan “Şiirin temasını bulur.” ifadesi ile de dokuzuncu kazanım kitaba yansıtılmıştır.

2. a. Koşmanın ahenk öğelerini belirleyerek aşağıdaki tabloya yazınız.

b. Koşmayı düz yazı gibi okuyunuz. Daha sonra vurgulara ve ahenk unsurlarına dikkat ederek okuyunuz. İki okuma arasındaki ses ve söyleyiş farkını belirtiniz.

İkinci metin altı soru, şiir metnindeki ahenk öğelerinin tespit edilmesine yöneliktir. Âşık tarzı halk şiirlerinde ahengin hangi öğelerle sağlandığının tespit edilmesi sorunun amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda ikinci metin altı sorunun, birinci kazanıma uygun olduğu görülmektedir. Programda birinci kazanımın açıklamalar bölümündeki ifadelerle soru desteklenmiştir. “*Ahengin, ses akışı, söyleyiş, ritm ve her türlü ses benzerliğiyle sağlandığı vurgulanır.*”. İkinci metin altı sorunun (b) kısmı birinci kazanımın etkinlik önerisinde açık hale getirilmiştir. “*Öğrenciler, konuşma diline özgü tonlama ve vurguyla dörtlüklerdeki ses ve söyleyiş arasındaki ilişkiyi araştırırlar.*”.

3. a. Koşmanın dörtlüklerinden alınan aşağıdaki dizelerde hangi söz sanatları vardır? Bu sanatları bularak noktalı yerlere yazınız.

b.Bu söz sanatlarının şiire nasıl bir etkisi vardır? Sözlü olarak ifade ediniz.

c. Koşmadaki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız. Cümleleri defterinize yazınız.

Üçüncü metin altı sorunun (a) kısmı ile öğrencilerden şiir metninden seçilen cümlelerdeki söz sanatlarını bulmaları, (b) kısmı ile de bu söz sanatlarının şiire olan katkısını ve şiirdeki işlevini belirlemeleri istenmiştir. Bu bakımdan soru üçüncü kazanıma uygundur. Soru ile öğrencilerin şiirde kullanılan söz sanatlarının şiirin anlatımına katkısını kavramaları amaçlanmıştır.

4. Koşmanın dil özelliklerini ve şiirde kullanılan imgeleri belirleyiniz. Bundan hareketle koşmanın ait olduğu gelenekle ilişkisini aşağıdaki bölümlere yazınız.

Dördüncü metin altı sorunun önemi, her geleneğin kendine ait dil özelliklerine sahip olduğunu ve o geleneğin ürünlerinin de geleneğe ait imgeleri yansıttığını öğrencilerin fark etmesini sağlayacak olmasıdır. Dördüncü metin altı soru, öğrencileri şiir dilinin ve şiirde kullanılan imgelerin ait olduğu gelenekle ilişkisini belirlemeye yönelmektedir. Bu nedenle soru, sekizinci kazanıma uygundur.

5. Şiiri yorumlayarak şiirin sizde uyandırdığı duyguları aşağıdaki şemaya yazınız.

Beşinci metin altı soru, on beşinci kazanımın kitaba doğrudan alınmış şeklidir. Soru on beşinci kazanıma uygundur.

6. İncelediğiniz koşmayı ve araştırma sonuçlarınızı dikkate alarak Kayıkçı Kul Mustafa'nın fikrî ve edebî kişiliği hakkında çıkarımlarda bulununuz. Çıkarımlarınızı aşağıdaki şemaya yazınız.

Öğrencileri şair hakkında çıkarımlarda bulunmaya yönlendiren altıncı metin altı soru, on yedinci ve on sekizinci kazanımın amaçları ile doğrudan ilgili ve uyumludur. Soru Kayıkçı Kul Mustafa'nın kitapta verilen koşmasının incelenmesi ve aşağıda inceleyeceğimiz ikinci etkinlik çalışmasının sonuçlarından yola çıkarak cevaplanacak bir sorudur.

1. Etkinlik: Kayıkçı Kul Mustafa'nın bahar izlenimlerini anlattığı koşmasında olduğu gibi siz de baharla ilgili izlenimlerinizi anlatan bir yazı yazınız veya resim çizin. En uygun yazıyı veya resmi sınıf panosuna asınız.

Yukarıda verilen birinci etkinlik çalışması, beşinci metin altı sorunun farklı şekilde ifade edilmiş şeklidir. Öğrencilerin şiirde yer alan duyguları yorumlamaları ve konu ile ilgili olarak kendi hislerini yazı veya resim olarak yansıtmaları birinci etkinlikle gerçekleşecektir. Bu nedenle birinci etkinlik çalışmasının on beşinci

kazanımla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

1. Okul Dışı Etkinlik: Kayıkçı Kul Mustafa'nın edebî kişiliği ve hayatıyla ilgili bir sunum hazırlayınız. 2. Etkinlik: Kayıkçı Kul Mustafa'nın edebî kişiliği ve hayatıyla ilgili hazırladığınız çalışmayı sınıfta sununuz.

İkinci etkinlik çalışması on yedinci ve on sekizinci kazanıma uygundur. Etkinlik çalışması ile şairin fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunulacak, eseri oluşturan şairin eseriyle ilişkisi belirlenecektir.

Âşık tarzı halk şiirine örnek olarak verilen ikinci metin Erzurumlu Emrah'ın semaisidir. Semai şiirine yönelik olarak kitapta, yedi adet **metin altı soruya** yer verilmiştir. Öğrencilerin semai tarzındaki şiiri incelemelerini sağlayacak metin altı sorular, koşma şiirine yönelik sorularla aynı özelliktedir. Bu nedenle semai şiirine ait metin altı soruların hangi kazanımlarla bağlantılı olarak kitapta yer aldığını belirtmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

1. Semainin yapı özelliklerini belirleyerek aşağıdaki tabloya yazınız.   a. Şiirin birim değerini ve sayısını yazınız. b. Birimlerde anlatılanları ve şiirin temasını yazınız.

Birinci metin altı soru ikinci ve dördüncü kazanıma uygundur. Sorunun (b) kısmı ile dokuzuncu kazanıma uygunluk sağlanmıştır.

2. a. Semainin ahenk öğelerini belirleyerek tahtaya yazınız. b. Semaiyi düz yazı gibi okuyunuz. Daha sonra vurgularına ve ahenk unsurlarına dikkat ederek okuyunuz. İki okuma arasındaki ses ve söyleyiş farkını belirleyiniz. Sonuçları defterinize yazınız.

Semainin ahenk öğelerinin belirleneceği ikinci metin altı soru, programda yer alan birinci kazanıma uygundur.

3. a. Semainin dörtlüklerinden alınan aşağıdaki dizelerde hangi söz sanatları vardır? Bu sanatları bularak noktalı yerlere yazınız. b. Bu söz sanatlarının şiire nasıl bir etkisi vardır? Sözlü olarak ifade ediniz. c. Okuduğunuz şiirdeki deyimleri bularak cümle içinde kullanınız. Cümlelerinizi defterinize yazınız.

Üçüncü metin altı soru, üçüncü kazanım doğrultusunda kitaba alınmıştır.

4. Semainin dil özelliklerini ve şiirde kullanılan imgeleri belirleyiniz.

Sonuçlardan hareketle semainin ait olduğu gelenekle ilişkisini aşağıdaki bölüme yazınız.

Dördüncü metin altı soru, sekizinci kazanımla bağlantılıdır.

5. Şiiri yorumlayarak şiirin sizde uyandırdığı duyguları sözlü olarak ifade ediniz.

Beşinci metin altı soru, on dördüncü ve on beşinci kazanıma yönelik ifadeler bir arada verilmiştir. Bu nedenle soru hem on dördüncü hem de on beşinci kazanıma yöneliktir.

6. Semaiden yola çıkarak Erzurumlu Emrah'ın fikrî ve edebî kişiliği hakkında çıkarımlarda bulununuz. Çıkarımlarınızı aşağıdaki şemaya yazınız.

Altıncı soru, şair ve eseri arasındaki ilişkinin belirlenmesini amaçlayan on yedinci ve on sekizinci kazanıma uygundur.

7. Halk şiiri ile konuşma dili arasında nasıl bir ilişki vardır? Tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Yedinci metin altı soruda öğrencilerden halkın günlük konuşma dili ile halk şiirinde kullanılan dilin karşılaştırılması istenmiştir. Bu sayede öğrenciler iki dil arasındaki ortak ve farklı yönleri ayırt etmiş ve kavramış olacaklardır. Soru, altıncı kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır..

Âşık tarzı halk şiiri adlı bölümün anlama yorumlama kısmında iki soru ve üç etkinlik çalışması bulunmaktadır.

1. a. Aşağıdaki şemayı yorumlayınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
HALK BEĞENİSİ + SOYUT OLAN + KİŞİSEL OLAN → HALK ŞİİRİ
b. Şemadaki unsurları, incelediğiniz koşma ve semaide belirleyerek aşağıdaki tabloya yazınız.
2. Halk şairlerinin sözlü edebiyat geleneği ile ilişkisini tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Birinci metin altı sorunun amacı, halk beğenisinin, kişisel ve soyut olanla birleşerek halk şiirini oluşturduğunu öğrencilere sezdirmektir. Bu bağlamda birinci metin altı soru onuncu kazanımla doğrudan ilişkilidir. İkinci metin altı soru ise halk şairlerinin sözlü edebiyat geleneğiyle ilişkisi üzerine tartışmaları istenmiş ve on ikinci kazanımın amacı kitaba yansıtılmıştır.

2. Okul Dışı Etkinlik: Halk şairi ve kalem şairi kavramlarını araştırınız. Sonuçları defterinize yazınız.
1. Etkinlik: Araştırma sonuçlarından hareketle halk şairi ve kalem şairi kavramlarını açıklayınız. Halk şairi ile kalem şairinin duygularını ifade etme ve iletişim tarzlarını değerlendiriniz.

Anlama yorumlama bölümündeki ilk etkinlik çalışması yukarıda verilmiştir. Çalışma halk şairi ve kalem şairi kavramları üzerine araştırma yapan ve ön bilgi kazanan öğrencilerin, bu araştırmadan hareketle halk şairleri ve kalem şairlerinin iletişim tarzındaki farklılıkları açıklayacak seviyeye gelmeleri sağlanacaktır. Etkinlik çalışması yedinci kazanıma uygundur.

3. Okul Dışı Etkinlik: Sınıfta dinlemek üzere çeşitli dönemlere ait bestelenmiş koşma (âşık tarzı şiir), türkü (anonim şiir) ve şarkı (divan şiiri) kaseti, CD'si ya da DVD'si bulunuz.
2. Etkinlik: Bulduğunuz koşmayı (âşık tarzı şiir), türküyü (anonim şiir) ve şarkıyı (divan şiiri) sınıfta kaset, CD veya DVD'den dinleyiniz. Bu şiirleri ses, ahenk ve yapı bakımından karşılaştırınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Anlama yorumlama bölümündeki ikinci etkinlik çalışması, programda yer alan on altıncı kazanıma uygundur. Etkinlik çalışmasının kazanımla ilişkisini netleştiren ifadelerle, programda kazanıma ait etkinlik önerisinde yer verilmiştir: *“Öğrencilere çeşitli dönemlere ait bestelenmiş şiirler önce kasetten dinlettirilir. Sonra şiir olarak okunur. Şiirleri ses, ahenk, yapı bakımlarından karşılaştırmaları istenir.”*.

4. Okul Dışı Etkinlik: Âşık tarzı Türk halk şiirinin türlerini ve özelliklerini araştırınız. Sonuçlara göre âşık tarzı şiirleri mısra örgüsü, kafiye düzeni ve temalarına göre gruplandırarak defterinize yazınız.
3. Etkinlik:
 - a. İnceleme sonuçlarından hareketle Âşık Tarzı Türk Halk Şiiri'nin türlerini ve özelliklerini (mısra örgüsü, kafiye düzeni, temaları) kısaca anlatınız.
 - b. Aşağıda verilen âşık tarzı şiirlerin türlerini noktalı yerlere yazınız.

Anlama yorumlama bölümündeki son etkinlik çalışması âşık tarzı halk şiirinin koşma ve semai dışındaki türlerini ve onların özelliklerini öğrencilerin araştırarak öğrenmesini sağlayacak özelliktedir. Etkinlik çalışması programda yer alan beşinci kazanıma uygundur. Programda kazanıma ait etkinlik önerisi ve açıklamalar bölümünde yer alan ifadeler ise şu şekildedir: *“Öğrenciler, âşık tarzı şiirlerin şeklini ve türlerini araştırırlar. Araştırma sonuçlarını sözlü olarak arkadaşlarıyla paylaşırlar. Sınıfta örnek metinler okurlar.”*. *“Koşma, semai, varsağı, destan, güzelleme, koçaklama, taşlama, ağıt üzerinde durulur.”*.

3.2.4.1.1.3. Tasavvufî Türk Şiiri

Dinî-tasavvufî halk şiirinin inceleneceği bölüme, inceleme metni olarak Seyyit Nesîmî'ye ait *methiye* şiiri örnek olarak alınmıştır. Bu şiirin dışında, bölümün hazırlık çalışmaları kısmında Yunus Emre ve Aziz Mahmut Hüdâyî'ye ait *ilahi* şiirlerinden birer dörtlük ve Ahmet Yesevî'ye ait *Hikmet* adlı şiirin bir dörtlüğüne yer verilmiştir.

Dinî-tasavvufî halk şiiri, Türklerin İslamiyet'i kabulüyle ortaya çıkmıştır. Güzel (2009: 49) dini tasavvufî halk edebiyatının önemini ve işlevini şu şekilde ifade etmiştir: “*Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar hayatını sürdüren, gelecek kuşaklara da aktaracak nitelikte olan, halkın millî dilini, millî zevkini kuvvetle yaşatan, her kesim arasında birlik ve beraberliği sağlayan, millî, manevi değerlere sahip, hoşgörüyü sağlayan bir köprü edebiyatıdır.*”.

Hitap ettiği kitle çok geniş olan dini tasavvufî halk edebiyatının asıl konusu insanlara ilk önce Rabbini tanıtmak, ilim öğretmek ve neticede nefis terbiyesi yaptırmaktır (Güzel, 2009).

METHİYE

Bugün ben pîrime vardum.
Pîrin cemâli güldür gül.
Oturmuş taht makâmına,
Taht-ı revânı güldür gül.

Gulden terazi tutarlar,
Gulu gül ile tartarlar,
Gül alırlar, gül satarlar,
Çarşı pazarı güldür gül.
Toprağı gül, taşı gül,
Kurusu gül, yaşı gül,
Has bahçenin içinde,
Serv- i revanı güldür gül
Gülden değirmeni döner,
Anun ile gül Dögerler,
Akar arkı çarkı döner,
Bendi bımanı güldür gül.

Ak gül ile kırmızı gül,
Çift yetişmiş bir bahçede,
Bakışlılar hâre karşı,
Hâre ezhârı güldür gül

Gel ha Seyyid Nesimî,
Hak nefesi güldür gül,
Şu öten garib bülbülün,
Derd-ü figânı güldür gül. (Seyyid Nesîmî)

Bölüm, programda belirtilen şu **kazanımlara** yönelik olarak düzenlenmiştir:

1. *Şiirin yazıldığı dönemin zihniyetini açıklar.*
2. *Dinî Tasavvufî şiirleri ahengi sağlayan öğelerin özelliklerini belirler.*
3. *Şiirlerin yapı özelliklerini belirler; beyit, kıt'a ve bentler arasındaki ilişkiyi açıklar.*
4. *Dinî Tasavvufî şiirin dili ve söyleyiş özelliklerini belirler.*
5. *Şiirin temasını bulur.*
6. *Şiirin yazılış amacını açıklar.*
7. *Şiirin Halk ve Divan şiirlerine benzer yönlerini belirler.*
8. *Şiirin özelliklerini, hissettirdiklerini açıklar.*
9. *Şiiri yorumlar.*
10. *Şairin fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur.*
11. *Eserler şair arasındaki ilişkiyi belirler. (MEB, 2005: 82-83)*

Hazırlık çalışması olarak bölümde iki soru yer almıştır. Birinci soru ile dini tasavvufî halk şiirinin hangi duygular esas alınarak yazıldığı ve şiirlerin yazıldığı dönemdeki hâkim düşüncenin ne olduğu konusunda öğrencilerin düşüncelerini söylemesi sağlanacaktır. İkinci soru ile dini tasavvufî halk şiirlerini hem divan hem de halk şiiri geleneğine bağlı olarak meydana getiren mutasavvıflara yönelik bir tartışma konusu öğrencilere sunulmuştur.

HİKMET (12. yy.)

Eyâ dostlar, kulak verin dediğime,
Ne sebepten altmış üçe girdim yere?
Miraç üstünde hak Mustafa ruhumu gördü.
O sebepten altmış üçe girdim yere. (Ahmet Yesevî)

İLAHÎ (13. yy.)

Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni.
Ben yanarım dün ü günü,
Bana seni gerek seni. (Yunus Emre)

İLAHÎ (17. yy.)

Kulun sana lâıyk işi yoğ imiş,
Yoktan sudûr eden zirâ yok imiş,
Hüdâyî'ye senin fazlın çok imiş,
Efendim medet hey sultânım medet. (Aziz Mahmut Hüdâyî)

1. a. Yukarıdaki şiirlerde hangi duygu işlenmiştir? Sözlü olarak ifade ediniz.

- b. Bu dörtlükleri dikkate alarak Şiirlerdeki hâkim dŕncenin tarihî geliŕimi hakkında neler söyleyebilirsiniz? Dŕncelerinizi sözlü olarak ifade ediniz.
2. Mutasavvıf (tasavvuf inançlarını benimseyerek kendini Allah'a adanmış kimse) halk Şairlerinin "divan Şiiri" ile "halk Şiiri" arasındaki yerini tartıŕınız. Tartıŕma sonuçlarını maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Methiye Şiirine yönelik altı adet **metin altı soru** ve iki adet **etkinlik alıŕması** bulunmaktadır. Metin altı soruların bir kısmı ğrencilerin Şiiri Şekil ve yapı bakımından incelemelerini sağlayacaktır.

1. Methiyenin yapı özelliklerini aŕaėıdaki Şablona göre belirleyiniz.
- a. Şiirin birim değerini ve sayısını yazınız.
- b. Birimlerde anlatılanları ve Şiirin temasını bulunuz.
- Birimlerde Anlatılanlar
	Birim değeri:
	Birim sayısı:
	Şiirin teması:

Birinci metin altı soruda öncelikle, ğrencilerin Şiirin birim değerini ve birim sayısını belirlemeleri istenmiŕtir. Şiirin birimi beyit, kıt'a veya bent olabilir. Soruda birimlerde anlatılanlar sorularak, öğrencilerin birimler arasındaki iliŕki üzerine yorum yapmaları sağlanacaktır. Birinci metin altı soru, Şiirin yapısı üzerine öğrencilerin açıklama yapacak seviyeye gelmesini amaçlayan üçüncü kazanıma uygundur.

2. Okuduğunuz methiyenin ahenk unsurlarını belirleyerek aŕaėıdaki tabloya yazınız.
(Tabloda belirtilen ahenk unsurları: kafiye ve redif, ölçü, ses ve syleyiŕ)

İkinci metin altı soruya ait tabloda öğrencilerden Şiiri kafiye ve redif, ölçü, ses ve syleyiŕ açısından incelemeleri istenmiŕtir. Soru, programda ğrencilerin Şiire ait ahenk unsurlarını belirleyeceklerini ifade eden ikinci kazanıma uygundur.

3. Methiyeyi tekrar okuyunuz. Methiyenin sizde uyandırdığı duyguları aŕaėıdaki Şemaya yazınız.

nc metin altı soru, öğrencilerden methiye Şiirini okumalarını ve okuduktan sonraki hislerini açıklamalarını istemektedir. Kitapta Şiirlere yönelik, öğrencilerin okuma yapmasını ve hislerini açıklamasını isteyen bu sorular, edebî metinleri okuyan her kiŕinin farklı yorum yapabileceğini ve farklı hisler edineceğini öğrencilere kavratmak bakımından önemlidir. Bu bağlamda üçüncü metin altı soru, sekizinci kazanıma yöneliktir.

4. Şiiri yorumlayınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Dördüncü metin altı soru, dokuzuncu kazanımın kitaba yansımadır. Şiirin yorumlanmasını isteyen dokuzuncu kazanım dördüncü metin altı soru ile doğrudan kitaba alınmıştır. Ancak öğrencilerin şiiri hangi hususları göz önünde bulundurarak yorumlayacağı, soruda ve programda kazanıma ait açıklamalar kısmında belirtilmemiştir.

5. Aşağıdaki sözcüklerin metindeki kullanılış şekillerini ve işlevlerini belirleyerek verilen tabloya yazınız. Bu sözcüklerden hareketle şiirin gelenekle ilişkisini belirleyiniz.

Beşinci metin altı soruda methiye şiirinden seçilen pîr, taht makâmı, hak nefesi sözcükleri seçilmiş ve öğrencilerin bu sözcüklerin metinde kullanılış şekilleri ile metindeki işlevini belirlemeleri istenmiştir. Dinî ve tasavvufî şiirlerde dil ve söyleyiş özellikleri farklılaşmaktadır. Soru bu durumun öğrenciler tarafından fark edilmesini sağlayacağı için önemlidir ve dördüncü kazanıma uygundur. Programda kazanıma ait etkinlikler kısmında kazanımın bu soru ile bağlantısını kuvvetlendiren ifadelere yer verilmiştir. “*Şiir dilin ve kullanılan imgelerin ait olduğu gelenekle ilişkisi örnek metinlerden hareketle belirlenir.*”.

6. Yukarıdaki methiyeyi göz önünde bulundurarak Seyyit Nesîmî'nin fikrî ve edebî yönü hakkındaki çıkarımlarınızı aşağıdaki şemaya yazınız.

Öğrencilerin, şairin eserinden yola çıkarak şair hakkında çıkarımda bulunmasını isteyen altıncı soru, doğrudan onuncu ve on birinci kazanıma uygundur.

1. Okul dışı etkinlik: Sınıfta dinlemek üzere bestelenmiş bir tekke şiiri kaseti, CD'si temin ediniz.
1. Etkinlik: Sınıfta bestelenmiş tekke şiiri dinleyiniz. Bu şiirin ahenk özelliklerini tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Birinci etkinlik çalışması programda yer alan ikinci kazanıma ait etkinlik önerisiyle desteklenmiştir. “*Öğrencilere bestelenmiş tekke şiirleri kasetten dinlettirilir. Şiirin ahengiyle ilgili tartışılır.*”.

2. Okul Dışı Etkinlik: Dini tasavvufî halk edebiyatı şairlerinden Seyyid Nesîmî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal yapısıyla ilgili araştırma yaparak dönemin zihniyetiyle ilgili bir yazı hazırlayınız.
2. Etkinlik:
a. Seyyit Nesîmî'nin yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal yapısıyla ilgili yaptığınız araştırma sonuçlarından hareketle yazdığımız yazıyı sınıfta okuyunuz. Dönemin zihniyetiyle ilgili genel özellikleri maddeler

hâlinde defterinize yazınız.
b. Dönemin zihniyetinin methiyeye nasıl yansıdığını tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci etkinlik çalışması öğrencilerin, şairin yaşadığı dönemin özelliklerinden yola çıkarak dönemin zihniyeti hakkında çıkarımlarda bulunmalarını ve bu çıkarımların şiir metnine yansımalarını tartışmalarını sağlayacak bir çalışmadır. Etkinlik birinci kazanıma uygundur.

Bölüme ait anlama yorumlama kısmında iki farklı çalışma bulunmaktadır. Bunlardan ilki farklı geleneklere ait şiirlerin, bölümde inceleme metni olarak verilen methiye şiiri ile karşılaştırmalarını sağlayacak bir çalışmadır. Birinci soruda Fuzulî'ye ait gazel, anonim türkü ve Kaygusuz Abdal'a ait nutuk şiirleri methiyeyle karşılaştırılmak üzere kitapta yer almıştır. Aşağıda bu şiirlere bağlı olarak verilen sorulardan birincisi yedinci, ikincisi ise altıncı kazanım doğrultusunda kitaba alınmıştır. Programda, altıncı kazanıma ait etkinlikler kısmında; “*Öğrenciler gruplara ayrılır. Anonim, Âşık, Dinî-Tasavvufî edebiyattan örnek şiirler getirmeleri istenir. Ses, tema, yapı vb. yönlerden karşılaştırılırlar. Yazılış amaçlarını belirlerler.*” şeklindeki açıklama ile ikinci soru desteklenmiştir.

1. İncelediğiniz methiyeyi aşağıdaki gazel, nutuk ve türküyle karşılaştırarak benzer yönlerini maddeler hâlinde defterinize yazınız.

GAZEL
Yâ Râb belâ-yı aşk ile kıl âşinâ meni
Bir dem belâ-yı aşkdan cüdâ meni (Fuzûlî)

NUTUK
İyi özün insân bilen,
Var edeb öğren edeb.
İy edeb erkân bilen,
Var, edeb öğren edeb. (Kaygusuz Abdal)

TÜRKÜ
Kâğızman'a ismarladım nar gele,
Gümüş kemer ince bele dar gele. (Anonim)

2. İncelediğiniz anonim, âşık ve dinî-tasavvufî halk edebiyatı şiirlerinin yazılış amaçlarını belirleyiniz. Sonuçları defterinize yazınız.

3.2.4.2. Olay Çevresinde Oluşan Edebî Metinler

Bu bölümde “Anlatmaya bağlı edebî metinler” ve “Göstermeye bağlı edebî metinler” yer almaktadır.

3.2.4.2.1. Anlatmaya Bağlı Edebî Metinler

Bölümde halk hikâyesi ve mesnevi türünde anlatmaya bağlı edebî metinler incelenecektir. Bu bağlamda *Tahir ile Zühre* hikâyesi ve *Leyla ile Mecnun* mesnevisi inceleme metni olarak kitaba alınmıştır.

TAHİR İLE ZÜHRE

(Bir padişahla vezirinin çocukları olmamaktadır. Vezirin önerisiyle diyar diyar gezmeye karar verirler. Yolda bir dervişe rastlarlar. Derviş bir elmayı ikiye bölüp verir. Birinin bir kızı olacağını, adını Zühre koymalarını; birinin de bir oğlu olacağını, adını Tahir koymalarını ve bunların birbiriyle evlenmelerini tembih eder. Sözlerine, bunları ayırmaya kalkanların dertten kurtulamayacağını ekledikten sonra sır olur. Padişahla veziri yurtlarına dönerler.

Bir zaman sonra padişahın bir kızı, vezirin de bir oğlu olur. Bunlar öyle figân ederler ki ancak yan yana gelince sesleri kesilir. İkisini bir köşke koyup birlikte büyütürler.)

Büyüyünce Tahir ile Zühre birbirine sevdalanır. Aşklarını mânilerle anlatırlar.

Ne diyeceklerse birbirine "mani"lerle demişler. E, her mani bir ima ise her ima da bin mana değil mi? Kah gül, kah bülbül üstüne; kah karanfil, kah sümbül üstüne maniler dizerek diyeceklerini demişler birbirlerine ve o gün bu gün maniler, kalpten kalbe giden bir yol olarak kalmış bizlere... Sözü uzatıp da günaha girmeyelim, ne diyecektim sizlere:

Bir gün bu iki sevdalı, ne yaprağı bırakmışlar, ne dalı; mani üstüne maniler dizmişler.

1

ALDI TAHİR

Benim yârim bir tane,
Sarılmış mor mintana,
Canım kurban olsun,
Senin gibi sultana.

2

ALDI ZÜHRE

Yalanım yok sözümde,
Sevdası var özümde,
Tek Tahir benim olsun,
Sultanlık yok gözümde.

3

ALDI TAHİR

Maşallah Zühre'm, maşallah!
Sen benimsin inşallah,
Herkesi kavuşturan,
Bir Allah'tır, bir Allah.

4

ALDI ZÜHRE

Koncalar açıp doldu,
Ne kurudu, ne soldu,
Ben seninim Tahir'im,
Bu benim ahdim oldu.

Bu sevdazedeler mânilere bürünerek gönüllerini birbirine açadursun, gelin biz haberi öteki yüzden verelim.

(Padişahın karısı kızının Tahir'le evlenmesini istemez. "Karadiken" adlı zenci köleden Tahir ile Zühre'nin birbirlerini sevdiklerini öğrenince

büyücü "Belliboncuk"a büyü yaptırarak padişahı da yanına çeker. Padişah, Zühre'yi "Billûrköşk"ten alıp saraya kapatır.)

Tahir, Zühre'nin aşkıyla kendini dağlara vurur.

Tahir kimlerin oyununa uğradığını öğrenir gibi olup büsbütün feleğe kahrederek kendini avareliğe vermiş; dağ bayır dememiş, kır çayır dememiş, dönüp dolaşmış, kalbi dile, aşkı tele getirmiş; Mecnun misali:

Ah eder biter gönül,
Mecnun'dan beter gönül,
Zühre'den ateş almış,
Dağlarda tüter gönül.

Dağ başı duman duman,
Soktu beni bir yılan,
Bizim gibi var m'ola,
Bostanı gök bozulan.

Kalbinden maniler tutarak:

"Ah dünya gözüyle bir görebilsem!" diye yıldızlardan sormuş Zühre'yi ama hani o pırl pırl gökyüzü... Aylar, aymış geçmiş; bulutlar, kaymış geçmiş...

"Acep has bahçede bulur muyum onu?" diye bir akşam başını koltuğuna alıp girilmeyen bir kapıdan girmiş ki ne görsün, havuz melül mahzun, güller kan ağlıyor...

Derdi bir iken iki olmuş, iki iken üç olmuş, ah dedikçe bir ah daha çıkmış ağzından...

Ah dedim tütün oldu,
El âleme un oldu,
Ne Allah canım aldı,
Ne arzum bütün oldu.

Güvendiği dallar kırılınca girdiği kapıdan çıkmış, yine ah u vahı yeri göğü tutarak evine dönmüş...

(Zühre, babasından yeni bir köşk yaptırmasını ister. Babası da bu isteğini yerine getirir. Kendilerini annesinin ayırdığını dadısından öğrenince kahrolur.)

Tahir bir gün bahçıvan başına rastlar.

Günlerden bir gün Tahir, kimi görse beğenirsiniz? Bahçıvanbaşını... İhtiyar onu öyle perperişan görünce yüreğinin başı sızlamış... "İlahi size edenlerin ömrü, günü tükene!" diye beddua üstüne beddua ettikten sonra, şimdi Zühre'nin hangi köşkün kafes ardına çekildiğini de kulağına söylemiş. Daha durur mu Tahir! Akşamı ipe çekmiş, el ayak çekildikten sonra da o köşkün etrafında dönüp dolaşmaya başlamış; derken bir gölge belirmiş kafes arkasında: Zühre'nin mum ışığında titreyen gölgesi... Tahir, siline sürüne kafesin altına gelmiş ve dokunmuş sazın teline:

Ayrıldım gülüm senden,
Dili bülbülüm senden,
Ölüm ayırsın derken
Dirim ayrıldı senden.

Zühre kulaklarına inanamamış. Durmuş ve dinlemiş: "O! Tahir'in sesi, Tahir'in sazi." Yüreği kuş gibi çırpınmaya başlamış ve kafes ardından kafesteki kuş gibi Tahir'in sesine ses vermiş:

1
ALDI ZÜHRE
Ay doğdu düze düştü,
Zülüfler yüze düştü,
Eller cifte gezerken
Ayrılık bize düştü.

2
ALDI TAHİR

Bülbül ah ile öter,
Hasretle ömrü biter,
Dünyanın sonu ölüm,
Ayrılık daha beter.

3

ALDI ZÜHRE
Zeytin yaprağın dökmez,
Bu hasret sürüp gitmez,
Mektupla konuşalım,
El ermez, eller görmez.

4

ALDI TAHİR
Al şalım, yeşil şalım,
Neye mektuplaşalım,
Gizli gizli yerlerde,
Baş başa konuşalım.

5

ALDI ZÜHRE
Al şalım, yeşil şalım,
Ah edip ağlaşalım,
Aramızda düşman var,
Biz nasıl konuşalım?

Demeye kalmamış, düşman düşmanlığını yapmış. Gene o Karadiken varıp fitlemiş bunu... Padişah dönüp kapı kullarına el etmiş, onlar da gidip bağlamışlar Tahir'i kollarından ve sürüye sürüye götürmüşler saray katına. Karısının şerrine uğradığı günden beri Tahir'e dış bileyen padişah köpürüp küplere binmiş:

"A tuz, ekmek haini; şimdi senin boynunu cellada verirdim ama o yeşil başlı derviş gözümün önüne geldi; ona bağıslıyorum seni, girmesine kanına girmeyeceğim ama ömrünü, gününü zindanlarda çürüteceğim. Bundan geri, Zühre'm yıldız olsa başına doğmayacak senin!" deyip demir kuşaklı pehlivanların önüne katarak Mardin Kalesi'ne yollamış onu ama bu yol Zühre'nin köşkü önünden geçiyormuş. Bir firkat gelip Tahir'e bakalım ne demiş:

Ne darağacı, ne zindan,
Gönül geçer mi yardım,
Gözü çıkası baban,
Sürdü beni diyardan.

Zühre korktuğuna uğrayınca ne diyeceğini bilememiş:

İnan Tahir sözüme,
Ateş düştü özüme,
Sensiz bu yalan dünya,
Zindan olur gözüme,

demiş. Daha da dizip koşacakmış ama demir kuşaklılar aman vermemiş yoksa... Son sözleri suyum suyum akan yaşlar olmuş.

Padişah, Tahir'i Mardin Kalesi'nde zindana attırır.

Hele bir gün, bir sıra dayağına çekildikleri gün insanlığından bile utanmış... Ve o gece ne su ne ekmek... Ne uyku, ne tünek; tel tel dizip destan etmiş Mardin Kalesi'ni:

1

Şu Mardin'in başı dağlar,
Ne ot biter, ne su çağlar,
Oturmuş bin Yiğit ağlar,
Şu Mardin'in Kalesi'nde.

2

Şu Mardin'in başı taştan,
Yatılmıyor kara düşten,

Haber alsam uçan kuştan,
Şu Mardin'in Kalesi'nde.

3

Her tarafı sulu çamur,
Boynumuzda paslı demir,
Çürür gider nice ömür,
Şu Mardin'in Kalesi'nde.

4

Mandalı yok ki açayım,
Kapısı yok ki kaçayım,
Mevlam, kanat ver uçayım,
Şu Mardin'in Kalesi'nde.

(Tahir, zindana atılınca Zühre de köşkünü kendine zindan eder. Anası ve babasıyla konuşmaz, yalnız dadısıyla dertleşir. Aradan yedi yıl geçer. Bir gün köşkün önünden bir kervan geçer. Zühre kervandan Tahir'i sorar. Kervanın içindeki Keloğlan, Zühre'den aldığı mektubu zindandaki Tahir'e götürür. Tahir dua edince Tanrı'nın inayetiyle zindancıbaşı onu salıverir.

Tahir, babasının konağına gelir. Hasret giderdikten sonra köşkünüün önüne gelerek Zühre'ye seslenir. Zühre, pencereden ip uzatarak her gece Tahir'i köşke alır. Kırk gün sonra Karadiken görür, padişaha bildirir. Padişah, adamlarını gönderir ancak Tahir hepsini öldürür, onun yanına yaklaşamazlar. Bunun üzerine padişah, Tahir'e, teslim olursa düğünlerini yapacağına söz verir. Fakat Tahir teslim olunca onu bir sandığa koyup Şat Nehri'ne attırır. Şat Nehri kenarında hüküm süren çöl beyinin üç kızı Zühre'nin arkadaşıdır. Çöl kızları, sandığın yolunu nehir kıyısında bekleyerek Tahir'i kurtarırlar. Ancak üçü de Tahir'e âşık olur. Tahir hiçbirine yüz vermez, oradan kaçır, ak sakallı pirin yardımıyla memleketine gelir, görür ki Zühre ile bir padişahın düğünü kurulmuştur.)

Tahir, âşık kılığına girerek sazını omzuna atıp düğün evine varır.

Tahir, her aşık gibi iki naz bir niyazdan sonra o tarafa geçmiş ve dokunmuş sazın üç teline... Kah esmiş yeller gibi kah tozmuş yollar gibi... Sonra niyet tutmuş gelinler, kızlar... Tahir de mani mani kalbini okumuş onların. Kimi bahtına gülmüş, kimi ağlamış ve lakin gelinlik tahtında süzülüp duran Zühre, ne gülenle gülmüş ne de ağlayanla ağlamış; kendi içine öyle bir kapanmış ki kaşını kaldırıp da bakmamış bile... Onun yüzünü güldürmek için ne yapacağını şaşırıp yengeler, çaresizlik içinde son çare olarak işi "müsaare" dedikleri karşılıklı mani sallamaya dökmüşler ama Tahir'le kim dil yarıştıracaktır, dereden tepeden bir iki mani yuvarlamışlar ama sonunda hepsinin de dilleri tutulmuş. Zühre'nin mani dizmekteki üstünlüğünü biliyorlarmış ama kimsenin ağzı varıp da ona da bir şey diyememişler. Düğündekilerin kaşından mı, gözünden mi bunu sezmiş olacak ki Zühre, başını Tahir'den yana çevirip:

"Sesime ses ver atık baba!" demiş.

1

ALDI ZÜHRE
Sevdiğim bir tanedir,
Sedefdir, dürdanedir,
Daldım aşk deryasına,
Çıkardım bir tanedir.

2

ALDI TAHİR
Saraylarda bağ olur,
Kara salkım ağ olur,
Hünkâr kızı sevenin,
Yüreğinde dağ olur.

3

ALDI ZÜHRE

Gül ekim ekin ekin,
Kaybettim elindekin,
Ne düğün ne de bayram,
Bilmezsin gönümdekin.

4

ALDI TAHİR

Şu dağın taşına bak,
Kar yağmış kışına bak,
Ben sevdim eller aldı,
Feleğin işine bak.

5

ALDI ZÜHRE

Karanfilim biterim,
Bir gönülde tüterim,
Eller yârim dedikçe
Ben boynumu bükerim.

6

ALDI TAHİR

Kaynar kazan taşmaz mı,
Karanfiller açmaz mı,
Dağ dağa kavuşmazsa
Hasretler kavuşmaz mı?

Zühre, bu manilerin her birinde bir ima bulmuş. Öyle ya "Ben sevdim eller aldı." sözünde bir ima "Hünkâr kızı sevenin yüreğinde dağ olur." sözünde başka bir ima yok mu? Ve lakin Zühre, Tahir'in öldüğüne iyiden iyi inandığı için bu imalara bir mana verememiş. Ama "Dağ dada kavuşmazsa da hasretler kavuşmaz mı?" sözünü duyunca başını kaldırıp da bakmış ki ne görsün, Tahir! Kaşıyla, gözüyle o, sazıyla, sözüyle o... Demek öldürmeyen Allah, öldürmüyor insanı; Mardin zindanlarına atılmazsa Şat Nehri'ne atılsın! Zühre öyle bir olmuş, öyle bir olmuş ki nasıl deyim, az daha düşeyazmış! Tez elden kendini toparlamaya çalışmış ya betine benzine bakanlar yorgunluğuna vererek dadısına kaş göz etmişler. O da koltuğuna girip odasına çıkarmış onu...

(Dadı, gece yarısı Tahir'i Zühre'nin odasına götürür. Düğün hamamı günü kaçmayı kararlaştırırlar. O gün gelince Tahir iki atla yol üzerinde bekler ama Karadiken olacakları sezip yine padişaha haber vermiştir. Tahir yakalanır. Padişah, içinde Zühre geçmeyen bir türkü söylerse affedeceğini duyurur. Tahir, Zühre'siz türkü söyleyemez. Padişah Tahir'i öldürtür, bunu duyan Zühre koşar gelir, Tahir'in üzerine kapanır, o da orada ölür.

Padişah ile karısı da inleye inleye ölür. Zenci köle Karadiken ise gizli gizli Zühre'ye âşıkmuş, tüm kötülükleri onun için yaparmış. Tahir ile Zühre'yi yerde yatar görünce o da onların yanlarına düşüp ölür.)

Bu dünya bir bakıma Tahir ile Zühre binası! Karadiken gibi dikenler de eksik olmuyor bu âlemde... Bundandır, ile güne ibret olsun diye bir toprağa gömmüşler bunları... Gel zaman, git zaman Zühre'nin mezarı üstünde bir ak gül bitmiş, Tahir'inkinde bir kırmızı gül... O gün bugün bu iki gül birbirine kavuşmak istiyormuş ama kara kölenin toprağında biten bir kara diken ayırıyormuş bunları!

Suat BATUR
Türk Halk Edebiyatı

LEYLA İLE MECNUN

Bir nice zarif-i hitta-i Rum
Rumi ki didük kazıyye malum

Hem ilm feninde nükte-dânlar
Hem söz revîşinde dur-fetanlar

Kim eyler idi dekâyık-ı râz
Şeyhî'den ü Ahmedî'den âgâz

Kim söyler idi ögüp kelâmı
Evsâf-ı Halîli vü Nizâmî

Bilmişler idi ki hüsn-i güftâr
Kadrün kaderince mende hem var

Çün var idi mestlikde lâfum
Kim anlana sıtkum u hilâfum

Men hasteni itdiler nişâne
Bir reng ile tîr-i imtihâna

Lutf ile didiler ey suhan-senc
Fâş eyle cihâna bir nihan genc

Leylî Mecnun Acemde cohdur
Etrâkde ol fesâne yohdur

Takrire getir bul dâstânı
Kıl tâze bu eski bûstânı

Günümüz Türkçesiyle

Rum (Anadolu) ülkesinin birkaç zarif insanı; Anadolulu dedik ya, mesele anlatılıyor.

Hem ilim sahasında ince manalara vakıftılar hem de söz söyleme yolunda inciler saçmakta idiler.

Kimi, sırlardan nükteler çıkarıyor, Teyhi'den ve Ahmedî'den söze başlıyor, Kimi Halîli ve Nizami'nin vasıflarını övüp duruyordu.

Anlamışlardı ki güzel söz söyleme kabiliyeti kudretimce bende de var.

Doğrularımın ve yanlışlarımın anlatılması için benim mestlikte sözüm vardır.

Ben hastayı bir oyun ile imtihan okuna hedef yaptılar.

Nazikçe dediler ki ey söz üstadı! Dünyaya gizli bir hazine ortaya çıkarsana; Leyla Mecnun Acemlerde çoktur, lakin Türkler arasında bu hikâye yoktur.

Gel, bu destanı yaz da bu eski bahçeyi tazeleyiver.

Bir Arap kabilesinin faziletli, asil bir önderi vardır. Halk tarafından sevilen ve sayılan bu kişi itibarını ve mirasını bırakacak bir erkek evlattan mahrumdur.

Farzendüz âdemi telefdür
Bâkî eden âdemi halefdür

Nesl ile olur bekâ-yı insân
Nazm-ı beter u nizâm-ı devrân

Can cevherine bedeldir evlâd
Evlâd koyan koyar hemîn ad...

Oğulsuz insan telef olmuş sayılır. İnsanı olumsuz kılan halefidir. İnsanın bekası beşeriyetin ve dünyanın düzeni nesil ile olur.

Evlat can mücevherine bedeldir. Dünyada evlat bırakan, adını ebedileştirir.

Bir erkek evlat özlemi ile yanıp tutuşan kabile başkanı, türbelere adaklar adar, bıkip usanmadan Allah'a yalvarır. Duaları kabul edilir ve kusursuz bir erkek evlat sahibi olur. Aşağıda dünyaya gelen bu çocuğun ilk hâlleri anlatılır.

Güneş gibi yükselmeye kabiliyetli, İsa gibi daha çocukluğunda kamil (idi).

Yeryüzüne düşer düşmez halini bilerek figana başladı.

Son gününü önceden düşünerek gözyaşı döktü ve feryat etti.

Hâl diliyle konuşur olmuştu... Diyordu ki: "Ey cefacı dünya! Anladım ki senin gamın çoktur ve bu gamları çekmeye bir usta yoktur."

"Her nerde gam bulunursa ihmal etme, topla hepsini benim dertli gönlüme sal!"

"Hem bana gam çekme olgunluğu bağışla hem de (böylece) alemi gamdan halas eyle."

"Beni daima gam esiri kıl!.. Kerem eyle (gamdan) nasibimi az eyleme."

Dadısı onu kandan temizleyerek bu kara yerden kaldırdı.

Onu taze gözyaşıyla yıkayarak süt yerine ciğerinden kan verdi.

Kavim ve kabilesi sevinerek o küçüğe Kays adını verdiler.

Kays büyüüp on bir yaşına gelince mektebe yazdırırlar. Aynı mektepte okuyan ve başka bir kabilenin başkanının kızı olan Leyla ile birbirlerini sevmeye başlarlar.

Mektepte onunla birçok melek gibi kız, arkadaş oldu.

O kızlar içinde peri kızı gibi birisi Kays ile muhabbet kurdu.

Dalgalı zülüfleri, canın boynuna(dolanmış) halka halka belalı bir zincir gibiydi.

Siyah gözü için sürme bir ar (vesilesi) idi ve sürme, kara benine tutkundu.

Yanağı için allığın rengi bir utanma (sebebi) idi ve allık asla ona aldatıcı bir renk vermemişti.

Lal dudakları ve inci dişleri, her an gül yaprakları üzerinde bir diş şebnem manzarası gösterirdi.

(Ağzı) konuşma kapılarını açsa, ölümlere ruh (can) müjdesi verirdi.

Tahin bakışlı, ahu gözlü, şirin davranışlı ve tatlı sözlü idi.

Alem zülfü telinin tutkunuydu ve herkesin sevgilisi idi. Adı Leyla idi.

O emsalsiz (güzel) de Kays'ı gördüğünde bin zevk bulup kendini kaybetti .

Kays onu görerek helak oldu, bin arzu ile derdine düştü.

Birbirinden farklı halleri bir oldu, sanki iki bedende bir can vardı.

Vefa yazısını meşk ediyorlar ve aşkları gittikçe artıyordu.

O iki pak (insan) bir nice müddet, böyle sevinçli günler geçirdiler.

(Fakat) bir yerde aşk bulundu mu, gizli kalmaz ve aşka düşenin (artık) rahatı kaçır.

Aşk ateşine alamet, kınama ve ayıplama alevlerinin baş göstermesidir.

Böylece bu efsane dilden dile dolaşmaya başladı ve macera bütün cihana şöyle yayıldı:

" Kays, Leyla'nın esiri olmuş; Leyla da ona gönlünü kaptırmış..."

Böylece alevlenen macerayı Leyla'nın annesi öğrenir.

"Niçin kendine yazık ediyorsun da iyi adımı kötüye çıkarıyorsun?"

"Niçin kötü diller seni kınasın!.. Namusa uygun bir it midir bu?"

"Senin aşka giriftar olduğunu, yabancılarla düşüp kalktığını söylüyorlar!.."

diye Leyla'ya çıkarır ve artık onu okula göndermez. Kays okulda sevgilisini göremeyince üzüntüden çılgına döner. Başını alır ve çöllere gider, Mecnun (aşk cinnetine, çılgınlığına uğramış) diye anılmaya başlar.

Gördü ki cennete huri gelmiyor, güneş doğmuş ama henüz ışık yok...

Gün, güneşsiz sanki gece oldu, mektep gözüne sanki zindan kesildi.

Mekteptekiler her gün onun akşama kadar süren feryat ve figanından azap çekiyorlardı.

O aşk yolunun ustası, vasiyetini bitirdikten sonra vahşet (yalnızlık) yolunu gözeterek arkadaşları ile ilgisini kesti.

Güneş misali sahraya düşüp yalnız başına ve kayıtsızca yürümeye başladı.

Rastladığı her taşta gözyaşlarını döküp dağın ve çölün taşlarını lal taşına döndürdü.

Gözyaşlarını her yana öyle saçtı ki her taraftan bin ırmak aktı.

Tanıdığı yalnızca bela bulutuydu; yağmur, gözünün yaşı; şimşek ise ahıydı.

Feryat ile doldurup bu dünyayı feryada getirdi bütün hayvanları ve kuşları.

Mecnun'un babası oğlunu kurtarmak için Leyla'yı ona isterse de Mecnun (deli, çılgın) oldu diye kızırmezler. Mecnun çöllerde ceylanlarla, güvercinlerle arkadaşlık eder. Gittikçe Leyla'dan çok aşkın büyüüne kapılır. Babası onu, dua edip iyileşmesi için Kâbe'ye götürür. Mecnun Kâbe'de şöyle dua eder:

"Ey, küçük büyük her cins insanın, çatısı yüce ve değeri yüksek mihrabı!"

"Ey, sevgilinin çadırının kumaşı rengindeki örtüsü vefa tohumunun kabuğu olan!"

"Ey, göğsüne Hacer gibi taş basarak gözlerinden zenzem gibi yaş akıtan!"

"Ya Rabbi, bu mukaddes beyt hakkı için; bu safalı mabed hakkı için, bende aşkın binasını Kabe'nin temelleri gibi daim eyle."

"Gönlüme her lahza, her zaman ve her an aşk derdinden gamlar sal!.."

"Alem içinde nerede gam varsa benim gönlümü o gama giriftar eyle!.."

Mecnun'un duası kabul edilir ve bütün vaktini çöllerde aşk derdiyle geçirir. Bu arada Nevhel adlı bir yiğit bir mecliste Mecnun'un bir şiirini duyar, çok etkilenir. Başından geçenleri de öğrenince ona yardım etmek ister.

O devirde adil, itibarlı ve akibeti uğurlu biri vardı.

Kılıcı ile ordunun önündeki engelleri ortadan kaldıran ve herkesin çok iyi tanıdığı birisiydi. Adı Nevhel idi.

Hem aşk yolunda çok koşturmuş hem de zamanın çok eziyetlerine uğramıştı...

Nevhel, Leyla'nın kabilesine savaş açarak kızı zorla almayı ve Mecnun'a vermeyi düşünür. Fakat Mecnun, Leyla'nın kabilesinin kazanması için dua eder. Her savaşta kazanan Nevhel, bu savaşta yenilir. Sonunda Leyla'yı zorla almaktan vazgeçtiğini Mecnun'a söyler. Bunu duyan Mecnun beddua etmeyi bırakır. Nevhel sırf yiğitliğini kazanmak için bir savaş daha yapar ve savaşı kazanır. Bu arada İbn-i Selam adlı zengin ve itibarlı Bir Arap beyi Leyla'yı görür görmez ona âşık olur.

O devirde Araplar arasında asılda, nesilde itibarlı birisi vardı.

Anlayışı yüksek, güzelliği göz alıcı, hal ve hareketleri hoş, ahlakı güzeldi.

Bir geçitte o güzele (Leyla'ya) rastladı ve yüzüne bir bakış attı.
Canında ve ciğerinde takat kalmadı, ateşe düşmüş civa gibi mahvoldu.

Nevhel birçok mal bağışlayarak Leyla'yı istemeleri için elçiler gönderir. Leyla'nın anne babası kabul eder ve evlenirler. Ancak Leyla İbn-i Selamı kendinden uzak tutmayı başarır.

"Canım ve tenimdeki ızdırabımı gör; gönlümün halini sor da cevabımı işit."

"Mektebe gittiğim ve dersimi ezberlediğim zamanlardı..."

"Ansızın gözüme bir şahıs göründü. Onun bir peri olduğunu anladım..."

"Her lahza benim karşıma geçer ve der ki: " Âdemoğlunu eş seçme! Yoksa bir vuruşta, anında hem seni hem de onu yok ederim!"

Mecnun'un Zeyd adlı bir dert ortağı vardır.

Zeyd adlı sözünde durmasını bilen ve eşi az bulunan bir sohbet arkadaşı vardı.

Fazilet ve olgunlukta ün yapmış, güzellik ve ahlakça tanınmıştı.

Bir güzele, Zeynep adlı çok güzel bir sevgiliye tutulmuştu.

Muhabetin çok çilesini çekmiş, kınama ve ayıplamanın çok belasına uğramıştı.

O biçare ve kederli aşık daima Mecnun'a yaklaşıp, ona aşkının yüksekliğinden bahseder, hocasına dersini gösterirdi.

Mecnun, Zeyd'den Leyla'nın evlendiğini öğrenir. Mecnun, Leyla ile İbn-i Selam arasında nelerin olup bittiğini bilmediği için ona acı bir sitem mektubu gönderir.

"Ey ahde vefası olmayan sevgili! Ey düşmanıma gül, bana ise diken olan yar!..."

"Ne oldu sana da sözünden döndün? Neden böyle yeminini bozmaya çabaladın?"

"Yalnızlığına mı tahammül edemedin de bir et istedin?"

"Ey hayat suyunun pınarı! Sen benim canımın içinde gizlisin."

"Bir an bile gözümden uzak olmadın, vuslatına ermek bir başkasına nasıl nasip oldu?"

Leyla da ona olan biteni anlattığı bir mektup yazar.

"Ben inciyim, müşteri olan başkaları... Alım satım iradesi bende değil."

"Benim elimde bir iradem olsaydı, senden başka yarım olmazdı."

"Benim neşeli olduğumu sanma, bir gam tuzağına tutsağım."

"Al duvağım, aslında benim kefenimdir, ben mezardayım, kocada sanma. "

Mecnun'un ahı tutar. İbn-i Selam ölür, Leyla baba evine döner. Kocasının ölümünü fırsat bilen Leyla iki yıl gecesini gündüzünü matemle geçirir. Aslında Mecnun için ağlamaktadır. Zeyd, Leyla'nın kocasının öldüğünü ve onun baba evine döndüğünü öğrenir. Mecnun'a olan biteni anlatmak için çölün yolunu tutar. Zeyd, İbn-i Selam'ın öldüğünü haber verince Mecnun'un sevineceğini zanneder ama aksine Mecnun feryat eder ve ağlar. Mecnun, bu duruma şaşırıp Zeyd'e şöyle der:

"Ey vefalı dostum! Bu yolda beni ardan hayadan yoksun mu sanıyorsun?"

O, benim dostumun düşmanı değildi. Ona hem o aşığı, hem ben...

O, canını vererek kavuştu, kendi mertebesinde en yükseğe çıktı.

Atık odur ki canını feda eyler cananına.

Canana hiç meyletmesin, kim ki kıymaz canına!

Aşığın kemali, canını canana vermektir;

Vermiyorsa canını, inansın noksan olduğuna!"

Çektiği acıya dayanamayan Leyla, her türlü ayıplanmayı göze alarak çölde Mecnun'u aramaya gider. Ne var ki Mecnun dünya zevklerinden tamamen uzaklaşmış, ilahî aşka ulaşmış, sadece ruhu ile yaşar olmuştur ve tanınmaz hâldedir.

O ay (yüzlü) her yanı arayarak gezerken birdenbire kederli bir kişiye rastladı.

Nezakete söze başlayıp "Kimsin?" diye seslendi.

O kederli aşk tutsağı başını kaldırıp ona " Ben Mecnun'um." diye cevap verdi.

Leyla dedi ki: "O peri gibi güzeldir, yüzü ve endamı gönül altıdır.

Sen yüzü kırışmış, beli bükülmüş, matem esiri bir zavallısın.

Sen sefil birisin. O, alemin azizidir; sen aciz ve güçsüzsün, o ulu bir kitidir."

Mecnun dedi ki: " Aşk ehli hor ve hakir olur. Neşe ve eğlence güzellere yaraşır."

Leyla, Mecnun'dan kendisini ispat etmesi için bir şiir söylemesini ve geçmişi hatırlatmasını ister. Bunun üzerine Mecnun, olan biten her şeyi anlatır. Leyla onun Mecnun olduğuna inanır ve derin bir acıyla gözyaşı döker.

Ağlayarak dedi ki: " Ey benim gözümün ışığı! Ey vahşilerle dost, benimle düşman olan!..

Sen benim söylediğim sevgili ve gönül derdimin tabibi imişsin.

Eğer seni tanıyamadım ise şatma çünkü ben kendimden geçmişim, mestim; mest olanın da işi zaten hep hatadır."

Mecnun ise hâlâ onu tanımamıştır.

Mecnun dedi ki: "Ey bana sırrını açan ve lütfekar sözleri ile beni şerefliendiren! Kimsin? Bana adını açıkla, bu çölde ne arıyorsun?

Tatlı tatlı sözler söylüyor, gönlümün haline acıyorsun.

Bu, gönlümü alıp başımın üzerine gölge salmak boşuna değil.

Mademki bende anlama ihtimali yok ey güzel insan, sen kendinin kim olduğunu söyle!"

Leyla âdeta ona yalvarır:

"Canının arzusu, hasta ve yaralı gönlünün muradı olan Leyla benim.

Eğer hasta isen tabibin benim; yok, eder aşık isen sevgilin de benim.

Gel, vuslat meclisine mahrem ol da bir an için olsun benimle beraber bulun."

Mecnun, Leyla'nın bu sözlerine rağmen ona ilgisiz davranır.

"Aşk, vuslat binasını sağlamca kurup mana aleminde seninle beni buluşturdu;

Bu görünüşe değer verme perdesi kalktı. Artık hiçbir zaman tekle esir olmam!

Bende görünen sensin. Kendim yoğum; var olan şey senden ibarettir.

Eğer ben, ben isem sen nesin ey yar? Ve eder sen, sen isen ben zavallı, neyim?

Ey vefalı sevgili! Mecnun benim, divanelide de ben layığım.

Sen halini değiştirme, Leyla ne diye Mecnun olsun?"

Leyla, Mecnun'un başka bir makama yükseldiğini anlar.

"Olgunluğunun ulaştığı dereceyi sınıyor, halinden haberdar olmak istiyordum.

Şimdi ne halde olduğunu anladım. Bu, çok yüce bir mertebedir. Allah mübarek etsin.

Aferin, tertemiz bir insanmışsın! Lekesiz yaratılışlı bir toprak imişsin!

Maşallah, arzu ateşini yatıştırmak ve kanaat işte böyle olur.

Şimdi halin bana aydın oldu. Kemalini gerçek derecesini öğrendim.

Senin bakmaya temayülün olmadıktan sonra bendeki bu yüz güzelliği ne işe yarar?"

Evine dönen Leyla annesine sırrını açıklar. Gidip Mecnun'u görmesini ve duasını almasını vasiyet ederek umutsuzluk içinde genç yaşta ölür. Mecnun bu acı haberi Zeyd'den öğrenince yanık ciğerle bir ah çeker. Zeyd'in ardına düşüp Leyla'nın mezarına gider, üstüne kapanıp mezarı kucaklar. Önce ona sonra da ecele niyaz eder:

"Ey ay yüzlü! Bu yolda benim yoldaşımdın; yoldaş, yoldaşı bırakıp gider mi?"

Ey ömür! Gel şimdi sen de sona er! Çünkü alem gözüme zindan oldu.

Yarım var iken alem hoş idi; madem artık yar yok, o halde her şey yok olsun!

Ey ecel! Seni arzuluyorum; kerem et, elemelerimi gider, gamlarımı kaldır!"

Bu kararsız ve zavallı atık "Leyla" diyerek tatlı canını verdi.

Mecnun'u derin bir keder içinde Leyla'nın yanına gömerler. Oraya bir mezar taşı dikerler. Zaman içinde hikâye dilden dile yayılır, bu mezar halk arasında kutsal bir yer hâline dönüşür. Zeyd buranın türbedarı olur. Bir gün o mezara yaslanıp uykuya dalar. Rüyasında bir güzel bahçe içinde birçok güzeller arasında iki çok güzel insan görür. Oranın neresi bu insanların da kim olduğunu sorar. "Burası cennet bahçesidir. Yanlarındaki huri ve gılmanlardır. Bu iki seçkin insan da Leyla ve Mecnun'dur." cevabını alır.

Fuzûlî

Leyla ile Mecnun

hızl.: M. Nur DOĞAN

Bu metinlerin programda bağlı olduğu **kazanımlar** aşağıda verilmiştir.

1. *Metnin kurmaca olduğunu sezer.*
2. *Metnin olay örgüsünü belirler.*
3. *Olay örgüsü ve kişilerin iletiyi ifadede bir araç olduğunu kavrar.*
4. *Kişilerin olay örgüsündeki işlevlerini belirler, tarihî, dinî ve mitolojik özelliklerini açıklar.*
5. *Kişilerin temsil ettiği değer ve kavramları belirler.*
6. *Kişilerin benzerleriyle tarihte ve günümüzde karşılaşıp karşılaşılmayacağını tartışır.*
7. *Mekânın metindeki işlevini belirler, özelliklerini belirler.*
8. *Halk hikâyeleri ve mesnevîlerin çağdaş anlatılardaki yerini belirler.*
9. *Mekânın benzerlerinin yeryüzünde bulunup bulunmadığını tartışır.*
10. *Mekânın anlatılmasında ve tanıtılmasında nelere, niçin önem verildiğini kavrar.*
11. *Zamanın, metindeki işlevini belirler.*
12. *Kişi, zaman, mekân arasındaki ilişkileri açıklar.*

13. Metnin, manzum veya düz yazıyla yazılmış olmasının sebeplerini tartışır.
14. Düz yazıyla yazılan anlatmaya bağlı metinlerde, manzum kısımların işlevini belirler.
15. Metnin mısra örgüsü ve kafiye şemasını belirler.
16. Metnin temasını bulur, temanın evrensel olup olmadığını tartışır.
17. Temanın sosyal yapı, duyuş ve düşünüşle ilişkisini araştırır.
18. Temanın yazıldığı dönemdeki önemini ve değerini kavrar.
19. Temanın insana özgü bir gerçekliği ifade edip etmediğini tartışır.
20. Metnin yazılış amacını belirler.
21. Metnin bağlı olduğu geleneği belirler.
22. Anlatıcının bakış açısını ve özelliklerini belirler.
23. Metnin dil özelliklerini açıklar.
24. Metni yorumlar.
25. Metnin hissettirdiklerini açıklar.
26. Metni daha önceki metinlerle karşılaştırır.
27. Yaşayan halk hikâyecilik geleneğinin özelliklerini belirler.
28. Şair ve yazarın fikrî ve edebî yönü hakkında çıkarımlarda bulunur.
29. Eserle şair ve yazar arasındaki ilişkiyi belirler. (MEB, 2005: 83-84-85)

Bölümün **hazırlık çalışmaları** kısmında iki **etkinlik çalışması** bulunmaktadır.

1. Okul Dışı Etkinlik: Halk hikâyeleri ve mesnevilerin yapısı, teması ve edebî değeri konulu bir sunum hazırlayınız.
1. Etkinlik: Halk hikâyeleri ve mesnevilerin yapısı, teması ve edebî değeriyle ilgili hazırladığınız sunumu arkadaşlarınızla paylaşınız.

Okul dışı etkinlikle bağlantılı olan birinci etkinlik çalışması ile halk hikâyeleri ve mesneviler hakkında öğrencilerde ön bilgi oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir. Aşağıda yer alan ikinci etkinlik çalışması, halk hikâyelerine günümüzde de ulaşılabileceğini öğrencilere göstermesi bakımından önemlidir.

2. Etkinlik: Yörenize ait öğrendiğiniz halk hikâyelerini sınıfta anlatınız.

Bölümde, ilk inceleme metni olan *Tahir ile Zühre* hikâyesine ait on dört **metin altı soruya** yer verilmiştir. Soruların programdaki kazanımlarla uygunluğu aşağıda incelenecektir.

1. a. Tahir ile Zühre hikâyesindeki olayları göz önünde bulundurarak olay örgüsü grafiğinde boş bırakılan bölümlerde hangi olayların anlatıldığını sözlü olarak ifade ediniz.   b. Olay örgüsü grafiğini inceleyerek iniş ve çıkışların hikâyedeki işlevini belirleyiniz.

Birinci metin altı soru, öğrencilerin metnin olay örgüsünü belirlemelerini amaçlayan programdaki ikinci kazanım doğrultusunda öğrencilere sunulmuştur. Sorunun (b) kısmı, aynı zamanda öğrencilerin olay örgüsünün metnin iletisini ifade etmede bir araç olduğunu kavramalarını sağlayacaktır. bu bağlamda sorunun (b) kısmı üçüncü kazanımı da karşılamaktadır. Programda üçüncü kazanımın etkinlik önerisinde; *“Öğrencilerden olay örgüsü ile tasarlanan olay zinciri arasındaki farklılıkları belirlemeleri istenir. Daha sonra olay örgüsünde hangi olay parçalarına yer verildiği, neleri okuyucunun tamamlaması gerektiği tartışılır.”* şeklinde ifade edilen uygulama, birinci metin altı soru ile öğrenciler tarafından gerçekleştirilecektir.

2. Tahir ile Zühre hikâyesindeki kahramanları aşağıdaki karakter çözümleme tablosuna göre inceleyiniz.

İkinci metin altı soruda *Tahir ile Zühre* hikâyesinde yer alan kahramanların incelenmesi istenmiştir. Soru, birinci metin altı sorunun devamı niteliğindedir. İkinci metin altı soru, üçüncü kazanımda ifade edilen *“kişilerin iletiyi ifadede bir araç olduğunu kavrar.”* kısmına yöneliktir.

3. a. Tahir ile Zühre hikâyesindeki kahramanları belirleyerek tahtaya yazınız. Tabloda bu kahramanlara ait özellikleri verilmiştir. Hangi kahramanların bu özellikleri karşıladığını belirleyip ilgili bölüme yazınız.   b. Özelliklerini belirlediğiniz kahramanların, hikâyenin olay örgüsündeki işlevlerini belirleyerek defterinize yazınız.   c. Hikâyede geçen kahramanların benzerleri tarihte veya günümüzde var mıdır? Tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Sorunun ilk maddesinde çile çeken, âşık, halk ozanı, sevgili, sadık, fedakâr, düşman, büyücü, kindar, zalim, güç sahibi, vefalı dost, ilahî güç ve mücadeleci kavramları verilmiş ve öğrencilerin hikâyenin kahramanlarından bu kavramlara uygun olan kahramanları belirlemeleri istenmiştir. Sorunun bu kısmı kişilerin temsil ettikleri değer ve kavramların belirlenmesine yöneliktir. Bu nedenle soru, beşinci kazanıma uygundur.

Üçüncü sorunun (b) maddesi öğrencilerin, bir metinde yer alan kahramanların olay örgüsüne olan etkilerini ve olay örgüsündeki işlevlerini belirlemelerini sağlayacak

bir sorudur. Bu bağlamda sorunun, doğrudan dördüncü kazanımla ilgili olduğu söylenebilir.

Üçüncü sorunun (c) maddesine ise öğrencilerin, hikâyede geçen kişilerin benzerleriyle tarihte ve günümüzde karşılaşp karşılaşılmayacağını tartışmalarını sağlayacaktır. Sorunun bu kısmı, altıncı kazanımla doğrudan ilgilidir.

4. a. Tahir ile Zühre hikâyesindeki mekânları belirleyerek mekânların hikâyedeki işlevlerini maddeler hâlinde tahtaya yazınız.
- b. Mekânların anlatıldığı cümleleri metinden bulunuz. Mekânların nasıl anlatıldığını belirleyiniz.
- c. Tespit edilen mekânlar gerçek midir? Tartışınız. Sonuçları defterinize yazınız.

Dördüncü metin altı soru metnin mekân özelliklerinin incelenmesini sağlayacak niteliktedir. Sorunu (a) maddesinde mekânın hikâyedeki işlevi öğrencilere sorulmuştur. Sorunu (a) maddesi, programda yer alan yedinci kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır.

Sorunu (b) maddesi öğrencilerin, mekânın anlatımındaki özellikleri kavramalarını sağlayacak niteliktedir. Soru programdaki onuncu kazanıma uygundur. Sorunun bu kısmı, onuncu kazanıma uygundur.

Sorunun (c) maddesinde, hikâyedeki mekânların gerçek olup olmadığını öğrencilerin tartışması sağlanacaktır. Sorunun bu kısmı, öğrencilerin halk hikâyelerinde olayın geçtiği mekânın gerçekliği üzerinde düşünmeleri ve olay esasına dayalı metinlerdeki mekân üzerine yorum yapmaları bakımından önemlidir ve dokuzuncu kazanıma yöneliktir.

5. Hikâyede zaman bildiren ifadeleri belirleyerek zamanın işlevini sözlü olarak ifade ediniz.

Mekân üzerinde yapılan çalışmanın bir benzerinin zaman bildiren cümleler üzerinde yapılmasını sağlayacak beşinci metin altı soru on birinci kazanım doğrultusunda kitaba alınmıştır.

6. Tahir ile Zühre hikâyesindeki kişi, zaman ve mekân ilişkisini belirleyerek aşağıdaki şablona yazınız.

Öğrencilerin, anlatmaya bağlı edebî metinlerin ana unsurları olan kişi, zaman ve mekân arasındaki ilişkiyi belirlemelerini isteyen altıncı metin altı soru, on ikinci

kazanıma uygundur. Soru öğrencilerin, bir metnin yapısını oluşturan zaman, kişi ve mekân gibi öğelerin arasındaki ilişkiyi açıklamalarını ve kavramalarını sağlayacaktır.

7. Tahir ile Zühre hikâyesini manzum kısımlarını çıkararak okuyunuz. Buradan hareketle halk hikâyelerinde manzum bölümlerin işlevini tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde deftere yazınız.

Düz yazı ve manzum kısımların bir arada bulunduğu halk hikâyesinde, manzum kısımların işlevini öğrencilerin kavramasını sağlamak amacıyla yedinci metin altı soru kitapta yer almıştır. Soru, programdaki on dördüncü kazanıma uygundur.

8. a. Tahir ile Zühre hikâyesinin temasını en iyi ifade eden bölümü metinden tespit ederek sınıfta okuyunuz.
b. Metnin temasını belirleyerek kendi cümlemlerinizle aşağıdaki bölüme yazınız.
c. Tema evrensel midir? Neden?

Hikâyenin temasına yönelik çalışmaların yapılmasını sağlayacak sekizinci metin altı soru ile öğrencilerin hikâyenin temasını belirlemelerine ve temanın evrenselliği üzerine tartışmalarına imkân verilecektir. Sekizinci metin altı sorunun üç maddesi de programda yer alan on altıncı kazanımla bağlantılıdır.

9. Hikâyede kendinize ve çevrenize ait bir özellik buldunuz mu? Sözlü olarak ifade ediniz.

Hikâyede yaşanan olayların veya hikâyenin iletisinin öğrencilerin yaşadığı çevrede var olup olmadığının ifade edilmesini isteyen dokuzuncu metin altı sorunun, programda bulunan on dokuzuncu kazanımla ilişkili olduğu sanılmaktadır.

10. a. Tahir ile Zühre hikâyesinin bağlı olduğu geleneği belirleyiniz.
b. Metinden hareketle bu geleneğin özelliklerini defterinize yazınız.

Onuncu metin altı soru ile hikâyenin bağlı olduğu geleneğin belirlenmesi istenmiştir. Halk edebiyatı geleneğine bağlı olan hikâyeden hareketle bu geleneğin özellikleri öğrenciler tarafından belirlenecektir. Soru yirmi birinci kazanımın kitaba yansımalarıdır.

11. Hikâyede anlatılan olayları günümüzdeki olaylarla karşılaştırmamız. Ulaştığımız sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

Öğrencilerin, hikâyede yer alan olayların günümüz şartlarında gerçekleşen olaylarla arasındaki benzerlik ve farklılıkların belirlenmesinin istendiği on birinci metin altı soru, programda yer alan herhangi bir kazanımla doğrudan ilişkili değildir.

12. Aşağıdaki metin parçasından hareketle anlatıcının bakış açısını ve özelliklerini belirleyerek ilgili bölüme yazınız.

On ikinci metin altı soru, halk hikâyelerinin bir anlatıcı tarafından anlatıldığını ve anlatıcının bakış açısından etkilendiğini öğrencilere hissettirecektir. Soru, yirmi ikinci kazanımla bağlantılı olarak kitapta yer almıştır. Kazanıma ait açıklamalar kısmında soru ile öğrencilere vurgulanması gereken unsurlar ifade edilmiştir: “Anlatıcının anlatmada, tahlilde ve tasvirde dile yüklediği değerler vurgulanır.”.

13. a. Tahir ile Zühre hikâyesindeki hangi olay size en yoğun duyguları yaşattı? Neden?
b. Sizce hikâyedeki en güçlü duygu nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.

Hikâyeyi okuyan öğrencilerin en çok hangi duygulara kapıldıklarını ifade etmelerine imkân veren on üçüncü metin altı soru, yirmi beşinci kazanıma uygundur. Edebî metinlerin her okuyuşta yeniden şekillendiğini ve her okuyanda farklı hisler bıraktığını öğrencilerin fark etmesi sağlanacaktır.

14. Metindeki halk söyleyişlerini ve kalıplaşmış ifadeleri tespit ederek bunları cümle içinde kullanınız. Beğendiğiniz cümleleri tahtaya yazınız.

On dördüncü metin altı soru, halk arasında kullanılan kalıp sözleri öğrencilerin fark etmesini ve kavramasını sağlayacağı için önemlidir. Sorunun programda yer alan yirmi üçüncü kazanımla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bölümde mesnevi türüne örnek olarak incelenecek metin *Leyla ile Mecnun* adlı mesnevidir. Metne yönelik on dört **metin altı soru** bulunmaktadır. Bu sorular halk hikâyesine ait metin altı sorularla aynı özelliktedir ve aynı kazanımlar doğrultusunda kitapta yer almıştır. Bu nedenle soruların ait olduğu kazanımları belirtmek yeterli olacaktır.

1. Leyla ile Mecnun hikâyesindeki olayları oluş sırasına göre anlatınız.

Birinci metin altı soru, öğrencilerin metnin olay örgüsünü belirlemelerini amaçlayan ikinci kazanıma uygundur.

2. a. Leyla ile Mecnun hikâyesindeki kahramanların özelliklerini aşağıdaki tabloya yazınız.
b. Özelliklerini belirlediğiniz kahramanların hikâyenin olay örgüsündeki işlevlerini aşağıdaki tabloya yazınız.
c. Hikâyede geçen kahramanların benzerleri tarihte veya günümüzde var

midir? Tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci metin altı sorunun (a) kısmı, öğrencileri hikâyede yer alan kişilerin temsil ettiği değer ve kavramları belirlemeye yönelttiği için beşinci kazanıma, (b) kısmı öğrencileri kişilerin olay örgüsündeki işlevlerini belirlemeye ve kişilerin tarihî, dinî ve mitolojik özelliklerini açıklamaya yönelttiği için dördüncü kazanıma, (c) kısmı ise öğrencileri hikâyede yer alan kişilerin benzerleriyle tarihte ve günümüzde karşılaşıp karşılaşılmayacağını tartışmaya yönelttiği için altıncı kazanıma uygundur.

3. a. Ahmet Yesevi'nin altmış üç yaşından sonra yer altında bir mahzende yaşaması, Tahir'in kendini dağlara vurması, Mecnun'un çöle düşmesi arasında nasıl bir ilişki olabilir? Söyleyiniz.
- b. Mecnun'un aşkını çölde yaşamak istemesinin nedeni ne olabilir? Mecnun bugün dünyanın farklı bir yerinde yaşasaydı aşkını nerede yaşamayı tercih ederdi? Tartışınız, sonuçları defterinize yazınız.
- c. Leyla ile Mecnun hikâyesinde mekân tasvirleri var mıdır? Sözlü olarak ifade ediniz.
- d. Hikâyedeki mekânlar gerçek midir? Neden?

Üçüncü metin altı sorunun (a-b) kısımlarının, öğrencileri hikâyenin mekân unsurlarının metindeki işlevini belirlemelerini sağlayacağı için yedinci kazanıma uygun olduğunu söyleyebiliriz. Sorunun (c) kısmı ile öğrencilere Mecnun'un çölde yaşamak istemesinin nedenleri sorularak, öğrencilerin hikâyede anlatılan olayların geçtiği mekânın neye göre seçildiğini kavramaları sağlanacaktır. Bu nedenle sorunun bu kısmı onuncu kazanıma uygundur. Sorunun (d) kısmı ile öğrencilerin hikâyenin geçtiği mekânın gerçekliği sorgulanacaktır. Soru, öğrencilerin hikâyede geçen zamanın yeryüzünde bulunup bulunmadığını tartışmalarını amaçlayan dokuzuncu kazanıma yöneliktir.

4. Leyla ile Mecnun hikâyesindeki kişi, zaman ve mekân ilişkisini belirleyerek aşağıdaki şablona yazınız.

Dördüncü soru, on ikinci kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır.

5. a. Leyla ile Mecnun hikâyesinin temasını en iyi ifade eden bölümü metin parçasından belirleyerek sınıfta okuyunuz.
- b. Metnin temasını belirleyerek kendi cümlelerinizle aşağıdaki bölüme yazınız.
- c. Metnin teması evrensel midir? Neden?

Beşinci metin altı soru, hikâyenin temasını öğrencilerin kendi cümleleriyle belirlemesini ve belirledikleri temanın evrenselliğini sorgulamalarını istemektedir. Programda soru ile öğrencilerin ulaşacakları hedefler on altıncı kazanımda ifade edilmiştir.

6. Hikâyede kendinize ve çevrenize ait bir özellik buldunuz mu? Sözlü olarak ifade ediniz.

Altıncı metin altı soru, öğrencilerin hikâyede kendi çevreleriyle ve hayatlarıyla ilgili bir özelliğe rastlayıp rastlamadıklarını ifade edecekleri bir sorudur. Hikâyede geçen olayların ve hikâyenin ana düşüncesinin günlük hayattaki gerçek olaylarla ilgisi sorgulandığı için altıncı metin altı sorunun kısmen on dokuzuncu kazanımla ilgili olduğu söylenebilir.

7. Leyla ile Mecnun'un metin bölümünde verilen özgün parçanın mısra örgüsü ve kafiye şemasını belirleyerek tahtaya yazınız.

Metnin manzum kısmına ait mısra örgüsü ve kafiye şemasını öğrencilerin belirlemesinin istendiği yedinci metin altı soru programda yer alan on beşinci kazanıma uygundur.

8. a. Leyla ile Mecnun hikâyesinin bağlı olduğu geleneği belirleyiniz.
b. Metinden hareketle bu geleneğin özelliklerini tahtaya yazınız.

Halk hikâyeleri sözlü gelenekte yaşayan ve günümüze ulaşan ürünlerdir. Soru, öğrencilerin halk hikâyelerinin sözlü geleneğe ait olduğunu ve bu geleneğin özelliklerini metinden hareketle belirlemelerini sağlayacaktır. Bu nedenle soru yirmi birinci kazanıma uygundur.

9. Hikâyede anlatılan olayların zamanımızdaki olaylardan farklı yönleri var mıdır? Sözlü olarak ifade ediniz.

Doğrudan bir kazanımı karşılamayan dokuzuncu soru öğrencilerin hikâyede geçen olaylarla günümüzdeki olayları karşılaştırmalarını sağlayacaktır.

10. Verilen metin parçasından hareketle anlatıcının bakış açısını ve özelliklerini belirleyerek sonucu şemaya yazınız.

Onuncu metin altı soru ile metnin anlatıcısının bakış açısı ve bu bakış açısının özelliklerinin belirleneceğini ifade eden yirmi ikinci kazanım kitaba yansıtılmıştır.

11. Leyla ile Mecnun hikâyesini okuduğunuzda hissettiklerinizi bir resim, şiir, şarkı ya da sözle ifade ediniz.

On birinci metin altı soruda, öğrencilerin inceledikleri metnin kendilerinde uyandırdığı duyguları farklı bir şekilde ifade etmeleri istenmiştir. Soru, yirmi beşinci kazanıma uygundur.

12. Metindeki halk söyleyişlerini ve kalıplaşmış ifadeleri tespit ederek

bunları cümle içinde kullanınız. Cümlelerinizi defterinize yazınız.

On ikinci metin altı soru, halk hikâyesinde geçen söyleyiş ve kalıplaşmış ifadelerin tespit edilmesini sağlayacaktır. Metinde kullanılan halk söyleyişleri ve kavramlar metnin dil özellikleri konusunda öğrencilere fikir verecektir. Bu nedenle on ikinci metin altı soru yirmi üçüncü kazanıma yöneliktir.

13. Fuzûlî, Leyla ile Mecnun mesnevisini niçin yazmıştır? Sözlü olarak ifade ediniz.

On üçüncü metin altı soru, öğrencilerin metnin yazılış amacını belirleyebilmelerini sağlayacaktır. Soru, yirminci kazanımla uygunluk göstermektedir.

14. a. Su Kasidesi’ni yazan Fuzûlî ile, Leyla ile Mecnun hikâyesini yazan Fuzûlî arasında nasıl bir ilişki vardır? Sözlü olarak ifade ediniz.
b. Fuzûlî’nin, Su Kasidesi’ni ve Leyla ile Mecnun hikâyesini farklı edebi türlerde yazmasının sebebi ne olabilir? Tartışınız. Tartışma sonuçlarını defterinize yazınız.

On dördüncü sorunun (a) kısmı eserle yazar arasındaki ilişkiyi belirlemeye yöneliktir. Sorunun (b) kısmı ile öğrencilerin, edebî eser türlerinin eseri oluşturan yazarın fikrî ve edebî yönleriyle ilişkili olduğunu fark etmeleri sağlanacaktır. On dördüncü metin altı soru, yirmi sekizinci ve yirmi dokuzuncu kazanımla uygunluk göstermektedir.

Bölümün “Anlama ve Yorumlama” kısmında üç soruya ve okul dışı etkinliklerle bağlantılı olan iki etkinlik çalışmasına yer verilmiştir.

1. Halk hikâyelerini anlatan meddahlarla günümüz şovmenleri arasında nasıl bir ilgi vardır? Tartışınız. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.

“Anlama ve Yorumlama” bölümündeki birinci soru programda yer alan dördüncü kazanımla ilişkilidir. Programda dördüncü kazanıma ait etkinlikler kısmında yapılan açıklama ile soru desteklenmiştir. Açıklama şu şekildedir: “*Halk hikâyeleri anlatan meddahlarla ilgili araştırma yapar. Günümüz şovmenleriyle ilgisini araştırır.*”.

2. Tahir ile Zühre hikâyesinin manzum-mensur, Leyla ile Mecnun mesnevisinin manzum olmasının sebepleri neler olabilir? Tartışınız. Sonuçları tahtaya yazınız.

Soru, öğrencilerin halk hikâyelerinin manzum-mensur karışık bir yapıya, mesnevilerin manzum yapıya sahip olmasının nedenlerini tartışarak yorumlamalarını sağlayacaktır. Soru, on üçüncü kazanımın amacını gerçekleştirmeye yöneliktir.

3. a. Tahir ile Zühre, Leyla ile Mecnun hikâyelerinde işlenen temadan hareketle temanın o dönemdeki önemi ve değeri hakkında çıkarımlarda bulununuz. Çıkarımlarınızı sözlü olarak ifade ediniz.
b. Hikâyelerdeki aşk duygusu günümüzde yaşanabilir mi? Neden?

Üçüncü soru programda yer alan on sekizinci kazanıma uygundur. Öğrencilerin temadan hareketle belirlemeler yapmasını isteyen soru, temanın metnin ortaya çıktığı dönemin özellikleri ile değerlendirilmesi bakımından önemlidir. On sekizinci kazanım programda şu şekilde ifade edilmiştir: *“Temanın yazıldığı dönemdeki önemini ve değerini kavrar.”*.

1. Okul dışı etkinlik: Öğrenciler gruplara ayrılır. Her grup farklı dönemlere ait bir hikâye ve mesnevi bulur. Seçilen metinler ahenk (ses, ritim), tema, dil ve gerçeklik yönlerinden karşılaştırılır. Sonuçlar, grup sözcüleri tarafından sınıfta sunulmak üzere hazırlanır.
1. Ekinlik: seçilen mesnevilerin ahenk (ses, ritim), tema, dil ve gerçeklik yönlerinden karşılaştırılmasının sonuçları grup sözcüleri tarafından sınıfta sunulur.

Birinci okul dışı etkinlikle bağlantılı olarak verilen birinci etkinlik çalışması ile farklı türlerde yazılan eserlerin belli açılardan karşılaştırılması istenmiştir. Etkinlik çalışması programda yer alan yirmi altıncı kazanımla ilişkilidir. Kazanıma ait etkinlikler kısmında birinci etkinlik çalışması şu şekilde ifade edilmiştir: *“Öğrenciler gruplara ayrılır. Her grubun bir döneme ait hikâyeye ve mesnevîler bulması istenir. Seçilen metinler; ahenk (ses, ritim), tema, dil ve gerçeklik yönlerinden karşılaştırılır.”*.

2. Okul dışı etkinlik: İsmet Özel’in “Bir Yusuf Masalı”, Nazan Bekiroğlu’nun “Yusuf ve Züleyha”, Hilmi Yavuz’un “Doğu’nun Sevdaları”, Sezai Karakoç’un “Hızır ile Kırk Saat”, Mustafa Kulu’nun “Mavi Kuş”, “Uzun Hikâye” adlı eserlerinden bir tanesini okuyunuz.
2. Etkinlik: okuduğunuz eserlerden hareketle halk hikâyelerinin ve mesnevîlerin çağdaş anlatılardaki yerini belirleyiniz. Sonuçları defterinize yazınız.

İkinci okul dışı etkinlikle ilişkili olan ikinci etkinlik çalışması günümüzdeki anlatı türleri arasında halk hikâyelerinin ve mesnevîlerin yerini belirlemeye yönelik bir çalışmadır. Çalışma günümüzde var olan eserlerin öğrencilere okutulmasını ve bu eserlerin halk hikâyesi ve mesnevi türleri ile ilişkisinin belirlenmesini sağlayacaktır. Öğrencilerin yeni eserlerle tanışmasını sağlayacağı için etkinlik çalışması önemlidir. Çalışma programdaki sekizinci kazanım doğrultusunda kitaba alınmıştır.

3.2.4.2.2. Göstermeye Bağlı Edebî Metinler (Temaşa)

Göstermeye bağlı edebî metinlerin inceleneceği bölümde üç adet metin bulunmaktadır. Bunlar Karagöz, meddah ve orta oyununu örnekleyen metinlerdir. İlk metin *Karagöz Oyunu/ Kanlı Kavak*, ikinci metin *Meddah/Ali Askar Ağa'nın Bursa Seyahati*, üçüncü metin ise *Orta Oyunu/Çeşme*'dir.

Meddah, oyunu sergileyen kişiye ve sergilenen oyuna verilen addır. Orta oyunu ve Karagöz'den içerik olarak farklı olan meddah oyunu tek kişiliktir. Köprülü (1989: 361) meddahların önemine dair şunları söylemiştir: “*Halk kahvehânelerinden saraylara kadar her sınıf ve seviyede insanlara mahsus mahfillerde aranan ve sevilen, hikâyeler, taklitler, nüktelerle her sınıf halkı eğlendiren bu hikâyeciler, edebiyat tarihimiz için çok mühim bir mevzu'dur.*”.

Meddahın bir sandalyeye oturarak dinleyicilere anlattığı hikâyelerin en önemli özelliği olağanüstü özelliklere sahip olmamasıdır. Meddah, konuları çok çeşitli olan bu hikâyeleri anlatırken sadece güldürme amacı taşımaz, zaman zaman dinleyicilerine acıma, üzüntü gibi duyguları da hissettirir.

Meddahlar, aksesuar olarak kullandıkları bastona dayanarak, halk arasında dolaşan yahut yazılı edebiyattan alınma veya zamana ve zemine göre kendilerinin oluşturdukları hikâyeleri taklit yeteneklerini kullanarak hikâyelerini anlatırlardır. Meddah bir tiyatro eserindeki bütün şahısları tek bir şahısta (kendisinde) birleştirmiş bir aktör durumundadır (Güzel ve Torun, 2008).

KANLI KAVAK

Kişiler:

Karagöz

Hacivat

Karagöz'ün Karısı

Zenne

Âşık Hasan

Muslu

Cin

Bayram Ağa (Kavak bekçisi, Arnavut)

Ramazan Ağa (Kavak bekçisi, Arnavut)

Birinci bölüm: MÂNİCİ MUHAVERESİ

(Hacivat semai okuyarak gelir.)

(Makamı: Ferahnak.)

Sözü canları bağışlar,
Bizim cananımız vardır var.
Yüzü hurşîde benzer,
Meh-i tâbânımız vardır var.

HACİVAT — Of hay Hak....
Eylemez mi seyreden yârânı hayran perdesi,
Mûcid-î zıll-i hayâlin ehl-i irfan perdesi.
Perdeye akseyleyen resm-i hayâlin zıllini,
Gösterir tenvir olundukça bu meydan perdesi.

Sen de ey Hüsni bu şeb, gel eyle dikkatle nazar,
Bezm-i yârâne kuruldu işte burhan perdesi.

Huzûr-ı hâzırân cem'iyet-i irfan vakt-i safâ-yı merdan. Laindir, dinsizdir,
münafiktir şeytan. Şeytanın dinsizliğine, Rahman'ın birliğine ve bizi
seyreden ahıbbânın sağlığına. (*Yer öper ve ayağa kalkarak devamla...*)

Nâdânlar eder sohbet-i nâdânla telezzüz,
Dîvânelerin hemdemi dîvâne gerektir.

Beyt-i güzîninin müeddâsınca; her hâli lâtif, etvârı zarif, fasîhüllisân,
musâhabeti tatlı.

KARAGÖZ — (*Penceresinden*) Hoş geldin ıspanak suratlı. (*Çekilir.*)

HACİVAT — Bir yâr-i vefâ-şîarım olsa geliverse şu dört kûşe hayme üzere
kadem bassa. O söylese ben dinlesem. Haddim olmayarak bendeniz söylesem
Huzzâr-ı Kirâm safâyâb olsalar. Diyelim işimizi Mevlâm rast getire. Yâr
bana bir eğlence meded!.. Aman bana bir eğlence meded!..

KARAGÖZ — (*İçeriden*) Geliyorum, geliyorum...

HACİVAT - Aman bana bir eğlence meded!..

KARAGÖZ — (*Atlar, boşuşurken*) Dur Hacivat şaka yaptım.

HACİVAT — Bırak birader, sakalımı yoldun. (*Kaçar.*)

KARAGÖZ — (*Sırt üstü yatar.*) Of aman amanın, öldüm bayıldım, eski
hasırlar gibi yerlere bayıldım. (*Ayağa kalkar.*) Seni gidi utanıp arlanmaz,
bacası çökmüş, çatısı yıkılmış, kiremidi kalmamış... Hele bir daha gel de
bak.

HACİVAT—Vay Karagöz'üm, maşallah maşallah akşam-ı şerifler hayırlar
olsun.

KARAGÖZ — Lebbeyk!

HACİVAT — Akşam-ı şerifler hayırlar olsun, derim.

KARAGÖZ — Senin de sinsileni sansarlar boşsun. (*Tokat...*)

HACİVAT — (*Hiddetli*) Bak Karagöz, beni böyle gelir gelmez darba
(vurmaya) hakkın yok.

KARAGÖZ — Sen de şu yumruğu al da burnuna sok. (*Tokat...*)

HACİVAT — A birader, ben şuraya gelir gelmez bir vâveylâdır koptu.

KARAGÖZ — Nerden koptu?

HACİVAT — Ne?

KARAGÖZ — O mor leylak.

HACİVAT — A külhânî, ben sana şimdi mor leylak sordum mu? (*Tokat...*)

KARAGÖZ — Ya ben de sana taze açmış zambak sordum mu? (*Tokat...*)

HACİVAT — A birader, hep lafların setrepeki.

KARAGÖZ — On paralık da bana al.

HACİVAT — Neden?

KARAGÖZ — O sert tönbekiden.

- HACİVAT** — A birader, ben senden sert tönbeği sordum mu? (*Tokat...*)
- KARAGÖZ** — Ya ben de senden taze Bafra tütününü istedim mi? (*Tokat...*)
- HACİVAT** — Bak Karagöz'üm, bu akşam Ramazân-ı Şerifin on sekizinci gecesi, Cenâb-ı Hak cemî cümleyi çok senelere yetiştirsin.
- KARAGÖZ**— Âmin...
- HACİVAT** — Sen davul çalmasını bilir misin?
- KARAGÖZ** — Haydi doğru hapse.
- HACİVAT** — Ne hapsine Karagöz'üm?
- KARAGÖZ** — Bekçinin davulunu çalayım, polisler yakalasınlar.
- HACİVAT** — Yani Karagöz'üm, mânicilerin çaldığı gibi.
- KARAGÖZ** — Ha!.. Onu yaparım.
- HACİVAT** — Davulun var mı?
- KARAGÖZ**—Var ya...
- HACİVAT** — Haydi al da gel.
- KARAGÖZ** — Ne olacak?
- HACİVAT** — Mahalle mahalle dolaşırız, sen davul çalarsın, ben de mâniler söylerim. Beş on kuruş para kazanırız. Haydi git, davulunu al da gel.
- KARAGÖZ**— Olur. (*Eve gelir.*) Yahu...
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Huu...
- KARAGÖZ** — Şu davulu ver.
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Aaa, ben onu kırdım, kasnağında su ısıttım, çocuğun bezlerini yıkadım.
- KARAGÖZ** — İyi halt ettin.
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Ne yapacaksın?
- KARAGÖZ**— Hacıvat'la sokaklarda mâni söyleyip para kazanacaktık. Sana da fistanlık alacaktım.
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Öyleyse şaka söyledim, kömürlükte duruyor, git de al...
- KARAGÖZ** — Ha şöyle... (*Davulla meydana gelir.*) Geldik Hacıvat.
- HACİVAT** — Hadi Karagöz'üm, şurdan aşağı mahalleye gidelim, gel benimle. (*Birkaç kere giderler, gelirler.*)
- KARAGÖZ** — Daha gidecek miyiz, yoruldu be! (*Yere oturur.*)
- HACİVAT** — Kalk canım, işte geldik başla çalmaya...
- KARAGÖZ** — (*Hem söyler hem çalar.*) Dumbede dumdim. Dumbede, dumbede dumdim, dumbede!..
- HACİVAT** — Size geldim, size geldim, İnci, mercan dizegeldim...
- KARAGÖZ** — (*Çalar.*)
- HACİVAT** — Benim güzel komşularım, Arzulayıp size geldim.
- KARAGÖZ** — (*Hem çalar, hem söyler.*) Gümbede gümbede, gümbede gümgümbede...
- HACİVAT** — Havaya attım fişeği,
Döndü dolaştı köşeyi,
Arkadaşımı sorarsanız,
Paçacının kör eşeği.
- KARAGÖZ** — Bunda halt ettin, tokmak kafana gelecek ha!..
- HACİVAT** — Aman Karagöz çal, bak hanımlar gülüyorlar.
- KARAGÖZ** — Ben eşek olduktan sonra herkes güler.
- HACİVAT** — Canım sen aldırma, çalmana bak.
- KARAGÖZ** — Olur. (*Çalar.*) Gümbede gümgümbede...
- HACİVAT** — Ayna camlar açılır,
Çil paralar saçılır,
Beyimin gönlü olunca
Kesenin ağzı açılır.
- KARAGÖZ**— Açılır... Gümbedegüm, gümbedegüm, gümgümbede...
- ZENNE** — (*İçerden*) Bekçi baba, biraz gelir misiniz?

HACİVAT — Geleyim efendim. (*Gider.*)

ZENNE — (*İçerden*) Alınız şu parayı, size layık değil ama kusura bakmayınız.

HACİVAT — Aman efendim, ne zahmet, ne zahmet...

KARAGÖZ — Parayı alıyor. Bir de kedi gibi ne zahmet, ne zahmet diyor.

HACİVAT — Ben söyledim, bahşişimi aldım, sen de söyle, sen de al... (*Gider.*)

KARAGÖZ — Şey... Hacivat... Gitti kerata. (*Çalar.*) Gümbede gümgümbede!...

ZENNE — (*İçerden*) Bana bak davulcu! Başımız ağrıyor, git başka yerde çal...

KARAGÖZ — Hacivat paraları aldı, savuştu gitti, bana metelik vermedi.

ZENNE — (*İçerden*) Sen ne istiyorsun?

KARAGÖZ — Bana da para verin.

ZENNE — (*İçerden*) Aşçıbaşı, o bulaşık tenceresini getir, şunun kafasına dök de gitsin.

KARAGÖZ — Hay inayetinizle yerin dibine geçin!

(*Gider.*)

(*Türkü söylenirken perdenin ortasına kavak ağacı kurulur. Türküünün sonunda Karagöz penceresinden görmeyerek ağacın üstüne atlar, yuvarlanarak yere düşer, arka üstü kalır.*)

KARAGÖZ — Aman! Kolum kanadım, başım gözüm vay vay vay...

HACİVAT — (*Gelir.*) Ne oldun Karagöz'üm?

KARAGÖZ — (*Ayağa kalkarak*) Bu ağacı buraya kim dikmiş?

HACİVAT — Ne oldu?

KARAGÖZ — Ne olacak, atlayım dedim, üstüne düştüm, az daha kafam patlayacaktı.

HACİVAT — Bunun adına Kanlıkavak derler. Bu ağaç Serez'le Selanik arasında netameli bir ağaçtır. Bunun altına çift gelen tek gider, tek gelen hiç gider, sen bunun altında çok dolaşma, sonra karışmam. (*Gider.*)

KARAGÖZ — Hay uydurucu herif hay, bir alay yalanları uydurdu gitti. (*Ağaca bakarak*) Ooo... Burada bir çeşme var. Şurdan bir su içeyim. (Ağzını çeşmeye yanaştırırken başına vururlar.) Aman kafama kim vurdu? (Arkasına ve yukarı bakarak) Burda kimseler de yok. Lakin kafama kim vurdu? Belki çocuklar taş atmışlardır. Çeşmenin suyu da soğukmuş, hele biraz daha içeyim.

KARAGÖZ — (*Tam su içerken vururlar.*) Vay aman gene vurdular. Neme lazım buradan savuşmalı Hacivat "Buralarda durma!" demişti. (*Gider.*)

(*Âşık Hasan, oğlu Muslu ile aşağıdaki türküyü söyleyerek gelir.*)

(*Makamı: Bayâtî*)

Mor menekşe boynun eğmiş,

Yapracığı suya değmiş.

Yazın yeşil kemha giymiş,

Kışın beyaz giyen dağlar.

ÂŞIK HASAN — Bana bak oğlum Muslu! Öyle bir yere geldik ki buradan çift gelen tek gider, tek gelen hiç gider. Sen şöyle önüme geç oğlum!

MUSLU — Babacığım, arkanızdan geliyorum. Hiç küçükler büyüğünün önüne geçer mi?

ÂŞIK HASAN — Sen şimdi beni dinle, geç önüme. Burası bir netameli yerdir, sonra seni çalarlar. (*Cin gelir, Muslu 'yu götürür.*)

ÂŞIK HASAN — Haydi oğlum Muslu, geç önüme! Oğlum Muslu...

KARAGÖZ — (*Pencereden*) Hay hemşeri, burada musluk yok, şurada çeşme var, orada takılı musluk. (*Çekilir.*)

ÂŞIK HASAN — Ah, zalim kavak! Dalın, budağın kırılın, yaprakların solsun. Oğlum Muslu...

KARAGÖZ — *(Pencereden)* Baba, burda musluk filan yok.

ÂŞIK HASAN — Musluk değil, benim oğlumun adı Muslu. Bu zalim kavak aldı gitti, benim ciğerimi dağıladı.

KARAGÖZ — Yaa... Demek bu kantorlu kavağın hırsızlığı da var ha...

ÂŞIK HASAN — Sazımla şu zalim kavağa yalvarayım, belki insafa gelir de oğlumu bana başışlar.

KAVAK — Niçin feryat edersin Âşık Hasan? N'idelim senin Muslu'nu behey avanak!

ÂŞIK HASAN — Hak dost... Tutar seni inkisarım, kurur dalın budağın, Zalim kavak n'ittin benim Muslu'mu?

KAVAK — İnkisar etme âşık, bende oğlun yoktur. Var yürü git altımdan, bende Muslu'n yoktur. *(Cin Muslu'yu getirir.)*

ÂŞIK HASAN — Ah oğlum, Muslu'm! Nerelerdesin acep?

MUSLU — Buradayım baba.

ÂŞIK HASAN — Oğlum neredesin, geç önüme.

MUSLU — Peki babacığım. *(Önüme geçer.)*

ÂŞIK HASAN — Nerelere gittin oğlum?

MUSLU — Beni götürdüler, şeker verdiler, şerbet verdiler, tekrar buraya getirdiler.

ÂŞIK HASAN — Haydi oğlum, buralardan gidelim. *(Türkü söyleyerek giderler.)*

KARAGÖZ — Ey kantorlu kavak, sen adamın musluğunu çalarsın, benim de ensemde konarsın. *(Yılan, dallar arasından: -Dız!...)* *(Korkar.)* Kış kış... aa... gitmiyor. Ben sana şimdi gösteririm. Şurada bacanın üstündeki leyleği getiririm, sen görürsün. *(Gider, leylekle gelir.)* Göreyim seni akbaba, şunu becer. *(Leylek uçar, yılanı yakalar, biraz boğuşurlar, gagasına alır, uçar gider.)* Seni gidi muzur hayvan seni, haydi uğurlar olsun. Gelelim şimdi kantorlu kavak sana. Seni kökünden keser, kışın yakarım. *(Yukarıdan cin gelir, Karagöz'ü kapar, götürür. Çarpık olarak getirir bırakır, gider.)* Oh, tez kurtuldum elinden, ne acııp şeymiş o! Ama benim kollarım oynamıyor. *(Başını eğip kendine bakarak ağlar.)* Eyvah, ben çarpılmışım. Ay, Hacivat geliyor.

HACİVAT — Karagöz, bu hâlin ne?

KARAGÖZ — Sorma Hacivat, sorma. Bir zırlı geldi, aldı götürdü. İşte bu hâle koydu. *(Ağlar.)*

HACİVAT — Ben sana demedim mi, buralarda dolaşma diye, bu ağaca ilişme diye. Var hâlini gör.

KARAGÖZ — Kuzum bana bir çare bul.

HACİVAT — Öğütle uslanmayı tekdir ederler. Tekdirle de uslanmazsa döverler. Benim öğüdümü tutmadın, dayak yedin.

KARAGÖZ — Kuzum Hacivat, bana bir çare bul.

HACİVAT — Gene senin bu hâline acıdım. Ben dua ederim, sen yalnız âmin de. Başka lakırdı karıştırma.

HACİVAT — El-cinni melâcinni, kör cinni. Estâne mestâne kuru kuzu kestâne...

KARAGÖZ — Âmin âmin... Kabak çekirdeği, sarı leblebi. Âmin...

HACİVAT — Aman Karagöz'üm, başka lâkırdı karıştırma. Cinler kızarlar, beni de senin gibi

yaparlar, sonra ben ne yaparım?

KARAGÖZ — Karıştırmam, daha beter olursun inşallah, âmin âmin...

HACİVAT — Elcinni melcinni kör cinni topal cinni...

KARAGÖZ — Şu herifi de götür cinni. Âmin âmin... *(Cin gelir, Hacivat'ı götürür, çarpık olarak getirir bırakır.)*

KARAGÖZ — *(Gülerek)* Ha ha haaay, aman Hacı cavcav, kuyu çengeline dönmüşsün.

- HACİVAT** — Sahi mi? (*Kendine bakarak*) Eyvah... Ben ne olmuşum?
- KARAGÖZ** — Gülme komşuna, gelir başına.
- HACİVAT** — Ben sana demedim mi âminden başka lakırdı karıştırma diye. Senin yüzünden bakar mısın ne hâl oldum? ...
- HACİVAT** — Elcinni melâcinni...
- KARAGÖZ** — Âmin âmin... (*Cin, Karagözü götürür, eski hâline getirir, bırakır gider.*)
- HACİVAT** — Haydi Karagöz'üm, geçmiş olsun.
- KARAGÖZ** — Allah müstahakını versin. (*Tokat...*)
- HACİVAT** — Ya Karagöz'üm, iyiliğe karşı kemlik ha?
- KARAGÖZ** — Bugün de yarın da... (*Tokat... atar, Hacivat gider.*) Ey kantorlu kavak, ben senin kökünü kurutmazsam bana da Karagöz demesinler. (*Evine gelir.*) Yahu...
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Huu...
- KARAGÖZ** — Benim bir eski baltam vardı, şunu ver bakalım.
- KARAGÖZ'ÜN KARISI** — Ne yapacaksın?
- KARAGÖZ** — Sana kışlık odun keseceğim. (*Baltayla gelir.*) Şimdi sen görürsün kantorlu kavak. (*Ağaca çıkar, türkü söyleyerek kavağı kesmeye başlar.*) (*Karagöz, son bir dalın üstüne oturur, keserken Hacivat gelir.*)
- HACİVAT** — Aman Karagöz, oturduğun dalı kesiyorsun, düşersen kafan gözün patlar.
- KARAGÖZ** — Sen karışma defol oradan, şimdi kafana baltayı atarım.
- HACİVAT** — Yazıklar olsun, güzelim ağacı kesmişsin, elin ayağın kesilsin. (*Gider.*)
- KARAGÖZ** — Nasıl, bizi çarpar mı? Ben de onu parçalayım da görsün. (*Ağaca baltayı vurunca dalla beraber aşağı düşer.*) Vay kafam!... Vay... vay... (*Korucu Arnavut Bayram gelir.*)
- BAYRAM** — Morey çim çesmiştir bu kavayı?
- KARAGÖZ** — (Baltayı arkasına saklar.) Ne bileyim ben.
- BAYRAM** — Tüü, Allah belasını versin. Morey doğru söyle, çim çesmiştir bu kavayı?
- KARAGÖZ** — Görmedim.
- BAYRAM** — Ne yaparsın sen burda brey?..
- KARAGÖZ** — Ben yolcuuyum, işime gidiyorum.
- BAYRAM** — Ne var o elinde?
- KARAGÖZ** — Çubuk çubuk.
- BAYRAM** — Ver onu bana, bir çekeyim.
- KARAGÖZ** — Delikleri tıkalı.
- BAYRAM** — Doğru söyle morey, nedir o elindeki?
- KARAGÖZ** — Kaval kaval.
- BAYRAM** — Ver onu, bir çalayım.
- KARAGÖZ** — Çatlak, çatlak.
- BAYRAM** — (*Arkadaşı Ramazan'a seslenir.*) Ho more Ramezan...
- RAMAZAN** — (*Karagöz 'ün arkasına gelir.*) Ne var more Bayram?
- KARAGÖZ** — (*Arkasına bakarak*) Eyvah Arnavutlar ikileşti, şimdi ne halt etmeli?
- BAYRAM** — Ne var bu adamın elinde?
- RAMAZAN** — Balta more kardeş, balta.
- KARAGÖZ** — (*Kendi kendine*) Eyvah, şimdi hapı yuttuk.
- BAYRAM** — Demek sen çestin bu kavayı?
- KARAGÖZ** — Hayır ben kesmedim, bu balta kesmiş.
- BAYRAM** — Tüü... Allah müstahakını versin.
- KARAGÖZ** — Tükürme be, suratımı berbat ettin.
- BAYRAM** — Ho more, Ramezan, ne yapalım bu adamı?

- RAMAZAN** — Yakalım more, yakalım.
- BAYRAM** — Yazıktır more, yazıktır.
- KARAGÖZ** — Yazıktır ya...
- BAYRAM** — Yazıktır, bunu keselim; elindeki balta ile keselim.
- RAMAZAN** — Yazıktır more kardaş.
- KARAGÖZ** — Yaa yazıktır...
- BAYRAM** — Asalım bunu asalım.
- KARAGÖZ** — Hoppala!.. Beni öldürmek için münakaşa yapıyorlar.
- RAMAZAN** — Yazıktır more kardaş, yazıktır!
- KARAGÖZ** — Yazıktır ya...
- RAMAZAN** — Bunu kuyuya atalım.
- BAYRAM** — Olmaz olmaz, kuyu lazım. Bağlayalım bir ağaca, sürelim yüzüne biraz bal, bırakalım.
- KARAGÖZ** — Eyvah suratımı arılara, sineklere yedirecekler.
- RAMAZAN** — Yazıktır, more, yazıktır!..
- KARAGÖZ** — (*Kendi kendine*) Vay köpoğlu herifler, insanı çeşit çeşit öldürüyorlar!..
- RAMAZAN** — Bunun ayaklarına yüz sopa vuralım.
- BAYRAM** — Vuralım. (*Karagöz'e*) Bırak elinden baltayı, yat aşağıya. (*Karagöz'ü yatırırklar, ayaklarını kaldırırklar, biri tutar, biri de vurmaya başlar.*)
- BAYRAM** — Bir imiş, iki imiş...
- KARAGÖZ** — Yavaş vurun be!.. Hay elleriniz kırılsın.
- RAMAZAN** — Nasıl, keser misin kavayı... (*Vurur.*) Bir imiş, iki imiş, üç ümü, dört, pet (beş)...
- KARAGÖZ** — (*Ağlar.*) Vay ayacıklarım vay... Yavaş vurun be!..
- BAYRAM** — More Ramezan! Kaç oldu bire?
- RAMAZAN** — Bilmem, unuttum...
- BAYRAM** — Baştan (*Vurur.*): Birimiş, ikimiş, üç katır pet (4-5 demek) altı, yedi, on, yirmi, otuz...
- KARAGÖZ** — Herif hesabı şaşırıldı.
- BAYRAM** — More şaşırıldım, kaç idi?
- KARAGÖZ** — Otuzdu otuz.
- RAMAZAN** — Ben de unuttum.
- BAYRAM** — Baştan (*Vurur.*): Birimiş, ikimiş, üç, dört, pet, altmış.
- KARAGÖZ** — Ha, bitiyor.
- BAYRAM** — Yetmiş, seksen, doksan...
- KARAGÖZ** — Ha, bitiyor ha...
- BAYRAM** — More Ramezan!... Ben şaşırıldım, kaç idi?
- KARAGÖZ** — Doksan doksan...
- RAMAZAN** — More, ben de unuttum.
- BAYRAM** — (*Vurur.*) Birimiş, ikimiş...
- KARAGÖZ** — Eyvah, bu herifler beni sabaha kadar dövecekler!..
- BAYRAM** — (*Vurur.*) Üç, dört, pet, altmış, doksan, doksan sekiz, doksan dokuz.
- KARAGÖZ** — Ha, bir tane kaldı!
- BAYRAM** — More Ramezan! Kaç idi?
- KARAGÖZ** — Eyvah, gene baştan başlayacaklar. (*Ağlayarak*) Vay ayacıklarım vaaay...
- RAMAZAN** — More kardaş, yeter bu kadar dayak.
- KARAGÖZ** — Hay Allah razı olsun...
- RAMAZAN** — Takalım boynuna bir ip, sokak sokak dolaştırılım. Herkes suratına tükürsün.
- KARAGÖZ** — Hay inayetinle yerin dibine gir! (*Boynuna ip takarlar. Yaş kesenin, baş kesenin hâli budur, diyerek dolaştırırlar.*) (*Yardaklar söylerler.*)

Yaş kesenin, baş kesenin hâli budur hey... Yaş kesenin, baş kesenin hâli budur hey... *(Birkaç kere böyle dolaştırırlar. Karagöz ellerinden kurtulur, meydana gelir.)*

KARAGÖZ — Oh, ellerinden zorla kurtuldum. Şimdi bu dalları eve taşıyayım, kışın yakarız. *(Bir dal omuzlar, eve gelir.)* Yahu, al bakalım; sana kışlık odun getirdim.

KARAGÖZ'ÜN KARISI — Aaaa... Bu yaş ağacı nereden kestin, Allah'tan korkmadın mı?

KARAGÖZ — Nene lazım, kışın ısınırız.

KARAGÖZ'ÜN KARISI — Ben korkarım, yaş ağaç yakamam, götür başkasına ver.

KARAGÖZ — *(Dalları birer birer taşır.)*

HACİVAT — *(Gelir.)* Ne yaptın bunun dallarını?

KARAGÖZ — Sen şunu tut, bana yardım et, bizim eve götürelim. *(İkisi ağacı kucaklarlar. Sallarlar, sallaya sallaya sökerler. Ağaçla beraber Hacivat, Karagöz'ün üstüne düşer. Karagöz, ağacın altında kalır.)*

KARAGÖZ — Aman Hacivat kaldır, altında kaldım.

HACİVAT — Dur bakayım. *(Kaldırırlar, bu sefer Hacivat'ın üstüne düşerler.)* Aman birader, altında kaldım, eziliyorum.

KARAGÖZ — Geber kerata!

HACİVAT — Aman birader, kaldır. *(Kaldırırlar, birkaç kere böyle devam eder. Nihayet ağacı Karagöz omuzlar, evine götürür gelir.)*

KARAGÖZ — Başka bir şey kaldı mı? *(Yere bakarken)*

HACİVAT — Aman Karagöz'üm, nedir bu işler?

KARAGÖZ — Kafanı kırsın geyiklerle keşişler. *(Tokat...)*

HACİVAT — Bana ne vurursun, elin kırılsın.

KARAGÖZ — Ekler kenetler, gene vururum. *(Tokat...)*

HACİVAT — Hoş olsun külhani, yıktın perdeyi eyledin viran, varayım sahibine haber vereyim heman. *(Gider.)*

KARAGÖZ — Her ne kadar sürçülisan ettikse affola. İnşallah, yarın akşam Kanlı Niğâr oyununda yakan elime geçerse vay hâline vay... *(Temenna ederek çekilir, gider.)*

Suat BATUR
Türk Halk Edebiyatı
(Kısaltılmıştır.)

MEDDAH

Ali Askar Ağa'nın Bursa Seyahati

ALİ ASKAR (ACEM) — Bana bah, Sururî Efendi. Davullar ki çalınır ne vardır gardaş? Düşün vardır.

SURURÎ — Valla bilmiyorum Ali Askar. Bir kere sorduralım. Garson!..

GARSON (Bursalı göçmen) — Efendim?

SURURÎ — Bak davullar çalınıyor oğlum, şu nedir, öğreniver.

GARSON — Efendi dayı, pınar başında pehlivan güreşi var da o nişten (için, o yüzden) çalıyorlar.

SURURÎ — Ali Askar, pehlivan güreşi varmış, pınar başında. İran'da pehlivan var mıdır ve İran halkının ne dereceye kadar pehlivanlığa merakı vardır?

ALİ ASKAR — Sururî Efendi, sararaten yalan danışmaram. İran'da her kişi pehlivandır, hatta özüm de pehlivanam ha.

SURURÎ — Maşallah.

ALİ ASKAR — Belî!..

SURURÎ — Öyleyse gidelim de seninle Türk aslanlarını seyredelim.

ALİ ASKAR — Gidelim, men çok nice severem pehlivan güreşi.

BİR SES — (Anlarlar.) Pınar başında.

SURURÎ — Ali Askar Ağa.

ALİ ASKAR — Ne vardır, Hacı Sururî Efendi?

SURURÎ — Bak bu ufak pehlivanlara, bunlara deste güreşi derler.

ALİ ASKAR — Belî, o destler Tehran'da da vardır.

SURURÎ — Hah, bak şimdi daha büyükleri çıktı. Bunlara küçük orta derler.

ALİ ASKAR — Bilirem ağam, küçük ortayı da bilirem.

SURURÎ — Dikkat et, başpehlivanlar çıkıyor. Bak gördün mü, sarı pehlivani, sarı bıyıklıyı?

ALİ ASKAR — Görmüşem.

SURURÎ — O kim biliyor musun?

ALİ ASKAR — Yoh, bilmirem.

SURURÎ — Ona meşhur, Mihaliçli Hasan pehlivan, derler. Onun daha kolunu bükecek, kainata kimse gelmemiştir. O karayağız olan da İnkayalı İbrahim Pehlivan.

ALİ ASKAR — Onlar pehlivandır?

SURURÎ — Elbette.

ALİ ASKAR — Sururî Efendi, ne diyesen gardaş? Onlar çocuktur.

SURURÎ — Neler?

ALİ ASKAR — Onlar.

SURURÎ — Yok canım çocuk olur mu? Yaptığın şeye bak Ali Askar, onlar hep en namdar pehlivanlardan.

ALİ ASKAR — Sururî Efendi, o sarı bıyıklı pehlivani gördün?

SURURÎ — Evet.

ALİ ASKAR — Hasan Pehlivan, diyesen.

SURURÎ — Evet.

ALİ ASKAR — O Tehran'a geldi.

SURURÎ — Ne vakit?

ALİ ASKAR — Çok oldu.

SURURÎ — Eee?

ALİ ASKAR — Şahın bi pehlivani vardı, adına Hurşid-i Mellâ diyeler.

SURURÎ — Eee?

ALİ ASKAR — Günde on sekiz yüz kişi yener gardaşım(?) Hatta Şah ferman eyledi ki bu Hurşid-i Mellâ ile Hasan Pehlivan üleşsin, meydana çıktılar, ellerini şaklattılar. Hasan Pehlivan'ın sekiz metre boyu vardı, yedi metre kalınlığı vardı ha... Bu Hasan Pehlivan'a parmağın havale eyledi, bahırlar(bakarlar) Hasan Pehlivan yok. Semavata gitmiş. On yedi gün sonra telgraf geldi. "Hasan Pehlivan salimen Bandırma'ya vasıl olmuş." diyeler.

YAHUDİ — Aşk olsun haci efendi. Maşallah be. Sizin memlekette artık otomobile, şimendüfere lazımlık kalmadı. Birisi Paris'e gidecek, çağır pelivani vursun parmağı. Birisi Londra'ya gidecek çağır pelivani vursun parmağı. Ama biraz dikkat et, yavaş yavaş vursun, belki ahrete yötürür.

Meddah Kitabı
hzl.: Ünver ORAL

ORTA OYUNU

ÇEŞME

Kişiler:

*Pişekâr (Küçük İsmail Efendi), Kavuklu (Kel
Ali Efendi), Cüce*

I.Zenne (Kavuklu'nun karısı)

II.Zenne (Pişekâr'ın kızı)

Tiryaki

Ermeni (Varbet) Sarhoş

I.Çelebi

II.Çelebi

Giriş

(Zurna, Pişekâr havası çalarken Pişekâr gelir ve meydanı bir defa dolaştıktan sonra iki eliyle temenna ederek)

Pişekâr — Bu akşam, taklidini aldığım "Gülme Komşuna" namındaki oyunu temsil edeceğiz *(der ve bir kenara çekilir.)*.

Muhavere

Arz-bâr

(Zurna, Kavuklu havası çalmaya başlar. Kavuklu, arkasında Cüce ile gelir ve bir defa meydanı dolaşır.)

Kavuklu — *(Cüce'ye)* Kapıyı kilitledin mi? Anahtarı aldın mı?

Cüce — Kapıyı kilitledim ama anahtarı üstünde bıraktım.

Kavuklu — Anahtar kapı üstünde bırakılır mı?

Cüce — Geçen akşam hırsız, komşuya girerken kapıda zahmet çekmiş, kırmış. Kolaylık olsun diye ben de anahtarı üstünde bıraktım.

Kavuklu — Hay Allah müstahakını versin! Anahtar hırsız girmesin diyerdir, hırsıza kolaylık vermek için değil.

Pişekâr — *(Arkalarından)* Hay gidi abdallar hay! Anahtarlarını kaybetmişler, kilitle kalmışlar.

Kavuklu — *(Ses gelen tarafa dönerek)* Senin çenen ama açık kalmış... Siz çilingir misiniz?

Pişekâr — Hayır, efendim; bendeniz bu mahallenin muhtarıyım. Bir müşkülünüz mü var?

Kavuklu — Bizim yok ama burada bir düşkün var.

Pişekâr — Ne düşkünü?

Kavuklu — Senin gibi bir tımarhane düşkünü.

Pişekâr — Efendim, "Bir müşkülünüz mü var?" dedim, yani bir işiniz mi var?

Kavuklu — Evet, bir dişimiz var, iki babamız. Sen bizi hindi çobanı mı zannettin?

Pişekâr — Hayır, hindi çobanı mindi çobanı değil, ben sizi hiçbir şeye benzetemedim.

Kavuklu — Efendim, sayenizde biz de adamız.

Pişekâr — Bir adam kendine iftira etmez. Yalan söylüyorsun. *(Güler.)*

Kavuklu — Sana adam olduğumuzu nasıl ispat edelim? İşte senin gibi başımız, elimiz, ayağımız var.

Pişekâr — Dünyada her şey olağandır. Siz de neden adam olamayacakmışsınız?

Kavuklu — Yediği naneye bak!

Pişekâr — Efendim, maksat latife, size takılmak.

Kavuklu — Bize takılırsan Yenikapı İstasyonu'nda ayazı çekersin. Bizi şimendifer lokomotifini mi zannettin yahu?

Pişekâr — Hayır efendim, "Şeker yapalım." dedim.

Kavuklu — İyi ama sen bunak, ben avanak, kıvamını kaçıırız. Ne şekeri yapıyorsun, canım? Sen ayaküstü şekerleme yapıyorsun galiba ki böyle sözler söylüyorsun.

Pişekâr — Canım efendim, siz kimsiniz? Kimin nesisiniz? Nereden geliyorsunuz, nereye gidiyorsunuz? Ananız, babanız var mı?

Kavuklu — Müsaade et, mahalleden kayıtları getireyim bari.

Pişekâr — Ne kayıtları getireceksin?
Kavuklu — Ne bileyim. Silsilemi soruyorsun.
Pişekâr — Adını öğrenmek istiyorum. Adın ne?
Kavuklu — Ali.
Pişekâr — Nasıl Ali?
Kavuklu — Sade Ali.
Pişekâr — Maşallah, Sade Ali Efendi.
Kavuklu — Pederi tanır mısın?
Pişekâr — Hayır.
Kavuklu — Peynirli pide... Ulan, biz börek sülalesinden miyiz? Niçin bana "Sade Ali Efendi" diyorsun?
Pişekâr — Şimdi söylemediniz mi?
Kavuklu — Evet ama "sade"nin lüzumu yok, yalnız Ali Efendi.
Pişekâr — Maşallah Yalnız Ali Efendi.
Kavuklu — Canım, "yalnız"ı malnızı yok, bayağı Ali Efendi.
Pişekâr — Bu sefer "maşallah" demeyeceğim, Bayağı Ali Efendi.
Kavuklu — Artık tepem atıyor. Ulan, benim nerem bayağı? İsmim Ali, vesselam!
Pişekâr — Vay! Ali Vesselam Efendi.
Kavuklu — Haydi defol oradan! Benimle eğleniyormusun?
Pişekâr — Yok, Ali Efendi, ben seni tanıdım, yalnız, bir parça üzeyim diye yaptım. Nasılsın bakayım, ne âlemdesin?
Kavuklu — Ben seni tanıyamadım ki.
Pişekâr — "Tanımadım." ne demek? Beni tanıyacaksın a canım.
Kavuklu — Tanımadım.
Pişekâr — Tanıyacaksın ulan!
Kavuklu — Tanımadım ulan!
Pişekâr — Hele bir dikkatli bak. Bana "insan sarrafı, lakırdı kavafı, meydan bülbülü Küçük İsmail Efendi" derler.
Kavuklu — Ah, İsmail Efendi, ben de seni arıyordum. Şimdi derdimi anlatırım yalnız bu çocuğa biraz harçlık ver de gitsin.
Pişekâr — (*Cüce'ye*) Al oğlum, şu yirmi beş kuruşu.
Kavuklu — (*Cüce'ye*) Gel bana bakayım. Ver o yirmi beşliği. (*Alr.*)
Pişekâr — Sen de mi para veriyorsun?
Kavuklu — Ne olur ne olmaz, üstünde para bulunsun. (*Cüce'ye*) Haydi bakalım, doğruca eve git şimdi. (*Cüce gider.*)
Pişekâr — E bakalım, ne âlemdesin Aliciğim?
Kavuklu — Sorma, İsmail Efendi. Pederin vefatından sonra bütün bütün sefil kaldım. Hangi işi tuttumsa muvaffak olamadım. Nihayet, Etyemez'de, deniz kıyısında bir kahve tuttum, işlek yer olmadığı için pek kazanç olmuyorsa da civar komşuların yardımıyla geçiniyorum.
Pişekâr — O da iyi.
Kavuklu — Bir gün kahvenin yanındaki konağın sahibi bey beni çağırttı: — Oğlum, bizim kerime bu perşembe gelin oluyor. Damadın evi Macuncu'da. Mürüvvetimi göstermek için gelin alayını Beyazıt'tan, Edirnekapısı'ndan dolaştırmak suretiyle göndereceğim. Sen işgüzar bir adam olduğun için, bu alayı idare edeceksin. Ben de seni iyice memnun edeceğim, dedi.
Pişekâr — Ah, ne âlâ iş!
Kavuklu — Perşembe geldi; sabahleyin kapının önüne elli tane araba dayandı, beş altı tane de binek beygiri. Düğün sahibi, benim için, "Bir kazaya maruz kalmasın." diye bir beygir intihap etmiş ki görme. Gayet güler yüzlü. Gülmekten dişleri meydanda bir hayvan. Hem de gayet düşünceli bir hayvan. Gözlerini kapamış, tefekküre dalmış sanırsınız. On altı sopa vurdum ancak o zaman kuyruğunu bir defa salladı.
Pişekâr — Aman birader, o tarif ettiğin senin, gayet ihtiyar bir beygir olacak.

Kavuklu — "ihtiyar" da söz mü? Bir patlıcana dört değnek sok, işte bizim beygir. Kolumdan tutup beni bindirdiler. Her ne kadar "Deh, meh!" dedikse de beygir öyle yürüyecek gibi gözüküyordu. Bereket versin, gelin arabacısı usta bir adammış; hemen bir kumanda etti: "Dayana dayana beygiri tramvay yoluna bastırın." dedi. Güç hâl ile dediğini yaptılar. Arabacı da oku getirdi, beygirin kuyruğuna kuyruğuna dayadı.

Pişekâr — Aman birader, kazalı iş o.

Kavuklu — Kazalı ama, bir kere söz verdik.

Pişekâr — E sonra?

Kavuklu — Arabacı o acar beygirine kamçıyı vurdu mu, bizimki şöyle bir ilerler gibi oldu. Ama inatçı mı inatçı, ön ayaklarını diredi, dayandı kaldı. İhtiyar, mihtiyar, hayvanın bu hâline şaşakaldım. Arabacı biraz daha zorlayınca hayvanın ayakları tramvay yolunda olduğu için, kızak kayar gibi ilerlemeye başladı. Nihayet, hayvan da alıştı, yürüdü. Arkamda, alayın azametini sorma. O elli araba, iki tarafın arabacıları, davetliler, kendi kendini davet edenlerle beraber lebaleb dolu idi. Beyazıt'tan, Fatih'ten, Edirnekapısı dışına çıktık.

Pişekâr — Orada bakla tarlaları filan vardır.

Kavuklu — Evet. Yol uzak, hava da sıcak olduğu için, geline bir parça nefes aldirmek maksadıyla Bayrampaşa'da durduk, arabanın kale tarafına olan kapısını açtık; biz de mahalle delikanlılarıyla atlardan inerek birer kahve içtikten sonra tekrar yola koyulduk. Tam Topkapı'ya geldiğimiz sıralarda idi, gelin arabasından, yenge hanım başını çıkarıp: "Ali Efendi! Ali Efendi!... Ben sıcaktan uyumuş kalmışım. Şimdi gözümü açtım, ne göreyim, gelin yanımda yok. Acaba Bayrampaşa'da mı kaldı, düştü mü, ne oldu, bilmiyorum?" demesin mi!

Pişekâr — Eyvah, Ali'ciğim! Ne yaptın?

Kavuklu — Ne yapayım. Pek fena bir vaziyet. Arabayı boş göndersem güvey evinden gelin soracaklar; kızın evine gitsem, babası benim yakama yapışacak. Bir lahza düşündüm, derhal vaziyeti kavradım. Misafir arabalarını yavaş yavaş yürümelerini tenbih ederek düğün evine doğru yolladım; gelin arabalarını geri çevirttim, aynı yoldan, ters geri, aramaya başladım.

Pişekâr — Aman Yarabbi!.. E sonra?

Kavuklu — Bayrampaşa'ya gelince yüreğim ferahladı.

Pişekâr — Gelini mi gördün?

Kavuklu — Kâfir gelin, gelincik! Bakla tarlasına girmiş, safasına bakmıyor mu!

Fasıl

Pişekâr — Her ne hâl ise! Bu tarafa gelmekten, beni aramaktan maksadın ne?

Kavuklu — Ah, İsmailciğim, anlatayım. Pek acınacak bir hâldeyim. Konu komşunun delaleti ile evlendim. "Evlendim." ne demek, başımı belaya soktum.

Pişekâr — Hayrola! Ne gibi?

Kavuklu — Ne gibi olacak İsmailciğim. Aldığım kadın yüzüne bakılacak kadar güzel; güzel ama, huyu da o nispette çirkin. Tembel, o kadar tembel ki tarif edemem. Akşamları, yemek diye ekseriya birbirimizi yeriz; çamaşır ne yıkar, ne yıkatır. Bir şey lazım oldu mu, kirli sepetine müracaat eder, en beyazı hangisi ise onu alır giyeriz.

Pişekâr — Canım, böyle münasebetsizlik olmaz. Hem sen çok mübalâğa ediyorsun.

Kavuklu — Eğer mübalağa ediyorsam senin hayrını görmeyeyim.

Pişekâr — İnandım, yemin etme.

Kavuklu — İşte onun şerrinden evi terk edip kaçtım. Şimdi senden bir ev istiyorum. Eğer nadim olup gelirse barışacağım, gelmezse bırakacağım.

Pişekâr — Vah, Aliciğim, vah! Sen hiç merak etme, ben sana istediğinden âlâ bir ev bulurum. Bak, elimin altında bir konak yavrusu var.

Kavuklu — Yeni mi doğdu? Tüylerini sen mi yaladın?

Pişekâr — Canım, öylesi değil. Ufacık bir ev. Gel seni götüreyim. Lakin biraz uzakça.

Kavuklu — Öyleyse arabaya binelim.

Pişekâr — *(Bir arabacıyı çağırır gibi yaparak)* Arabacı! Arabacı! Bizi Şehzadebaşı'na kaçta götürürsün? *(Sesini değiştirerek)* On beş kuruşa. *(Tabii sesiyle)* On kuruşa idare etmez mi?

Kavuklu — *(Bu esnada Pişekâr'a hayretle bakmaktadır.)* Çıldırın mı yahu? Kiminle konuşuyorsun?

Pişekâr — Görmüyor musun arabacıyı?

Kavuklu — Alimallah seni bağlar, tımarhaneye yollarım. Araba nerede?

Pişekâr — Önünde duruyor. Çok söyleme; bak, ben biniyorum. *(Arabaya biner gibi yapar, Kavuklu da onu taklit eder.)* Şöyle geç bakayım.

Kavuklu — Bunun önü, arkası nerede?

Pişekâr — Ömründe araba görmemiş gibi yapıyorsun. *(Pastav'ı Kavuklu'nun kafasına vurarak "Deh! Deh!" diye arabayı sürer ve meydanı bir iki defa devreder.)* Eh! Geldik.

Kavuklu — Ne insafsız arabacı bu. Durmadan hayvanı kamçıladı, sanki bana vuruyormuş gibi de acısı yüreğime çöktü.

Pişekâr — E azizim, işte eve geldik. *(Pastavla yenedünyanın kenarına vurarak)* Kapıyı da açtım, haydi gir bakalım.

Kavuklu — Bunun neresine gireyim? Bu, sansar kapanı gibi bir şey.

Pişekâr — Canım, merdivenden bir çık. Pat... pat... pat...

Kavuklu — *(Aynı hareketi tekrar ile, yenedünyadaki yenedünyadaki iskemleye çıkar.)* Oh! Hakikat hâl, güzel bir evmiş. Ne manzara, ne manzara! *(İner.)* Bunun aylığı kaçta?

Pişekâr — Senin için on lira ama bir seneliği peşin.

Kavuklu — Hay hay! Al. *(Eliyle para verir gibi yaparak)* Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on.

Pişekâr — Hani para?

Kavuklu — Hani ev?

Pişekâr — İşte ev.

Kavuklu — Böyle evin parası da benim verdiğim gibi olur.

Pişekâr — Haydi, sen şimdilik otur, sonra uzlaşırız.

Kavuklu — Eksik olma birader.

Pişekâr — Hayırlı olsun. *(Gider.)* *(Zurna çalarken I. Zenne gelir, meydanı bir defa dolaşır.)*

I. Zenne — Evvel benim nazlı yârim. Severim kimseler bilmez. Bir aşkadır düştü göynüm, yanarım kimseler bilmez.

Pişekâr — *(Karşılayarak)* Maşallah, hanım kızım! Böyle takmış takıştırmış, yapmış yakıştırmış, nereden gelip nereye gidiyorsun?

I. Zenne — Ah, İsmail Efendi pederim! Başıma gelenleri sormayınız.

Pişekâr — Hayrola, evladım! Bir hâl mi oldu?

I. Zenne — *(Utanarak)* Ah! Neler, neler... Ne hâller oldu? Nasıl söyleyeyim, utaniyorum.

Pişekâr — Teehhül filan mı ettin?

I. Zenne — Derdimi bildin, İsmail Efendiciğim. Pederim ısrar ile, hiç tanımadığım bir adamla beni evlendirdi. Koltuk merasiminde yanıma, kocam olacak, kaba saba bir herifin geldiğini görünce ne kadar talihsiz olduğumu anladım. Fakat pederimin hatırını kırmamak için her şeye katlanmaya karar verdim. Evlendiğimiz daha ikinci günü küfeyle eve geldi. Konu komşuya rezil olduk.

Pişekâr — Vah, yavrum, vah! Seni yakmışlar.

I. Zenne — Ah! Sorma, İsmail Efendi. Her şeyine katlandığım hâlde, en nihayet ne yapsa beğenirsiniz! Evi bırakıp kaçtı.

Pişekâr — Vah, yavrucuğum, vah!

I. Zenne — Bu taraflara geldiğini duydum. Kadınlık hissini yenerek onu aramaya çıktım. Ne kadar olsa ilk göz ağrısı.

Pişekâr — Kimmiş o? Ben tanır mıyım acaba?

I. Zenne — Elbette tanırsınız. "Kel Ali" diyorlar.

Pişekâr — Bildim, bildim. Yalnız, onun bu hâllerini bilmiyordum. Kendisi de ailesinden şikâyet ederek geldi, burada ev tuttu.

I. Zenne — O kör olası her şeyi yapar eder, sonra da zeytinyağı gibi suyun üstüne çıkar.

Pişekâr — Kızım, ne de olsa, mademki senin erkeğin, hazır gelmişken sizleri barıştırayım. Hem ben, onu fena huylarına tövbe ettiririm.

I. Zenne — Siz bilirsiniz.

Pişekâr — (*Kavuklu'yu çağırır.*) Ali Efendi! Ali Efendi! Bak, senin ailen geldi. Senden birçok şikâyet ediyor. Zavallı kadıncağıza yapmadığını bırakmamışsın.

Kavuklu — Haşa, İsmail Efendi. Emin ol, kabahat yalnız bende değil. Ben bir daha fena bir şey yapmamaya söz veriyorum. Gel bizi barıştır.

Pişekâr — Gel! (*Kavuklu ile I. Zenne'yi el ele verir, her ikisi de kedi miyavlaması gibi ağlamaya başlarlar.*) Haydi bakalım, artık evinize gidiniz. (*I. Zenne ile Kavuklu, yenedünyaya girer, Pişekâr gider.*)

(*Zurna ile II. Zenne gelir.*)

...

Bitiş

Pişekâr — Gelecek faslımızda da hep birlikte yaparız.

Kavuklu — Her ne kadar sürçülisan ettikse affola! İnşallah gelecek fasılda cümleten teşrif buyururlar.

Nurettin ALBAYRAK

Açıklamalı Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü

Programda bölüme yönelik sekiz **kazanıma** yer verilmiştir:

1. Göstermeye bağlı edebî metinleri gruplandırır.
2. Metinlerin özelliklerini açıklar.
3. Metinlerin dil ve anlatım özelliklerini açıklar.
4. Metinlerin gelenekle ilişkisini kurar.
5. Metinlerin yazılış amacını belirler.
6. Metinleri yorumlar.
7. Metinlerin hissettirdiklerini açıklar.
8. Metinleri kendi dönemindeki metinlerle ve okuduğu günümüz metinleriyle karşılaştırır. (MEB, 2005: 85-86-87)

Hazırlık çalışmaları kısmında okul dışı etkinlikle bağlantılı olan birinci etkinlik çalışmasına yer verilmiştir. Göstermeye bağlı geleneksel edebî metinler, Karagöz, orta oyunu, meddah ve köy seyirlik oyunları, hakkında öğrencilerde ön bilgi oluşturmaları

bakımından etkinliğin hazırlık kısmında yer almasının isabetli olduğu düşünülmektedir. Etkinlik aracılığı ile öğrencilerin, bölümde örnek metinlerini inceleyecekleri türler hakkında araştırma yapmaları ve bu türleri gruplandırılabilir özellikleri öğrenmeleri sağlanacaktır.

Aşağıda verilen birinci etkinlik çalışması, öğrencilerin göstermeye bağlı edebî metinleri gruplandırarak bilgiye ulaşmalarını sağlayacaktır. Bu nedenle etkinlik çalışması, birinci kazanımla bağlantılıdır. Birinci kazanımın etkinlikler kısmında yapılan açıklama ile birinci etkinlik çalışmasına yöneliktir. Açıklama şöyledir: “Öğrencilerin karagöz, orta oyunu, meddah ve köy seyirlik oyunları hakkında araştırma yapmaları istenir.”

Okul Dışı Etkinlik: Karagöz, orta oyunu, meddah ve köy seyirlik oyunları hakkında araştırma yapınız. Araştırma sonuçlarınızı defterinize yazınız. Etkinlik: Karagöz, orta oyunu, meddah ve köy seyirlik oyunları hakkında yaptığınız araştırmanın sonuçlarını renkli kartonlara yazarak sınıf panosuna asınız.

Bölümdeki ilk inceleme metni *Karagöz* adlı metindir. Kitapta, *Karagöz* metnine yönelik dokuz **metin altı soru** bulunmaktadır. Sorular ve soruların programdaki kazanımlarla uygunluğu aşağıda incelenecektir.

Okuduğunuz Karagöz oyununun giriş bölümündeki şarkının ve gazelin oyuna katkısı nedir? Sözlü olarak ifade ediniz.

Birinci metin altı soruda, öğrencilerin karagöz oyunlarının kendilerine ait müzikleri olduğunu fark etmeleri sağlanacaktır. Soru, ikinci kazanımla uygunluk göstermektedir. Bu doğrultuda ikinci kazanımın açıklamalar bölümünde geçen “*Karagöz’ün kendine özgü müziği olduğu vurgulanmalıdır.*” ifadesi birinci metin altı soruyu destekler niteliktedir.

Karagöz Hacivat atışmasında hangi karakteri kendinize daha yakın buluyorsunuz? Neden?

İkinci metin altı soru ile geleneksel tiyatro metinlerinde yer alan kişilerin yüzyıllardır değişmediğinin ve bu kişilerin birer tip haline geldiklerinin öğrencilere vurgulanmak istendiği düşünülmektedir.

a. Aşağıdaki cümlelerden hareketle oyunda güldürünün nasıl sağlandığını belirleyiniz. Sonuçları defterinize yazınız.   -Akşam-ı şerifler hayırlı olsun -Senin de sinsileni sansarlar boğsun.

- Yazıklar olsun Karagöz'üm, yazık!
 -Hoş geldin kazık oğlu kazık!
 -Yazıklar olsun o senin peder ü maderine ki seni okutup yazdırmamışlar.
 -O pederli tâder ne demek oluyor?
 -Karagöz'üm affedersin! Sizin pedere ne oldu?
 -Öldü... Öldü...
 -Aman Karagöz'üm kim gördü?
 -Kim görecek, mahalleli gördü.
- b. Siz de metinden başka güldürü unsurları bularak tahtaya yazınız.
6. a. Aşağıdaki ifadelerin metne katkısını belirleyiniz. Sonuçları sözlü olarak ifade ediniz.
 Keçi suratlı- Sigara tablası gibi kulak-Elleme konmak
 Katır geldin hergele gidiyorsun-Kalın kafalı adam-More ramezan
- b. Günlük hayatta kullanılan dille metnin dili arasında ne gibi benzerlikler vardır? Tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde tahtaya yazınız.

Üçüncü metin altı soruda Karagöz metninden seçilen cümlelerden hareketle öğrencilerin güldürüyü sağlayan unsurlar üzerinde belirleme yapmaları istenmiştir. Altıncı metin altı soru metnin dil özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Sorular, programdaki üçüncü kazanıma uygundur. Üçüncü kazanımın açıklamalar kısmında ise soru ile öğrencilere vurgulanması gereken hususlar belirtilmiştir. Açıklama: *“Göstermeye bağlı metinlerde güldürünün hangi dil öğeleriyle sağlandığı, tekerlemeler ve dil oyunlarının işlevi vurgulanmalıdır.”*

4. Okuduğunuz metinden hareketle Karagöz ve Hacivat'ın kişilik özelliklerini bularak maddeler hâlinde tahtaya yazınız.
5. Aşağıda Karagöz ve Hacivat arasında geçen bir konuşma verilmiştir. Bundan hareketle hangi cümlelerin Karagöz'e, hangilerinin Hacivat'a ait olduğunu noktalı yerlere yazınız.
7. a. Karagöz ile ilgili yaptığınız araştırmadan hareketle “Karagöz” oyunlarındaki tipleri ve bu tiplerin özelliklerini aşağıdaki tabloya yazınız.
 b. Karagöz oyunundaki tipler Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısıyla ilgili nasıl bir bilgi verir? Sözlü olarak ifade ediniz.

Karagöz metninin kişileri olan Hacivat ve Karagöz tipleri üzerinde öğrencilerin belirleme ve yorum yapmalarını sağlayacak olan yukarıdaki sorular, ikinci kazanımla ilişkili sorulardır. İkinci kazanımın açıklamalar kısmında Karagöz ile ilgili yapılan açıklamalarla öğrencilere vurgulanması gereken hususlar belirtilmiştir. Açıklama şöyledir: *“Karagöz'ün hareket taklitlerine ve konuşmaya dayalı seyirlik oyun olduğu; figürlerin değişmediği, kendine özgü müziği olduğu; usta çırak geleneği içinde sürdürüldüğü; anlatma, söyleme, kuklaların gölgelerini perdeye düşürme gibi işlemleri bir kişinin gerçekleştirdiği; dekor ve kişilerin yüzyıllar boyu değişmediği; tiplerin İmparatorlukta yer alan farklı toplulukları temsil ettiği vurgulanmalıdır.”* Açıklamada dördüncü, beşinci ve yedinci metin altı soruların ikinci kazanım doğrultusunda kitaba

alındığını gösteren ifadeler yer almaktadır.

8. Karagöz oyununun hangi geleneğe bağlı olduğunu ve bu geleneğin özelliklerini belirleyerek defterinize yazınız.

Sekizinci metin altı soru, karagöz geleneğinin ve bu geleneğin özelliklerinin öğrenciler tarafından fark edilmesini ve belirlenmesini sağlayacaktır. Soru, programda yer alan dördüncü kazanımla uygunluk içerisindedir.

9. Karagöz oyununun size hissettirdiklerini sözlü olarak ifade ediniz.

Dokuzuncu metin altı soru ile öğrencilerin metni inceledikten sonraki hislerini ifade etmeleri istenmiştir. Dokuzuncu metin altı soru, programdaki yedinci kazanımla doğrudan ilişkilidir.

Bölümdeki ikinci inceleme metni *Meddah*'tır. *Meddah* metnine yönelik beş adet **metin altı** soru bulunmaktadır.

1. Metnin olay örgüsünü kısaca anlatınız.

Meddah geleneğinde asıl önemli olan anlatmadır. Bu anlatmanın içerisinde olaylar ve olayların içindeki kişiler de yer alır. Birinci metin altı soru ile öğrencilerden *Meddah* adlı metinde anlatılanların olay örgüsü şeklinde ifade edilmesi istenmiştir. Birinci metin altı soru, programdaki herhangi bir kazanımla doğrudan bağlantılı değildir.

2. Okuduğunuz metinde meddahın taklit ettiği tipler kimlerdir? Sözlü olarak ifade ediniz.
3. Meddah, oyundaki tipleri canlandırırken hangi araçlardan faydalanmaktadır? Sözlü olarak ifade ediniz.

İkinci ve üçüncü metin altı soru, *Meddah* metninde meddahın canlandığı tiplere yönelik sorulardır. Bu bağlamda ikinci ve üçüncü metin altı sorunun ikinci kazanımla ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Programda ikinci kazanıma ait açıklamalar kısmında meddah ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: "*Meddah'ın hikâye anlatırken konu ve kişilerle ilgili taklitlere başvurduğu, Meddah'ta asıl olanın anlatma olduğu; olay ve kişilerin taklit edilerek zenginleştirildiği; görülenin Meddah'ın taklit yeteneğiyle ilgili olduğu; usta çırak geleneği içinde sürdürüldüğü vurgulanır.*".

4. "Meddah"ın hangi geleneğe bağlı olduğunu belirleyerek defterinize yazınız.

Dördüncü metin altı soru, öğrencilerin meddah geleneğini ve bu geleneğe ait özellikleri fark etmeleri sağlanacaktır. Öğrencilerin, geleneksel Türk tiyatrosuna ait tiyatro metinlerinin kendilerine ait özellikleri olduğunu öğrenmeleri bakımından soru önemlidir. Dördüncü metin altı soru programdaki dördüncü kazanımın kitaba yansımadır.

5. Günümüz şovmenleriyle meddahların benzer yönleri var mıdır? Tartışınız. Sonuçları maddeler hâlinde defterinize yazınız.

Beşinci metin altı soru ile öğrencilerin geçmişte, anlattıkları hikâyenin konu ve kişilerini anlatırken taklide başvuran meddahlarla, günümüzde anlatmaya dayalı gösteriler sunana şovmenleri karşılaştırmaları istenmiştir. Soru doğrudan programdaki kazanımlarla ilişkili değildir.

Üçüncü inceleme metni olan *Orta Oyunu* metnine yönelik kitapta altı adet **metin altı soru** bulunmaktadır. Sorular *Karagöz ve Meddah* metinlerine ait sorularla benzerlik göstermektedir. Bu nedenle soruların hangi kazanımla ilişkili olduklarını belirtmenin yeterli olacağını düşünmekteyiz.

1. Okuduğunuz oyunun hangi olaylar etrafında geliştiğini kısaca anlatınız.
2. Okuduğunuz orta oyununda baskın tip kimdir? Sözlü olarak ifade ediniz.
3. Kavuklu ve Pişekâr'dan hangisini kendinize daha yakın buluyorsunuz? Neden?
6. Yaptığınız araştırmalardan hareketle orta oyunlarındaki tipleri ve bu tiplerin özelliklerini aşağıdaki tabloya yazınız

Yukarıda yer alan metin altı sorular genel anlamda programda yer alan ikinci kazanımla ilişkili sorulardır. Öğrencileri orta oyununda anlatılan olayları, orta oyununun kişilerini ve onların özelliklerini belirlemeye yönlendiren sorular aracılığıyla vurgulanmak istenen hususlar programda ikinci kazanımın açıklamalar kısmında şu şekilde ifade edilmiştir: “*Orta oyunu'nun, Karagöz'ün kişiler aracılığıyla canlandırılmış şekli olduğu; değişmez tiplerin bulunduğu; usta-çırak geleneği içinde yüz yıllar boyu sürdüğü; tiyatro sahnesini andıran bir sahnesi olup olmadığı açıklanır.*”.

4. İncelediğiniz orta oyunundaki güldürü unsurları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Okuduğunuz metinden bu unsurlara örnekler bularak tabloya yazınız.

Öğrencilerin, orta oyunundaki güldürü unsurlarını belirlemelerini isteyen dördüncü metin altı soru, programdaki üçüncü kazanıma uygundur. Kazanımın

açıklama kısmında ifade edilenler kazanımla soru arasındaki ilişkiyi netleştirmektedir. *“Göstermeye bağlı metinlerde güldürünün hangi dil öğeleriyle sağlandığı, tekerlemeler ve dil oyunlarının işlevi vurgulanmalıdır.”*

5. Orta oyununun hangi geleneğe bağlı olduğunu belirleyerek defterinize yazınız.

Beşinci metin altı soru, öğrencilerin orta oyunu geleneğinin özelliklerini fark etmelerini ve metnin ait olduğu gelenekle arasında ilişki kurmalarını sağlayacaktır. Soru, dördüncü kazanımla bağlantılıdır.

Bölümün anlama yorumlama kısmındaki birinci soru, öğrencilerin tiyatro metinlerini kendi dönemindeki metinlerle ve okuduğu günümüz metinleriyle karşılaştırmalarını sağlayacaktır. soru programdaki sekizinci kazanım doğrultusunda kitapta yer almıştır.

1. Okuduğunuz veya izlediğiniz modern bir tiyatro eseriyle işlediğiniz “Karagöz, meddah ve orta oyunu” nu aşağıdaki ölçütlere göre karşılaştırınız.
(Öğrencilerin modern tiyatro eseri ile işledikleri tiyatro metinlerini sahne, müzik, tipler ve dekor açısından karşılaştırmaları istenmiştir.)

Bölümdeki ikinci soru ise göstermeye bağlı edebi metinlerin gruplandırılmasına yönelik bir çalışmadır. Programda bu soru ile ilgili kazanım yer almamaktadır.

2. İncelediğiniz metinlerden hareketle ve 9. Sınıfta edindiğiniz bilgileri de dikkate alarak göstermeye bağlı edebi metinleri sınıflandırınız. Sonuçları defterinize yazınız.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada, ortaöğretim Türk edebiyatı ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı metnlerinin, bu metinlere ait hazırlık ve metin altı sorularının, etkinlik çalışmalarının Türk edebiyatı öğretim programında yer alan kazanımlarla ne derece uygunluk gösterdiği saptanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda halk edebiyatı metinleri, programda ve ders kitaplarında belirlenen ünite adları esas alınarak tespit edilmiştir. Bu tespit, ünitelerde “inceleme” bölümlerinde yer alan metinlerle sınırlı tutulmuştur. Programda, her üniteye yönelik belirlenen kazanımlar taranmış ve halk edebiyatı metinlerine yönelik kazanımlar ortaya konmuştur. Daha sonra tespit edilen halk edebiyatı metnlerinin ve metinlere ait çalışmaların, programdaki ilgili kazanımlarla ne derece uygunluk gösterdiği “içerik çözümleme” ve “doğrudan raporlaştırma” teknikleri ile yorumlanmıştır.

Araştırma ve incelemeler sonucunda elde edilen sonuç ve öneriler aşağıda maddeler hâlinde ifade edilmiştir:

- Öğrencilere edebî eserleri inceleme metotlarının verildiği 9. sınıf ders kitabında, genellikle metin parçalarından faydalanılmıştır. Her edebî geleneğe ait metin örneklerinin yer aldığı ünitelerde, halk edebiyatına ait metin parçalarına da yer verilmiştir. Metinlerin zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam, yorum, gelenek, metin ve yazar/şair bakımından incelendiği 9. sınıf ders kitaplarında, tam metin yerine metin parçalarına yer verilmesi öğrenciler açısından sorun oluşturmayacaktır. Çünkü 9. sınıfta asıl hedef, bir edebî metnin yapı ve şekil bakımından nasıl incelenmesi gerektiğini öğrencilere kavratmaktır. Bu hedefe ulaşmak için tam metinlere ihtiyaç yoktur. 10. sınıf ders kitabında halk edebiyatı edebî gelenek olarak ele alınmıştır. 10. sınıf ders kitabındaki halk edebiyatı metinleri tam metin şeklinde verilmiştir. 9. sınıf ders kitaplarında seçilen metinlerin kısa tutulacağı, 10. sınıf ders kitaplarına seçilen metinlerin tam metin hâlinde verileceği programda ifade edilmiştir.

- 9. sınıf ders kitabına alınan halk edebiyatı metinleri, genellikle şiir türündeki metinlerdir. Halk şiirine ait şiir metinleri ise daha çok âşık tarzı halk edebiyatı örneklerinden seçilmiştir. Bu durumda 9. sınıf ders kitabına alınan halk edebiyatı metinlerinde belli bir türe yoğunlaşma olduğu görülmektedir. 9. sınıf ders kitabında, âşık tarzı halk şiirine ait altı metin kullanılırken, anonim halk şiirine ait metinlere sadece yardımcı metin olarak yer verilmiştir. Programda, 9. sınıfta öğrencilere metot bilgisi verileceği ve üst sınıflarda bu metot bilgisine bağlı olarak metinlerin inceleneceği ifade edilmiştir. Bu durumda 9. sınıfta, anonim halk şiiri örnekleriyle yeterince karşılaşmayan öğrenci, 10. sınıfta bu türü inceleme hususunda problem yaşayabilir. 10. sınıf ders kitabında halk edebiyatı metinlerinin türlerine göre dağılımında bu sorunla karşılaşılmamıştır.
- 9. sınıf ders kitabında yer alan dört üniteden ikisinde halk edebiyatı metinleri bulunmaktadır. “Coşku ve heyecanı dile getiren metinler (Şiir)” adlı ünite de inceleme bölümlerinde yedi¹ halk edebiyatı metnine yer verilmiştir. Programda bu üniteye yönelik 69 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlardan 24’ünün², ünite de yer alan halk şiiri metinleri ve metinlere ait çalışmalarla uyumlu olduğu görülmüştür. Bu da gösteriyor ki programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların % 35’i halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir

9. sınıf ders kitabındaki “Olay çevresinde oluşan edebî metinler” adlı ünite de ise altı³ halk edebiyatı metni bulunmaktadır. Programda bu üniteye yönelik belirlenen 76 kazanım vardır. Bu kazanımlardan 16’sı⁴ bölümdeki halk edebiyatı metinleri ve metinlere ait çalışmalarla uyumludur. Programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların % 21’i halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir

¹ İlahi (Yunus Emre), Koçaklama (Koroğlu), Semai (Erzurumlu Emrah), Koşma (Karacaoğlan), Çırpınıp İçinde Döndüğüm Deniz (Âşık Veysel Şatıroğlu), Koşma (Âşık Ömer), Koşma (Gevherî)

² Programda kazanımların yer aldığı bölümler: Şiir ve Zihniyet (1., 2., 3., 4., 5. kazanım), Şiirde Ahenk (1., 2., 3., 4., 5., 6. kazanım), Şiirde Yapı (1., 2., 3., 4., 5. kazanım), Şiir ve Gelenek (1., 2., 3., 4. kazanım), Manzuma ve Şiir Örneklerini inceleme (1., 3., 4., 5. kazanım)

³ Kırk Yalan Masalı, Muradna Eren Kız, Oğuz Kağan Destanı, Kerem ile Aslı, Yeni Bilmeceler, Karagöz’ün Ağalığı (Öyle mi Derler? Muhaveresi)

⁴ Programda kazanımların yer aldığı bölümler: Tema (1., 2., 3., 4. kazanım), Anlatmaya Bağlı Edebî Metin Örneklerini İnceleme (Masal ve Destandan Hikâye ve Romana) (1., 2., 3., 4. kazanım), Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri Tanıma (Tiyatro) (2., 7., 9., 11. kazanım), Göstermeye Bağlı Edebî Metinleri İnceleme (1., 2., 3., 5. kazanım)

9. sınıf ders kitabındaki iki ünite de 13 halk edebiyatı metni yer almıştır. Programda, bu metinlerin yer aldığı ünitelere yönelik belirlenen 145 kazanımdan 40'ı halk edebiyatı metinlerine ve metinlere ait çalışmalara uygundur. Genel olarak programda 9. sınıfa yönelik belirlenen kazanımların % 31'i halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir. İlköğretim programında okuma, dinleme, yazma, konuşma becerilerine yönelik metinlerin ders kitabında yer alma yüzdeleri belli iken, ortaöğretim programında bu tip istatistikî değerlerin belirlenmemesi halk edebiyatı metinlerine yönelik kazanımların programda yer alma yüzdeleri konusunda yorum yapmamızı güçleştirmektedir.

- 10. sınıf ders kitabı dört ünite den oluşmaktadır. Bu ünitelerin dördünde de halk edebiyatı metinleri tespit edilmiştir. “Tarih içinde Türk edebiyatı” adlı ünite de iki⁵ halk edebiyatı metni yer almıştır. Programda, üniteye yönelik 13 kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlardan 8'i⁶ halk edebiyatı metinleriyle ve metinlere ait çalışmalarla uyum göstermektedir. Bu da gösteriyor ki programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların yaklaşık % 62'si halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir

“Destan dönemi Türk edebiyatı” ünitesinde altı⁷ halk edebiyatı metni tespit edilmiştir. Üniteye yönelik olarak programda 48 kazanıma yer verilmiştir. Bu kazanımlardan 38'i⁸ halk edebiyatı metinleri ve metinlere ait çalışmalarla uyum içerisindedir. Programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların yaklaşık % 80'i halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir.

“İslâm uygarlığı çevresinde gelişen Türk edebiyatı” adlı ünite de beş⁹ halk edebiyatı metni bulunmaktadır. Programda bölüme yönelik belirlenen 48 kazanımda 32'si¹⁰ halk edebiyatı metinleri ve metinlere ait çalışmalarla

⁵ Göç Destanı, Koşma (Karacaoğlan)

⁶ Programda kazanımların yer aldığı bölüm: Türk Edebiyatının Dönemlere Ayrılmasındaki Ölçütler (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8. kazanım)

⁷ Türeyiş Efsanesi, Hayat Ağacı Efsanesi, Ergenekon Destanı, Sagu, Koşuklar, Oğuz Kağan Destanı

⁸ Programda kazanımların yer aldığı bölümler: Destan Dönemi (1., 2., 3., kazanım), Sözlü Edebiyat (1., 2., 3., 4. kazanım), Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. kazanım), Olay Çevresinde Oluşan Metinler (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24. kazanım)

⁹ İlahi (Yunus Emre), Nefes (Kaygusuz Abdal), Battalnâme, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanını Beyan Eder, Garibin Kimi Var ki?

¹⁰ Programda kazanımların yer aldığı bölümler: Coşku ve Heyecanı Dile Getiren Metinler (1., 2., 3., 4., 5.,

uyumludur. Programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların yaklaşık %67'si halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir.

“XV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlı edebiyatı” ünitesinde on¹¹ halk edebiyatı metni tespit edilmiştir. Programda üniteye yönelik olarak belirlenen 167 kazanımdan 77'si¹² halk edebiyatı metinleri ve metinlere ait çalışmalarla uyum içersindedir. Programda üniteye yönelik belirlenen kazanımların yaklaşık % 46'sı halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir.

10. sınıf ders kitabındaki dört ünite de 22 halk edebiyatı metni yer almıştır. Programda bu ünitelere yönelik 267 kazanımdan 155'i halk edebiyatı metinlerine ve bu metinlere ait çalışmalara uygunluk göstermektedir. Genel olarak programda 10. sınıfa yönelik belirlenen kazanımların yaklaşık %58'i halk edebiyatı metinleriyle doğrudan ilgilidir. 10. sınıfta, halk edebiyatı edebî gelenek olarak ele alındığı için programda halk edebiyatına yönelik kazanımlarda 9. sınıfa oranla artış görülmüştür.

- Halk edebiyatı, sözlü gelenekte doğan, şekillenen ve daha sonra yazıya geçirilen metinlerden oluşmaktadır. Ders kitaplarında halk edebiyatının bu özelliğinin göz ardı edildiği görülmüştür. Ders kitaplarında öğrencilerden masal, halk hikâyesi, destan gibi sözlü gelenekte ortaya çıkan edebî metinlerin sosyal ve kültürel özelliklerini, metinlerin yazıldığı dönemi esas alarak belirlemeleri istenmiştir. Sözlü geleneğe bağlı edebî metinler, sadece yazıya geçirildikleri dönemin özelliklerini taşımazlar. Masal, halk hikâyesi, destan, efsane gibi metinlerin anlatıcıları, anlatıldıkları coğrafya, zamanı ve mekânı değiştikçe metinlerin sosyal ve kültürel özellikleri de değişiklik göstermektedir. Kitaplarda halk edebiyatı metinlerinin sadece yazıldığı dönemi esas alan sorular, öğrencilerin halk edebiyatı geleneğini kavramalarını zorlaştırabilir. Bu bağlamda

6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13. kazanım), Olay Çevresinde Oluşan Metinler (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16. kazanım), Öğretici Metinler (3., 4., 5. kazanım)

¹¹ Maniler (Anonim), Türkü (Anonim), Koşma (Kayıkçı Kul Mustafa), Semai (Erzurumlu Emrah), Methiye (Seyyid Nesîmî), Tahir ile Zühre, Leyla ile Mecnun, Karagöz Oyunu, Meddah, Orta Oyunu

¹² Programda kazanımların yer aldığı bölümler: Anonim Halk Şiiri (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. kazanım), Âşık Tarzı Halk Şiiri (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18. kazanım), Tasavvufî Türk Şiiri (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11. kazanım), Anlatmaya Bağlı Edebî Metinler (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29. kazanım), Göstermeye Bağlı Edebî Metinler (Temaşa) (1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8. kazanım)

hazırlanacak sorular, hem halk edebiyatı metnlerinin ortaya çıktığı hem de yazıya geçirildikleri dönem esas alınarak hazırlanmalıdır. Böylelikle öğrenci o anlatının yazıya geçirilirken uğradığı değişimi daha rahat fark edebilir.

- Programda halk edebiyatı metinlerine yönelik kazanımların bir kısmı kitaba yansıtılırken, kazanım cümleleri metin altı soru hâline getirilmiştir. Kazanımlar öğrencilerin ulaşması gereken hedefi ifade eden cümlelerdir. Programın ve dolayısıyla kazanımların amacı öğrencilerin ulaşması gereken becerileri ifade etmektir. Bu durumu şöyle örnekleyebiliriz: Programda “*Metindeki tasvirlerin nasıl yapıldığını ve işlevini belirler.*” şeklinde ifade edilen kazanımın kitaba yansması “*Metindeki tasvirleri bulunuz. Tasvirlerin işlevini belirleyiniz.*” şeklindeki metin altı soru ile sağlanmıştır. Metin altı soru, doğrudan kazanım cümlesinden alınarak hazırlanmıştır.
- Halk edebiyatı metinleri bir bütün olarak incelenmelidir. Burada bütünlükten kastımız metnin hem içerik hem de yapı özellikleri bakımından ele alınmasıdır. Sadece yapı özelliklerini kavratmaya yönelik bir halk edebiyatı eğitimi eksik olarak değerlendirilebilir. Kitaplarda halk edebiyatı metinleri çoğunlukla şekil ve yapı yönünden incelenmiş, içerik çözümleme kısmen göz ardı edilmiştir. Bu durum, halk edebiyatı eğitimi kültür aktarımını sağlama ve ortak bilinç oluşturma açısından amacına ulaşmasını engelleyebilir.
- Çağdaş yazın eğitiminde, edebî metinlerin yazılış sebeplerinin bilinmeyeceği ve her okurun edebî metinden çıkaracağı farklı sonuçlar ve özgün anlamlar olduğu vurgulanmaktadır. Ele aldığımız ortaöğretim ders kitaplarında yer alan etkinlik çalışmalarının bir kısmında, edebî metinlerin yazılış nedenleri üzerine öğrencilerin düşünmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Sadece bu yönde ve tek tipte etkinlik çalışmalarının olması, edebiyat eğitiminin tam olarak geleneksel anlayıştan kurtulamadığını göstermektedir.
- Programda, ders kitaplarına seçilecek metinlerin sahip olması gereken özellikler maddelerle belirtilmiştir. Ders kitaplarında, aynı şaire ait metinlere ana metin

veya yardımcı metin olarak yer verilmesi, 19. maddenin¹³ metin seçiminde dikkate alınmadığını göstermektedir. 9. sınıf ders kitabındaki farklı bölümlerde, Yunus Emre'nin şiirlerine ana metin ve yardımcı metin olarak yer verilmesi bu durumu örneklemektedir.

- Programda, halk edebiyatı metinlerinin edebiyat eğitimindeki önemi hususunda açık ifadelere yer verilmemiştir. Ancak halk edebiyatı metinlerinin ve metinlerle uygunluk gösteren kazanımların sayısı göz önünde bulundurulduğunda 9. sınıfa oranla 10. sınıfta bir artış gözlemlenmiştir.

¹³ 19. Metinlerde çeşitliliği sağlamak ve öğrencilerin daha farklı metinlerle karşılaşmasını sağlamak amacıyla aynı sınıfta aynı sanatçıdan zorunluluk olmadıkça bir metin seçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet vd. (2011) *Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara
- Aça, Mustafa (2006) “Halk Edebiyatı (Sözlü edebiyat) Konularının Edebiyat Dersi Kitaplarında Ele Alınışına Dönük Bazı Tespit ve Öneriler”, *Milli Eğitim*, S.169, s.337-353, Ankara
- Alptekin, Ali Berat (1986) “Liselerimizde Türk Halk Edebiyatı Öğretimi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara
- Alptekin, Ali Berat (2009) *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Akçağ Yayınları, Ankara
- And, Metin (1985) *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul
- Artun, Erman (2009) *Türk Halk Edebiyatına Giriş*, Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Artun, Erman (2009) “Türk Dünyasında Âşıklık geleneğinin Geleceğe Taşınması”, XVII. Uluslar arası Kıbatek Edebiyat Şöleni, Kosova (turkoloji.cu.edu.tr)
- Aslan, Ensar (2008) *Türk Halk Edebiyatı*, Maya Akademi Yayınları, Ankara
- Aytaş, Gıyasettin (2006) “Edebi Türlerden Yararlanma”, *Milli Eğitim*, S.169 s.261-276, Ankara
- Banarlı, Nihad Sami (1971) *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Başgöz, İlhan (1986) *Folklor Yazıları*, Adam Yayıncılık, İstanbul
- Boratav, Pertev Naili (1968) “Âşık Edebiyatı”, *Türk Dili (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, S.207, s. 340-357, Ankara
- Boratav, Pertev Naili (1997) *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul
- Cemiloğlu, Mustafa (2003) *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, Alfa Yayıncılık, İstanbul
- Coşar, Said (2005) *Ortaöğretim Birinci Sınıfta Türk Dili ve Edebiyatı Dersinde Edebî Sanatlar ve Öğretimi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale (tez2.yok.gov.tr)

- Çelik, Tuğba (2011) *Dil ve Edebiyat Öğretimi*, Anı Yayıncılık, Ankara
- Çetişli, İsmail (2006) “Edebiyat Eğitiminde Edebî Metnin Yeri ve Anlamı”, *Milli Eğitim*, S.169, s. 75-84, Ankara
- Çılgın, Alev Sınar (2006) “Nurullah Ataç’ın Dil-Edebiyat Eğitimi ve Öğretmenlik Mesleğine Eleştirel Bakışı”, *Milli Eğitim*, S.69, s. 191-206, Ankara
- Çobanoğlu, Özkul (2000), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Çobanoğlu, Özkul (2007) *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Demir, Necati – Erdem, Mehmet Dursun (2006) *Battal Gazi Destanı*, Hece Yayınları, Ankara
- Eker, G. Öğüt vd. (2011) *Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara
- Elçin, Şükrü (1997) *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Elçin, Şükrü (2005) *Halk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Ergun, Metin (1997) *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara
- Günay, Umay (1992) “Masal”, *Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara
- Günay, Umay (1993) “Âşık Veysel ve Âşık Tarzı Şiir Geleneği”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Cilt:10)*, S.1, s. 21-42, Ankara
- Günay, Umay (2008) *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Güzel, Abdurrahman (2006) “Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik ve Örnek Uygulamalar”, *Milli Eğitim*, S.69, s. 85-105, Ankara
- Güzel, Abdurrahman (2008) *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Güzel, Abdurrahman (2009) *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara
- Göğüş, Beşir (1978) *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınevi, Ankara
- İmla Kılavuzu* (2005) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

İpşiroğlu, Zehra (2002) “Türkçe Yazın Öğretimi Nasıl Çağdaşlaşacak?”, *Nasıl Bir Edebiyat Eğitimi*, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Edebiyat Eğitimi Çalıştayı, s. 79-88, İstanbul

İtilli, Özlem (2006) *Genel Liselerin Üçüncü Sınıflarında Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara (tez2.yok.gov.tr)

Kabaklı, Ahmet (2006) *Âşık Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul

Kabaklı, Ahmet (2006) *İslâmla Kaynaşmış Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul

Kafkasyalı, Ali (2005) “Türk Halk Edebiyatı Öğretiminin Önemi ve Lise Öğretim Programlarındaki Yeri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.12, s. 15-40, Erzurum

Kaplan, Mehmet (2005) *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, İstanbul

Karaalioğlu, Seyit Kemal (1980) *Edebiyat Sanatı*, İnkılâp Yayınları, İstanbul

Kavcar, Cahit (1999) *Edebiyat ve Eğitim*, Engün Yayınevi, Ankara

Kavcar, Cahit (2002) “Türk Dili ve Edebiyatı Programlarıyla İlgili Yeni Çalışmalar”, *Nasıl Bir Edebiyat Eğitimi*, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Edebiyat Eğitimi Çalıştayı, s. 92-102, İstanbul

Kaya, Doğan (2004) *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara

Kaya, Doğan (2007) *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara

Kırmacı, Ayşe Baltoprak (2006) *Ortaöğretim Lise Üçüncü Sınıflarda Okutulan Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarının Öğrenci Seviyesine Uygunluğunun İncelenmesi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yüksek Lisans Tezi, Ankara (tez2.yok.gov.tr)

Komisyon (2011) *Türk Edebiyatı 9. Sınıf Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara

Komisyon (2011) *Türk Edebiyatı 10. Sınıf Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara

Köprülü, M. Fuad (1989) *Edebiyat Araştırmaları I*, Ötüken Yayınları, İstanbul

Köprülü, M. Fuad (2009) *Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayınları, Ankara

Levend, Agâh Sırrı (1968) “Halk ve Tasavvufî Halk Edebiyatı”, *Türk Dili (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, S.207, s. 171-185, Ankara

Milli Eğitim Bakanlığı Tali Terbiye Kurulu Başkanlığı (2005) *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9., 10., 11., 12. Sınıflar Öğretim Programı*, Ankara

Sakaoğlu, Saim (2007) *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara

Sakaoğlu, Saim (2011) *Türk Gölge Oyunu Karagöz*, Akçağ Yayınları, Ankara

Sezer, Abdülbasit (2010) *Murathan Mungan ve Halk Bilimi*, Maya Akademi Yayınları, Ankara

Şahingöz, Emel (2011) *Lise Onuncu Sınıflardaki Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi İçinde Destan Öğretiminin Yeri*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara (tez2.yok.gov.tr)

Tezel, Naki (1968) “Türk Halk Edebiyatında Masal”, *Türk Dili (Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, S.207, s. 447-457, Ankara

Türkçe Sözlük (2005) Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara

Uzun, Yasemin (2009) *Türkiye ve İngiltere’de Edebiyat Öğretimi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi, Ankara

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan (2005) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara

Yıldırım, Dursun (1992) “Fıkra”, *Türk Dünyası El Kitabı 3. Cilt*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara

Yıldız, Alpay Doğan (2010), “Edebi Eserin Oluşum ve Anlama Sürecini Etkileyen Bir Öge Olarak Estetik Bilgi”, *Turkish Studies*, S.5/1, s. 1453-1467, Ankara